

พระพุทธศาสนา กับ พระมหากษัตริย์ไทย เสด็จอื่น ฤกษ์โสภณ

จัดพิมพ์จำหน่าย

โดย

สำนักพิมพ์ ดลวิทยา

เลขที่ ๗๒๔ จักรวรรดิ พระนคร โทร. ๒๔๕๕๖

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ อักษรบริการ เสาชิงช้า พระนคร
นายประยูร พิทยานตะ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๕

๐๐๐ 1610 ผ. 4

244-30132 ส. 896 พ. 2505

4/07/49

ราคา ๓๕ บาท

คำนำของสำนักพิมพ์

เมืองไทยเรานี้ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ
ชาวไทยเลื่อมใสนับถือสืบต่อกันมาช้านาน
มีองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นศาสนูปถัมภก บำรุงส่งเสริม
ให้รุ่งเรืองถาวรมาเป็นลำดับ และจะสืบต่อไปอีก
เป็นนิรันดร์

พุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย เดิมผู้เขียน
ได้ใช้เวลาค้นคว้าสอบสวน จากเอกสาร ประวัติศาสตร์ มากมาย
เริ่มต้นแต่พุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย และองค์พระ
มหากษัตริย์ของไทย ทรงเลื่อมใส ทรงบำรุงพุทธศาสนา อย่างไร
ได้แบ่งแยกไว้ถึง ๔ สมัยด้วยกัน คือ สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี
ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยา—กรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

จัดเป็นหนังสือสารคดีประวัติศาสตร์ในด้านพุทธ
ศาสนาที่จะเผยแผ่ความรู้แก่ผู้อ่านหนึ่ง เหมาะสำหรับนัก
ศึกษานักศึกษา และท่านผู้สนใจโดยทั่วไป.

สำนักพิมพ์คลังวิทยา

๓๒๔ วังบูรพา พระนคร

สารบัญ

หน้า

คำนำ ว่าด้วยคุณประโยชน์ของ พระพุทธคำสอนที่ มีต่อชาติไทยและเหตุที่พระมหากษัตริย์ทรง ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา	๑
สมัยไทยเดิม— เรื่องพุทธคำสอนแรกเข้าสู่อาณาจักร ไทยโดยอัยยการ สมัยขุนหลวงเม	๔

สมัยสุโขทัย

พ่อขุนรามคำแหง— กำเนิดพุทธคำสอนถึงกาว วงศ์ พระพุทธคำสอนถึงกาววงศ์เข้าสู่ประ เทศไทย การรวมสงฆ์ทั้งสองนิกายเข้าด้วย กันโดยพระบรม ราโชบาย ของ พ่อขุนราม- คำแหง	๗
เรื่องการสร้างวัดสร้างเจดีย์ เรื่องวัดช้าง ล้อม วัดศรีชุม	๓๕
การสร้างพระพุทธรูป — การสร้างพระพุท พระธรรมาจารย์ การได้มาซึ่งพระพุท ธิหิงค์	๓๘

สุโขทัยใน รัช สมัย พ่อขุนรามคำแหง — ว่า
ด้วยสภาพของ วัดวาอารามใน กรุงสุโขทัย
ตามที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึก ๒๒

การเผยแพร่ธรรมะ

พระมหาธรรมราชาธิไทย — เหตุที่ ทรงบำรุง พระ
พุทธศาสนาเป็นพิเศษ ๒๗

ทรงผนวชเป็นพระองค์แรก ว่าด้วยมูลเหตุ
การเตรียมการผนวช และพระราชพิธีผนวช
มหิพารครั้งแรกของเมืองไทย ๓๐

พระปรีชาสามารถในทางพุทธศาสตร์ การ
คำนวณอายุของพระพุทธองค์ การจัด
ระเบียบสงฆ์

ทรงให้กำเนิดวรรณคดี ทางศาสนา — ว่า
ด้วยเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” ๔๗

ทรงสร้างกุศล ปุณ्यวัตถุ สร้างพระพุทธ
ชินราช พระพุทธชินสีห์ สร้างวัดสร้างเจดีย์
ปลูกพระศรีมหาโพธิ์ สร้างรอยพระพุทธ
บาทจำลอง ๕๓

พระราชจริยาวัตร   การเผยแพร่พระพุทธ
 คำสอนไปยังนานาชาติ   มี เมืองน่าน นครพิงค์ . ๖๕

สมัยกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑   สร้างวัดพุทไธสวรรย์
 วัดเจ้าพญาไท ๗๓

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑   สร้างวัดมหาธาตุ
 มุตกุการสร้างวัดนี้ ๗๒

สมเด็จพระรามาธิบดี   สร้างวัดพระราม วัดพระศรี-
 รัตนมหาธาตุ ถพบุรี วัดกุฎีทอง . . . ๗๔

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒   สร้างวัดราชบูรณะ
 วัดมเหยงคณ์ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ถ-
 พรวนบุรี ๗๖

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ — มุตกุที่ทรงบำรุง
 พระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ และการที่ทรง
 เจริญรอยตามพระมหาธรรมราชาธิไทย . . ๗๗

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ต่อ)

ถวายวังเป็นวัด บูรณะพระพุทธศาสนาใน
 กรุง ๗๓

- สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง — งานปฏิสังขรณ์พระ
 ธาราม สร้างวัดไชยวัฒนาราม สร้างวัด
 ชุมพลนิการาม บำรุงพระพุทธบาท . . . ๓๓๗
- สมเด็จพระนารายณ์มหาราช — การบำรุงพระพุทธ
 บาท บูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมือง
 ลพบุรี บูรณะวัดจุฬามณี พิษณุโลก
 ได้พระพุทธสิหิงค์ ทรงศึกษาเรื่องของพระ
 พุทธศาสนา กำเนิดราชโฆวาทชาดก . . . ๓๓๙
- สมเด็จพระเพทราชา — สร้างวัดบรมพุทธาราม ปฏิ
 สังขรณ์วัดพระยาแมน สร้างค้ำหนักสมเด็จพระ
 พระพุทธโฆษาจารย์ . . . ๓๔๖
- สมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี — สร้างวัดโฆธิประทับ
 ข้าง สร้างวิหารพระมงคลบพิตร ปฏิสัง
 ขรณ์พระมณฑปพระพุทธบาท . . . ๓๔๘
- สมเด็จพระภูมิหนทรธิบดี — ปฏิสังขรณ์มณฑปพระ
 พุทธบาท, วัดมเหยงคณ์ ชะลอพระพุทธ
 ได้ยาสันวัดป่าโมก สร้างวัดป่าโมกใหม่ . . ๓๕๐

สมเด็จพระบรมโกศ— การเผยแพร่ “ตัทธิตยาม
วงศ์” ดังกาตั้งทูตเข้ามาตีพระพุทศำสนา
ในเมืองไทย ส่งพระอุปัติ—พระอริยมุนี
ออกไป งานสร้างตมณทลของพระอุ-
ปัตติในดงกา ส่งพระวิสุทธาจารย์—พระ
วรญาณมุนีออกไปเป็นรุ่นที่สอง ความ
เลี้ยตละของพระส่งฆ์ไปถึงกาครั้งนั้น การ
ปฏิสังขรณ์ พระอาราม ทั้ง ใน กรุง และหัว
เมืองक्रमโหฬาร กำเนิดประเพณีบวช
ของคนไทยทั่วไป ๓๓๔

สมัยกรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี—จัดตมณทล บุรณะ
พระอารามต่างๆ บำรุงการเล่าเรียน พระ
ไตรปิฎก บำรุงพระพุทศำสนาเมืองนคร
ศรีธรรมราช รวบรวมคัมภีร์พระไตร
ปิฎก ชำระพระสงฆ์เมืองเหนือ บำรุงพระ
พุทศำสนาหัวเมืองเหนือ ทรงฝึกอบตมณ

มัญญะกัมมฐาน สร้างสมุดภาพไตรภูมิ ได้
พระแก้วมรกต ๑๔๕

สมัยกรุงเทพ ฯ

การสร้างกรุงอันมีจุดมุ่งเพื่อพระพุทธศาสนา
การ บำรุง พระ พุทธ ศาสนา ของ พระ มหา
กษัตริย์ในยุคนั้น ๑๕๘

รัชกาลที่ ๓ จัดตั้งสมณทูต สร้างวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม สร้างวัดสุทัศน์ ฯ ปฏิสังขรณ์
วัดพระเชตุพน ฯ วัดสระเกศ ฯ ฯลฯ รวบรวม
พระพุทธรูปโบราณ ตั้งคายนามพระไตร
ปิฎก สร้างพระไตรปิฎก ครอบงำหมาย
พระสงฆ์ ครอบงำหมายกวดคัมภีร์ธรรมของ
ประชาชน ทรงศึกษาและปฏิบัติธรรม . . ๑๖๓

รัชกาลที่ ๒ ปฏิสังขรณ์พระอาราม ปฏิรูปการ
สอบพระปริยัติธรรม สร้างพระไตรปิฎก
ตั้งสมณทูตไปลังกา กำเนิดประเพณี
วิสาขบูชา ตั้งคายนาสวดมนต์ บูรณะ
มหาธาตุคำหาดวง ได้พระพุทธบุษยรัตน์ . . ๑๗๑

รัชกาลที่ ๓ ตำนานแห่งการที่พระพุทธเจ้าสร้าง
 เรื่องมากในรัชกาลนี้ การสร้างและปฏิสัง-
 ขรณ์พระอารามครั้งมโหฬาร สร้างพระ
 พุทธรูปสำคัญ สร้างพระสถูป สร้าง
 พระไตรปิฎกและมรดกที่ได้พระไตรปิฎกคื
 เยี่ยม บำรุงการเล่าเรียน พระปริยัติธรรม
 พระราชจริยาวัตรในส่วนการพระศาสนาอัน
 นานชื่นชม ๑๘๒

รัชกาลที่ ๔ กำเนิดธรรมยุติกนิกาย สร้าง—ปฏิสัง-
 ขรณ์พระอารามและเจดีย์สถานต่าง ๆ
 กำเนิดประเพณีมาฆบูชา สร้างพระไตร
 ปิฎก บำรุงพระพุทธศาสนาทัตติมหายาน
 สร้างพระพุทธรูป ๒๑๔

รัชกาลที่ ๕ เสด็จออกผนวช สร้าง—ปฏิสังขรณ์
 พระอารามและพระเจดีย์ต่าง ๆ สร้าง
 พระพุทธรูป สร้างพระไตรปิฎก พิมพ์พระ
 ไตรปิฎกด้วยอักษรไทยครั้งแรก แต่งหนังสือ
 ตีอเทศน์แจกตามวัด เริ่มคิดออกบิณฑุ

ด้วยคำณิกข ได้พระบรมถักริรักษาจาก
เมืองกบิลพัสดุ์ การจัดระเบียบตั้งมณฑล
ตรา พระราช บัญญัดลักษณะ ปกครอง ตั้ง
ห้ามบวชคนที่บวชมาแล้ว ๓ ครั้ง ตั้ง
สมณศักดิ์พระสงฆ์ฝ่ายมหายาน บำรุง
คำณศึกษา กำหนดมหาวิทยาลัย มหา
มกุฏราชวิทยาลัย ทรงศึกษาเรื่องของพระ
พุทธคำณนา ๒๒๘

รัชกาลที่ ๖ พระราชนิพนธ์หนังสือคำณคดี ทรง
ปฏิบัติ การ เขียน คำ ภาษามคธ ด้วย อักษร
ไทย ว่าด้วยสิ่งที่น่าสนใจในบทพระราช
นิพนธ์ “เทศนาเสือป่า” ทรงบูรณะปฏิ
สังขรณ์พระอาราม และพุทธเจดีย์ . . . ๒๕๒

รัชกาลที่ ๗ พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. เพิ่ม
หลักสูตรจริยศึกษาชั้นในโรงเรียน จัดให้มี
การ ประกวด หนังสือสอน พระพุทธ คำณนา
สำหรับเด็ก การบูรณะพระอารามต่าง ๆ ๒๖๗

รัชกาลที่ ๘ พระราชจริยาวัตรเกี่ยวด้วยการพระ

คำสอน ทรงปรารภจะผนวช โปรดให้พระ

สังฆราชนิพนธ์หนังสือ “การผนวช” ถวาย

และ ฯลฯ . . . . .

๒๗๓

รัชกาลที่ ๘ เสด็จออกผนวช ทรงบรรพชาพระราชนัดดา

ทรงบำเพ็ญวัตรวาจาธรรม ทรงศึกษาธรรมะ

และพิธีการของพระพุทธเจ้า ทรงอุป-

ถัมภ์มาคม เผยแพร่หลักธรรมของพระ

พุทธเจ้า และการเสด็จออกผนวชครั้ง

สำคัญโดยสังเขป . . . . .

๒๗๔

วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยเก่า เป็นวัดใหญ่และสำคัญยิ่ง
ในสมัยสุโขทัย อยู่กลางเมือง ปรากฏในตำนานว่าเป็นพระอาราม
ที่สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงผนวชอยู่เมื่อก่อนเสด็จขึ้นเสวยราชย์

วัดเจติยเจ็ดแถว เมืองศรีสัชนาลัย (อยู่ในอำเภอ
สวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย) ที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุของพระราช
วงศ์สุโขทัย

โปรดสังเกตทรงตรงฐานขององค์เจดีย์ แบบทรงพุ่มข้าวบิณฑ์นี้ด้วย
เป็นแบบอย่างสถาปัตยกรรมของไทยแท้ที่งดงามมากไม่มีการสร้างสมัยใด นอกจาก
สมัยสุโขทัยเท่านั้น

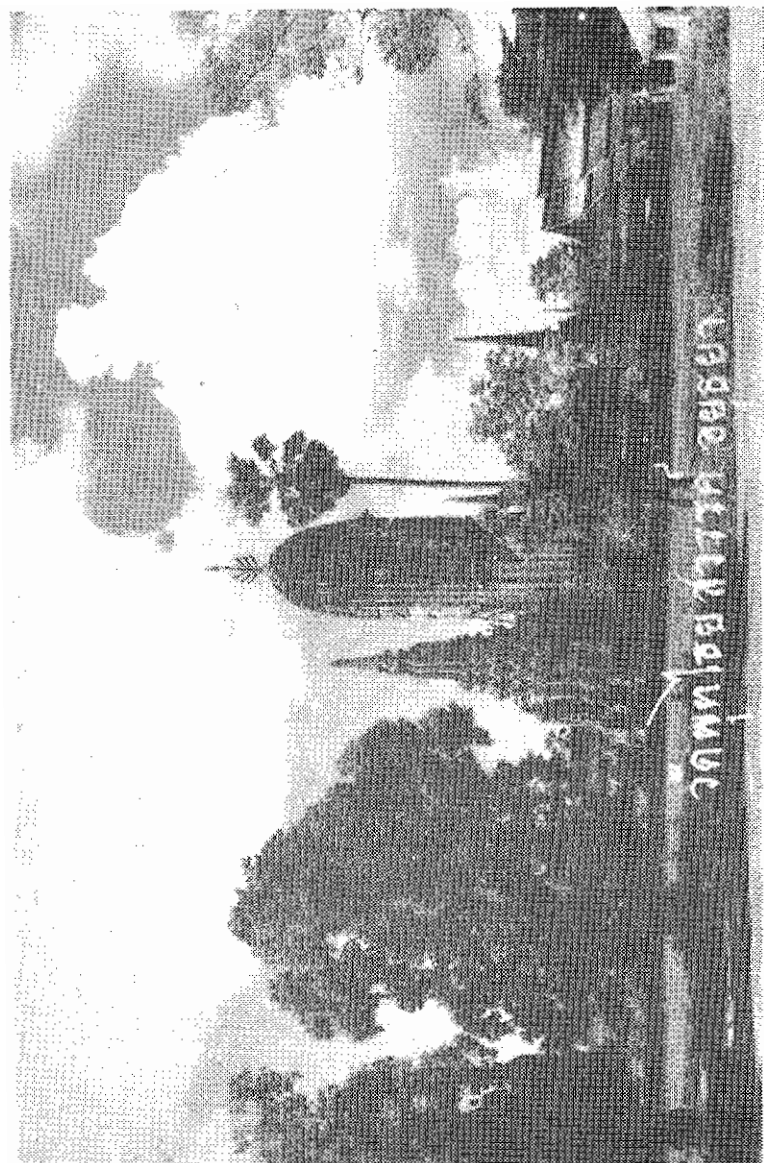

พระมณฑปวัดศรีชุม เมืองสุโขทัยเก่า ซึ่งสร้างอย่าง
มั่นคงแข็งแรงเป็นพิเศษ ผนังก่อสองชั้นให้คนแอบแฝงซ่อนเร้นเข้า
ไปได้ สันนิษฐานกันว่านี่เองเป็นที่มาของคำเล่าลือที่ว่าพระร่วงหาย
ตัวและพระ (พุทธรูป) พุดได้

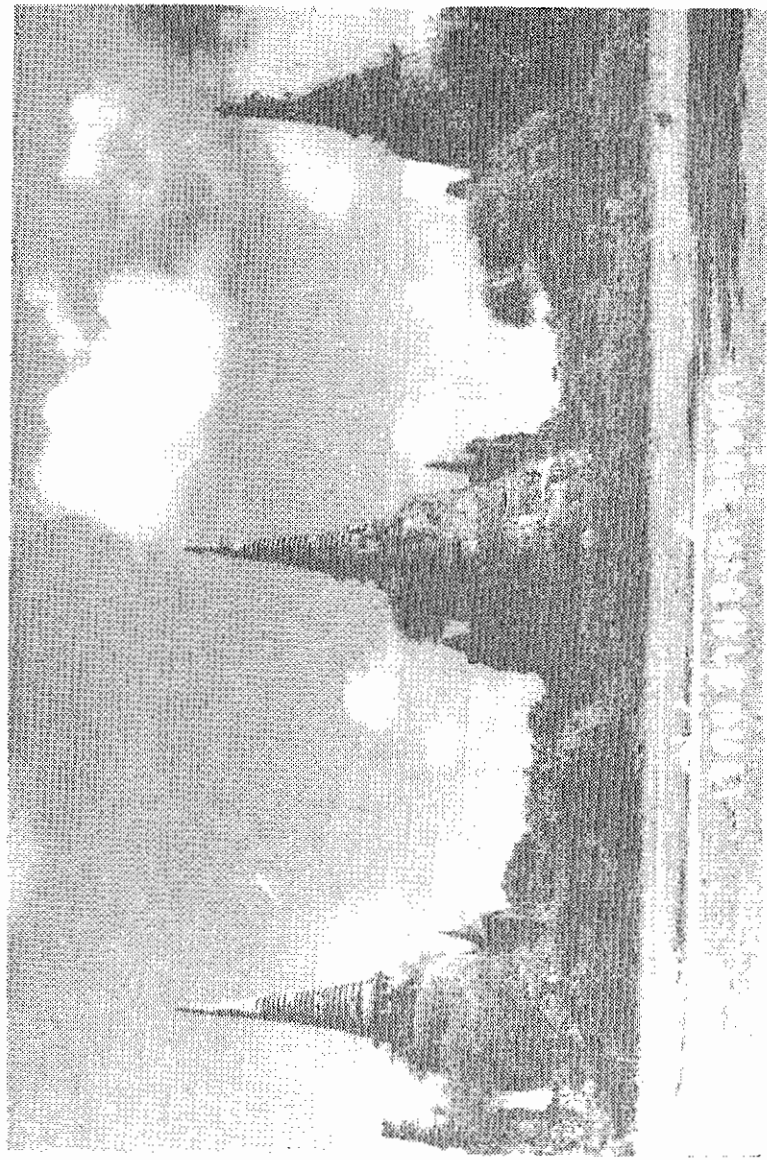

พระศรีตากยมุนี ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระวิหารหลวง
 วัดสุทัศนเทพวราราม พระนคร เป็นพระพุทธรูปหล่อที่ใหญ่ที่สุดและ
 งดงามมากพระองค์หนึ่งของเมืองไทย พระมหาธรรมราชาลิไทยได้
 โปรดให้หล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๕ ในคราว “กระทำมหาดาน” ก่อน
 เสด็จออกทรงผนวชในปีนั้น

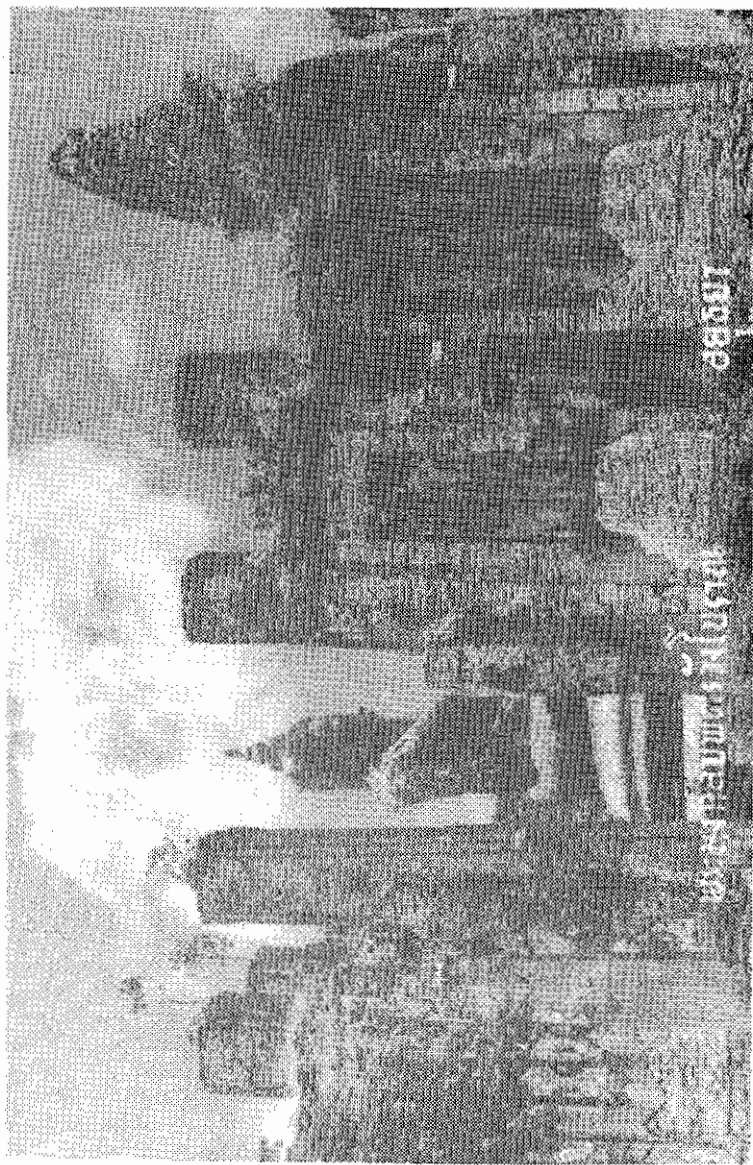

วัดพระพรหม อโยธยา ซึ่งสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (พระเจ้าอยู่หัว) ได้โปรดให้สร้าง
ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๖ ณ ตำบลเวียงเหล็ก เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการที่ได้เสด็จมาทรงตั้งมณฑลขึ้นก่อนที่จะ
ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้น

๕๔ พระเจดีย์สามองค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ อยุธยา ซึ่งแบบทวารวดีของ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้าเมืองพระนครศรีอยุธยา

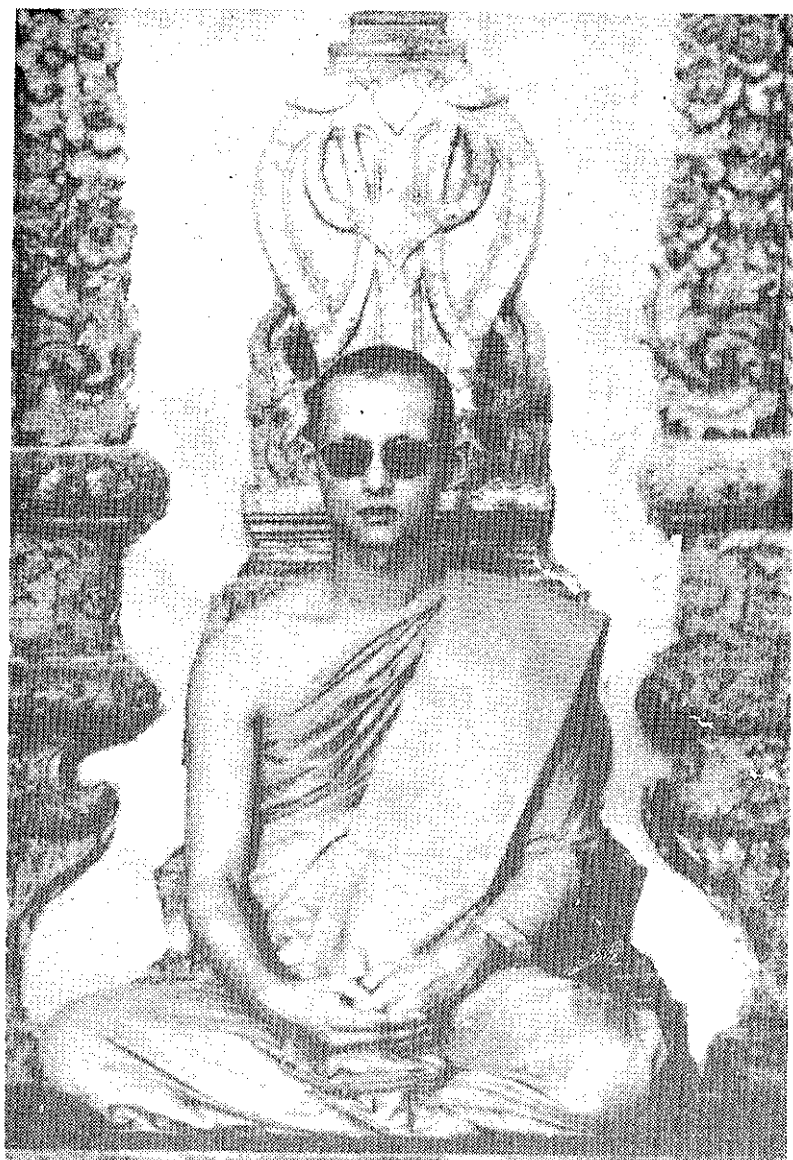
วัดพระมงกุฎพิตร ปีประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญพระองค์หนึ่ง ที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ภาพถ่ายก่อนบูรณะครั้งใหญ่จนเป็นของใหม่ดังที่เห็นกับอยู่ในปัจจุบัน)

พระเจดีย์ชัยมงคล ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้โปรดให้สร้างขึ้น ณ วัดเจ้าพญาไท ในโอกาสที่ทรงกระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะแก่พระมหาอุปราชา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๔ อันเป็นผลให้ ชื่อ ของวัดเปลี่ยนมาเป็น “วัดใหญ่ชัยมงคล” ตั้งนั้นมา

สมเด็จพระปัยมหาราชในคราวทรงผนวชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อ
คราวเสด็จออกทรงผนวชเป็น “ภุมิพลโลกา” พ.ศ. ๒๕๔๙ ขณะ
กำลังเสด็จประทับอยู่หน้าเสมาพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

นำเรื่อง

นับเป็นเวลาเกือบ ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว ที่ชาวไทยเราได้เริ่ม
รับนับถือพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติ และยังคงยัง
ยึดถืออันมาจนบัดนี้ ปัจจุบันนี้ประเทศไทยเราได้รับยกย่อง
ว่าเป็นประเทศที่พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานอยู่ อย่างมั่นคงที่
สุด ยิ่งกว่าในประเทศใดๆ ทั้งสิ้น ประเทศเราได้ชื่อว่าเป็น
แดนแห่งร่มฉัตรดาวพัสตร์ เป็นแดนแห่งความสงบเยือกเย็น
ซึ่งทนงทนงมาแต่ชาวไทยเราทางมรดกทุกชั่ววาระ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งองค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของชาติ ได้พร้อมิ
กันให้ความทะนุบำรุง พุทธศาสดาติดต่อกันมาเป็น เวลา ช้านาน
อย่างแข็งขัน และด้วยศรัทธาอันแรงกล้ายิ่ง ยากที่จะหาสิ่งใด
มาเปรียบได้ พระมหากษัตริย์ของเราได้ชื่อว่าเป็นพุทธศานูป
ถัมถียิ่งใหญ่ที่สุด

พระพุทธศาสนาได้ประสิทธิ์ประศาสน์ซึ่งความสุขความ
เจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติบ้านเมืองของเรามาด้วยนานัปการ
พุทธศาสนา ได้ชุบย้อมชีวิตจิตใจของชาวไทยเราให้
กอปรไปด้วยความเมตตา มีขันติอย่างยิ่ง รักความ
เป็นอิสระ ไม่ชอบอยู่ใต้อาณัติใคร อีกทั้งมีความ
อ่อนโยน ใจกว้างขวาง คบได้กับทุกชาติทุกภาษา
โดยปราศจากการรังเกียจเคียดแค้นที่ใด ๆ (พุทธศาสนาได้
สอนให้เราไม่แบ่งแยกชั้นวรรณะตระกูลของคน แต่ให้ยึดถือที่
ที่คุณธรรมความดีเป็นหลักสำคัญ) จึงทำให้เมืองไทยเรา
เป็นแดนแห่งสันติสุขอย่างแท้จริง ปราศจากการแตก
ร้างที่ดูเคียดรุนแรงเยี่ยงประเทศอื่น ๆ ทั้งหลาย และ
ด้วยคุณธรรมอันประเสริฐ ที่ชาติไทยเราได้รับถ่ายทอด
มาแต่พระพุทธศาสนาเอง ได้ดลบันดาลให้ชาติบ้าน
เมืองของเรารอดพ้นจากภัยอันตราย ดำรงความเป็น
เอกราชอยู่ได้ตลอดมา เป็นที่น่าอัศจรรย์ใจยิ่งแก่ชาว
โลกทั้งหลาย ดังเป็นที่ประจักษ์กันอยู่ทั่วไปแล้ว

ส่วนในทางความเจริญด้านวัตถุอันนี้แล้ว เราจะได้
เห็นถาวรวัตถุอันสวยงามตระการตา สร้างอุทิศไว้เพื่อพระบรม
พุทธศาสนา เป็นต้นว่า วัดวาอาราม โบสถ์วิหาร ตลอดจน

พระพุทธรูปใหญ่น้อยต่าง ๆ อันได้ให้ความเป็นดังวาศ์แก่ชาติบ้านเมืองของเราตลอดมาทุกยุคทุกสมัย แม้เมื่อครั้งที่ชาวยุโรปแรกเข้ามาถึงประเทศไทย ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จะได้พบเห็นและกล่าวขวัญถึงบ้านเรือนของชาวไทยเราว่ามีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ปราศจากพิธีตรองใด ๆ เรือนที่อยู่อาศัยก็เพียงแต่พื้นไม้ฟาก ฝาไม้ขัดแตะ หลังคามุงแฝก ก็อยู่กันได้ด้วยความสะดวกสบาย ราวกับว่าเป็นชาติที่ไร้อารยธรรม แต่ที่อดเว้นเสียมิได้ที่จะสรรเสริญ ถึงความวิจิตร ตระการตา ของวัดวา อาราม ปราสาทราชวัง ตลอดจนความงดงามของพระพุทธรูป อันเป็นปฏิมากรรมที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างไว้ด้วยฝีมืออันประณีตบรรจง เราใจก่อให้เกิดซึ่งศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งแก่ผู้ที่ได้พบเห็น และสถาปัตยกรรมของเราเหล่านี้ สามารถที่จะนำไปเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมอันบันลือชื่อของชาวยุโรป ได้อย่างไม่มีวันน้อยหน้าใคร

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว พระพุทธศาสนายังได้ให้ความเจริญแก่ชาติบ้านเมืองของเราในด้านการศึกษา ขนบธรรมเนียม

นิยมประเพณี และวัฒนธรรมที่งามแก่ชาติไทยเรามาก
นักการ

โดยเหตุที่พระพุทธศาสนาได้มีคุณค่าอย่างใหญ่หลวงแก่
ชาติไทยเรามาตลอดมาเป็นเวลายาวนานนับด้วยศตวรรษแล้วเอง
พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุข เป็นหลักชัยของชาติ จึงได้ทรง
เห็นความสำคัญและทรงให้ความอุปถัมภ์ทะนุบำรุงแก่พุทธศาสนา
เป็นอย่างดีเสมอมา จนเกือบกล่าวได้ทุกพระองค์โดยทีเดียว
แม้ในสมัยที่เราเปลี่ยนแปลง การปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย
โดยแล้ว ในรัฐธรรมนูญของเราก็มียกย่องว่าบทบัญญัติ
ไว้อย่างหนึ่งด้วยว่า พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธ
มามกะ นี่คือความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ไทยกับพระ
พุทธศาสนา

สมัยไทยเดิม

ก่อนหน้าที่ไทยเราจะได้รับพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนา
ประจำชาตินั้น สันนิษฐานกันว่าเดิมชาติไทยเราก่อนจะนับถือลัทธิ
ผีต่างเทวดา บูชาบรรพบุรุษ อันเป็นศาสนาเริ่มแรกของมนุษย์
ชาติโดยทั่วไป ครั้นต่อมาใน สมัยอ้ายลาว เราจึงได้รับพระ
พุทธศาสนาจากจีนเมื่อราวปี พ.ศ. ๖๑๒ ซึ่งขณะนั้น ขุนหลวง
เมว (ฉิวเมว) เป็นกษัตริย์ปกครองอยู่

เรื่องมีอยู่ว่าก่อนหน้านั้นเล็กน้อย พระเจ้ามิ่งดีกษัตริย์
จีนได้โปรดให้แต่งตั้งไปสืบศาสนาถึงในประเทศอินเดีย และ
คณะทูตชุดนั้นได้กลับมาสู่ราชสำนักจีนเมื่อ พ.ศ. ๖๐๘ ซึ่งได้นำ
พระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ มาถวายพระเจ้ากรุงจีน
องค์น้อย พระเจ้ามิ่งดีทรงมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
เป็นอย่างยิ่ง จึงได้ปฎิญาณพระองค์เป็นพุทธมามกะในโอกาส
นั้นเอง

ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้ย่างเข้าไปประดิษฐานในประเทศจีน โดยพระเจ้ามิ่งดีทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภกแล้ว รัฐ
ประกาศนโยบายของจีนซึ่งเคยมีจุดมุ่งไปในทางแผนยานภาพ ก็ได้
ได้เปลี่ยนมาเป็นธรรมานภาพทันที และในโอกาสนั้นเอง ชุน
หวงเม่าประมุขแห่งอาณาจักรไทยอ้ายตาว ได้ทรงเห็นว่าพระ
พุทธศาสนา^{นี้} เหมาะอย่างยิ่งกับนิสัยใจคอของคนไทย จึงได้
ทรงยอมรับเอาพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เมื่อ
ปี พ.ศ. ๖๑๒ ปรากฏว่ามีคนไทยซึ่งได้ถวายตัวเป็นพุทธมามกะ
ในโอกาสนั้น นอกจากองค์ประมุขเองแล้วก็มีหัวหน้า ๘๗ คน
กับพลเมืองอีก ๕๑,๘๘๐ คน^๒ รวมทั้งหมดเป็นจำนวนพล
เมือง ๕๕๓,๗๑๓ คน

นี่คือเริ่มแรกของชาติไทยเรา ที่ได้รับนับถือพระพุทธ
ศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เชื่อว่าพระพุทธศาสนาที่เราได้รับ
สืบทอดมาจากจีนครั้งนั้น คงเป็นพระพุทธศาสนาวัชรยาน
อันแพร่หลายอยู่ในอินเดียตอนเหนือ และแผ่กระจายอยู่ทั่วไปใน
จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ในยุคปัจจุบัน

ฉะนั้น ตามที่ได้กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าขุนหลวง
เมา เป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกในประวัติศาสตร์
ที่ได้ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภก

สมัยสุโขทัย

หลังจากรัชกาลของขุนหลวงเมาแห่ง อาณาจักรอ้ายลาว
แล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าได้มีพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ใด ได้
ทรงมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นพิเศษแต่ประการใด กาล
ได้ล่วงเลยมาถึงสมัยสุโขทัย พุทธศาสนาในประเทศไทยจึง
ได้กลับรุ่งเรืองอย่างสูงสุดขึ้นเป็นครั้งแรก จนอาจกล่าวได้ว่า
ไม่มียุคใดเสมอเหมือน พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วง
สุโขทัยที่ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภกที่สำคัญยิ่งนั้น มีอยู่สอง
พระองค์ด้วยกันคือ พ่อขุนรามคำแหงพระองค์หนึ่ง และพระ

มหาธรรมราชาไทยอีกองค์หนึ่ง ซึ่งในทันจะได้อำนาจถึงพระ
 มหาภคตริยองค์พระองค์คนพอสมควร

พ่อขุนรามคำแหง

กำเนิดพุทธศาสนาที่ลพบุรี

แต่เดิมที่เมื่อก่อนรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงนั้น ดันนิษฐานกันว่าชาวไทยเราส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาที่ลพบุรีมานาน และศาสนาพราหมณ์อยู่ ซึ่งได้รับถ่ายทอดมาจากขอมผู้เคยเป็นใหญ่ในดินแดนแถบนั้นมาก่อน ครั้นนั้นขอมกำลังรุ่งเรืองด้วยพุทธศาสนาที่ลพบุรีมานานกับศาสนาพราหมณ์ ภคตริยองค์บางองค์ก็ทรงเลื่อมใสพุทธศาสนา (มหายาน) บางองค์ก็เลื่อมใสศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นศาสนาทั้งสองนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาที่ลพบุรี จึงได้มาเจริญรุ่งเรืองอยู่ในหมู่ชาวไทยด้วย

ส่วนพุทธศาสนาที่ลพบุรีนั้น เพิ่งจะเข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยกรุงสุโขทัยรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเราเรียกกันว่า “พระพุทธศาสนาที่ลพบุรี”

ครั้นนั้นพุทธศาสนาแบบลพบุรี กำลังรุ่งโรจน์อยู่ในลังกา โดยนี้ พระเจ้าปรีกักรมพาลมหาราช เป็นองค์พุทธศาสนูป-

ลัมภกตัญญูใหญ่ กษัตริย์ตั้งกาพระองค์^{๕๕}ได้ทรงเริ่มชนด้วยราชย์
 แต่เมื่อปี พ.ศ. ๑๖๙๖ ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีอาณาพียงใหญ่ที่สุด
 ของตั้งกาพระองค์หนึ่ง สามารถปราบหัวเมืองทมิฬทั้งปวงไว้ใน
 พระราชอำนาจได้ แต่ครั้นต่อมาในภายหลังกษัตริย์พระองค์^{๕๖}
 ได้เปลี่ยนพระทัยหันมาทะนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ ทำ
 นองเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นอันว่าได้ทรงอาราธนา
 ให้พระมหากัสสปเถระเป็นประธานทำสังคายนาพระธรรมวินัย^{๕๗}
 ซึ่งในตำนานทางฝ่ายใต้ (หิณยาน) ^{๕๘}นับเป็นมหาสังคายนาครั้งที่ ๗
 อันเป็นผลให้พุทธศาสนาซึ่งกำลังทรุดโทรมเศร้าหมองอยู่ในตั้งกา
 เวลานั้น ได้บริบูรณ์หมดจดตบคั้นมาสู่ความเป็นระเบียบเรียบร้อย
 ร้อยลงด้วยกันเป็นอันดี จนเป็นที่เลื่องลือมาถึงประเทศน้อย
 ใหญ่ทั้งหลายที่นับถือพุทธศาสนามาด้วยกัน

โดยเหตุนี้เองจึงได้มีพระภิกษุสงฆ์จากถิ่นประเทศในแถบ
 สุวรรณภูมิ^{๕๙} อันได้แก่มอญ ไทย และ เขมร พากันเดินทาง
 ออกไปศึกษาลัทธิ ธรรมของ พระพุทธศาสนามาตพพ^{๖๐} ปรับปรุง^{๖๑}
 ใหม่ในตั้งกาที่กล่าวนี้เป็นอันมาก แต่ในการนี้พระสงฆ์ซึ่งตั้งกาได้
 คงขอรับเกียรจพระสงฆ์ซึ่งมาจากประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ ว่ายัง
 ไม่บริบูรณ์เหมือนอย่างสงฆ์ในตั้งกา จึงเกียรให้พระภิกษุชาว
 ต่างประเทศที่ไปนั้น รับอุปสมบทใหม่แปลงเป็นนิกายตั้งกาวงศ์

เช่นเดียวกันเสียก่อน ซึ่งพระสงฆ์เหล่านั้นก็นิยมปฏิบัติตาม
ด้วยดี

แต่ในการศึกษาพระธรรมวินัยที่ถึงกาลถึงนั้น นิสิตทั้งหลาย
ถึงเกิดว่าพระสงฆ์ชาวต่างประเทศเหล่านั้น ไม่มีความรู้ในภาษา
สิงห์ของชาวลังกา อีกทั้งพระเถระชาวลังกาเป็นครูอาจารย์ก็
ไม่รู้ภาษาของชาติเหล่านั้น ดังนั้นจึงได้มีการใช้ภาษาบาลีเป็น
ภาษากลาง ทั้งในการธำเนนาและศึกษาพระธรรมวินัย ภาษา
บาลีจึงได้เป็นภาษาที่มีความสำคัญยิ่งคือพุทธคำสั่งนาฝ่ายหินยาน
เป็นภาษาที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุสงฆ์เหล่านั้น ทั้งไทย มอญ
เขมร พม่า ลาว ที่จะอ่านพระไตรปิฎกและธำเนนากับอาจารย์
ชาวลังกา และปรากฏว่าพระภิกษุสงฆ์ที่ไปศึกษาที่ลังกาก็
ครั้งหนึ่งได้ไปอยู่กับเป็นเวลาหลายปี จึงได้มีความเชี่ยวชาญแตก
ฉานในภาษาบาลีเป็นอย่างดี จนถึงกับสามารถแต่งหนังสือ
เป็นภาษาบาลีได้

ครั้นเมื่อพระสงฆ์เหล่านั้น ได้กลับมายังประเทศของตน
ก็นำเอาวิธีการศึกษา พระพุทธคำสั่งนา แบบดังกล่าวแพร่หลาย
ในบ้านเมืองของตนด้วย ทั้งพระมหากษัตริย์ก็ได้ทรงให้ความ
อุปถัมภ์ในเรื่องนี้เป็นอย่างดี ภาษาบาลีจึงได้มาเจริญอยู่ใน
ประเทศเหล่านั้น รวมทั้งประเทศไทยเราด้วย และการศึกษา

ภาษาบาลีฉบับเก่าเป็น ความจำ คำหรับ พระสงฆ์ ตลอดจนทุก
ชน

พุทธศาสนาที่จริงกว้างก็เข้าสู่ประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยเรานั้น ปราภฏว่าพระภิกษุได้ออก
ไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกานั้น ได้นำมาเผยแพร่อยู่ ณ
เมืองนครศรีธรรมราชก่อน แต่เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ ครั้นต่อ
มาเมื่อพ่อขุนรามคำแหงได้ เสด็จพระราช ดำเนินลงไปยังหัวเมือง
ฝ่ายใต้ในแหลมมลายา จึงได้ทรงพบปะพระสงฆ์เหล่านั้นเข้า
ทรงเห็นว่าพระสงฆ์แบบลังกาวงศ์นั้นย่อมอยู่ในพระธรรมวินัย มี
วัตรปฏิบัติเคร่งครัด ก็ทรงเลื่อมใสศรัทธา จึงโปรดให้
อรรณวชนมาตังสงฆมณฑลเขตชนบทกรุงสุโขทัย และดั่งแต่นั้นมา
พระไตรปิฎกของเรา ซึ่งแต่ก่อนใช้ภาษาสันสกฤต ก็ได้เปลี่ยน
มาใช้เป็นภาษามคธแทน ส่วนภาษาสันสกฤตนั้นยังคงนิยมใช้
กันแพร่หลายอยู่ในหมู่ชาวราชสำนักปัจจุบัน เป็นต้นว่าในการแปล
พระปริยัติธรรมนั้น ได้แปลศัพท์ “สตฺถา” ว่า “พระศาสนา”
ซึ่งความจริงนั้นก็คือแปลภาษาเมคธที่เรานำมาใช้กันใหม่ เป็น
ภาษาสันสกฤตซึ่งได้ใช้กันมาแต่เดิมนั่นเอง

สมัยก่อนรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงขึ้นไปนั้น สันนิษฐาน
ว่าพระไตรปิฎกน่าจะไม่มีบริบูรณ์อยู่ก็แต่เฉพาะในลังกา ซึ่งเป็น

สถานที่ที่ได้อาศัยอยู่นานนั้น ส่วนพระไตรปิฎกที่มีอยู่ในนานา
ประเทศ รวมทั้งไทยเรานั้น กงบกพร่องวิบัติคลาด
เคลื่อนไปตาม ๆ กัน เพราะการคัดลอกคัดหัดกัน ทั้งภาษาที่ใช้
ก็เป็นภาษาที่ชาวเมืองไม่เข้าใจกันด้วย แต่เมื่อมาถึงสมัย
จักรีวงศ์^{๔๕} พระสังฆทัต^{๔๖}ออกไปสืบพระพุทธศาสนา ได้ศึกษา
ภาษามคธมาจากแคว้นฉาน สามารถอ่านและเข้าใจพระไตรปิฎก
ได้โดยชัดแจ้ง ดังนั้นคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาเขมร
บาลี^{๔๗}ถือเป็น หลักพระพุทธศาสนาของไทยเรามาทุกวันนี้
จึงนับว่าได้ฉบับ มาจากลังกาแต่ ครั้งกรุงสุโขทัย^{๔๘}รัชสมัย
พ่อขุนรามคำแหงเป็นต้นมา

เมื่อพระสังฆทัต^{๔๖}จากนครศรีธรรมราชได้ขึ้นไปประ
ดิษฐานอยู่ที่กรุงสุโขทัยแล้ว จึงได้เกิดมีพระสังฆทัต^{๔๖}ไทยชนชั้น
นิกายด้วยกัน คือ “คณะเหนือ” ได้แก่ภิกษุเดิมคณะหนึ่ง
กับ “คณะใต้” คือพวกสังฆทัต^{๔๖}ที่ขึ้นไปจากนครศรีธรรม
ราชอีกคณะหนึ่ง พระสังฆทัต^{๔๖}จึงมาอยู่ในวัดอรัญญิก ห่าง
ไกลจากหมู่บ้านออกไปนอกตัวเมือง แต่มีระยะทางพอเดินเข้า
มาบิณฑบาตถึงในเมืองได้ วัดดังกล่าวเฉพาะในกรุงสุโขทัย
เองก็มี วัดป่ามะม่วง วัดเขาพระบาทน้อย วัดสระพานหิน เป็น
ต้น เพราะพระสังฆทัต^{๔๖}จึงมาอยู่ในระแวกบ้าน ชอบ

มักน้อยถ้อยตันโดยะ จึงไปอยู่เฉยที่อรัญญิก ประชาชนที่เลื่อม
ใสพร้อมทั้งองค์พระมหากษัตริย์ด้วย จึงพากันไปสร้างอาราม
ถวายให้ในอรัญญิกนั้น ครั้นมีกุกุตรบวชในลัทธิถึงกาลวงศ์
มากขึ้น ก็มีการสร้างวัดในอรัญญิกเพิ่มเติมขึ้นอีก จึงได้มีวัด
ขนาดย่อม ๆ เรียงรายติดต่อกันไปหลายวัด ส่วนพระสงฆ์นั้นก็
เดิมหนึ่งคงอยู่ตามวัดใหญ่ ๆ ภายในตัวเมือง เป็นต้นว่า วัดมหา
ธาตุ วัดสระพังทอง ฯลฯ

การรวมตัวของสงฆ์ต้องนิกายเข้าด้วยกัน

แต่แรกพระสงฆ์ต้องนิกายดังกล่าวนี้ ต่างก็ไม่ยอม
ร่วมสังฆกรรมกัน ทั้งนี้คงจะเนื่องมาจากเหตุผลองประการ คือ

๑. พระสงฆ์นิกายเดิมใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลัก แต่
พระสงฆ์นิกายดังกล่าวนี้กลับถือภาษามคธเป็นสำคัญ จึงเข้ากัน
ไม่ได้

๒. พระสงฆ์นิกาย ดังกล่าวนี้ถึงแม้จะพระสงฆ์ นิกายเดิม
ทำนองจะเห็นว่าปะปนกับพวกอักษิณิกายมาแต่ช้านาน จนอยู่
เหิงไปหมด จึงไม่ยอมร่วมสังฆกรรมด้วย

โดยเหตุนี้พระสงฆ์ในกรุงสุโขทัยเมื่อแรก ๆ นั้น จึงแยก
กันอยู่เป็นสองนิกาย

ส่วนการที่พระสงฆ์ทั้งสองนิกายจะรวมเป็นนิกายเดียวกัน
ได้ นั้นมีพื้นฐานว่าคงจะเนื่องมาแต่พ่อขุนรามคำแหง องค์
ประมุข อัครราชูปถัมภ์เป็นพุทธศาสนิกชน เดิมได้พระสงฆ์
นิกายลังกาวงศ์มากกว่า ด้วยอิทธิพลเครื่องวัด พงศมุนี
บรรดาศักดิ์ในตระกูลชั้นสูง นิยมบวชเรียนแต่ในนิกายลังกาวงศ์
มาก ประชาชนพลเมืองทั่วไปพากันเจริญรอยตาม จึงเป็นเหตุ
ให้พระสงฆ์นิกายเดิมลดน้อยลงไปทุกที จนในที่สุดต้องรวมกับ
นิกายลังกาวงศ์ เป็นนิกายเดียวกัน ดังที่เรียกกันทุกวันนี้ว่า
“มหานิกาย”

เรื่องการรวม สงฆ์ ทั้งสอง นิกายเข้าเป็น นิกาย เดียวกัน
ปรากฏว่าในบางประเทศ เช่น มอญ เบ๊ตั้น พระเจ้าแผ่นดิน
ต้องบังคับให้พระสงฆ์นิกายเดิมบวชแปลงเป็นลังกาวงศ์ แต่ใน
เมืองไทยเรานั้น พระสงฆ์นิกายลังกาวงศ์กับนิกายเดิม
รวมกันได้ด้วยปรองดองเป็นอันดี ทั้งนี้ด้วยพระบรม
ราโชบาย อันชาญฉลาดสุขุมของพ่อขุนรามคำแหง
นั่นเอง

ในเรื่องที่รวมสงฆ์ทั้งสองนิกายเข้าเป็นอันเดียวกันได้โดย
ทำนองปรองดองนี้ มีดังที่สังเกตได้ ๒ ประการด้วยกัน คือ

ประการแรก ในฉบับบรรพชาอุปสมบท ซึ่งใช้กันแพร่หลายอยู่เป็นอันมากแม้ในสมัยหนึ่ง ๆ ต่อมา ที่กำหนดให้ผู้บรรพชาจะต้องรับไตรสรณาคมน์^๕ ต้องครั้ง คือกล่าวเป็นภาษามคธครั้งหนึ่ง เช่นว่า “พุทฺธํ สรณํ คจฺจามิ” แล้ว ยังต้องกล่าวรับเป็นภาษาสันสกฤตอีกครั้งหนึ่งด้วยว่า “พุทฺธมฺ สรณมฺ คจฺจามิ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังฆนิกายดังกล่าวจะใช้ภาษามคธบอก—รับไตรสรณาคมน์ ส่วนสังฆนิกายเดิมนั้นใช้ภาษาสันสกฤต เพื่อที่จะให้การบวชได้สมบูรณ์ครบถ้วนตามแบบของทั้งสองนิกาย จึงกำหนดให้รับไตรสรณาคมน์เป็น ๒ ภาษาดังทรงดังกล่าวมาแล้ว

วิธีการบรรพชาอุปสมบทดังกล่าวนี้ เพิ่งจะเลิกไปเมื่อประมาณ ๓๐ ปีมาแล้ว คือในสมัยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเป็นพระสังฆราช

ประการที่สอง จะเห็นได้จากใบ ถิ่นมาพระอุโบสถบรรพชา^๖ ซึ่งสร้างแต่ครั้งสุโขทัยเป็นต้นมา แม้จนถึงสมัยกรุงเพช^๗ น ถ้าเป็นวัดหลวง มักทำใบถิ่นมา ๒ แผ่นปักซ้อนกัน ถ้าเป็นวัดราษฎร์ทำถิ่นมาเพียงแผ่นเดียว

เรื่องเช่นนี้เห็นว่า เห็นคงปักถิ่นมาเพียงแผ่นเดียวเหมือนกันหมด แต่ต่อมาเมื่อมีสังฆการีวงศ์เข้ามาถึง คง

วังเกษมณวงศ์ในประเทศไทยดังที่ไดกล่าวมาแล้ว จึงวังเกษม
 ดามาซึ่งตั้งขึ้นภายหลังลูกไว้ ไม่ยอมทำสิ่งสมควร เช่นอุปถัมภ์
 ให้ในวัดเดิม อันก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้เกี่ยวข้อง
 ถูกหลานในวัดที่สร้างไว้สำหรับตระกูล หรือซึ่งเคยให้อยู่วัด
 โกธบ้านอุปการกันสะดวกมาแต่ก่อน

ด้วยเหตุนี้เอง พระมหากษัตริย์ของเรา (ซึ่งน่าจะเมื่อ
 ขุนรามคำแหงเป็นมเหศวรวิเรนชนก่อนเป็นพระองค์แรก) จึงทรง
 อาราธนาพระสังฆลังกาองค์ ให้ยกด้ามตามบรรดาวัดหลวงเข้า
 อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ทำสิ่งสมควรได้ทั้งตั้งขึ้นภายหลังและตั้งกา
 วงศ์นั้นในวัดใดก็ได้ยกด้ามมาเข้าแล้ว จึงให้บอกใบัดมาเพิ่มจนรวม
 ๒ ใบเป็นสำคัญ ใบสุดท้ายมีด้าม ๒ ใบจึงมีแต่วัดหลวงเป็นพื้น

การสร้างวัด—สร้างเจดีย์

ในการสร้างปูชนียสถานสำหรับพุทธศาสนา แต่ก่อนมา
 นั้น มักสร้างกันเป็นรูปปราสาท จะยกตัวอย่างเฉพาะแต่ในเมือง
 สุโขทัย—สวรรคโลก ก็ได้แก่ ปราสาทวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
 สวรรคโลก ปราสาทสามยอด วัดศรีสุวาม และปราสาทวัดพระ
 พายหลวง ในเมืองสุโขทัย เป็นต้น ซึ่งเป็นการสร้างตามแบบ
 พุทธศาสนามหายาน ครั้นล่วงมาถึงรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง
 พุทธศาสนาหินยานแบบลังกาวงศ์ได้ แพร่หลายขึ้นไป ถึงกรุงสุโข

ทัย ประเพณีการสร้างปุษยบูชาอันเป็นเหตุของวัดนั้น ก็ได้เปลี่ยนมาเป็นสร้างเจดีย์กันทั้งนั้น และแบบอย่างเจดีย์ก็ได้เริ่มสร้างขึ้นในรัชกาลนี้ มอญหลายแบบด้วยกัน บางแบบได้รับอิทธิพลมาจากลังกา อันตั้งขึ้นภายใต้การปกครองเป็นผู้นำมาแพร่หลายจนเป็นครั้งแรก บางแบบก็ได้แบบมาจากจีน ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงได้เสด็จไปพบเห็นและทรงนำมาดัดแปลงเป็นแบบของไทยขึ้น เจดีย์แบบต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ เฉพาะวัดสำคัญ ๆ ก็ได้แก่ วัดมหาธาตุ วัดเขาพระบาทน้อยในเมืองสุโขทัยเก่า และวัดเจ็ดยอดแล้ว วัดข้างด้อมในเมืองสวรรคโลกเก่า แบบอย่างเจดีย์เหล่านี้คงมีความสวยงามแปลก ๆ กันไปตามแบบฉบับของตน

วัดสำคัญ วัดหนึ่ง ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง ก็คือ วัดข้างด้อม ซึ่งได้โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๘ อยู่ท่ามกลางสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัยเดี๋ยวนี้ เป็นวัดใหญ่และสำคัญที่สุดในเมืองศรีรัตนดัยเก่า ศิลาจารึกได้กล่าวถึงการสร้างวัดนี้ว่า

“๒๐๗ ศกมกุน (เป็นมหาจักรราช ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๒๘) ให้ขุดเอาพระธาตุออกทั้งหลายเห็น กระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้ เลื่อนพรหมวัน จึงเอาลงฝังในถางเมืองศรีรัตนดัย ก่อ

พระเจดีย์เหนือหลกเข้าจึงแล้ว คงเวียงมาตั้งชมพระธาตุตามเข้า
จึงแล้ว”

ลักษณะของวัดนมัสการที่ชวนสะดุดใจมาก ก็คือที่ฐาน
เจดีย์รูปประฆังนั้น ทำเป็นรูปช้างยืนโผล่หน้าออกมาครึ่งตัวล้อม
รอบได้ เป็นจำนวนช้างถึง ๓๖ เชือก ตัวสัตว์เจดีย์อันสง่างาม
นั้นคงอยู่บนฐานอันกว้าง ฐานนั้นล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแดง
ซึ่งในจารึกเรียกว่า “เวียงฟ้า” แสดงว่าวัดนี้เป็นวัดสำคัญ
มาก จึงสร้างใหญ่โต ใช้เวลาสร้างเฉพาะตัวองค์เจดีย์ถึง ๖ ปี
และ “เวียงผา” อีก ๓ ปี รวม ๙ ปีด้วยกัน

เจดีย์แบบทมิฬช้างยืนล้อมรอบฐานนี้ เป็นการเลียนแบบ
จากลังกาโดยตรง แต่ปรากฏว่าไม่มีสร้างในสมัยอินเดีย นอก
จากสมัยสุโขทัยเท่านั้น ซึ่งเชื่อว่าสร้างในรัชกาลพ่อขุนราม
คำแหงทองด้วง มีอยู่ถึง ๓ แห่งด้วยกัน คือนอกจากที่กล่าว
แล้ว ยังมีที่เมืองสุโขทัยวัดนครหลวงเองแห่งหนึ่ง และที่เมือง
กำแพงเพชร เมืองหลวงที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง

การสร้างเจดีย์แบบประหลาดนี้ เข้าใจว่าเป็น
การเลียนแบบจากลังกาถึงสองทาง คือทั้งทางพุทธ
ศาสนาและทางการเมือง กล่าวคือพ่อขุนรามคำแหง

ได้ทรงชนช้างชนะขุนสามชน จึงโปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นไว้เป็นที่ระลึก เช่นเดียวกับที่พระเจ้าทูลุขคามินแห่งลังกาสมัยโบราณ ได้ทรงชนช้างม้ายต่อพระยาเอฬารทมิฬ แล้วได้โปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นไว้ที่ตรงนั้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ไว้เป็นที่ระลึก นี้อาจในด้านการบ้านเมือง ส่วนในทางศาสนานี้พญามหาราชแห่งได้โปรดให้บรรจุพระบรมธาตุไว้ในองค์พระเจดีย์ เพื่อเป็นที่สักการะแทนองค์พระบรมศาสดาอีกด้วย ซึ่งพระบรมธาตุนี้ตามคัมภีร์จารึกกล่าวไว้ว่าทรงชุดได้ และได้โปรดให้มีการสมโภชเปิดให้ประชาชนได้เข้านมัสการเป็นเวลา ๓ เดือนกับ ๖ วันก่อนสร้างเจดีย์

มีวัดแปดอยู่วัดหนึ่ง ซึ่งเชื่อกันว่าสร้างในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงเช่นกัน คือ วัดศรีชุม วัดนี้ไม่มีเจดีย์เป็นหลักของวัดเช่นวัดอื่นๆ แต่กลับสร้างมณฑปใหญ่โตขึ้นแทน มณฑปก่อเป็นตัวโค้งสี่เหลี่ยมโหล่งโหล่งทำอย่างมั่นคงแข็งแรงผนังมณฑปก่อเป็นสองชั้นคนเดินลอดเข้าไปได้ จนทะลุหลังคาในมณฑปนี้มีพระพุทธรูปปูนปั้นองค์ใหญ่ (ในศิลาจารึกเรียกว่า "พระอจนะ") ซึ่งชาวเมืองกล่าวกันว่าน่าจะสร้างเพื่อประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์อีกด้วย นับเป็นสิ่งที่แปลกอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏมีสร้างกันในสมัยอื่นอีกเช่นกัน

การสร้างพระพุทธรูป

นอกจากการสร้างวัดและเจดีย์แบบต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว กรุงสุโขทัยในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง ยังได้ให้กำเนิดแบบอย่างพระพุทธรูปที่งดงามที่สุด ทำทรวดทรงอ่อนไหวราวกับมีชีวิต ญาณมีชีวิตจิตใจจริง ๆ ซึ่งไม่มียุคใดทำได้เหมือน แม้จนในยุคหลัง ๆ ที่การศึกษาศาสตร์เจริญแล้ว แบบของพระพุทธรูปที่งามยอดเยี่ยมนี้ บางส่วนขององค์พระก็ได้แบบมาจากตังกา เป็นต้นว่า พระเกตุมาลาที่เปิดเพลิง พระพุทธรูปสุโขทัยเป็นต้นนิยมเลื่องลือไม่แต่ในเมืองไทยเท่านั้น หากยังเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในต่างประเทศอีกด้วย

ความงามอันสูงสุดของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ซึ่งได้เฟื่องฟูขึ้นในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงนี้ มีปัจจัยอยู่สองประการด้วยกัน ประการแรกกล่าวได้ว่าสมัยนี้เป็นยุคที่ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งโรจน์ขึ้นอย่างถึงขนาด และอีกประการหนึ่งซึ่งนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่ง ก็คือองค์พระมหากษัตริย์ได้เป็นผู้ทรงให้ความสนับสนุนอย่างแข็งขันอยู่ตลอดเวลา สมัยสุโขทัยจึงได้รับการยกย่องว่าเป็น “ยุคทองในการทำพระ”

นอกจากความงามเป็นเยี่ยมแล้ว ในรัชกาลนี้ยังได้มี
การสร้างพระพุทธรูปองค์ขนาดใหญ่ด้วยทองคำอันเป็นวัตถุล้ำค่า
เป็นจำนวนหลายองค์อีกด้วย ซึ่งเวลานี้ประดิษฐานอยู่ในกรุง
เทพฯ หลายองค์ เช่น ที่วัดไตรมิตรวิทยาราม วัดมหรณพาราม
และวัดหงส์รัตนาราม รัตนบุรี เป็นต้น

ในการสร้างพระสมัญญ์โชทัยคุณ มีข้อที่น่าสังเกตอย่าง
ยิ่งประการหนึ่ง ก็คือชอบสร้างพระในท่ากำลังก้าวเดิน ซึ่ง
เรียกกันว่า “พระลีลา” ทำด้วยฝีมือประณีตงดงามยิ่ง มี
ท่าก้มทั้งพระพุทธรูปและพระพิมพ์ ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปมักเรียกกัน
ว่า “พระกำแพงเขย่ง” เพราะชุกพบพระพิมพ์แบบนี้เป็น
จำนวนมากได้ทั้งกำแพงเพชรก่อนที่อื่น การที่พ่อขุนรามคำ
แหงโปรดให้สร้างพระในท่าเดินไว้มาก ๆ นั้น เห็นจะ
เป็นด้วย ทรงมี พระราชประสงค์ ในการ สร้าง ความก้าว
หน้าให้แก่ชาติบ้านเมือง ทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสน
จักร กล่าวคือ สำหรับฝ่ายอาณาจักรในขณะนั้นประเทศของ
เรากำลังขยาย ศักรัณห์ ออกไปไพศาล อย่างที่ไม่เคยมียุคใด ๆ
แต่ก่อนมาเหมือนเคย เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ประชาชน
ของพระองค์ได้ตระหนักในข้อนี้ เพื่อเป็นการปลุกใจชาวไทย

ยุคโน้นให้ชนชั้นหมั่นเพียร และมุ่งก้าวรุดออกไปข้างหน้าอย่าง
ไม่ยอมหยุดยั้ง จึงได้โปรดให้สร้างพระตำหนักไว้มาก ๆ

ส่วนในทางศาสนาจักรนั้นเจ้า ก้าวได้ว่าเป็นสมัยแรก
เริ่มที่เราเพิ่งได้รับพระพุทธศาสนาหินยานแบบลังกาวงศ์ อัน
บริสุทธิ์ผุดผ่องยิ่งกว่าลัทธิใด ๆ ในแหลมทองนั้นเข้ามา โดยที่
พระรัตนังเป็น ปฐมเครื่อง หมายถึงพระองค์ ขณะที่กำลังทรง
ก้าวเดิน เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ทั้งปวง ประหนึ่งเป็นการเผยแผ่
พุทธศาสนาไปด้วยในตัว ดังนั้นพ่อขุนรามคำแหงจึงโปรดให้
สร้างพระแบบนชน เพื่อเป็นอนุสรณ์เตือนใจในการเผยแผ่
ธรรมอันใหม่ของพระพุทธศาสนา ที่ดีกว่าเหนือกว่าลัทธิเก่า
ที่เรานับถือกันมาแต่ก่อน และเพื่อให้ลัทธิอันได้แพร่หลาย
ก้าวหน้าไปในทุกแคว้นของอาณาจักรไทย ครั้นกระนั้นโดย
ทั่วถึงกัน จึงโปรดให้สร้างพระรัตนังเป็นจำนวนมาก ๆ
อย่างที่ไม่เคยปรากฏในสมัยใดเคย ๆ ทั้งก่อนและหลังสมัย
สุโขทัย

นอกจากพระรัตนังแล้ว ยังมีพระอื่นอีกแบบหนึ่ง ที่
พ่อขุนรามคำแหงทรงชอบสร้าง มีชื่อเรียกในศิลาจารึกว่า
“พระอัฐารศ” ซึ่งเป็นเครื่องเตือนใจให้คนเราอุปถัมภ์
วิริยะอุตสาหะ สามารถยืนหยัดเผชิญหน้าต่อสู้กับอุปสรรค

และทุกขภัยทั้งปวงได้ทุกเมื่อ อันเป็นคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง

จากการได้มาซึ่งพระพุทธศาสนาวัชรกาวงค์ ทำให้เราได้พระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่ง เข้ามาในสมัยสุโขทัยเมื่อรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง พระพุทธรูปองค์นั้นคือ พระพุทธสี่หังค์ ซึ่งเวลานั้นประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่งพุทไธศวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการยกย่องว่างามและศักดิ์สิทธิ์มากองค์หนึ่ง เดิมเป็นของเจ้ากรุงลังกา พ่อขุนรามคำแหงได้ตรัสให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชแต่งทูตไปทูลขอ ซึ่งก็ได้มาสมพระราชประสงค์ พระองค์ท่านทรงปิติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับเสด็จไปรับด้วยพระองค์เองที่เมืองนครศรีธรรมราช อัญเชิญมาประดิษฐานอยู่ ณ กรุงสุโขทัย เป็นที่เคารพเลื่อมใสของพระมหากษัตริย์สุโขทัยตลอดมาทุก ๆ พระองค์ รวมทั้งประชาชนทั่วไปด้วย

สุโขทัยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง

ด้วยพระราชศรัทธาอันแรงกล้า ในพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์สุโขทัยเราครั้งกระโน้น อีกทั้งด้วยแรงศรัทธาของประชาชนทั่วไป นครสุโขทัยจึงมีสภาพเหมือน ๆ กับนครหลวงอื่น ๆ ของเราในยุคต่อ ๆ มา กล่าวคือเต็มไปด้วยวัดวาอาราม

ใหญ่น้อยอยู่มากมาย ทั้งในใจกลางกรุง และรอบ ๆ ขานกรุง
ออกไป ยิ่งความส่ง่างามแะก่อก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในบ้าน
เมืองของเราเป็นอย่างยิ่ง

ในคืนจารึกของพ่อขุนรามคำแหงได้พรรณนาถึงสิ่งเหล่านี้
ได้หลายตอน จะขอยกมาเป็นอุทธาหรณ์พอสมควร

“กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระ
อัญมณี มีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูป
อันราม (ขนาดกลาง ไม่ใหญ่ไม่เล็ก) มีพิหารอันใหญ่ มี
พิหารอันราม มีปู่ครู...มีเถร มีมหาเถร”

ตอนนี้เป็นการพรรณนาถึงบริเวณวัดมหาธาตุ ซึ่งอยู่
ใจกลางกรุง “พระพุทธรูปทอง” ในที่นี้ยังสงสัยอยู่ว่าจะเป็น
พระทองวัดไทรมิตร ๆ หรือวัดมหารณพ์ ๆ

“เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัย มีอรัญญิก พ่อขุนราม
คำแหงกระทำโดยทาน (ให้ทาน) แก่มหาเถร ถึงฆราวาสราชย์
เรือนจบมีฎกไตรย หลวก (รู้หลัก) กว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุก
คนตักแต่ (มาแต่) เมืองศรีธรรมราชมา”

ข้อความตอนพรรณนาถึงวัดสะพานหิน (ซึ่งเรียกใน
จารึกว่า “อรัญญิก”) และบอกอย่างชัดแจ้งว่าพระสงฆ์ที่
รับยกย่องว่าเป็นผู้เจกจัดในพระไตรปิฎก และได้รับตำแหน่ง

สูงๆ นั้น ถ้วนแต่มาจากนครศรีธรรมราช อันเป็นถิ่นแรกที่
รับอิทธิพลทางศิลปะของไทย

ในจารึกตอนนั้นกล่าวต่อไปอีกว่า “ในกลางอรัญญิก
มีวิหารอันหนึ่ง มันใหญ่สง่างามแก่กล้า (ที่สุด) มีพระอริยเจ้า
อันหนึ่งสถิตย์”

“เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัย มีวิหาร มีปูชนีย.....”

“เบื้องตวันออก (ทิศเหนือ) เมืองสุโขทัย มีตลาด
ปลาน (ตลาดมหัศจรรย์) มีพระอนันต์ มีปราสาท.....”

“พระอนันต์” นั้นนิษฐานกันว่าเป็นพระประธานในวัด
ศรีชุม “ปราสาท” เข้าใจว่าเป็นปราสาทหินวัดพระพายหลวง

“เบื้องหัวนอน (ทิศใต้) เมืองสุโขทัย มีกุฎีวิหาร
ครุฑ.....”

นี่คือสภาพของนครสุโขทัยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธ
ศาสนา ในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง เท่าที่ศิลาจารึก
พรรณนาไว้

การเผยแพร่ธรรม

ในรัชกาลของพ่อขุนรามคำแหง นอกจากจะได้ทรง
สร้างถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนาตามแบบอย่างลังกาแล้ว ซึ่ง
ได้ดัดแปลงมาเป็นแบบไทย ๆ เป็นจำนวนมาก และนอกเหนือ

ไปจากการปฏิบัติบำรุงพระสงฆ์ผู้เจนจบในพระไตรปิฎก ซึ่ง
นิมนต์มาจากนครศรีธรรมราช ดังได้กล่าว (อ้างข้อความใน
ศิลาจารึก) มาในตอนก่อนแล้ว พระองค์ท่านยังได้ทรงชวน
ช่วยเอาพระทัยใส่ในการเผยแพร่ธรรมของพุทธศาสนาเป็นอย่างดี
ยิ่ง เพื่อให้เข้าถึงจิตใจของประชาชนคนไทยโดยทั่วถึงกันอีกด้วย

เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๓๕ พระองค์ท่านได้โปรดให้ ก่อพระ
แท่นทำด้วยศิลา (จารึกเรียก ชะดารหิน) ขึ้นแท่นหนึ่ง ที่
ท่ามกลางดงตาล ชานนามว่า “มณังคศิลาบาตร” ถ้าเป็น
วันพระก็โปรดให้ “ผู้ปกครองกรมหาเถรชนนึ่งเหนือชะดารหิน
ส่งธรรมแก่ผู้บวชผู้ช่วยจำศีล” คือเทศนาโปรดพุทธศาสนิก
ชนและบุคคลทั่วไปเอง หากเป็นวันธรรมดาพระองค์ท่านก็ทรง
ใช้เป็นทีประทับดำริห์ว่าราชการบ้านเมือง (“ผู้ในวันธรรมดา
พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสุพรรณาย์ สู่โขทัยชนนึ่ง เหนือชะดาร
หิน ให้ผู้ช่วยลูกเจ้าลูกขุน ผู้ช่วยถือบ้านถือเมืองกัน”)

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานบ่งไว้ชัดแจ้งว่าพ่อขุนรามคำแหง
ได้ทรงเอาพระทัยใส่ศึกษาในเรื่องเกี่ยวแก่พุทธศาสนา จนทรง
รอบรู้ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ซึ่งศิลาจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ ๒)
ได้สรรเสริญพระองค์ท่านไว้ดังนี้

“ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์หนึ่ง ชื่อ พ่อขุนรามราช
ปราชญ์ธรรม ก่อพระศรีวิจิตรศาสนาหนึ่งในศรีสัตนาคนหุต”

เพราะ ฉะนั้น ณ พระแท่นมิ่งคดียาตรา ทกล่าวถึง
ออกจากกระโหลกที่ประทับว่าราชการแล้ว พระองค์ท่านจึงยัง
ทรงใช้เป็นที่อบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่มวลพลานุการของพระองค์
อีกด้วย ดังมีจารึกกล่าวถึงพระองค์ท่านไว้ว่า

“พ่อขุนรามคำแหงนั้นหาเป็น ท้าวเป็นพระยาแก้ว
ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์ สั่งสอนไทยทั้งหลาย
ให้รู้บุญธรรมแท้”

(คำว่า “หา” ไม่ใช่คำปฏิเสธ ถ้าเป็นคำปฏิเสธต้อง
กล่าวว่า “หาไม่” ถ้าพูดคำว่า “หา” เฉย ๆ ก็นับเป็นคำ
ยืนยันใหม่ นาฬิกายงชน)

ทุกวันนี้และวันเพ็ญพ่อขุนราม คำแหงจะทรงช้างเผือกคู่
พระทัย ชื่อ “รุจาศรี” ประคับเควรีองค์เดิมยศอย่างสวยงาม
เสด็จออกไปมัสการพระอิศวร ณ อรัญญิก (คืออาณา
บริเวณแถบวัดสะพานหิน แถววัดเขาพระบาทน้อย ซึ่งอยู่ทาง
ทิศตะวันตกของตัวเมืองนั่นเอง)

โดยเหตุนี้เอง ในศิลาจารึกของพระองค์ท่าน จึงสามารถ
กล่าวออกอ้างแก่คนไทยรุ่นหลังอย่างเต็มภาคภูมิได้ว่า

“คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอบอ้อม พื่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้ง ชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบ่าวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้น ทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ส่งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน”

คือคนในกรุงสุโขทัยคนนั้น ทั้งหญิงทั้งชายทุกชั้นวรรณะ มักทำบุญทำทาน มีศีลธรรมเป็นอันดี และถือศีลกินอย่างเคร่งครัดเมื่อเข้าพรรษาทุกคน

เมื่อออกพรรษาแล้ว ก็มีการทำบุญทอดกฐินกันเป็น เวลานาน ถึงเดือนหนึ่ง จึงแล้วใช้เงินทองเป็นจำนวนถึง ปี่ละสอง ล้าน (๒) และข้าวของนานาชนิดก็มีจำนวนมากมายก่ายกอง ซึ่งได้นำไปทอดกันที่อรุญญิก เมื่อตอนท่วบวณให้ระเจ้า มาในเมืองนั้น ขบวนยาวเหยียดจากอรุญญิกไปจนคกถึงท้องทุ่ง มี เสียง อึกทก อึกทกขัง ไป ด้วย ฝรั่งพดณศรีที่ประทับอยู่เชิงแซ่ สลับด้วยเสียงหัวเราะเสียงร้องรำทำเพลง เป็นที่สนุกสนานขึ้น บานอยู่ทวนหากัน ครนคกกต่างคนก็มีการเล่น จูตพุด เล่น ดอกไม้ไฟกันมโหฬาร มีคนเบียดเสียดคยัดเขยัดเข้ามาชมงาน ทั้งส่งปากประคูลดง ปานว่านครสุโขทัยนี้จักแตกทำลายไปทีเดียว

พระมหากษัตริย์ไทย

ในสมัยกรุงสุโขทัย เราสามารถกล่าวได้ว่า รัชกาล
ของพระมหากษัตริย์ไทย ราชันย์ค้ำของพ่อขุนรามคำแหง
นั้น เป็นรัชสมัยที่พระพุทธศาสนาถึงกาลวงศ์ได้เจริญรุ่งโรจน์ถึง
ที่สุด องค์พระมหากษัตริย์ได้เอาพระทัยใส่ในการศึกษา ทะนุ
บำรุงเป็นพิเศษยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ทั้งก่อนและหลังพระองค์ท่าน
บ้านเมืองได้ประคับกับความสุขสมบูรณ์สุขอย่างถึงขนาด จน
นักประวัติศาสตร์ กล่าวกันว่า ยิ่งกว่าในรัชกาลของพ่อขุนรามคำ
แหงเสียอีก เพราะเป็นรัชสมัยของสันติสุขอย่างแท้จริง ปราศ
จากทั้งการสงครามและการรบพุ่งใด ๆ จึงเป็นโอกาสให้ทรง
บำเพ็ญพระบารมีในทางศาสนานี้ได้โดยเต็มที่ การราวของกอง
ทัพกรุงศรีอยุธยาโดยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวง
พระแก้ว) นั้น เพิ่งมาอุบัติขึ้นในปลายรัชสมัย

โดยที่พระมหากษัตริย์สุโขทัยพระองค์นี้ ทรงพระเจริญ
วัยมาในท่าม กลางความเติบโตขยายตัวของพระพุทธศาสนา
ถึงกาลวงศ์ ฉะนั้นจึงไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า เรืองรองของพระพุทธศาสนา
นี้ได้ฝังลึกอยู่ใน พระทัยพระองค์ท่านมา ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์
ทีเดียว เพราะการศึกษาของทางบ้านเมืองเราสมัยนั้น ก็

ยอมเป็นเช่นในยุคหลังๆ ค่ะมา ก้าวคือโรงเรียนคือวัด วัดคือโรงเรียน พระองค์องค์เจ้าทรงหลายเป็นครูอาจารย์ตั้งสอนกุดบุตรกุดธิดาทางปวง ดังนั้นพระอาจารย์ผู้ถวายพระอักษรให้แก่นักขัตติยราชไทยนี้ จึงต้องเป็นพระสงฆ์องค์เจ้าผู้แตกฉานในวิชาพุทธศาสตร์เป็นอย่างดี ซึ่งเมื่อประกอบกันเข้ากับพระมหากษัตริย์ ผู้ให้พระองค์นี้ ทรงมีพระสติปัญญาปฏิภาณเจดีย์ฉลาดคว่องไวกในการศึกษาเป็นอย่างดีอยู่แล้ว ความจึงปรากฏว่าพระองค์ท่านทรงเป็นจอมปราชญ์ในทางวิชาพระพุทธศาสนาเป็นพระองค์แรกของประเทศไทย

เนื่องมาแต่ พระอาจารย์ ของพระองค์ท่าน เป็นพระสงฆ์ผู้เปี่ยมพรามาจากดั่งกวางนั้นเอง จึงทำให้พระองค์ท่านได้ทรงรับการอบรม ตั้งสอนให้ ชื่นชมในคติ ประเพณี ที่ประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในสังฆาเวศานันได้เป็นอย่างดี เป็นคนว่ากษัตริย์อาจส่งได้สองทางคือ ทางหนึ่งด้วยการเป็นนักรบ ที่เรียกกันว่าเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิ” อีกทางหนึ่งด้วยการทะนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ซึ่งเรียกกันว่าเป็น “พระเจ้าธรรมราช” และโดยที่พระราชอาณาจักรผู้ให้ในคอนันการภายนอกได้เริ่มเสื่อมโทรมมาแต่รัชกาลพระชนกแล้ว ประเทศราชบางเมืองเริ่มแตกออกเป็นอิสระ กรุงศรีอยุธยานคร

หลวงแห่งใหม่ของไทยอันได้สร้างขึ้นทางใต้ กำลังนับวันจะ
เติบโตยิ่งใหญ่นั่นเท่าไรก็ยากที่จะบอกได้ว่าโตขึ้นมากเท่าไร เพราะ
ได้เปรียบกว่ากันในการทำสงครามและภาวะแวดล้อมด้วยประการทั้ง-
ปวง หากพระองค์ท่านจะทรงบำเพ็ญพระบารมีด้วยการทำ
สงครามขยายอาณาจักรต่อไป ก็มีความขาดทุนมากกว่าได้กำไร
ผู้ทรงเห็นมาบำเพ็ญพระบารมีในทางธรรมะดีกว่า

สาเหตุประการหลังที่กล่าวมานี้เอง เมื่อได้ประ-
กอบกับสาเหตุประการแรกเข้า จึงได้กลายเป็นพลัง
อันสำคัญที่ช่วยเร่งเร้าส่งเสริม ให้พระมหาธรรมราชา
ลิไทยได้ทรงปักพระทัยมั่นแน่วแน่ ในอันที่จะเอาเป็น
พระราชภาระต่อการทะนุบำรุง พระพุทธศาสนาให้เจริญ
รุ่งเรืองยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ทั้งสิ้น

ทรงผนวชเป็นพระองค์แรก

ในบรรดาพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับการทะนุบำรุงพระ
พุทธศาสนาทั้งหมดของพระมหาธรรมราชาลิไทย แม้ว่าตั้งแต่
ยังหนุ่มโสดาเพียงใด อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนแต่ก็
ตาม แต่เห็นจะไม่มั่งคั่งใหญ่โตสำคัญและมีผู้กล่าวขวัญถึง
กันมากนักไปกว่าการผนวชของพระองค์ท่าน เมื่อปีพุทธศักราช

๑๘๐๕ ซึ่งนับเป็นการผนวชชั่วคราวครั้งแรกของพระมหากษัตริย์ไทย และได้เป็นแบบฉบับให้พระมหากษัตริย์ไทยองค์ต่อ ๆ มา ตลอดจนชาวไทยทั่วไปได้เจริญรอยตามพระองค์ท่านด้วย

โดยที่เรื่องการผนวชของพระมหากษัตริย์ไทยนี้ มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในเมืองไทย เป็นอันมาก จึงจะขอนำกล่าวไว้พอสมควร ณ ที่ก่อนเรื่องอื่นทั้งหมด

มูลเหตุแห่งการผนวชของพระองค์ท่านนั้น อาจกล่าวได้ว่าประการแรก เกิดจากการ ที่ทรง เลื่อมใสศรัทธา แก่กษัตริย์พระพุทธศาสนาถึงทางดีเป็นอย่างยิ่ง “รัฐนิยม” ของสุโขทัย ยุคนั้นถึงตักเตือนให้ไปทางตรงทางค้อม และเหตุผลอีกประการหนึ่ง ซึ่งปรากฏอยู่ในศิลาจารึก (หลัก ๕) ก็คือ ทรงปรารถนา “พุทธภูมิ” กล่าวคือสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง เสด็จเดียว เพื่อนำฝูงสัตว์ โดดทรงหลาหยข้ามสังสารวัฏฐินไป (เพื่อ จัก..... จุงเป็น พระพุทธ จุงจัก เขาฝูง สัตว์ ทงหลาหย ข้ามสังสาร ทุกชน))

แต่เหตุผลประการสำคัญที่สุดนั้น ก็คือพระองค์ท่าน คงจะได้ทรงศึกษา เรืองราว ของพระเจ้า อโศก มหาวาห

องค์เอกอัคร คำสอน ปณิภา ของพระ พุทธ คำสอน ที่ยิ่งใหญ่ ที่สุด
 แห่งอินเดีย เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ ซึ่งมีเรื่องโดยย่อว่า กษัตริย์
 อินเดียพระองค์หนึ่งเสวยราชย์เมื่อราว พ.ศ. ๒๗๐ ในตอนแรก
 นั้นได้ทรงมุ่งแต่ทำสงครามแผ่ดินแดนอาณาภาพ ทำให้ผู้คนบาดเจ็บ
 ล้มตายลงเป็นอันมากมาย จนเกิดสังเวชในพระทัย จึงทรง
 เปลี่ยนพระทัยหันมาทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ อย่าง
 ที่ไม่เคยมีใครมาเทียบเท่าแต่ก่อนเลย เช่นโปรดให้มีการทำ
 สังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นเป็นครั้งที่ ๓ ส่งสมณทูตไปเผยแผ่
 พุทธศาสนาในนานาประเทศ ได้ทรงสร้างพุทธเจดีย์และกุฏิวิหาร
 ขึ้นไว้ที่สังเวชนียสถานและตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นอันมาก ยิ่ง
 กว่านั้นยังได้เสด็จออกผนวชอยู่คราวหนึ่งด้วย จนได้พระนาม
 สมัญญาอีกพระนามหนึ่งว่า “พระเจ้าศรีธรรมโศกราช” พระ
 ราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ของพระเจ้าอโศก ในเรื่องทะนุบำรุง
 พระพุทธศาสนา จึงเป็นที่ยกย่องเชิดชูอยู่ในหมู่พุทธศาสนิกชน
 โดยทั่วหน้า

ดังนั้นพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งทรงรักในพระพุทธ
 มุ่งอยู่ในทางนั้นมาแต่เดิมแล้ว จึงได้ทรงยึดถือเอาพระเจ้าอโศก
 เป็นแบบฉบับในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยประการทั้งปวง
 เท่าที่จะสามารถช่วยเหลือจตุคามได้ รวมทั้งการเสด็จออก

ผนวช ซึ่งนับว่าเป็นประการสำคัญที่สุด ไม่เคยมีพระมหา
 กษัตริย์ไทยพระองค์ใดได้เคยทรงทำมาก่อนเลย

นอกจากนี้ยังมีเหตุอีกข้อหนึ่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าน่า
 จะเป็นมูลเหตุของการผนวชในครั้งนั้นด้วย ก็คือ ในการขึ้นครอง
 ราชย์ของพระองค์ท่านเมื่อปี พ.ศ. ๓๘๙๐ นั้น ปราบกฏว่า (มีราย
 ละเอียดอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๔) พระองค์ท่านต้องทรงปราบ-
 คาภิเสก ประหารอริราชศัตรูก่อนขึ้นเสวยราชย์ จึงทำให้
 พระองค์ท่านต้องสังคตพระทัยเป็นอันมาก เช่นเดียวกับพระเจ้า
 อโศก ซึ่งโดยปรกติแล้วพระองค์ท่านมีพระทัยผูกไม่แต่ในทาง
 ธรรม ทรงมีเมตตาและขันติเป็นอย่างยอดเยี่ยม ฉะนั้นเมื่อมี
 พฤติการณ์ดังนั้นเกิดขึ้น จึงทรงเห็นว่าเป็นการทำบาปอย่างหนึ่ง
 และการที่ได้ทรงออกผนวชครั้งนั้น ก็นับได้ว่าเป็นการล้างบาป
 อยู่ด้วย

ครั้นปีพ.ศ. ๑๕๐๕ เมื่อพระองค์ท่านทรงปลดพระทัย
 ในอันที่จะออกผนวชแน่นอนแล้ว ก็โปรดให้ราชบัณฑิตออก
 เดินทางไปอาราธนาพระมหาเถรสังฆราช ผู้เป็นปราชญ์เจนจบ
 ในพระไตรปิฎก มีศีลและวินัยเคร่งครัดอันสถิตย์อยู่ในลังกาทอรับ
 มาจากเมืองนครพน (เมือง “นครพน” นี้ มีเค้าสันนิษฐาน

ได้จากตำนานเก่า ๆ เช่น พงศาวดารโยนกและตำนานพระธาตุ
 ขอยสุเทพ ว่าคงเป็นเมืองเมาระตะมะในรามัญประเทศนี้เอง
 ฉะนั้นเรื่องตรงหน้าจะเป็นว่าสมเด็จพระมหาเจ้ามั่งดังฆราวาส เดิม
 ท่านคงอยู่ในลังกา เป็นพระสังฆที่เลื่องลือกันอยู่มากในเรื่อง
 ความจัดเจนในพระธรรมและมีวินัยเคร่งครัด จนประเทศต่าง ๆ
 ทุ่มมือขอพระพุทธศาสนา พวกข้าราชการให้เดี๋ยงเข้ามาเผยแพร่
 ศาสนาตั้งทางวัดในประเทศของตนให้มั่งคั่งขึ้น และในเวลาที
 ก่อกวนท่านกำลังประทับอยู่ที่เมาระตะมะ ซึ่งในจารึกและตำนาน
 เก่าเรียกว่า “นครพนั” ฉะนั้นพระมหาธรรมราชาธิไทยจึงโปรด
 ให้ไปอาราธนาพระองค์ท่านมาจากเมืองนี้)

พอสมเด็จพระสังฆราชเสด็จพระราชดำเนินมาได้ครั้งทาง
 ก็มั่งคั่งให้ดำเนินการก่อสร้างกุฏิวิหารขึ้น ณ วัดป่ามะม่วง (ใน
 ตำนานเก่าเช่นชินกาลมาลินีหรือชินกาลมาลีปกรณ์ และพงศาว-
 ดารโยนก เรียก “วัดอัมพวนาราม” ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก
 ของตัวเมือง และเป็นพระราชอุทยานสำหรับประพาสสำราญ
 พระราชฤทัยของพระมหากษัตริย์สุโขทัยสมัยนั้น การตกแต่ง
 วัดนี้ได้ทำกันอย่างหรูหราประณีตเป็นอย่างนัก ถึงกับศิลาจารึก
 ได้พรรณนาไว้อย่างน่าอัศจรรย์ว่า

“รับสั่งให้นายช่างปลุกกุฏิวิหารระหว่างป่ามะม่วง
อันมีในประจิมทิศเมืองสุโขทัยนั้น นายช่างได้ปราบ
ภูมิภาคนั้นแล้ว เเททรายเกลี่ยตามท้องทางให้งาม
ทั่วทิศานุทิศ อุปมาเหมือนพระวิศณุกรรมเป็นผู้ภูมิ
ก็ปานนั้น”

การสร้างวัดป่ามะม่วง ซึ่งทำกันเป็นพิเศษดุจสมัย^{๒๕}
นอกจาก จะสร้างไว้สำหรับ เป็นที่ประทับ จำพรรษา ของ สมเด็จพระ
พระสังฆราชเจ้าแล้ว คงจะได้เตรียมไว้เป็นที่ประทับของพระ
องค์ท่านเองเมื่อออกผนวชด้วย เพราะได้เสด็จออกผนวชใน
เดียวกันกับสมเด็จพระสังฆราชองค์อุปถัมภ์เสด็จมาถึง

พอสมเด็จพระสังฆราช กับคณะสงฆ์ บิณฑูรเสด็จมาถึง
ก็โปรดให้จัดพิธีรับเสด็จกันอย่างมโหฬาร จัดมากพอ ข้าว
ดอก ดอกไม้ ได้หอม ชูบ เทียน คันถปลุกเสกทำดีการ
บูชาตลอดทาง มีพระบรมวงศานุวงศ์ อำมาตย์มุขมนตรี ข้าราชการ
ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ รายทางรับเสด็จกัน
คับคั่ง ตั้งแต่เมืองนอด (แม่สอด) เชียงทอง (อยู่ระหว่างเมือง
ตาก—กำแพงเพชร) บางจันทร์ บางพาน (อยู่ใกล้กำแพงเพชร)
ตลอดกระทั่งถึงพระนครสุโขทัย

ส่วนภายในพระนครสุโขทัยนั้น ก็เร่งรับจัดการตกแต่ง

ถนนหนทาง ที่สมเด็จพระสังฆราชจะเสด็จพระราชดำเนินผ่าน
จากประตูเมือง ด้านตะวันออกไปจนถึง ประตูเมือง ด้านตะวันตก
และต่อไปจนกระทั่งถึงวัดป่ามะม่วง อันเป็นจุดหมายปลายทาง
เบื้องบนทำเป็นเพดานอันงามวิจิตร ทางกันแสงอาทิตย์มิให้ส่อง
ตลอดมาต้องพระวรกาย อีกทั้งแขวนไว้ซึ่งพวงบุปผาสีมาร
ไว้เป็นระยะ ๆ ส่วนเบื้องล่างนั้นก็โปรดให้ลาดผ้าเบญจรงค์
อันงดงามไว้รับเสด็จ เพื่อมิให้พระยุคลบาทได้เหยียบบดต้อง
พณธณินจนตลอดทาง

ศิวารักษ์หัดก ๕ ได้พรรณนาถึงความงดงามของหน
ทางที่สมเด็จพระสังฆราช เสด็จ พระราชดำเนิน ๕ ว่า “ผึก
เปรียบไปดูเหมือนทางนั้นงามดั่งหนทางในเมืองฟ้า”

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าสังฆราชได้เสด็จมาประทับจำพรรษา
อยู่ ณ วัดป่ามะม่วงจนสิ้นไตรมาส ครั้นออกพรรษาแล้วพระ
มหาธรรมราชาธิไทย ก็โปรดให้ จัดงานบำเพ็ญ พระราชกุศลทำ
บุญ “โยยทาน” ครั้นมีโหรพยากรณ์ เพื่อฉลองพระพุทธรูปสัมฤทธิ์
ขนาดเท่าองค์พระพุทธเจ้า (ตามความเชื่อของชาวสุโขทัยยุคนั้น)
ที่โปรดให้หล่อขึ้น ทรงลัดับพระธรรมเทศนาทุก ๆ วันจน
ครบร้อยวัน

(พระพุทธรูปของสัมฤทธิ์ขนาดเท่าองค์พระพุทธเจ้าที่วัด
ก็คือ พระศรีศากยมุนี ซึ่งเวदानประดิษฐานอยู่ในวิหารวัด

สุทัศน์ ฯ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระพุทธรูปหล่อทองคำ
มากองค์หนึ่ง และใหญ่ที่สุดในกระบวนพระพุทธรูปหล่อด้วยกัน
ของบรรพบุรุษอยุธยาองค์ หนึ่งคอกกว้างถึง ๓ วา ๑ คืบ เดิมประ-
ดิษฐานอยู่ที่วิหารหลวง วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัยเก่า พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ฯ เป็นผู้โปรดให้ อัญเชิญลงมาไว้ที่กรุง-
เทพ ฯ)

พระราชทรัพย์ที่ใต้ทรงประกอบพระมหากุศล และทรง
กระทำมหาทานครั้งนั้น มีรายการแจ้งอยู่ในจารึกดังนี้

๑. ทองหมื่นหนึ่ง	๒. เงินหมื่นหนึ่ง
๓. เบยสิบล้าน	๔. หมากลีบล้าน
๕. จัวรร้อย	๖. บาตรร้อย
๗. หมอนนงร้อย	๘. หมอนนอนร้อย
๙. เสื้อร้อย	

และเครื่องกระยาทานทั้งหลายอีก เอนกอนันต์ เหลือที่จะ
กณานับ

ครั้นออกพรรษาแล้ว ณ วันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน
๑๒ ปีฉลู พุทธศักราช ๑๕๐๕ พระราชพิธีผนวชนิ่งใหญ่
ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติไทยก็เริ่มขึ้น พอ
ครวณเข่นวณพระมหาธรรมราชาธิไทยก็ทรงลงมาทบทวนคดีเป็น
ตามลัทธิ (ซึ่งนับว่า แปลกไปจากที่เรารู้จักกันอยู่ทุกวันนี้)

เฉพาะพระพักตร์ “พระสุวรรณภูมิมากร” (ตามที่จารึก
 หดัก ๔ เรียบ) หรือ “พระพุทธรูปทอง” (ตามที่จารึก
 หดัก ๕ เรียบ) อันประดิษฐานอยู่ในพระราชมนเทียร และ
 พระองค์ท่านได้ทรงสักการะอยู่เป็นเนืองนิจ แล้วจึงอาราธนา
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้าสังฆราช และพระภิกษุสงฆ์เถรานุเถรทั้งปวง
 ขนบหม่อมปราสาทราชมนเทียร

(“พระสุวรรณภูมิมากร” หรือ “พระพุทธรูปทอง” นี้
 ยังไม่อาจตั้งยุคได้ว่าจะเป็นพระทองคำองค์ใดแน่ เพราะเวลานี้
 ได้พบพระทองคำถึง ๕ องค์ด้วยกันแล้ว องค์ที่สำคัญน่าสนใจ
 มากก็คือวัดไทรมิตร ฯ และวัดมหรณพ์ ฯ)

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าสังฆราชเจ้า พร้อมด้วยพระภิกษุ
 สงฆ์เถรานุเถรทั้งปวง ขนบประทับนั่ง บนพระสุวรรณหม่อมปราสาท
 เรียบเรียบร้อยแล้ว พระราชพิธีผนวชก็ได้จัดทำขึ้นในพระราชมนเทียร
 นั้นเอง พิธีเริ่มด้วยทรงบรรพชาเป็นสามเณรก่อน แล้วจึงทรง
 เข้าพิธีราชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ อย่างที่เราปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้

(การผนวชในพระราชมนเทียรนั้น ดัชนีฐานันท์ว่า
 ในสมัยสุโขทัยเมื่อแรก ๆ นั้นยังไม่มีการสร้างโบสถ์กัน แต่การ
 บวชนั้นสามารถทำกันได้แม้ในพระราชฐาน เมื่อได้ทรงอุทิศ
 ถวายเป็นวิสังคามสีมาแล้ว ซึ่งมีตัวอย่างอยู่ในประวัติศาสตร์

สมัยหลัง ๆ ต่อมา เช่นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
เมื่อใกล้จะสวรรคตนั้น ได้ทรงถวายพระที่นั่งสุทธารัถย์ และ
พระที่นั่งธรรมาสน์ปราสาทเป็นวิสัญญีมาแก่คณะสงฆ์ เพื่อ
ให้ข้าราชการบริพารได้บวชหนีภัยจากพวกกบฏ อันมีขุนหลวง
สรศักดิ์เป็นหัวหน้า และจากซากโบราณสถานในเมืองสุโขทัย
ทุกอันนั้น ก็ปรากฏว่าโบสถ์ที่สร้างสมัยนั้นเท่าที่เหลืออยู่ล้วน
แต่เล็กมาก เล็กกว่าวิหารทั้งนั้น การสร้างโบสถ์ใหญ่โตนั้น
เราเพิ่งมาทำกันในสมัยอยุธยาหลัง ๆ ที่มีการนิยม “บวช-
เรือน” กันมากนั่นเอง

เมื่อจะทรงผนวชขอศีลนั้น ตามเนรมิตพระมหากษัตริย์
ของไทยได้ทรงยืนรับ ขอบพระหัตถ์ยกขึ้นอุษณสูณมณเฑียร
“พระสุวรรณปฏิมากร” (พระพุทธรูป) พระไตรปิฎกที่ทรงเก็บ
ไว้ในพระราชมณเฑียร (พระธรรม) และองค์สมเด็จพระมหา
ลาลมสังฆราชเจ้า (พระสังฆ) ครบองค์สามแห่งพระรัตนตรัย
แล้วทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่า

“ผลบุญที่อาตมาบรรพชาอุปสมบทต่อพระศาสนา
พระพุทธเป็นเจ้าคราวนี้ อาตมาไม่ปรารถนา จักร พรตติ
สมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัติ ปรารถนาเป็นองค์
พระพุทธเจ้า นำสัตว์ทั้งหลายขึ้นไตรภพแทน”

พอทรงอธิษฐานเสร็จ ก็ทรงรับไตรสรณาคมน์ แล้ว
ในมัตถดณเอนเองพนฺธูปที่หัวนไหวไปทุกทิศ!

“ในขณะนั้น พระ ธรณ เจ้า ก็ บัน ดาล กับปนาท
หวาดไหว มีอาชที่จะดำรงพระคุณอันหนักของพระองค์
ไว้ได้ในกาลนั้น ก็มีสำคัญประหนึ่งว่าสำแดงพระปาฏิ-
หารีย์มีประการอเนกแท้จริงการดั่งนั้น ก็เป็นธรรมเนียม
ของพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย”

(จากคำแปลคาถาของพระเกียรติในการผนวชครั้งนั้น ซึ่ง
สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้ทรงนิพนธ์ไว้เป็นภาษามคธ เรียก
“จารึกหลัก ๖” อยู่ระหว่างพัทธสีมาวัดป่ามะม่วง ปัจจุบันอยู่
ในพระที่นั่งศิวโมกชพิมาน บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ)

ครั้นเสร็จพระราชพิธีผนวชแล้ว ก็เสด็จจากพระมหา-
สุวรรณเขมาปราสาท เพื่อจะทรงพระราชดำเนินไปยังวัดป่า
มะม่วง

ทันทีที่พระบาททางคู่ได้เหยียบลงต้องพระธรณ พนฺธูป
ที่หัวนไหวสะท้อนไปทั่วทุกทิศอีกเป็นคำรับรอง ยังความตื่นตื่น
อัศจรรย์เป็นอย่างยิ่ง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ราชได้ ทรง บรรยาย ถึงพระอา-
กัปกิริยาของพระมหากษัตริย์ไทย เมื่อขณะทรงเป็นบรรพชิต
เพศโสดน

“ครั้นเมื่อพระราชเจ้าได้ทรงบรรพชาแล้ว ก็เสด็จลงจากพระราชมณเฑียรของพระองค์ พระอินทร์ยัสังวรสังบระงับร่ำว่าพระมหาเถรผู้มี พรรษากาลต์ ๖๐ ปี เป็นประมาณ

และ “พระองค์เป็นผู้ที่ผู้ชนทั้งหลายคร่ำครวญ อยู่เอ็กเกร็ก บูชาแล้วด้วยเอนกบูชา”

ถ้าหวั่นวิตกบ่มีมัวง อันเป็นที่ประทับของพระองค์ท่าน เมื่อขณะทรงผนวชนั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้ทรงพรรณนาไว้อย่างน่าฟังดังนี้

“งามร่ำว่าส่วนนั้นทนอุทธรณ์ เป็นรรมีสถาน ดาษดาด้วยคณาพิภคต่างๆ มีพินทรายอันเร่ร่ายด้วย ทราขาม ร่ำว่าแสงแก้วมุกดาเงินทองอันกองไว้ เป็นสถานอันควรแก่ชนหลายผู้ปรารถนาวิเวก”

การผนวชของพระมหาธรรมราชาธิไทยครั้งนั้น จะได้ทรงเวนราชสมบัติให้พระราชโอรสหรือผู้ใดเป็นผู้รักษาไม่ปรากฏ ในจารึก และจะได้ผนวชอยู่นานเท่าใดก็ไม่เป็นที่ทราบชัด แต่เชื่อว่าคงไม่นานนัก เพราะมีเรื่องราวและรายการเสด็จไปในที่ต่าง ๆ ในปีต่อมา ซึ่งจะนำมากล่าวไว้ในตอนต่อไปพอสมควร แต่อย่างไรก็ดีเรื่องนพจรคงยุติได้ว่าพระองค์ท่านจะต้องงามผนวช

ก่อน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นแน่ เพราะทางกรุงศรีอยุธยาอันเดิมเจ้าพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพะงั่ว) เป็นประมุข ได้เริ่มร่ำยาทำถ้ายันต์คัมภีร์ของพระธรรมาจารย์สุโขทัย ในปีทีกล่าวนคิดต่อกันตลอดมาเป็นเวลานานถึง ๖ ปีเต็ม ๆ จนกระทั่งพระราชธรรมาจารย์สุโขทัยต้องประสบกับอวสานลง

พระปรีชาสามารถในทางพุทธศาสตร์

ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลายค่อหลายหลักด้วยกัน ต่างก็พร่ำพรรณนาถึงพระปรีชาสามารถในด้าน วิชา การ ของพระมหาธรรมราชาธิราชไทยนานาประการ เป็นต้นว่าทรงเจนจบและแตกฉานในคัมภีร์พระไตรปิฎกตลอดจนคัมภีร์ไตรเพท ทรงเชี่ยวชาญในทางไสยศาสตร์ คณิตศาสตร์ โหราศาสตร์ อักษรศาสตร์ ฯลฯ ทรงสามารถจะทำปฏิทิน และทอดถอนวัน เดือนปีแก่ข้าราชการที่ขาดเกินให้ถูกต้องได้โดยมิเคยผิดพลาด จนเป็นที่เลื่องลือกันทั่วไปในกรุงนั้น นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานกันว่า “พระร่วงอุปคักราช” ที่ปรากฏเรื่องอยู่ในพงศาวดารเหนือ นั้น เห็นจะเป็นพระมหาธรรมราชาธิราชไทยนั่นเอง

นับได้ว่าพระมหาธรรมราชาธิราชไทยนี้ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เจนจัดในทางพุทธศาสตร์อย่างแท้จริง ประกิจสพยานที่เป็นมรดกตกทอดอยู่จนถึง พวกเรา ลูกหลานทุกวันนี้

“ไตรภูมิพระร่วง” ซึ่งจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไปข้างหน้า และโดยเหตุที่ทรงเป็นนักคำนวณชั้นยอดเยี่ยม จึงได้ทรงเอา ความจัดเจนมาใช้ในทางพระพุทธศาสนาด้วย เป็นต้นว่าทรง คำนวณขนาดของพระวรกายของพระพุทธเจ้า แล้วทรงออกแบบให้ช่างหล่อพระพุทธรูปขึ้นตามสัดส่วนที่ดีได้ ทรง คำนวณนี้ (พระพุทธรูปองค์ที่กล่าวมานี้คือ “พระศรีศากยมุนี” ที่ได้ กล่าวมาแต่ก่อนเอง) ทรงออกชำระสอบถ่วงหลักฐานเกี่ยวกับ พุทธลักษณะจากคัมภีร์พระไตรปิฎก แล้วทรงคิดแบบพระพุทธรูปให้ตรงรอยกับคำร่าเท่าที่จะทำได้ จนได้แบบของพระพุทธรูปทั้งสามเป็นเยี่ยม เช่น พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินดี ฯลฯ ซึ่งท่านอพระหิตถังส่งเสมอกัน อันทรงได้ความจากคัมภีร์มหาปริณัติลักษณะ ในบทที่ว่า “ทณฺ์ กุณฺ์” ซึ่งแปลว่า “นอพระ หิตถังและนอพระบาทยาวงาม” นอพระหิตถังและนอพระบาท ทั้งห้ามประมาณเสมอกัน ไม่ให้ด้อยกว่าไม่ว่าไม่ว่าสิ่งใดสามัญ มนุษย์ ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น

ตอนหนึ่งในจารึกหลัก ๕ ได้ทรงคำนวณถึงเรื่องฉันทนพวของพระองค์ดังนี้

“แต่พระพุทธเจ้าเข้านิพพานมาถึงวันบวชนั้นได้ พันเก้าร้อยห้าสิบ ... นับด้วยวันแต่พระนิพพานมาถึงวัน

บวชนนได้หกแสนเก้าหมื่นห้าพันหกร้อยวันหนึ่ง

ในกระบวนการคำนวณเกี่ยวกับเรื่องราวของพระพุทธ
คำสอนของพระมหาธรรมราชาธิปไตย ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นชน
สำคัญก็คือ การคำนวณอายุพระพุทธคำสอน อันเป็นบทพระ
ราชนิพนธ์ของพระองค์ท่าน ที่ตั้งอยู่ในศิลาจารึกนครชุม
(หลักที่ ๓) จารึกหลักนี้ได้โปรดให้ทาสขึ้นเมื่อปี ค.ศ. ๑๕๐๐
อันเป็นปีที่ได้ทรงสถาปนาพระราชเจดีย์ที่เมืองนครชุม (กำแพง
เพชร) ความตอนหนึ่งได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

“แต่เมื่ออันสถาปนาพระธาตุนี้เมื่อหน้า ได้สาม
พันเก้าสิบเก้าปี จึงจักสันศาสนาพระเป็นเจ้า”

หมายความว่าอีก ๓๐๙๙ ปี นับจากปีที่ทรงสร้างพระ
ธาตุนี้ (พ.ศ. ๑๕๐๐) พระพุทธคำสอนจะดับสูญสิ้นไป (ใน
พ.ศ. ๕๐๐๐) ซึ่งตรงกับคตินิยมที่ชาวเราเชื่อกันตลอดมาใน
ชนหลังๆ นี้ จึงทำให้เรียกงานฉลองยี่สิบห้าพระพุทธศตวรรษ
ว่า “งานฉลองกึ่งพุทธกาล” การที่กล่าวขวัญกันในเมือง
ไทยเราทำนองนี้ อาจเริ่มมาแต่รัชสมัยของพระมหาธรรมราชา
ธิปไตยเป็นประเดี๋ยวก่อน

ต่อจากข้อความที่ได้กล่าวมาแล้ว พระองค์ท่านก็ได้ทรง
กำหนดระยะเวลาแห่งความเสื่อมของพระพุทธคำสอนไว้เป็นตอนๆ
มีความสำคัญดังนี้

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๐ ไป จะหาผู้พระใครปฏิเสธไม่ได้เลย อีก
ทั้งจำพวกพระอภิธรรมคัมภีร์และชา-
ตกต่างๆ ก็จะมีขาดตกบกพร่อง หา
ค้นฉบับบริบูรณ์ไม่ได้

ตั้งแต่ พ.ศ. ๓๐๐๐ ไป พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลจะหมดไป จะ
มีคนครองไตรจีวรอย่างพระ แต่ไม่มี
ศีล ไม่มีวินัย

ตั้งแต่ พ.ศ. ๔๐๐๐ ไป จะหาผู้ครองไตรจีวรไม่ได้เลย
ถึง พ.ศ. ๕๐๐๐ เป็นกาลอันสิ้นสุดของพระพุทธศาสนา
พระบรมธาตุอันกระจัดกระจายอยู่ใน
ที่ต่างๆ ทั้งในมนุษยโลก เทวโลก
และนาคโลก จะเหาะไปรวมกันที่
เกาะลังกา แล้วต้องลอยทางอากาศ
ไปชุมนุมกันที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่ง
พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้ แล้วจะ
บังเกิดเพลิงไหม้เผาผลาญพระบรม
ธาตุอย่างสิ้นเชิง เปิดอเพลิงฟุ้งชน
ไปจนถึงชั้นพรหมโลก

นี่คือหลักฐานอันหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับการค้นคว้าการคำนวณ และการเอาพระทัยใส่สืบสวนในเรื่องเกี่ยวกับ พระพุทธ คำสอน ของพระมหาธรรมราชาธิไทย

นอกจากนี้พระองค์ท่านยัง เป็นผู้ทรงริเริ่มในการจัดระเบียบสังคมเกษตรตามแบบลังกา คือแบ่งคนละสิ่งของออกเป็นสองฝ่าย มี ความวดี ฝ่ายหนึ่ง และ อริยวดี อีกฝ่ายหนึ่ง พระองค์ฝ่ายความวดีนั้นออกการเรียนภาษามคธ ศึกษาพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นสำคัญ แล้วนำไปเทศนาสั่งสอนประชาชน พระองค์พวกนั้นมักอยู่ตามวัดในเมือง นับเป็นฝ่ายคัมภีร์พระ ส่วนพระองค์ฝ่ายอริยวดีนั้น คือ พวกชอบธุรกิจท่องเที่ยวไปตามป่า ยึดมั่นในการบำเพ็ญภาวนา หาความสงบ กระทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส ถือพระธรรมวินัยเคร่งครัดเป็นสำคัญ พระองค์พวกนั้นมักอยู่ตามวัดในอริยญิก นับเป็นพวกวิปัสณาพระ

พระองค์ท่านเป็นผู้ทรงจัดระเบียบ พิธี พราหมณ์ อันเป็นเค้าโครงของพิธีทวาทสมาธิ (พระราชพิธีสิบสองเดือน) ต่อมา โดยมีพระราชประสงค์จะประสานพระพุทธคำสอนกับคำสอนพราหมณ์เข้าด้วยกัน อันจะเห็นได้จาก เมื่อทรงผนวชนั้น ได้ทรงถือเป็นเพศดาบส์ตามพิธีพราหมณ์

ก่อน แล้วจึงทรงเข้าหาพุทธเป็นด้านเนตรและภิกษุในภายหลัง
คตินิยมมีที่ชาวไทยเรารู้จักกัน มา แต่โบราณว่า เทพเจ้าใน

คำสอนพรหมณ์เป็นต้นมาทิวาช่วยพิทักษ์ รักษา พระพุทธคำสอน
นั้น ก็คงจะเริ่มเกิดขึ้นแต่ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชา
ธิไทยเป็นต้นมา ฉะนั้นในพิธีทางคำสอนของทางกรบ้านเมือง
ของเราตลอดลงไปจนกระทั่งถึงชาวบ้านทั่วไป จึงต้องมีพระ
พรหมณ์โคกุกเคาะประปนอยู่ด้วยตลอดมากระทั่งปัจจุบันนี้

ทรงให้กำหนดวาระวันคติทางศาสนา

โดยที่ในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาธิไทยนี้ เป็นยุคที่
พระพุทธคำสอนถึงทางวงศ์กำลังฟูเฟื่องถึงที่สุดทุก ๆ ทางนี้เอง พระ
กัมภีร์ต่าง ๆ จึงได้หลั่งไหลจากลังกาเข้ามาสู่กรุงสุโขทัยเป็นอัน
มาก แล้วได้ถูกถ่ายถอดลงเป็นภาษาไทย รวมทั้งวรรณคดี
ชาดกต่าง ๆ เป็นอันว่ามหาชาติด้วย (มีหลักฐานอยู่ในจารึก
หลัก ๓ ตอนที่ทรงกล่าวถึงความดีของพระพุทธคำสอนใน
อนาคตกาล ตอนหนึ่งว่า “ธรรมเทศนาอันเป็นอันว่า พระมหา
ชาติ หากคนฟังแลมิได้เคย ธรรมชาดกอันใช้รมคนหาปลายมิได้
มีปายหาดีแลมิได้เคย” แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าคำรับคำว่าและ
วรรณคดีทางศาสนา ที่พระมหาธรรมราชาธิไทยได้โปรดให้กำ
หนดไว้ได้สูญหายไปหมด ด้วยเหตุแห่งความค่อหายประการ

ด้วยกัน คงมีเหลือไว้เป็นพยานหลักฐานให้เราได้ทราบชัดถึง
ความรุ่งเรืองทางกำลังนั้นแต่ครั้งนั้นเพียงแต่คนเดียว คือ ไตรภูมิ
กถา หรือเรียกกันทั่วๆ ไปในสมัยนั้นว่า “ไตรภูมิพระร่วง”
อันเป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาธิราชไทยเอง

ที่เราทราบว่าเป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ท่าน ก็
เป็นด้วยในบานแผ่นกเดิมของหนังสือเล่มนี้ มีบอกไว้อย่างชัด
แจ้งว่า

“เนื้อความไตรภูมิกถาน มีในกาตเมื่อใดได้ แด่ม
แต่ในปริศนาโพธิ์เมื่อศักราชได้ ๒๓ ปี ปรีะกาเดือนดีเพ็ง วัน
พฤหัสบดีวาร ผู้ใดหากล่อครุมีได้ใส่ถัน เจ้าพระยาเลิไทยผู้
เป็นลูกแห่งเจ้าพระยาเลิไทย ผู้เสวยราชสมบัติใน
เมืองศรีสังขนาโดยและสุโขทัย และเจ้าพระยาเลิไทย
น ๓ เป็นหลานเจ้าพระญารามราชผู้เป็นสุริวงษ์ และเจ้า
พระยาเลิไทยได้เสวยราชสมบัติในเมืองสังขนาโดยอยู่ได้ ๖ เจ้า
จึงได้ไตรภูมิ”

แต่บทที่ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่องนี้ ยังเป็นที่สงสัย
กันอยู่มาก ตามข้อความที่ยกมานั้น อาจเป็นไปได้ว่าทรงพระรา
ชนิพนธ์ขึ้นแต่เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระมหาอุปราชครอง
เมืองศรีสังขนาโดยอยู่ได้ ๖ ปีแล้วก็ได้ นั้นหมายความว่า

ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๘๘ หรืออาจจะเป็น
ปีอื่น ๆ ก็ได้ ซึ่งถ้าท่านจะตีนิษฐานกันแล้วก็จะคงกล่าวต่อไป
ไปอีกดยาวนัก

อย่างไรก็ดีหนังสือ “ไตรภูมิพิภพ” นี้ นับได้ว่าเป็น
หนังสือเล่มแรกในวงวรรณคดีของชาติไทยเรา เป็นหนังสือ
เก่าที่สุดที่เรามีอยู่เป็นสมบัติของชาติเวลานี้ ทั้งเป็นหนังสือเกี่ยว
กับพุทธศาสนาอีกด้วย และถึงที่นาภมิใช่ยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ
หนังสืออันเป็นบทพระราชนิพนธ์เล่มนี้ เป็นหนังสือที่สำเร็จขึ้น
ด้วยพระวิริยะอดล้าหาเป็นอย่างยิ่ง ทรงสอบสวนค้นคว้าจาก
ตำราคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นอันมาก เท่าที่ได้ทรงอ้างไว้ก็เป็น
จำนวนถึง ๓๐ คัมภีร์ด้วยกัน นอกจากนั้นยังทรงสอบ
ถามจากนักปราชญ์ราชบัณฑิตด้วยกันเวลานั้นอีก ทั้งที่
เป็นฆราวาสและบรรพชิตหลายต่อหลายคน เท่าที่ได้ทรง
ออกนามไว้ก็มี “เรียนแต่พระอโณมทัตต์และพระมหาเถรธรรม
ปาตเจ้าบ้าง ๑ พระมหาเถรสิทธิฐะเจ้าบ้าง ๑ พระมหาเถร
พงษ์เจ้าบ้าง ๑ พระมหาเถรปัญญาณทัตต์บ้าง ๑ เรียนแต่ราช
บัณฑิตยสถานซึ่งขออุปเสนาบัณฑิตยสถาน ผู้หนึ่งขอทราวยราช
บัณฑิตยสถานเรียนแต่ใกล้ชิดด้วยสารพิไลย แต่พระมหาเถรพุทธ
โฆษาจารย์ในเมืองหริภุญไชย ๑”

นับว่าเป็นงานค้นคว้าที่ยิ่งใหญ่มากพอควรทีเดียว
สำหรับหนังสือเล่มนี้ ซึ่งไม่เคยมีชาวไทยคนใดได้
ทำจนไว้ก่อนเลย

หนังสือเล่มนี้เริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงว่า มนุษย์ สัตว์ทั้ง
หลายย่อมจะวนเวียนไปมาอยู่ในภุมิ ๓ คือ กามภุมิ ๑ รูป
ภุมิ ๑ อรูปภุมิ ๑ ด้วยเหตุนี้จึงได้ชื่อว่า “หนังสือไตรภุมิ”
ต่อไปจำแนกกามภุมิ (แดนอันเกี่ยวข้องกับเรื่องกาม) ออก
เป็นส่วนย่อย ๆ อีก ๓๑ ภุมิ คือ เป็นอบายภุมิ (ทุกข์ภุมิ—
ภุมิที่ไม่น่าอยู่) ๔ ได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย ตีริจฉาน
สุคติภุมิ ๗ คือเป็นมนุษย์ภุม ๓ กับสวรรค์อีก ๔ ภุมิ ส่วนรูป
ภุมิ (แดนสุขอันไม่มีเรื่องกามเกี่ยวข้อง) นั้นเรียกกันว่า
“พรหมโลก” แบ่งออกเป็น ๑๖ ชั้นด้วยกัน และในอรูปภุมิ
(แดนของพรหมซึ่งไม่มีรูป มีแต่ “จิต”) นั้น จำแนกได้อีก
๔ ชั้น เมื่อรวมชั้นต่าง ๆ ของภุมิทั้งสามแล้วได้ ๓๑ ชั้นด้วยกัน

ต่อจากนั้นก็กล่าวถึงการปฏิสนธิ คือการกำเนิดของ
สัตว์ต่าง ๆ ในภุมิทั้งสามนี้ ซึ่งมีแปลก ๆ กันอย่างสนใจ แล
พรรณนาถึงรายละเอียดความ เป็นไปของแต่ละภุมิอย่างพิสดาร
น่าตื่นใจ เช่นสภาพอันน่าทุเรศของเปรต การลงโทษอันแสน
ทุกข์โหดทารุณของสัตว์ในแดนนรก ความสวยงาม

พระการตาของชาวสวรรค์และความเป็นไปในเทวภูมิ หรือแดน
บรมสุขของเทวดาและพรหม ถัดจากนั้นบรรยายถึงแผนที่
สากลจักรวาล มีโลกมนุษย์ โลกสวรรค์ และโลกอื่น ๆ ตลอดจน
จุลเวลาและฤดูกาล เรื่องป่าหิมพานต์ เขาไกรลาส สระอโน-
ดาต ข้างเขราวัน ต้นปาริชาติ ต้นกัลปพฤกษ์ ฯลฯ ซึ่ง
ล้วนแต่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ แล้วกล่าวถึงเรื่องโลกใน
สากลจักรวาลถึงแก่ความปรลัย คือต้องสูญสิ้นไปด้วยน้ำและ
ลมและจะบังเกิดขึ้นอีกด้วยอย่างไร ในที่สุดของเรื่องจบลง
ด้วยการกล่าวถึงพระนิพพาน การกระทำตนเข้าสู่พระ
นิพพาน อันเป็นความปรารถนาสูงสุดของพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ข้อความบางตอน กล่าวจงใจให้ทำบุญ
ทำกุศล บำรุงพุทธศาสนา ด้วยประการ ต่าง ๆ ซึ่งความดีที่
มนุษย์ได้กระทำไว้ใน เทวดาจะเที่ยวตระเวนจดชื่อ
จารึกลงไว้ในแผ่นทอง แล้วนำไปให้แก่ปัญจสิทธเทวบุตร ๆ
เขาไปให้พระมาตลี แล้วพระมาตลีจะได้นำบรมนำไปที่ทูลถวาย
ต่อพระอินทร์อินทรีอีกต่อหนึ่ง แล้วเหล่าเทวดาทงหลายก็จะ
ตรวจดูบัญชีรายชื่อในแผ่นทองนั้น ถ้าเห็นว่ามีเป็นจำนวนมาก
เหล่าเทวดาก็จะพากันแซ่ร้องสาธุการยินดีเป็นอันมาก ด้วยว่า
มนุษย์ทำดีจะได้ขึ้นมาเกิดเป็นเทวดาร่วมกันต่อไปมากหนา แต่

หากว่าเห็นบุญชรัยชื่อในแผ่นดินนั้นน้อย เทวดาก็จะเศร้าใจ
พากันร้องว่าไออนิจจามนุษย์ทำบุญกันน้อยมาก ชะรอยว่าเขาจะ
ชวนกันทำแต่บาปกรรม แล้วจะต้องไปเกิดในแดนนรกมากต่อ
มากนัก ถัดว่า “จำเริญไปภายหน้าเหยยวว่าเมืองฟ้า
นี้จะเปล้าเสียแลฯ”

จากข้อความที่พรรณนา ถึงความเป็นไปใน แดนต่าง ๆ
ของนรกและสวรรค์ ที่ปรากฏอยู่ใน “ไตรภูมิกถา” นี้ ได้
ก่อให้เกิดภาพจิตรกรรมอันสวยงามตระการตา ตามฝาผนังโบสถ์
วิหารและในเล่มสมุดหนังสือโบราณมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา อัน
ก่อให้เกิดคุณค่าทางศิลปะด้านขนานมาอีกทางหนึ่งด้วย

ความมุ่งหมาย อันสำคัญในการที่ทรง พระราชนิ-
พนธ์เรื่องนรก กล่าวได้ว่าจุดใหญ่อยู่ที่จะขัดเกลากจิต
ใจสั่งสอนให้พลเมืองเชื่อในเรื่องบุญบาป ประพฤติ
มั่นอยู่ในศีลธรรมจรรยาอันดีงาม ซึ่งก็ได้สัมผัสชัดถ้อย
เป็นที่น่าฟังยิ่ง บรรพบุรุษของเราเชื่อกันอย่างจริงจังว่า
นรกสวรรค์นั้นเป็นของมีจริง พากันสยดสยองต่อการที่จะต้อง
ถูกทรมานอย่างแสนสาหัสด้วยประการต่าง ๆ ในยมโลก, บังเกิด
ความไม่ฝันที่จะประกอบแต่กรรมดี เพื่อจะได้ไปเกิดในเทวโลก
หรือไม่ก็โลกพระศรีอารีย อันเป็นแดนแห่งบรมสุขอย่างแท้จริง

พระราชประสงค์สำคัญอันได้กล่าวอยู่ตอนหนึ่งในบทพระราช-
นิพนธ์เรื่องนิตยดวาท

“ผู้ใดจักปรารถนาสวรรค์นิพพาน จงสดับฟัง
ไตรภูมิภกตด้วยทำนุก่อสร้าง อย่าได้ประมาทสักอันตั้ง
จึงจะได้พบพระศรีอารียโมคคัลเลา เมื่อจะลงมาตรัสแก่
สัพพัญญุตญาณในโลกนี้แล ฯ

ความเชื่อในเรื่องท่านอง^๕ ได้ฝังรากงอกอยู่ในจิตใจชาว
ไทยเรามา นับด้วยร้อย ๆ ปี เพิ่งจะมาเสื่อมคลายไปในตอนที่
อารยธรรมแผนใหม่ของชาวยุโรปได้แพร่หลายเข้ามา ถึงเมื่อไม่
นานมาน^๕เอง

นี่จึงนับได้ว่าพระราชกรณียกิจ ในเรื่อง^๕ของพระมหา
ราชาธิไทย เป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ใน
ส่วนที่เกี่ยวกับการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระองค์ท่าน

ทรงสร้างกุศลและสร้างบุญสถาน บุญบารมี

ได้กล่าวมาแล้วว่ารัชกาลของพระมหากษัตริย์ไทยนั้น
เป็นยุคที่ พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งโรจน์อย่างถึงขนาดทุกด้านทุก
ประการ พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์^๕ได้ทรงระดมเงินทอง
ถวายสร้างบุญสร้างกุศลเป็นพิเศษ ยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ไทย

พระองค์ใดแต่ก่อนมา ได้ทรงให้กำเนิดการวัดอันเกี่ยวเนื่อง
ด้วยพุทธศาสน่าเป็นจำนวนมากมายหลายต่อหลายดังด้วยกัน ซึ่ง
จะขอนำมากล่าว ณ ที่นี้โดยสังเขป

สร้างพระพุทธรูปในราช พระพุทธรูปในลี้

พระองค์ท่านได้โปรดให้ประชุมช่างฝีมือชาวเขียงแสน --
สุโขทัยขึ้น แล้วให้ร่วมกันออกแบบพระพุทธรูปทั้งงานยอดเยี่ยม
เป็นพิเศษขึ้น อันได้รับยกย่องว่าไม่มีพระพุทธรูปองค์ใด ^{๕๘}ทั้งที่
สร้างก่อนหน้านั้น และหลังจากนั้นมาจะงามเทียบเท่าได้เลย พระ
พุทธรูปที่ ^{๕๙}ท่านยกคือพระพุทธรูปในราช และพระพุทธรูปในลี้ นั้น
เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูปในราชนั้นกล่าวได้ว่างามที่สุดใน
กระบวนพระพุทธรูปหล่อด้วยกัน ถึงกับในตำนานกล่าวว่า
พระอินทร์ลงมาช่วยหล่อด้วย จึงสำเร็จได้ความงามของพระพุท
ธรูปองค์นี้เป็นที่ตรงคาตังใจแก่ผู้ใดพบเห็นเป็นยิ่งนัก บาง
คนถึงกับนำดาบไปเสียดด้วยความปลื้มปิติเมื่อได้เห็นองค์ท่าน พระ
พุทธรูปองค์นี้เป็นที่สักการะเลื่อมใสของพระมหากษัตริย์ไทยต่อ
มาทุกยุคทุกสมัย และมีการกล่าวขวัญถึงในด้านความศักดิ์สิทธิ์
ต่าง ๆ เป็นอันมาก แม้พระมหากษัตริย์ที่ทรงมีแนวความคิด
เห็นเป็นสมัยใหม่บางพระองค์ เป็นคนว่าพระบาทสมเด็จพระ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุ
 เทวดาสร้างเป็นแน่ เพราะมีความงามตาเกินกว่าสามัญมนุษย์
 จะปั้นตาจนมาได้

สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปชิ้นสี่นี้ นั้นสร้างจนเมื่อป
 จอ พ.ศ. ๑๕๐๑ ส่วนพระพุทธรูปชิ้นราชสร้างเมื่อปี
 พ.ศ. ๑๕๐๒ สร้างที่เมืองพิษณุโลกทั้งสององค์

นอกจากนี้แล้ว พระพุทธรูปสำคัญที่ได้โปรดให้หล่อ
 ขึ้นยังมีอีกหลายองค์ เช่นพระศรีศาสดามุนี พระศรีศาสดา ฯลฯ
 พระพุทธรูปเหล่านี้ เกือบทั้งหมดได้ถูกขโมยเสียลงมาแล้วในกรุง
 เทพฯ นอกจากพระพุทธรูปชิ้นราชองค์เดียวที่ยังคงประดิษฐานอยู่
 ในจังหวัดพิษณุโลก เป็นมิ่งขวัญของชาวเมืองนั้นตลอดมาจน
 ทุกวันนี้

พระพุทธรูปที่สร้างในยุคนั้น มีดังที่นาได้เกิดได้อันเกิดจาก
 พระพุทธรูปที่สร้างในยุคนั้นอยู่ประการหนึ่งก็คือ มักทำนิ้วพระ
 หัตถ์สั้นเสมอกัน ไม่เหลื่อมล้ำยาวสั้นดังสามัญมนุษย์

สร้างวัด สร้างเจดีย์ ปูลงพระศรีมหาโพธิ์

ในรัชกาลนี้ ทางกรุงสุโขทัยมีความเกี่ยวข้องกับดังกล่าใน
 ด้านพุทธศาสนาคือเป็นพิเศษเชื่อว่าคงจะได้ดังทุกไปมาติดต่อกันอยู่

เป็นเนืองนิจ จึงปรากฏว่าพระมหากษัตริย์ไทยได้เอาพระทัยใส่ในการเสาะแสวงหาพระบรมธาตุและพระศรีมหาโพธิ อันเชื่อว่าเป็นของแท้และจริงมาจากลังกา นำเข้ามายังกรุงสุโขทัย แล้วสร้างเป็น ถาวรวัตถุ ประดิษฐานขึ้นไว้เป็นที่สักการบูชาเป็นอันมาก เช่น

เมื่อ ปี พ.ศ. ๑๕๐๐ ได้โปรดให้สถาปนาพระธาตุเจดีย์ชนบทเมืองนครชุม (กำแพงเพชร) พร้อมกับปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ด้วย เข้าใจว่าคงจะได้มีการสมโภชฉลองเป็นการใหญ่เช่นเคย แต่โปรดให้ทำคิตาจารึกเล่าเรื่องการทำทรงสร้างบุญสร้างกุศลขึ้นไว้ ณ ที่นั้นด้วย สำหรับพระบรมธาตุที่โปรดให้บรรจุไว้ในพระเจดีย์นั้น ทรงยืนยันว่าเป็นของแท้ของจริงได้มาจากลังกา (“พระมหาธาตุอันนี้ใช้ธาตุอันดำนานี้ คือพระธาตุจริงแท้ เอาลูกแก้วลังกาห่อปฐมนำมา —” คิตาจารึกหลัง ๓)

ส่วนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่ทรงกล่าวว่าได้มาจากต้นโพธิเดิมซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้และเมฆอมารมาจริง ๆ (“เอาทงพชพระศรีมหาโพธิอันพระพุทธเจ้าเราเสด็จอยู่ได้ต้น และเมฆอมารมาอาราธนา ได้ปราบเกล้าพญญัตญาณเป็นพระพุทธมาปลูกเบองหลังพระมหาธาตุ”))

พร้อมกันนั้นได้ทรงชักชวนให้คนทั้งหลายกราบไหว้ กระทำสักการบูชาแก่พระมหาธาตุและพระศรีมหาโพธิ์นี้ จะมีอันถึงซึ่งได้นมัสการต่อพระองค์เลยทีเดียว

และในระยนี้ (พ.ศ. ๑๙๐๐--๑๙๐๒) ได้โปรดให้สร้างวัดพระศรีมหาธาตุขึ้น ณ เมืองสองแคว (พิษณุโลก) เพื่อเตรียมไว้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ และพระศรีศาสดาด้วย

พ.ศ. ๑๙๐๒ ได้โปรดให้สร้างวัดป่าแดงขึ้น แล้วอาราธนาให้พระมหาภักดียานเถระมาครองเป็นเจ้าอาวาส ต่อจากนั้นได้เสด็จกรีธาทัพขึ้นไปปราบเมืองแพร่ เป็นเวลา ๑ เดือนก็เสด็จกลับ พร้อมกับได้ทรงนำคน ๑๕ ครวเรือนมาถวายสำหรับวัดป่าแดงด้วย

นอกจากนี้ กรม เสด็จไปประทับ อยู่ ที่เมือง สองแคว (พิษณุโลก) เป็นเวลาดัง ๗ ปี ตลอดเวลา ๗ ปีที่สองแควนี้ได้ทรงใช้เวลาให้หมดไป ด้วยการทะนุบำรุงเสริมสร้างพระพุทธรศาสดา เป็นต้นว่าสร้างวัดสร้างเจดีย์ ปลุกพระศรีมหาโพธิ์ ฯลฯ แม้ที่ได้เคยทรงประพฤติปฏิบัติมา แต่เมื่อครั้งประทับอยู่ในพระนครหลวงและเมืองอื่น ๆ เสด็จแล้วได้ทรงนำขบวนพยุห

ยาตรามโหฬาร มีชาวเมืองร่วมขบวนโดยเสด็จมาถึง ๓๓ หัวเมืองด้วยกัน เข้ามานมัสการพระพุทธบาทในกรุงสุโขทัย ซึ่งจะได้กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างพิสดารต่อไปในตอนข้างหน้า

เท่าที่พรรณนามาพอสมควรนี้ เราก็จะเห็นได้อย่างชัดแจ้งแล้วว่า พระมหากษัตริย์สุโขทัย พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวด ไม่ว่าจะเสด็จไปอยู่ที่ไหน ไม่ว่าจะเสด็จไปด้วยเรื่องอันใดก็ตาม เป็นต้องมีการบำรุงพระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องด้วยทุกครั้งไป

เรื่องราวพระพุทธบาท

รัชสมัยของพระมหาธรรมราชาธิราช ได้มีการสร้างรอยพระพุทธบาทจำลองขึ้นไว้เป็น ที่สักการะเป็นจำนวนมากมายังมณฑลพายัพด้วยดีทุกแห่งและจำหลักลงแผ่นศิลา ทำขึ้นด้วยฝีมืออันประณีตประดับด้วยทองคำอ่อนให้งดงาม ซึ่งทำขึ้นตามความเชื่อถือกันใหม่หาปริศนาลักษณะของพระพุทธองค์ ว่าที่ฝ่าพระบาทแตะ ธารน้ำนั้น มีความ วิจิตรพิสดารต่างจาก ถ้ำมุนีมนุษย์เรานานาประการ แล้วมาปรุงแต่งเสริมต่อตามความนิยมของชาวเมืองให้งดงามยิ่งขึ้น

ในการสร้างรอยพระพุทธรูปธาตุสุโขทัยนี้ มิใช่สักแต่โปรดให้ช่างทำขึ้นเท่านั้น แต่พระมหากษัตริย์เรานั้นถึงกับได้ส่งคนให้ออกเดินทางไปวัดขนาบรอบพระพุทธรูปบน ยอดเขา สุมณภู ในลังกา จนถึงที่เลยที่เดียว ซึ่งพระพุทธรูปในลังการอยที่กล่าวนี้บันทึกกันว่าเป็นรอยพระบาทอันแท้จริงของพระพุทธองค์ ที่ได้ทรงกระทำปาฏิหาริย์เหยียบไว้จริง ๆ (เรื่องนี้ได้มีเล่าอยู่ในจารึกหลักที่ ๓ ว่า “พระบาทลักษณะนี้ใช้ พระยาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์เอารอยคัน...พระเป็นเจ้าถึงถึงหงอนเหยียบเห็นจอมเขาสุมนภูบรรพตประมาณเท่าใดเขามาพิมพ์ไว้”)

ครั้นสร้างขึ้นสำเร็จ ก็โปรดให้นำขึ้นไปประดิษฐานไว้บนยอดเขาเช่นเดียวกับในลังกา แล้วโปรดให้เปลี่ยนชื่อยอดเขานั้นเสียใหม่ด้วยว่า “สุมนภูบรรพต” (ปัจจุบันเรียกกันว่า “เขาพระบาทใหญ่”) เช่นเดียวกับในลังกา และได้มีการสมโภชสักการบูชาเป็นประจำทุกปีเสมอมา จนกระทั่งกรุงสุโขทัยสิ้นอำนาจลง

รอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. ๑๙๐๒ นั้นเท่าที่นับถือได้ในศิลาจารึก ปรากฏว่าได้โปรดให้สร้างขึ้นด้วยให้นำไปประดิษฐานไว้ตามยอดเขาในเมืองสำคัญต่าง ๆ ครั้น

ตั้งเมืองด้วยคน คือที่ เขาสุมนนุกูล กรุงสุโขทัยที่กล่าวมาแล้ว
 แห่งหนึ่ง ที่ยอดเขาแห่งหนึ่งในเมืองศรีสัตนาคนหุต (ชื่อในจารึก
 ดบเดื่อนเดี้ย เข้าใจว่าคงเป็น ยอดเขาสุวรรณคีรี) ที่เหนือ
 จอมเขนางทอง ในเมืองบางพาน (เมืองเก่าอยู่ในจังหวัด
 กำแพงเพชร) อีกแห่งหนึ่ง และที่เหนือ จอมเขาปากพระบาง
 (เขากบ) เมืองนครสวรรค์อีกแห่งหนึ่ง ทุกแห่งที่ได้ประดิษ
 ฐานไว้โปรดให้ทำจารึกบอกเรื่องราวไว้ด้วย

ในการสมโภชพระพุทธบาทที่เขาสุมนนุกูล กรุงสุโขทัย
 เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๒๐ นั้น ได้มีพรรณาไว้ในศิลาจารึก (หลัก ๘)
 อย่างน่าสนใจ ซึ่งมีใจความว่าได้โปรดให้ตกแต่งถนนทางจาก
 ตัวเมืองสุโขทัยไปยังเขาสุมนนุกูลอย่างงดงามเป็นยิ่งนัก ต้องฟาก
 ทางตั้งต้นกัณฑ์ปลูกไม้แขวนพวงมาลัยดอกไม้มิ จุตได้เทียนประ
 ทิปตามไว้สว่างจ้า เคารูปหอมควันตระหลบไปทั่ว บักรงทิว
 แดงสดออกไปทั้งสองข้างทาง เรียงรายขึ้นหมากพุดกระทำบุช
 ครึกครื้น ด้วยระบำรำเต้นและการเล่นทุกชนิด แซ่ซ้องด้วย
 เสียงธำรงการบูชา และเสียงดุริยางค์พินิต ซึ่งกลองประโคมอยู่
 ดังนั้นในวันไหว้พานว่าแผ่นดินแทบจะถล่มทลายไปเลยทีเดียว ซึ่ง

นับว่า มโหฬารไม่ น้อยไปกว่างาน ทอดกรฐินในสมัยเดียวกันนั้น
เท่าใดนัก

หลังจากที่ได้เสด็จไปประทับบำรุง พระพุทธศาสนาอยู่ใน
เมืองต้องแควเป็นเวลานานถึง ๗ ปีแล้ว พระองค์ท่านก็ได้เสด็จ
กลับคืนสู่พระนครสุโขทัยพร้อมด้วยกระบวนพยุหยาตรามโหฬาร
มีชาวเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย เวลานั้น ร่วมโดยเสด็จมา
ถึง ๑๓ หัวเมืองด้วยกัน เช่น สระหลวง (พิจิตร) สองแคว
(พิษณุโลก) ปากยม (บางยม เมืองร้างอยู่ในจังหวัดสุโขทัย
เวลานี้) พระบาง (นครสวรรค์) ชากังราว (กำแพงเพชร)
 ฯลฯ ความมุ่งหมายสำคัญที่ได้ทรงนำขบวนมโหฬารเข้ามา
คราวนี้ ก็คือเพื่อให้มานมัสการพระพุทธบาทที่เขาสุมนภู
นั้นเอง

ฉะนั้น รอย พระพุทธบาท ที่เขาสุมนภู กรุงสุโข
ทัยครั้งกระนั้นก็จะเห็นจะมีความสำคัญ อาจเทียบเสมอได้
ด้วยพระพุทธบาทเมืองสระบุรี ในสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อ
มาเลยทีเดียว

พระราชจริยาวัตร

พระมหากษัตริย์ผู้โอบอุ้มประชาราษฎร์ มีพระราชจริยาวัตร
 ทรงงามเป็นที่น่าชื่นใจยิ่ง ทรงเลื่อมใสและเอาพระทัยใส่ในการ
 พระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงอยู่ในทศพิธราชธรรมมีพระทัย
 เมตตาปราณีแก่ไพร่ฟ้า ทรงมีขันติเป็นยอดเยี่ยม ใครจะทำผิด
 ร้ายแรงสักเท่าใด ก็ไม่โปรดให้ลงโทษจนถึงตาย ไปราชการ
 สงครามจับแม่ทัพนายกองข้าศึกได้ ก็ไม่โปรดให้ลงโทษทรมาน
 หรือฆ่าฟันแต่อย่างใดทั้งสิ้น กลับเอามาทรงรบเคียงเคียงออก
 เมื่อจับได้ผู้คิดร้ายหมายจะประหารชีวิตจะพดด้วยยาพิษยาเบื่อ
 เขาไว้ในพระกระยาหารให้เสวย ก็ยังพระราชทานอภัยโทษ
 ให้ได้

พระองค์ทรงถือศีลห้าเป็นประจำ และทรงนมัสการพระ
 พุทธรูปในพระราชมณเฑียร มิได้ขาดวันสักวันสักคืน ทุกวันพระ
 สิ้นเดือนกลางเดือนเสด็จไปนมัสการพระ มหาธาตุเจดีย์ตามวัดที่
 สำคัญต่าง ๆ แล้วยังทรงดัดบิณฑบาตพระภิกษุ ทานบุญทำทาน
 ถวายแด่พระสงฆ์ทุกวันทุกวันพระ ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษา
 คัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นยิ่งนัก

พระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมได้ตรัสเจริญพระเกียรติไว้ก่อนหนึ่ง
 ว่า “พระองค์ประกอบไปด้วยทานบารมีคล้ายพระเวส

สันดรด้วยปัญญาบารมีคล้ายกับ....(ชำรุด) และด้วย
 สัจจบารมีคล้ายกับพระสัจจราชเป็นต้นกับราชัญทั้งหลาย
 ควรจะเข้าไปสรรเสริญ

นอกจากนี้ ยังมีพรรณนาไว้ตามจารึกแต่ละตำนานเก่า ๆ
 อีกมากกว่ามากนัก ซึ่งสรุปได้ว่าไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์
 ใดที่จะบำเพ็ญในทางธรรม ตามหลักของพระพุทธศาสนามุ่งไป
 กว่าพระมหากษัตริย์ไทยได้อีกแล้ว

พระราชประสงค์อันยิ่งใหญ่ ซึ่งได้ทรงแสดงไว้ให้คนทั้ง
 หลายได้ทราบก็คือ “เพื่อจัก... จงเป็นพระพุทธ จงจัก
 เอาการสัตว์ทั้งหลายข้ามสังสารทุกข์”

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธศาสนามัน กล่าวได้
 ว่าพระองค์ท่านทรงอุทิศหาไม่น้อย หรืออาจจะยิ่งกว่าองค์พ่อ
 ชุนรามคำแหงพระอัยกาเลยทีเดียว และเมื่อประกอบกันเข้ากับ
 ทรงแตกฉานในเชิงวิชาพุทธศาสตร์อยู่แล้ว จึงทำให้พระราช
 กรณียกิจในด้านของพระองค์ท่านเป็นไปด้วยดีดังนี้

พระองค์ท่านได้ทรงเอาพระทัยใส่ในการพำร่สอน ให้
 มอถพตกนิกรของพระองค์ท่านนั้นเพียบ กระทำ ตักการะ บูชาต่อพระ
 สถูปเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธรูป ฯลฯ และทรงเร่งเร้า

ชาติเกิดจิตใจทุก ๆ คน ให้มุ่งกระทำแต่กรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว
ให้ชวนชววยสร้างบุญสร้างกุศลสุดแต่ในชาตินี้ เพื่จักได้
บรรลุถึงซึ่งความสวัสดิ์ในชาติหน้า เช่นในจารึกหลัก ๓ ตอน
หนึ่งทรงกล่าวว่

“แต่ณเมื่อนำฝูงสาธุสับุรุษทั้งหลายจูงเร่งกระ
ทำบุญธรรมในพระพุทธศาสนา เมื่อยังมีเทววันชว
เรบัดนี้ มีบุญหนักหนา จักจักได้มาเกิดทันศาสนาพระ
เป็นเจ้าไซ้ จูงทั้งหลายหมั้นกระทำบูชาพระสถูปเจดีย์
พระศรีมหาโพธิ์ อันเสมอดังตนพระเจ้าเรา ผิผู้ใดได้
ปรารถนาด้วยใจศรัทธาดังอัน สักปรารถนาไปเกิดใน
เมืองฟ้า....”

ใน “ไตรภูมิโกก” ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ตอนหนึ่งว่

“ผู้ใดและจะปรารถนาไปเกิดในเมืองสวรรค์ได้
อย่าได้ประมาทลืมนตน ควรเร่งชวนชววยกระทำกุศล
บุญธรรม ให้ทานรักษาศีลเมตตาภาวนา อุปฐากรักษาศีล
บิดามาดาผู้เฒ่าผู้แก่ครูอุปัชฌาจารย์ และสมณ
พราหมณผู้มศีลได้ ก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์แลฯ”

ส่วนในด้านการทะนุบำรุงตั้ง เสริมการเดินเรียนพระไตรปิฎกนั้น ก็ปรากฏว่าทรงเอาพระทัยใส่เป็นอย่างดียิ่งเช่นเดียวกัน พระองค์ท่านถึงกับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้พระราชมณเฑียรเป็นที่สำหรับพระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมกันด้วย ซึ่งได้กลายมาเป็นประเพณีในสมัยหลัง ๆ ต่อมา

โดยที่พระมหากษัตริย์ไทยได้ ทรงฝักใฝ่ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดแต่ก่อนมา จนเป็นที่เลื่องลือกันแพร่หลายเช่นนี้ จึงได้มีพระนามให้พระองค์ท่านใหม่ เป็นการเสริมพระเกียรติยศยิ่งขึ้นว่า “พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก” บ้าง “พระเจ้าศรีธรรมมาโสภณราช” บ้าง ดังที่ปรากฏอยู่ในคำานต่าง ๆ ที่แต่งไว้แต่โบราณ

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปยังล้านนา

เมื่อนาน

ขณะนั้นทางเมืองบัว (เป็นอำเภออยู่ในจังหวัดน่านเดี๋ยวนี้) ซึ่งอยู่ในสมัยของ พระยาการเมือง เป็นเจ้าผู้ครองนคร (พระยาการเมืองนครของราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๖ หลังพระมหา

ธรรมราชาธิไทย ๖ ปี) ได้ทราบถึงกิตติศัพท์ที่เดือดร้อนเอิกเกริก
กันแพร่หลายอยู่ในเวลานั้น ว่าทางกรุงสุโขทัยกำลังรุ่งเรืองด้วย
พระพุทธศาสนาเป็นอย่างนัก จึงโปรดให้แต่งทูตลงมาทำไมตรี
เพื่อติดต่อกับเรื่องพระพุทธศาสนา ซึ่งพระมหาธรรมราชาธิไทยได้
ทรงต้อนรับคณะทูตด้วยพระทัยอันโสมนัสยิ่ง ทางไมตรีระหว่าง
กรุงสุโขทัยกับนครน่าน จึงมีความสัมพันธ์สามัคคีกันเป็นอันดี
ตลอดมากระทั่งถึงสมัยพระยาผา กองโฮรดี พระยาการเมืองชน
ครอง เมื่อกรุงสุโขทัยถึงคราวคับขัน ถูกกองทัพไทยใต้ของ
กรุงศรีอยุธยาขับไล่ไปย่ำยี พระยาผา กองก็ได้อพยพมาช่วย
ป้องกันพระราชอาณาจักรสุโขทัยด้วย

คราวหนึ่งหลังจากที่พระยาการเมืองได้ขึ้นครองเมืองไม
น่านนัก ทางกรุงสุโขทัยได้มีการสร้างพระอารามหลวงสำคัญขึ้น
(ในตำนานทางฝ่ายเมืองน่านออกนามว่า “วัดหลวงอภัย”
และเรียกพระนามพระมหาธรรมราชาธิไทยว่า “พระยาโส-
ปัตตกัมมิต” พระมหาธรรมราชาธิไทยก็ได้โปรดอัญเชิญให้
พระยาการเมืองลงไปช่วยในงานพระราชกุศลครั้งนั้นด้วย ครั้น
เสร็จงานแล้วพระองค์ท่านก็ได้ทรงมอบของที่ระดังอันเป็น บำจัญ
สำคัญยิ่งในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้แก่พระยาการเมืองใน
โอกาสนั้น คือพระบรมสารีริกธาตุ ๑ องค์ มีผู้ตรวจวรรณ

ต่าง ๆ กันขององค์เท่าเม็ดพิณธุ ผักกาดมั่ววรรณะดัมแก้ว ถ้าม
องคัมวรรณะดัมมุก อักธองของคัมวรรณะดัมทองคำ ขนาด
เท่าเม็ดดงดำ กับพระพิมพ์ทองคำ ๒๐ องค์ พระ-
พิมพ์เงิน ๒๐ องค์ พระยาการเมืองกับพระทัยบดินทร์เป็น
ขี้เหล็ก

ครั้นกลับไปถึงเมืองบัว พระยาการเมืองก็ปรึกษาถึง
การสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนี้ ด้วยพระ
มหาเถรเจ้าธรรมบาล ในที่สุดก็ตกลงกันให้สร้างขึ้นที่ “ดอยภู
เพียงแซ่แห้ง” เมื่อราว พ.ศ. ๑๙๐๐ ได้มีการดมโภช
เจดิมรดองกันเป็นที่ตั้งถุกถ่านมโหฬาร พระเจดีย์ที่ถากถาง
เรียกกันในปัจจุบันว่า “พระธาตุแซ่แห้ง” เป็นปูชนียสถาน
อันศักดิ์สิทธิ์สำคัญ เป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาเป็นมิ่งขวัญของชาว
เมืองน่านมาเป็นเวลายาวหลายศตวรรษแล้ว

นครพิงค์

ด้านทางนครพิงค์เชียงใหม่เวลานั้น กำลังอยู่ในรัชกาล
ของพระเจ้ากือนา ซึ่งมีพระประสงค์ที่จะได้พระนามารุงพระพุท
ธำสนาให้รุ่งเรืองขึ้นในอาณาประเทศเช่นเดียวกัน จึงได้แต่ง
ทูตลงมาทำไมตรีด้วยกรุงสุโขทัย เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๑๒ และทูต

ขอพระสุนทรเถระ ซึ่งเป็นอาจารย์สอนปริยัติธรรมอันดีชืออยู่ในกรุงสุโขทัยในเวลานั้น ขึ้นไปบำรุงตั้งฆมณทลในแคว้นแคว้นของพระองค์ ซึ่งพระมหาธรรมราชาธิไทยก็ทรงประทานพระบรมราชานุมัติให้ด้วยดี

แต่ในโอกาสนั้นพระมหาธรรมราชาธิไทยก็ได้ทรงมอบคัมภีร์พระไตรปิฎกกับพระบรมสารีริกธาตุ ให้แก่พระสุนทรเถระนำขึ้นไปยังนครเชียงใหม่ด้วย ตามตำนานกล่าวว่ายาคดอดทางที่พระสุนทรเถระกับคณะทูตเชียงใหม่เดินทางไบนั้น พระบรมสารีริกธาตุได้เปล่งแสงอันประเสริฐ และจำแดงปาฏิหาริย์ต่างๆ อย่างน่าอัศจรรย์ใจ บางคราวก็เป็นพายุ บางคราวก็เป็นเหมือนดีทอง บางคราวก็เป็นเหมือนแสงดาว แม้วัดมิ่งเมืองในสุโขทัยยังความปลื้มปีติได้มนต์แก่ผู้ได้พบเห็นเป็นอันนัก

เมื่อพระสุนทรเถระได้ขึ้นไปถึงนครเชียงใหม่แล้ว ก็ได้ตั้งหน้าทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาตั้งถาวรศักดิ์ให้รุ่งเรืองขึ้นในแคว้นแคว้นถานนา ด้วยความร่วมมือของอุปถัมภ์ของพระเจ้ากือนา ได้สร้างปุษยสถานและปุษยวัตถุขึ้นไว้เป็นอันมาก เฉพาะที่สำคัญและเป็นที่สุดการบูชา เป็นตั้งเขตหน้าธาตุของชาวเชียงใหม่ตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้คือ พระธาตุเจดีย์ท้าวติบรูฬาราม (วัดสวนดอก) ซึ่งสร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๗ กับ

พระธาตุคอกยสุเทพ สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๗ ซึ่งพระธาตุ
เจดีย์ทั้งสองแห่งที่กล่าวมานี้ ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่ง
สองแห่งที่กล่าวมานี้ ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งพระสมณ
เถระได้นำไปจากกรุงสุโขทัยทั้งสิ้น

โดยที่พระพุทธศาสนาในกรุงสุโขทัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาธิไทย ได้เจริญรุ่งเรืองเป็น
อันมากดังได้พรรณนามานี้เอง จึงสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธ
ศาสนาแบบที่เรียกกันในสมัยหลัง ๆ ใหม่ว่า “ลัทธิสยาม-
วงศ์” ซึ่งได้นำกลับย้อนรอยเข้าไปเผยแพร่ในลังกาเมื่อรัชกาล
พระเจ้าบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยาขึ้น คงจะได้เริ่มมีชนมาตั้งแต่
สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมาแต่บัดเดียว

สมัยกรุงศรีอยุธยา

สำหรับในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งมีระยะเวลาถึง ๔๑๗ ปี อันนานกว่าใครเพื่อนนี้ ได้มีพระมหากษัตริย์ปกครองรวมเป็นจำนวนถึง ๓๓ พระองค์ บางองค์ครองราชย์อยู่นาน บางองค์ครองอยู่ชั่วเวลาอันสั้น และในจำนวนนั้นก็มีอยู่หลายพระองค์ที่โดนทรงเขา พระทัยได้ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก อาทิเช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ แต่อย่างไรก็ดี ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของยุคนี้ พระพุทธศาสนาอันเป็นหลักชัยของชาติเราได้มีการหมุนเวียนเปลี่ยนผันไปนานาประการ บางคราวก็เสื่อมโทรมลง บางคราวก็ขึ้นสูงสุด เมื่อสูงสุดแล้วก็กลับมาเสื่อมลงอีก เป็นดังนี้ตลอดมา ในที่นี้จะได้หยิบยกเอาพระราชนโยบายของพระมหากษัตริย์แต่ละองค์ในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาขึ้นมาถว้ใจพอสมควร เท่าที่เรามีหลักฐานให้เล่ากันและกันนี้ ฐานกันได้ในปัจจุบัน

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)

(พ.ศ. ๑๘๕๓—๑๘๖๒)

สร้างวัดพุทไธสวรรย์ (พ.ศ. ๑๘๕๖)

ณ ริมฝั่งแม่น้ำตรงข้ามกับวัดพระนครศรีอยุธยาชั้นใต้
อันเป็นบริเวณที่ซึ่งพระองค์ท่านได้ทรงอพยพผู้คนพลเมือง หนี
ความกันดารและโรคระบาดมาจากเมืองอู่ทอง มาตั้งมั่น ณ
พื้นที่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีชื่อเรียกกันว่า “เวียงเหล็ก”
นั้น ได้โปรดให้สร้างวัดพุทไธสวรรย์ขึ้น ณ พระคาน้ำก่อกำของ
พระองค์แห่งนั้น เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๕๖ เพื่อเป็นที่ประดิษฐานในการอพยพ
มาสร้างพระนครศรีอยุธยาของพระองค์ท่าน

สร้างวัดเจ้าพะญาไท (พ.ศ. ๑๘๐๐)

วัดนี้มีชื่อเรียกกันทั่วไปว่า “วัดใหญ่ไชยมงคล”
อยู่นอกพระนครด้านตะวันออกเฉียงใต้ ได้โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ
พ.ศ. ๑๘๐๐ ในพระราชพงศาวดารกล่าวว่าได้ทรงให้สร้างขึ้น
ณ ที่ปลงศพของเจ้าแก้วเจ้าไทย ซึ่งออกอหิวันตโรคตตาย วัดนี้
ได้ทรงถวายแต่พระสงฆ์ ซึ่งออกไปบวชเรียนมาแต่สำนักพระ
วันรัตนมหาเถรในลังกา อันเรียกนามนิกายนี้ในภาษาไทยว่า
“คณะป่าแก้ว” จึงได้มีนามว่า “วัดป่าแก้ว” พระสงฆ์

นิกายคณะป่าแกว่นถือวับต้นน้ำเพ็ญภาวนาเป็นสำคัญ ต่อมา
มีคนเลื่อมใสพากันบวชเรียนในนิกายนี้มากขึ้น จึงโปรดให้ตั้ง
อธิบดีตั้งสำนักขึ้นเป็น “สมเด็จพระวันรัตน์” มีตำแหน่ง
เป็นพระสังฆราชฝ่ายขวาควบคู่กับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ซึ่ง
เป็นอธิบดีตั้งฝ่ายคันถธุระ เป็นพระสังฆราชฝ่ายซ้าย วัดป่า
แกว่นจึงเป็นที่สถิตของสมเด็จพระวันรัตน์ ต่อมาจึงได้นามว่า
“วัดเจ้าพญาไท” หมายความว่า วัดพระสังฆราช (แต่
โบราณเราเรียกพระสังฆกันว่า “เจ้าไท”)

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว)

(พ.ศ. ๑๕๑๓—๑๕๓๑)

สร้างวัดมหาธาตุ พ.ศ. ๑๕๗๓)

ในวันหนึ่ง หลังจากที่เสด็จกลับมาจากงานพระราชสัง-
ครามที่หัวเมืองฝ่ายเหนือมาใหม่ๆ พระองค์ท่านได้เสด็จออก
ทรงตั้งยังพระที่นั่งมิ่งมงคลภิเษก เมื่อเวลา ๑๐ (๔ น.) ได้ทอด
พระเนตรเห็นพระบรมตำราไตรภาคีกระทำปาฏิหาริย์ส่องแสงโชติ
ช่วงอยู่ทางบูรพาทิศ ก็ตรัสเรียกปลัดวังให้เอาพระราชยานมา
ทรงเสด็จออกไป โปรดให้เอากรวย (หมัก) บักขันไว้ ณ ที่ตรง

นั้นเป็นสำคัญ แล้วยังทรงตรัสการปรึกษาด้วย พระมหาเถระ
 ชรรมากัสยานโปรดให้สถาปนาพระมหาธาตุขึ้นสูง ๑ เส้น ๓ วา
 เมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๗ ภายในองค์พระมหาธาตุบรรจุด้วยพระบรม
 สารีริกธาตุแก้วแหวนเงินทองและข้าวของมีค่าตลอดจนพระพุทธร
 รูปทองคำ พระพิมพ์แบบต่าง ๆ มากพอ

(การสร้างวัดนี้พระราชพงศาวดารลงรายการผิดว่าอยู่ใน
 รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี แต่จากหลักฐานต่าง ๆ ยืนยันได้
 สร้างในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑)

การที่ได้โปรดให้สร้างวัดสำคัญแห่งแรกของกรุงศรี
 ยุธยาขึ้นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นด้วยพระองค์ท่านได้เสด็จไปทำ
 สงครามหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นพระราชอาณาจักรของกรุง
 สุโขทัยหลายครั้งติด ๆ กัน ได้ทรงเห็นวัดวาอารามใหญ่โต
 มากมายที่พระมหาภิกษุราชวงศ์พระร่วงได้ทรงสร้างไว้ตามหัว
 เมืองเหล่านั้น จึงทรงพระราชดำริว่าทางพระนครศรีอยุธยา
 ยังไม่มีพระอารามใดที่ใหญ่โตเทียบเท่าได้เลย (เวลานั้นวัดพระ
 ศรัทธาเทพย์ วัดราชบูรณะ ยังไม่ได้สร้างทั้งนั้น) ประจวบ
 เหมาะเข้าที่พระบรมสารีริกธาตุได้สำเร็จปาฏิหาริย์ เป็น
 ศุภนิมิตรอันอากวักอากด้วย จึงได้โปรดให้สถาปนาวัดมหา

ชาติชนอันเป็นพระอารามที่ใหญ่โตเป็นดั่งว่าแก่พระนครศรีอยุธยา
เป็นพระอารามแรก นอกจากนั้นวัดมหาธาตุยังเป็นที่พักพิงของ
สมเด็จพระสังฆราชเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสีอีกด้วย จึงทำ
ให้ทิวความสำคัญของวัดน้อยชนอีกไซ้ทีเดียว

สมเด็จพระรามาเมศวร

(พ.ศ. ๑๕๓๑--๑๕๓๘)

สร้างวัดพระราม

(พ.ศ. ๒๘๑๒) ในปีพุทธศักราชด้วยรัชครั้งแรก (พ.ศ.
๑๘๓๒--๑๘๓๓) ได้โปรดให้สถาปนาวัดพระรามขึ้น ตรงที่
ถวายเป็นพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าอู่ทอง พระชนกของพระ
องค์ รามหนองโด้น (บึงพระราม) แต่เข้าใจว่าคงจะได้ทรง
สร้างต่อมาในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ อีกด้วย เพราะ
ในปีพุทธศักราชที่ทรงมอราชสมบัติให้แก่สมเด็จพระบรมราชาธิราช
ที่ ๑ ก่อนที่จะสร้างวัดเสร็จ แล้วเสด็จกลับขึ้นไปครองเมือง
ถพบุรีตามเดิม

สร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี

โดยที่พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระองค์^๕ ก่อนที่
จะขึ้นเสวยราชย์นั้นได้ครองเมืองลพบุรีอยู่เป็นเวลานานถึง ๓๘ ปี
คือในรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ เป็นเวลา ๑๘ ปี และ
ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ อีก ๑๘ ปี ฉะนั้น
ระหว่างที่ประทับ อยู่ในเมืองนี้ จึงได้ทรงบูรณะ ปฏิสังขรณ์ และ
บำรุงการพระศาสนาด้วยประการต่าง ๆ ในเมืองนี้เป็นอันมาก
ในจำนวนนี้มีวัดสำคัญอยู่วัดหนึ่ง ซึ่งเชื่อแน่ว่าได้โปรดให้สร้าง
ขึ้นแต่ครั้งนั้นในบริเวณเทวสถานของขอมเดิม คือวัดพระศรี
รัตนมหาธาตุ อันเป็นวัดที่ด้วยงามทำนด้วยฝีมือประณีตมาก

สร้างวัดกุฎีเขาทอง

(พ.ศ. ๑๘๓๐) ได้โปรดให้สร้างวัดกุฎีเขาทองขึ้นอีกวัด
หนึ่ง อยู่ ณ ท้องทุ่งทางฝั่งตะวันออกด้านเหนือพระนคร เมื่อ
ปี พ.ศ. ๑๘๓๐

นอกจากนี้ยังสันนิษฐานว่าคงจะได้ทรงสร้างวัดมหาธาตุ
เพิ่มเติม ต่อจากที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ได้ทรงสร้าง
ไว้ จนสำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่๒ (เจ้าสามพระยา)

(พ.ศ. ๑๕๖๓-๑๕๕๑)

สร้างวัดราชบูรณะ

(พ.ศ. ๑๙๖๗) ในปีแรกขึ้นที่ชนด้วยราชสมบัตินั้น ได้โปรดให้ก่อพระเจดีย์สององค์ขึ้น ณ เชิงสะพานป่าถ่าน ที่ซึ่ง เจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายพระยา ผู้เป็นพระเชษฐาได้ชนช้างกัน จนถึงแก่พิราลัยไปทั้งคู่ และในบริเวณที่ถวายพระเพลิงพระศพของเจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายพระยานั้น ได้โปรดให้สถาปนา พระมหาธาตุ และ พระวิหารเป็น พระอารามขึ้นพระราชทานนามว่า “วัดราชบูรณะ” วัดนี้เป็นวัดใหญ่โตและสำคัญมากวัดหนึ่งของพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกคู่กับวัดมหาธาตุ

การสร้างวัดขึ้น คงจะได้ทำกันเป็นเวลานานหลายปีที่เคย เพราะทำขึ้นด้วยฝีมือประณีตเป็นพิเศษทั้งภายในนอกภายใน ถัดจากคือตกแต่ง กันจน กระทั่ง ภายในกรุ ที่บรรจุ พระพุทธรูป และพระพิมพ์ด้วยการทำภาพจิตรกรรม ระบายสีด้วยสีดงดงามไว้ด้วย ภาพเหล่านี้ล้วนเป็นภาพเกี่ยวกับเรื่องชาดก ในพระพุทธรูปสำคัญ เจริญสงฆ์ศรัทธาในพระศาสนาให้แก่มหาชน และในกรุแห่งนั้น

(ที่พระปรมาภิไธย) ได้บรรจุสิ่งของอันมีค่าควรเมืองไว้
มากมาย เป็นต้นว่า เครื่องเพชรนิลจินดาแก้วแหวนเงินทองนับ
ด้วยจำนวนพันชั้น รวมทั้งเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ อีกเป็นอัน
มาก อันไม่เคยปรากฏมีในที่แห่งอื่นใดมาก่อนเลย มีพระพุทธร
ูปแบบต่าง ๆ จนกล่าวได้ว่ามีทุกแบบทุกสมัยทั้งในยุคคล่อนหน้า
นั้นและในขณะนั้น ทั้งแบบในประเทศและต่างประเทศเป็น
จำนวนร้อย ๆ องค์ และที่มากเป็นพิเศษคือพระพิมพ์ซึ่งมี
เกือบทุกแบบทุกสมัยเช่นกัน นับแต่สมัยทวารวดีลงมาทีเดียว
และมีจำนวนนับเป็นแสน ๆ องค์ อันไม่เคยมีกรพระแห่งใด
เทียบเท่าได้เลย จนกล่าวได้ว่าเป็นกรพระที่ใหญ่โตมโหฬารที่
สุดในโลก

สร้างวัดมเหยงคณ์

(พ.ศ. ๑๙๘๓) ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๙๘๓ ได้โปรดให้
สร้างวัดขึ้นอีกวัดหนึ่ง อยู่นอกกำแพงพระนครด้านตะวันออก
(ตรงหน้าสถานีรถไฟปากตะวันออกปัจจุบัน) ขนานนามว่า
“วัดมเหยงคณ์”

สร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ดันนินฐานกันว่าพระองค์ท่าน

ยังได้เป็นผู้ทรงสถาปนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อันเป็นวัด
ใหญ่และสำคัญที่สุดของเมืองสุพรรณบุรีอีกด้วย

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

(พ. ศ. ๑๕๕๑--๒๐๓๑)

รัชสมัยแห่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ^๕ เป็นอีกครั้ง
หนึ่งที่พระพุทธศาสนาได้กลับรุ่งเรืองขึ้น จนนับได้ว่ายิ่งกว่า
รัชกาลใดในสมัยกรุงศรีอยุธยา เหตุที่สมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถทรงเอา พระทัยได้ในการทะนุบำรุง พระพุทธศาสนาเป็น
พิเศษ^๕ น่าจะเนื่องมาจากเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ประการแรก พระองค์ท่านทรงมีพระราชชนนี
เป็นเจ้าหญิงในราชวงศ์พระร่วงสุโขทัย คือเป็นธิดาของ
พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (พระยาบาลเมือง) ซึ่งครองอยู่เมือง
พิษณุโลกใน สมัยที่กรุงสุโขทัย ตกเป็น ประเทศราช ของกรุงศรี
อยุธยา โดยที่พระมหาภักตร์ยี่ของเราในราชวงศ์พระร่วงล้วน
แต่ทรงเอาพระทัยได้ในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง
จนถึงกับมี พระ นาม เรียก กันโดยทั่ว ๆ ไป อีก พระนาม หนึ่ง ว่า
“พระมหาธรรมราชา” แทบทุกพระองค์ เราจึงต้องเรียก

เรียงตามลำดับรัชกาลก่อนหลังว่า พระมหากษัตริย์ที่ ๑
พระมหากษัตริย์ที่ ๒ ฯลฯ ฉะนั้นความนิยมในการบำรุง
พระพุทธศาสนา จึงได้ถ่ายทอดสืบเชื้อสายกันเป็นลำดับมา

๒. พระองค์ท่านเป็นพระมหากษัตริย์ทรงศรัทธาพระ
พระองค์แรกที่ได้เสด็จไปประทับที่เมืองพิษณุโลก ดูแต่หัว
เมืองฝ่ายเหนือ อันชนอยู่ในพระราชอาณาจักรสุโขทัยมาแต่
เดิม และได้เสด็จไปครองอยู่ถึงสองครั้งด้วยกัน คือครั้งแรก
แต่เมื่อพระชนมายุเพิ่งได้ ๑๕ พรรษา ในฐานะพระมหาอุปราช
ครั้งที่สองภายหลังที่เสวยราชย์แล้ว แต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๐๖
เป็นต้นไป ได้ทรงย้ายราชธานีไปประทับอยู่ที่นั่น จวบจน
สวรรคตลงใน ปี พ.ศ. ๒๐๓๓ รวมเวลาที่พระองค์ท่านประทับ
อยู่ในเมืองพิษณุโลกไม่น้อยกว่า ๒๗ ปี

โดยที่ในเมืองพิษณุโลกเวลานั้น บรรดาเจ้านาย
ในราชวงศ์พระร่วงขึ้นรอง (คือชนหม่อมเจ้า หม่อมราช
วงศ์) และบรรดาผู้รู้ผู้ได้เคยทราบและเห็นราชประ
เพณีที่ประพฤติปฏิบัติกันในสมัยเมื่อครั้งกรุงสุโขทัยยัง
รุ่งเรืองยังมีตัวอยู่เป็นอันมาก ประกอบกับในเวลานั้นวัดวา
อารามตลอดจนปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุอันได้สร้างไว้ แต่ครั้งราช
วงศ์พระร่วง มิได้ชำรุดทรุดโทรมอันใดมากมาย ยังคงตระ

ห่านสวยงามดั่งได้ยู่ ดาตาส หั่วไปในบรรดาเมือง จำคุกที่เคย
 ขนอยู่ในพระราชอาณาจักรสุโขทัย อันชวนน้อมใจให้เกิด
 ศรัทธาปสาทะในการพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย

ฉะนั้น เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จขึ้นไป
 ประทับอยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ จึงทำให้พระองค์
 ท่านได้ทราบถึง ราช ประเพณีนิยม ของ บรรดาพระมหา
 กษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วง โดยเฉพาะพระมหาธรรม
 ราชालิไทยเป็นอย่างดี จึงได้ทรงนำมาปรับกันเข้า
 กับราชประเพณีนิยม ของฝ่าย พระมหา กษัตริย์แห่งกรุง
 ศรีอยุธยาบ้าง จนเป็นที่ประจักษ์ว่า ในรัชสมัยของ
 พระองค์ท่านนี้ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่า
 รัชสมัยใด ๆ ของกรุงศรีอยุธยา

นักประวัติศาสตร์กล่าวกันว่า พระองค์ท่านได้ทรงเจริญ
 รอยตามพระมหาธรรมราชาลิไทย หลายอย่างหลายประการด้วย
 กัน ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

๑. ทรงสร้างปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม และบำรุงพระ
 พุทธศาสนาด้วยประการต่าง ๆ เป็นอันมากเช่นเดียวกัน

๒. ได้ทรงถวายวังเป็นวัดเช่นเดียวกัน (คือวัดมหา
 ราชดูในกรุงสุโขทัย และวัดพระศรีสรรเพชญ์ในกรุงศรีอยุธยา)

๓. ได้แต่งตั้งออกผนวชอยู่คราวหนึ่งเช่นเดียวกัน และ
โดยอาราธนาพระสังฆราชมาเป็นองค์อุปถัมภ์จากลังกาเช่นเดียว
กันอีกด้วย

๔. ได้ทรงพระราชนิพนธ์ วรรณคดี เกี่ยวกับการศาสนา
เช่นเดียวกัน (คือพระมหาธรรมราชาธิไทยทรงแต่งหนังสือ
“ไตรภูมิพิภพ” สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่ง “มหา
ชาติคำหลวง”)

๕. พระมหา ธรรมราชาธิไทย ได้ทรงกำหนด แบบแผน
ราชประเพณี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ได้ทรงจัดราชการ
ปกครองบ้านเมือง ดังกฎหมายที่รวบรวมแบบแผนราชประ
เพณีให้มั่นคงเช่นเดียวกัน จนนักประวัติศาสตร์กล่าวกันว่าพระ
องค์ท่านเป็นนักรัฐศาสตร์เอกอีกพระองค์หนึ่งด้วย

โดยที่ในรัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้
มีการทะนุบำรุง พระพุทธศาสนาด้วย ประการต่าง ๆ เป็นอันมาก
มีหลายเรื่องหลายประการด้วยกัน เพื่อบังคับการสืบค้นแปล
จึงจะขอนำมาถวายเป็นเรื่อง ๆ ตอน ๆ ไป

ถวายเป็นวัด

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ๕
พอชนด้วยราชย์ พระราชกรณียกิจประการแรกที่ได้ทรง
กระทำให้การบำรุงพระพุทธศาสนา คือ ได้ทรงอุทิศที่พระราช

วังเดิมสร้างเป็นวัด (ซึ่งเรียกกันต่อมาว่า “วัดพระศรีสรรเพชญ์”) แล้วย้ายพระราชวังขึ้นไปตั้งทางเหนือริมแม่น้ำตปฐบุรี วัดเดิมคงจะเรียกว่า “พุทธาวาส” เป็นวัดซึ่งอยู่ในกำแพงพระบรมมหาราชวัง เช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในกรุงเทพฯ เป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์อยู่ ใช้สำหรับเป็นที่ประกอบราชพิธีต่าง ๆ และเป็นที่เสด็จออกบำเพ็ญพระราชกุศล อันสะดวกแก่การที่จะเสด็จไปมา

การสร้างวัดนี้ เข้าใจว่า ทรงนำ แบบแผน มาจากเมืองสุโขทัย ซึ่งมีวัดพระมหาธาตุอยู่ในเขตพระราชวังเช่นเดียวกัน

วัดนี้ต่อมาสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โอรส ของพระองค์ท่าน ได้ทรงหล่อ “พระศรีสรรเพชญ์” ขึ้นแล้วประดิษฐานไว้ในวัดนี้ จึงได้มีชื่อว่า “วัดพระศรีสรรเพชญ์” วัดนี้เป็นวัดสำคัญที่สุดของกรุงศรีอยุธยา เป็นที่เก็บพระบรมอัฐิธาตุของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา และพระอัฐิของเจ้านายในพระราชวงศ์ต่าง ๆ ตลอดจนที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมืองในสมัยนั้น เช่น พระโลกนาถ (ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในวัด

พระเชตุพน ฯ กรุงเทพ ฯ) พระพุทธรูปสี่หังคี (เคยวน้อยอยู่ใน
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพ ฯ) ฯลฯ

บูรณะพระพุทธรูปคาศนาในกรุง

เข้าใจว่าคงจะได้ทรง บูรณะปฏิสังขรณ์ วัดวาอารามใน
พระนครศรีอยุธยาเท่าที่มีอยู่ในเวลานั้นเป็นอันมาก เพราะใน
พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ อันเป็นพงศาวดารฉบับที่เชื่อ
ถือได้ในเรื่องความถูกต้องแน่นอนนั้น ได้พรรณนาถึงเรื่องนี้ไว้
โดยสรุปว่า

“ศักราช ๘๒๐ ขาลศก (ตรงกับ พ.ศ. ๒๐๐๓)
ทรงให้บูรณะพระคานาบริบูรณ์ และหล่อรูปพระ
โพธิสัตว์ ๕๐๐ ชาติ”

เชื่อว่าการปฏิสังขรณ์ครั้งนั้น คงจะได้ทำกันหลายแห่ง
ทีเดียว เท่าที่ทราบแน่นอนก็มี วัดพระราม ซึ่งสมเด็จพระ
รามาธิบดีทรงสร้างไว้วัดหนึ่ง พร้อมกันนั้นก็โปรดให้หล่อรูป
พระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ชาตินั้น ซึ่งเป็นงานใหญ่โตมโหฬารไม่
น้อยทีเดียว คงใช้เวลาสร้างกันไม่น้อยกว่า ๓ ปี เพราะได้มี
รายการปรากฏต่อมาในพงศาวดาร (ฉบับเดียวกันนี้) ว่า

“ศักราช ๘๒๒ มโรงศก (พ.ศ. ๒๐๐๓) เดือน

กรมหรศพฉลองพระ แลพระราชทานแก่สังฆมณฑล
พราหมณ์แลพระณิพิกทั้งปวง”

เข้าใจว่าคงจะเป็นงาน พระราชกุศล สมโภช ฉลองวัดวา
อารามที่ทรงปฏิสังขรณ์ และฉลองรูปพระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ชาติ
นั่นเอง จึงได้มีการเดินมหรสพเฉลิมฉลองกันสนุกสนานมโหฬาร
มีการทำบุญเลี้ยงพระและพราหมณ์ ตลอดจนทำทานแก่บรรดา
กระยาจกฉนิกพิทอีกเอนกอนันต์ ทำนองเดียวกับที่พระมหา
ธรรมราชาลิไทยได้เคยทรงกระทำ “โอยทาน” มาแล้ว

นอกจากบูรณะปฏิสังขรณ์ภายในพระนครศรีอยุธยาแล้ว
ยังดั้นนิษฐานกันว่าได้โปรดให้บูรณะ วัดพระศรีรัตนมหา
ธาตุ เมืองสุพรรณบุรี ค่อยจากที่พระชนกได้ทรงสร้างไว้ด้วย
ในโอกาสเดียวกันนี้

บูรณะพระพุทธศาสนาในเมืองพิษณุโลก

เนื่องมาแต่ พระยาบุรุษวิริยะ เจ้าเมืองสวรรคโลกเจดา
นั้น ได้เอาใจออกหากไปเข้าด้วยกับ พระเจ้าติโลกราช ผู้
ครองนครเชียงใหม่ แล้วนำกองทัพมานาถมาย้ายหัวเมือง
ฝ่ายเหนือได้แก่พิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร ทำให้สมเด็จพระ
พระบรมไตรโลกนาถต้องทรงเป็นพระราชภาระในการทำสงคราม

กับอาณาจักรไทยเป็นอันมาก จึงทรงคิดดินพระทัยเด็ดขาด ย้าย
ราชธานี^{๕๕}ไปอยู่ที่เมืองพิษณุโลก ดินฐานกรุงศรีอยุธยาลงมา
เป็นเมืองลูกหลวง ให้สมเด็จพระบรมราชา ราชโอรสปกครอง
ดูแลต่างพระเนตรพระกรรณ แต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๐๖ เป็นต้นไป
หัวเมืองฝ่ายเหนือจึงค่อยสงบราบคาบ กลับคืนมาสู่ภาวะสันติ
สุขได้ และในโอกาส^{๕๕}เองโอกาสแห่งการบำเพ็ญพระราชกุศล
บำรุงพระพุทธศาสนาได้เริ่มขึ้น^{๕๕} ณ เมือง พิษณุโลกอีกครั้ง
หนึ่งซึ่งนับว่าเป็นการใหญ่โตมโหฬารไม่น้อยไปกว่า เมื่อครั้งรัช
สมัยพระมหาธรรมราชาธิไทยเท่าใดนัก

พ.ศ. ๒๐๐๗ ได้โปรดให้สร้างวัดจุฬามณี^{๕๕}
ณ ที่บริเวณตัวเมืองเดิมสมัยขอมห่างจากตัวเมืองปัจจุบันลงไป
ประมาณ ๓๓ ก.ม. แปลงเทวสถานเดิมของขอมเป็นพระปรารักษ์
สร้างกุฏิวิหารและพระอุโบสถ ทำถนนปูอิฐ ขุดสระน้ำ ตลอดจน
จนสร้าง พระตำหนัก^{๕๕}ขึ้นไว้สำหรับ เป็นที่ ประทับเวลาทรง เผนวช
เข้าใจว่าเมื่อสร้างเสร็จคงจะได้มีการเฉลิมฉลองกันอย่างพร้อมๆ
กับที่ใดเสด็จออกผนวชในครั้ง^{๕๕}นั้นด้วย

พ.ศ. ๒๐๒๕ ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรี
รัตนมหาธาตุ อันเป็นวัดสำคัญที่สุดของเมืองพิษณุโลก เป็น

ที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองหลายองค์ ได้สร้าง
ไว้แต่ครั้งรัชกาลพระมหาธรรมราชาธิไทย ได้ทรงสร้างพระ
ปราสาทใหม่ แปลงจากเดิมที่สร้างไว้แต่ครั้งกรุงสุโขทัย
พร้อมกับสร้างระเบียงและวิหารสี่ทิศรอบองค์พระปราสาท
ของเดิมซึ่งชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว คือวิหารหลวงอยู่ทางทิศ
ตะวันออก วิหารพระพุทธชินราชอยู่ทางทิศตะวันตก วิหาร
พระพุทธชินสีห์อยู่ทิศเหนือ และวิหารพระศรีศาสดาอยู่ทิศใต้

การได้สำเร็จลงในปี พ.ศ. ๒๐๒๕ แล้วได้โปรดให้
กรมหรัดพและการแต่งต่าง ๆ สมโภชฉลองเป็นเวลานานถึง
๑๕ วัน

นอกจากที่กล่าวมานี้แล้ว เป็นที่เข้าใจว่าคงจะได้โปรด
ให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามใน เมืองพิษณุโลกเวลานั้นอีก
หลายต่อหลายวัดด้วยกัน

เสด็จออกผนวช (พ.ศ. ๒๐๐๔)

พร้อม ๆ กับที่ได้โปรดให้สถาปนาวัดจุฬามณีนั่น ก็ได้
โปรดให้พระโอรสองค์หนึ่งเป็นหัวหน้าคณะทูต ออกเดินทาง
ไปอาราธนาพระสังฆราชและพระสังฆเถรานุเถรจากลังกา เข้า
มาเพื่อประกอบพระราชพิธีราชาอุปสมบท ท่านองค์เดียวกับที่พระ

มหา ธรรม ราชชาติไทยใต้ ทรง กระทำ มา แล้วเมื่อ ๓๐๓ ปี ก่อน
 หนานน

มุตเหตุแห่งการผนวชครั้งนั้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นด้วยทรง มีพระราชศรัทธาเลื่อมใส ต่อ พระพุทธ
 ศาสดาอย่างแรงกล้า

๒. ทรงเจริญ รอยตาม แบบ อย่างพระเกียรติคุณ ของ
 พระมหาธรรมราชชาติไทย ซึ่งยังเป็นที่ยกย่องและกล่าวขวัญ
 สดุดีกันอยู่ในหัวเมืองเหนือเวदानนเป็นอันมาก

๓. ทรงเลื่อมใสต่อพระสงฆ์นิคาย “คณะป่าแก้ว”
 ซึ่งกำลังได้รับความนิยมแพร่หลายอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัย
 ของพระองค์เป็นอันมาก พระสงฆ์คณะใหม่นี้กำเนิดมาจากใต้มี
 พระสงฆ์คณะหนึ่งจากเชียงใหม่และ ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง
 ได้พากันออกไปศึกษาพระพุทธศาสนายังเมืองดังกล่าว ครั้นเมื่อ
 ตอนกลับมานั้นได้นิมนต์พระมหาเถระ ชาวลังกาเข้ามาด้วย ๒ รูป
 และได้มาแหวะชนทกรุงศรีอยุธยา ก่อน แล้วแยกย้ายกันไปตั้ง
 นิกายชนอนิกายหนึ่ง เรียก “วันรัตน์วงศ์” ซึ่งชาวไทย
 ทั่ว ๆ ไปเรียกกันว่า พระสงฆ์ “คณะป่าแก้ว” พระสงฆ์
 นิกายนถอนนยเคร่งครัด และสันตทางแต่ดง พระธรรม วินัยกว่า

พระสงฆ์ภิกษุเดิม จึงมีผู้นิยมเลื่อมใสกันแพร่หลายในรัชสมัย
ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ครั้นการร่างวัดจุฬามณีสำเร็จลง ณ วันพฤหัสบดี
เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ประกา พุทธศักราช ๒๐๐๘ สมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถก็ได้เสด็จออกผนวช ณ วัดจุฬามณี นับ
เป็นพระมหากษัตริย์ ไทยองค์ที่สี่องค์ที่ได้ผนวชในขณะครองราช
สมบัติ ในการนี้ได้มีพระสงฆ์ (ซึ่งมาจากทั้งพระบรมวงศา
นวงศ์และเสนาข้าราชการทั่วไป) บวชโดยเสด็จทั้งสี่คณะ
เป็นจำนวนถึง ๒๓๘๘ รูป คงเป็นพิธีการอุปสมบทที่
มหิฬารยิ่งใหญ่ที่สุดของเมืองไทย ซึ่งไม่มีครั้งใดเทียมเท่า
เลย

ในการเสด็จออกผนวชของพระองค์ท่านครั้งนี้ คงจะเป็น
ที่เลื่องลือกันมากในครั้งนั้นถึงกับมีประมุขของประเทศเพื่อนบ้าน
ใกล้เคียง รวม ๓ แคว้นด้วยกัน คือพระเจ้ากรุงล้านช้าง (ลาว)
พระเจ้ากรุงหงสาวดี (มอญ) และพระเจ้าเชียงใหม่ (คือพระ
เจ้าคัณโถกราช ซึ่งได้เคยเป็นอริรบรบับเคียงกันมาแต่ก่อน)
ได้แบ่งทูตส่งเครื่องอัฐบริวารมาถวาย ร่วมงานพระราชกุศล
ครั้งสำคัญคราวนี้ด้วย

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จออกผนวชอยู่เป็น
เวลานานถึง ๘ เดือนเศษ จนกระทั่งพระราชโอรสและเสนา
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่พากันไปกราบบังคมทูลอัญเชิญให้เสด็จดา
ผนวชออกมาว่าราชการบ้านเมืองตามเดิม เมื่อเดือน ๕ ของปี
ระกา^{๕๕} พระองค์ท่านจึงได้ตามผนวชออกมา รวมเวลาที่ทรงอยู่
ในสมณเพศนับโดยเบ็ดเสร็จได้ ๘ เดือนกับ ๑๕ วัน

การผนวชของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถครั้ง^{๕๕} นี้ได้มี
ผลทำให้ประมุขของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงพากันชวนขอ
พระบรมพุทธานุญาตเป็นพิเศษอย่างจริงจัง เจริญรอย
ตามพระองค์ท่านขึ้นบ้าง เช่น ในปี พ.ศ. ๒๐๑๘ พระเจ้าราม
ธิบดี (ปญฺญกัชร) แห่งกรุงหงสาวดีได้ทรงส่งพระภิกษุสงฆ์^{๕๖}
ออกไปอุปสมบทเปลี่ยนนิกายใหม่ที่ประเทศลังกา ให้พระสงฆ์^{๕๖}
พวกล้นมาด้นกายนิกายใหม่ แล้วทรงบังคับให้พระสงฆ์ใน
รามัญประเทศ^{๕๖} ทงแปลงเป็นนิกายเดียวกันหมด ครั้นต่อมา
อีก ๒ ปี คือในพ.ศ. ๒๐๒๐ นั้นเอง พระเจ้าติโลกราชแห่ง
นครพิงค์เชียงใหม่ ก็โปรดให้ตั้งพิธีทำสังคายนาพระไตรปิฎก^{๕๖}
ขึ้น ซึ่งนับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๘

นี่คือผลของการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงลด
ราชย์ออกผนวชเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๐๘ นั้น

กำหนดประเพณีเจ้านายผนวช

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มิได้ทรงผนวชแต่พระองค์
เองเท่านั้น หากแต่ยังได้ทรงเอาเป็นพระราชภาระในการตั้งเสริม
สนับสนุนให้เจ้านายต่าง ๆ พา กันออกผนวช เป็นภิกษุสามเณร
เช่นเดียวกับพระองค์ท่านอีกด้วย อาทิเช่นเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๗
ได้โปรดให้พระราชโอรสอันทรงพระนามว่า พระเชษฐาธิราช
ซึ่งต่อมาภายหลังได้ขึ้นครองราชสมบัติเป็น สมเด็จพระรามา
ธิบดีที่ ๒ ทรงผนวชเป็นสามเณรพร้อมกับพระราชนัดดาซึ่ง
เป็นโอรสของพระบรมราชาที่ครองกรุงศรีอยุธยาอยู่อีกพระองค์
หนึ่ง พระเชษฐาธิราชได้ผนวชอยู่จนป็นี่ขึ้น จึงได้ลาผนวช
และได้รับประดิษฐานขึ้นไว้ในที่พระมหาอุปราช

การเท่าที่ได้เป็นมาดังนี้ จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า
ประเพณีที่เจ้านายทรงผนวช และบุคคลชั้นสูงพากัน
นิยมการบวช ซึ่งนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
นั้น เห็นจะได้เริ่มมีขึ้นในรัชสมัยสองสมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถเป็นประเดิม

ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวง (พ.ศ. ๒๐๒๕)

พระราชกรณียกิจสำคัญอีกประการหนึ่ง ของสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ระหว่างที่

ทรงประทับอยู่ที่เมืองพิษณุโลก ก็คือเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ ได้โปรด
ให้ประชุมสังฆทุกกัณยาและนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งปวง แล้ว
ทรงเกณฑ์ให้ช่วยกันแต่ง หรือแบ่งกันทำปันตอนกันแต่งมหา
ชาติคำหลวงขึ้น จนจบบริบูรณ์ทั้ง ๓๓ กัณฑ์

ในการแต่งหนังสือ “มหาชาติคำหลวง” อันเป็น
วรรณคดีชาดกสำคัญซึ่งพุทธศาสนิกชนชาวไทย ได้มีความเลื่อม
ใสศรัทธาพึงพอใจในการสวดขับฟังเป็นอย่างยิ่ง มาแต่โบราณ
นี้ ปรากฏว่าพระองค์ท่านได้ทรงร่วมงานสำคัญครั้ง
ด้วยโดยใกล้ชิดตลอดเวลา เมื่อผู้ใดแต่งในตอนของคน
จบแล้ว ก็โปรดให้นำมาอ่านถวายให้ทรงสดับต่อหน้าพระที่นั่ง
หากคนใดยังขาดตกบกพร่องหรือไม่ไพเราะเท่าที่ควร พระ
องค์ท่านก็จะทรงทักท้วงให้ดัดเติมแก้ไขจนยุติกันเรียบร้อยแล้ว
แล้วก็โปรดให้ร่วมกันประคิษฐ์ทำนองสวดขึ้น โดยสวดถวาย
ให้ทรงได้สดับด้วย แล้วโปรดให้ดัดแปลงแก้ไขท่วงทำนองการ
สวดบ้าง หรือบางครั้งก็ทรงประคิษฐ์ทำนองสวดพระราชทาน
ให้บ้าง เป็นดังนี้จนจบ และในการสวดนั้นเมื่อสวดจบดังตอน
หนึ่งๆแล้ว ก็จะมีการประโคมดนตรีสดับด้วยเครื่องหนึ่ง เมื่อ
ยุติกันแล้วก็โปรดให้ ตั้งใจเป็นทำนองสวด ที่เป็นแบบฉบับสืบมา

โดยเหตุที่พระองค์ท่านได้ทรงให้ความร่วมมือในการแต่ง
วรรณคดีทางคำสอนเรื่องคำคุณิณบับนี้ ตั้งแต่ต้นจนจบโดย
ตลอดมาทุกระยะเอง จึงมีผู้กล่าวกันว่าพระองค์ท่านเป็นผู้ทรง
พระราชนิพนธ์มหาชาติคำหุดวงนี้

การแต่งมหาชาติคำหุดวงนี้ ใช้วิธีเอาคาถาภาษาเขมร
มาดัดแปลงบทหนึ่ง แล้วแปลเป็นคำร้อยกรองภาษาไทยตั้งแต่
วรรคหนึ่งขึ้นไป สลับกันไปตามความถนัดของผู้แต่ง หรือ
ตามกำหนดที่ได้ตกลงกันวางเป็นแบบไว้ และโดยที่เป็นการ
ประชุมปราชญ์ราชบัณฑิตทุกฝ่าย ทั้งบรรพชิตและฆราวาสมา
แต่งเอง สถานที่นั้นจึงได้กลายเป็นเวทีประกวดประชัน
การมณีปากโอษฐ์กันด้วยกัน เพื่อให้ได้ความไพเราะ
สละสลวยและใกล้เคียง กับความในภาษาเดิมให้มากที่สุด
สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ จนตลอดทั้ง ๓๓ กัณฑ์ จึงทำให้มหา
ชาติคำหุดวงนี้มีความสำคัญขึ้นอีกไซ้ จนได้รับยกย่องว่าเป็น
วรรณคดีชิ้นเอกเรื่องหนึ่งในวงวรรณกรรม ของไทย เรามาแต่
สมัยโบราณคราบจนกาลปัจจุบัน

พระราชประสงค์สำคัญในการที่ได้ทรงให้แต่ง วรรณคดี
เรื่องนี้ขึ้น ก็คือสำหรับให้เป็นหนังสือสวดในงานนักขัตฤกษ์
เช่นเทศกาลเข้าพรรษา เพื่อให้อุบาสกอุบาสิกาได้สดับรับฟัง

ถ้วนแต่สร้างตามแบบขอม ซึ่งมีชื่อเรียกกันว่า ศิลปกรรม
 แห่งสมัยลพบุรี อาทิเช่นการสร้างองค์มหาธาตุเจดีย์ซึ่งเป็น
 ประฐานของวัดนั้น ก็ถ้วนแต่สร้างเป็นพระปรางค์ตามแบบ
 ขอมทั้งนั้น อันจะเห็นด้วยอย่างใดที่ วัดพุทธโรโสธรชัย ซึ่งสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีที่ ๓ ทรงสร้าง วัดพระราม ซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดี
 ทรงสร้าง วัดมหาธาตุ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓
 (ขุนหลวงพะงั่ว) ทรงสร้าง วัดราชบูรณะ ซึ่งสมเด็จพระบรม
 ราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงสร้าง และวัดพระศรี
 วัดนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
 ทรงสร้างเอง ฯลฯ เป็นต้น ตลอดจนพระพุทธรูปที่สร้างในยุค
 นี้ก็มีลักษณะคล้ายพระขอม

ครั้นต่อมาถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่ง
 ทรงเอาพระทัยใส่ศึกษาในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามแบบ
 อย่างพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วงสุโขทัย จนเกือบทุก
 อย่างทุกประการคงได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นผลอันหนึ่งจึงสะท้อนไป
 ถึงแบบอย่างการสร้างพุทธเจดีย์ด้วย กล่าวคือ ความนิยมใน
 ศิลปกรรมแบบขอมสมัยลพบุรีได้สิ้นสุดลง อิทธิพล
 ของศิลปกรรมแบบ สมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นของไทยแท้ได้
 เข้ามานั่นที่ . อันจะเห็นได้ชัดจากการสร้างพระสถูปเจดีย์ทรง

กัน ในขณะที่ยามว่างเมื่อไปถือศีลฟังธรรมในวันพระตามวตวา
 อารามนั้นเอง ^{๕๕} ทงนเพราะชาวเราเชื่อกันว่าเรื่องมหาชาติ^{๕๖}เป็น
 เรื่องราวในชาติสุดท้ายของพระพุทธองค์ ^{๕๗}ที่ได้ทรงถือกำเนิด
 มาเป็น พระเวสสันดร และได้บำเพ็ญพระบารมีของพระโพธิ
 สัตว์มาจนบริบูรณ์ครบถ้วนทั้ง ๓๐ ประการ (ที่เรียกกันว่า
 “ทศบารมี”) ในชาติปางนี้ ก่อนที่จะได้ทรงกลับชาติมาเกิด
 เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แล้วตรัสรู้พระโพธิญาณ จึงได้เกิดประ
 เพน้^{๕๘}นิยมนกันชนมาว่าการได้สดับตรับฟังเทศน์เรื่องมหาชาติ^{๕๙} ได้
 ผลานิสงค์แรงมาก ยิ่งทนฟังให้จบตลอด ๑๓ กัณฑ์ ในวันเดียว
 ได้ ยิ่งเป็นการดียิ่ง

การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้โปรดให้ แต่งหนังสือ
 เรื่อง^{๖๐}นี้ขึ้น ^{๖๑}จึงนับได้ว่าเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งอีก
 ประการหนึ่งของพระองค์ท่าน ในการบำรุงพระพุทธศาสนา ไม่
 น้อยไปกว่าที่ พระมหา ธรรมราชาธิไทยได้ ทรง พระ ราชนิพนธ์
 “ไตรภูมิพระร่วง” ^{๖๒}ขึ้น

ประวัติการสร้างพุทธเจดีย์

อีกเรื่องหนึ่งควรจะได้นำมากล่าวไว้ในตอนนี้ด้วยว่า นับ
 แต่เริ่มสร้างกรุงศรีอยุธยา^{๖๓}รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระ
 เจ้าอู่ทอง) เป็นต้นมา^{๖๔} แบบอย่างการสร้างพุทธเจดีย์ในยุค^{๖๕}

ระฆังตามแบบลังกาซึ่งนิยมสร้างกันมากในสมัยสุโขทัยนั้น ได้เริ่มมีชนแพร่หลายในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โอรสของพระองค์ท่านเป็นต้นไป ตลอดจนการสร้างพระพุทธรูปหล่อเป็นพระยืนองค์ใหญ่มหึมาที่ถวญแต่ย้ายแบบมาจากศิลปกรรมยุคสุโขทัยทั้งสิ้น

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

(พ.ศ. ๒๐๓๔--๒๐๗๒)

พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระองค์นี้เป็นอีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งได้ทรงถอดแบบอย่างมาจากพระชนก (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ในการทะนุบำรุงบ้านเมืองด้วยประการต่างๆ เป็นอันมาก รวมถึงการพระศาสนาด้วย ทรงเป็นพระอรุณวงศ์ท่านได้ทรงพระเจริญวัยมาในท่ามกลางความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนายุคใหม่ อีกทั้งพระชนกตลอดจนพระราชชนกต่างก็ทรงศรัทธาแก่กล้าต่อการบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีดังกล่าวมาแล้ว สำหรับพระราชชนกของพระองค์ท่านนั้น ก็ทรงเป็นเจ้าหญิงเชื้อสายแห่งราชวงศ์พระร่วงอันเป็นพระราชวงศ์ที่ศรัทธาต่อพระศาสนาเป็นอันมาก และพระองค์ท่านเองก็ได้

ทรงประสูติ ณ เมืองพิษณุโลก แดนแห่งความ รุ่งเรือง ของพระ
พุทธศาสนามาแต่ครั้งสมัยสุโขทัย แล้วได้กลับมารุ่งเรืองอีก
ครั้งหนึ่งในรัชสมัยของพระชนกของพระองค์ท่าน นอกจากนี้เมื่อ
พระชนมายุได้ ๓๓ พรรษาพระชนกยังได้โปรดให้ทรงผนวชเป็น
สามเณรพร้อมกับโอรสของสมเด็จพระบรมราชาพระเชษฐา ดัง
ได้กล่าวมาแล้วอีกด้วย เหล่านี้ล้วนแต่ได้นิอิทธิพลน้อย
นำให้พระองค์ท่านรักพระทัยแน่วแน่ในอันที่จะทรงเอา
เป็นพระราชธรรมาการพะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้
เจริญรุ่งเรืองขึ้นเช่นเดียวกับที่ได้เป็นมาแล้วในรัชสมัย
ของพระชนก

ดังนั้นในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จึงเป็นอีก
ครั้งหนึ่งที่ได้มีการสร้างปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุของพระพุทธ
ศาสนามาไว้นับอันมาก ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับไป

สร้างพระสถูปบรรจุพระอัฐิพระชนกและพระเชษฐา

(พ.ศ. ๒๐๓๕)

ในปี พ.ศ. ๒๐๓๕ ได้โปรดให้สร้างพระสถูปเจดีย์ใหญ่
แบบลังกาขึ้น ๒ องค์ ในบริเวณวัดพระศรีรัตนวงศา (ในรัช
กาลต่อมาได้สร้างเพิ่มเติมขึ้นอีกองค์หนึ่ง จึงเป็น ๓ องค์ด้วย
กัน) องค์หนึ่งซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกบรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระ

พระบรมไตรโลกนาถ พระราชบิดา องค์ถัดมา (คือองค์กลาง)
บรรจุพระอัฐิของสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ พระเชษฐา นอกจาก
นี้ภายในองค์เจดีย์ยังได้บรรจุสิ่งมีค่าสูงของพระพุทธศาสนาไว้อีก
เป็นอันมาก เช่น พระสถูปองค์เล็กเจ็ดชั้นบรรจุพระบรมสารีริก
ธาตุ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ พระพุทธรูปแก้วมรกต พระพิมพ์ทอง
คำ เงิน และหินเป็นจำนวนหลายร้อยองค์ และแผ่นภาพจิตร
กรรม

และตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา ได้มีการสร้าง พระสถูปเจดีย์
ขนาดกลางขนาดเล็ก เรียงราย เพิ่มขึ้น ต่อมาอีกมากมายในบริเวณ
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เพื่อใช้เป็นที่สำหรับเก็บพระอัฐิ
ของพระมหากษัตริย์องค์ต่อ ๆ มา ตลอดจนเจ้านายในพระราช
วงศ์ต่าง ๆ กระทั่งยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีได้สิ้นสุดลง
สร้างวิหารพระศรีรัตนมหาธาตุ (พ.ศ. ๒๐๔๒)

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๐๔๒ ได้โปรดให้สร้างวิหารหลวงขึ้น
ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เพื่อเตรียมไว้สำหรับเป็นที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูปยืนองค์ใหญ่มีที่มา ซึ่งกำลังโปรดให้เตรียมการ
หล่อขึ้น

นอกจากสร้างวิหารหลวงแล้ว ยังได้โปรดให้สร้างตึ่
ต่าง ๆ เพิ่มเติมขึ้นใน วัดสำคัญที่สุดของ พระนครคือยุชยานอีก
เป็นอันมาก จนกล่าวกันว่าวัดพระศรีรัตนเพชญ์ได้สร้างสำเร็จ
เรียบร้อยบริบูรณ์ในรัชกาลนี้เอง

หล่อพระศรีรัตนเพชญ์ (พ.ศ. ๒๐๔๓)

ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีพุทธศักราช ๒๐๔๓
ได้โปรดให้หล่อพระพุทธรูปยืนสูงใหญ่ที่มาจากแบบสุโขทัยขึ้น
ใช้เวลาดำรงอยู่ ๓ ปี จึงเสร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ ถวายพระนาม
ว่า “พระศรีรัตนเพชญ์” เป็นพระพุทธรูปที่ใหญ่มโห
ฬารและมีค่ามากที่สุดแห่งยุคศรีอยุธยา ไม่มีพระพุทธรูปหล่อ
องค์ใดในประเทศบนภาคพม่าเซียด้วยกันจะเทียมเท่า กล่าว
คือในด้านความสูงนั้น วัดจากพระบาท ถึงยอดพระรัศมีได้ ๘ วา
พระพักตร์นยาว ๔ ศอกกว้าง ๓ ศอก พระอุระกว้าง ๓๓ ศอก
ใช้ทองหล่อหนักถึง ๕๓,๐๐๐ ชั่ง แล้วหุ้มด้วยทองคำอีกหนัก
ถึง ๒๘๖ ชั่ง (๒๒,๘๘๐ บาท) ด้านหน้าใช้ทองเนื้อเจ็ดหน้าสอง
วา ด้านหลังใช้ทองเนื้อหกหน้าสองวา

เสร็จแล้วได้มีงานสมโภชฉลองมโหฬาร เมื่อวันศุกร์
ขึ้น ๓๓ ค่ำ เดือน ๘ พ.ศ. ๒๐๔๖ ต่อแต่นั้นมาวัดนี้จึงได้มีชื่อ

เรียกว่า “วัดพระศรีสรรเพชญ์” ตามนามของพระพุทธ
รูปคู่บ้านคู่เมืององค์สำคัญ

สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร

(พ.ศ. ๒๐๗๒—๒๐๗๖)

ในรัชกาลนี้ ได้โปรดให้ สร้างพระสถูป เจดีย์ใหญ่ใน วัด
พระศรีสรรเพชญ์เพิ่มเติมขึ้นอีกองค์หนึ่ง คือองค์ที่อยู่ทางทิศ
ตะวันตกในหมู่เจดีย์ใหญ่ ๓ องค์นั้น เพื่อเป็นที่บรรจุพระอัฐิ
ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ผู้เป็นพระชนก แต่เป็นประเพณี
ของทางการบ้านเมืองของเรา ที่ถือกันว่าก่อนที่จะบรรจุพระอัฐิ
ของพระราชาหรือบุคคลธรรมดาเข้าไปในพระสถูปนั้น จะต้อง
อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุบรรจุเสียก่อน เพื่อให้เป็นพระสถูป
อันแท้จริง แล้วจึงอัญเชิญพระอัฐิของพระราชาใส่พระโกศ
บรรจุลงไปภายหลัง

ฉะนั้น การสร้างพระสถูปที่วານ จึงได้ก่อกำเนิน
ปฐมนิยสถานในพระพุทธศาสนามาด้วย

สมเด็จพระไชยราชาธิราช

(พ.ศ. ๒๐๗๗-๒๐๘๕)

สถาปนาวัดชีเขียง · สร้างพระมงคลบพิตร

เมื่อเดือน ๖ ปี พ.ศ. ๒๐๘๓ ได้โปรดให้ สถาปนาวัด
ชีเขียงขึ้น (อยู่บริเวณใกล้เคียงกับวิหารเกษบ หน้าวิหารวัด
พระมงคลบพิตรเดิม) และในโอกาสเดียวกันนี้ได้โปรดให้
สร้างพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่ง คือ พระมงคลบพิตร ซึ่ง
เป็นพระพุทธรูปก่อ หุ้มทองสัมฤทธิ์ ที่ใหญ่โตที่สุดองค์หนึ่งของ
เมืองไทย ประดิษฐานไว้ที่ถนนกลางแจ้งในวัดนั้น พร้อมกับ
สร้างเจดีย์ต่าง ๆ ด้วย

(เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสมัยโบราณบรรพบุรุษของเรา
ชอบสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่หุ้มทองคำกลางแจ้ง คงเป็นด้วย
เพราะศุภสง่าวามดี แต่ต่อมาคนชั้นหลังเห็นเป็นการไม่สมควรที่
ปล่อยให้พระกรำแดดกรำฝนอยู่เช่นนั้น จึงได้พากันไปสร้าง
วิหารครอบไว้ ทำให้มีคืบเคลือบความงามไปหมด)

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

(พ.ศ. ๒๐๕๑—๒๑๑๑)

สร้างวัดวังชัย (พ.ศ. ๒๐๕๑)

ในการแรกที^๑สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ขึ้นครองราชย์
ปี พ.ศ. ๒๐๕๑ นั้น ได้โปรดให้สถาปนาที่พระตำหนักวังเดิม
ของพระองค์เป็นพระอุโบสถ และสร้างพระวิหารอารามขึ้นให้
ชื่อว่า “วัดวังชัย” แล้วได้โปรดให้ยกอากรที่เก็บได้ในย่าน
ป่าไทร ป่าถ่าน จนถึงป่าชมพู อันเป็นบริเวณที่ได้ทรงบิณฑ
บาตเป็นประจำ เมื่อทรงททรงผนวชเป็นภิกษุอยู่ก่อนขึ้น
ครองราชสมบัตินั้น ถวายเป็นค่าจ้างให้แก่พระภิกษุสามเณรใน
วัดนั้น

สร้างวัดสวนหลวงสกลวรวิศ (ราว พ.ศ. ๒๐๕๒)

ในการที่สมเด็จพระศรีสุริโยทัย องค์เอกอัครมเหสี
ของพระองค์ต้องสิ้นพระชนม์ลงในคราวทำศึกกับพระเจ้าหงสาวดี
ตะเบ็งชเวตี้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๕๑ นั้น พระองค์ท่านได้โปรด
ให้เชิญพระศพมาไว้ที่สวนหลวง ซึ่งมีเขตติดต่อกับวัดสกลวรวิศ
อยู่ทางมุมพระนครด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ครั้นเสร็จศึกแล้ว
จึงได้โปรดฯ พระเมรุมาศ พระราชทานเพลิงศพ ขึ้น ณ ที่ บริเวณนั้น

แล้ว ได้โปรดให้ สรวังพระอารามอุทิศ ส่วนกุศลถวาย แต่สมเด็จพระศรีสุริโยทัยชนตรงที่สรวังพระเมรุ มีพระเจดีย์ใหญ่บรรจุพระอัฐิธาตุไว้เป็นสำคัญ จึงมีชื่อเรียกกันต่อมาว่า “วัดสวนหลวงสถรวรค์” และพระเจดีย์นั้นได้นามว่า “เจดีย์ศรีสุริโยทัย” มาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี (พ.ศ. ๒๓๐๔)

เนื่องด้วยทรง อภัยคอดสู ค่อการ ที่ พระมหาธรรมราชา พระราชบุตรเขยผู้เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลกเวลานั้น ได้เอาใจออกหากไปฝากใฝ่อยู่กับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง แล้วให้ส่งคนมาชิงเอาพระเทพกษัตรี พระราชธิดา ซึ่งทรงพระราชทานให้แก่พระเจ้าไชยเชษฐา กรุงศรีสัตนาคนหุต ขณะที่กำลังเดินทางไปยังเวียงจันทน์ จึงทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระมหินทราธิราช พระราชโอรส แล้วออกผนวชเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๐๔

ครั้นถึงเดือน ๓ ปีเดียวกันนั้น พระองค์ท่านก็ได้เสด็จฯ ไปยังเมืองลพบุรีในขณะที่ทรงอยู่ในสมณเพศ โปรดให้บูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุจนเสร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ และพระราชทานปะชาวงษ์ ๒๐๐ คนกับข้าพระอัครมโศมศวรอยู่ปฏิบัติรักษาพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงเสด็จกลับคืนสู่พระนคร

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

(พ.ศ. ๒๑๓๓--๒๑๔๘)

แม้ว่าพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระองค์นั้นจะทรงเป็น
นักรบ และในรัชสมัยของพระองค์ท่านจะเป็นยุคแห่งการทำศึก
จนแทบไม่มีเวลาพัก อีกทั้งเสวยราชย์อยู่ในชั่วระยะเวลาอันสั้น
ก็ตาม พระองค์ท่านก็ได้ทรงเจียดเวลามาบำรุงพระพุทธศาสนา
เท่าที่จะทรงขอถวายจัดทำขึ้นมาได้ อาทิ

สร้างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก

ในระหว่างที่ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น พระมหาอุป-
ราชครองเมืองพิษณุโลกดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนืออยู่นั้น ได้ทรง
บูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามในเมืองนั้นหลายประการ เป็นต้น
ว่าได้โปรดให้สร้าง พระอุโบสถของ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้น
ใหม่แทนของเดิมที่สร้างแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ซึ่งได้ชำรุดทรุดโทรม
เต็มที่แล้ว นอกจากนี้ยังมีบางท่านกล่าวว่าพระองค์ท่านได้ทรง
สร้างพระอัฐฐารสหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นพระยืนสูง ๑๘
ศอกตามแบบสุโขทัย ไว้ในวัดวิหารของเมืองพิษณุโลกนั้นอีก
ด้วย ปัจจุบันพระอัฐฐารสองค์นั้นชื่อเรียกว่า “พระอัฐฐารส

ศรีสุกตทศพลญาณ ” ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดสระเกศ
จังหวัดพระนคร

ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปองค์ใหญ่วัดพระเจ้าพันธุ์เขิง

วัดพระเจ้าพันธุ์เขิงซึ่งสร้างแต่เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๘๗ ก่อน
สร้างกรุงศรีอยุธยา ๒๖ ปีนั้น ครั้นต่อมาถึงรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรได้ชำรุดทรุดโทรมลงมาก รวมทั้งพระพุทธรูปองค์
มหามหานาคกกว้าง ๗ วา ๓๐ นิ้ว สูงตลอดพระรัศมี ๘ วา
๒ คอก ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระวิหารเป็นที่สักการะเลื่อมใส
ในด้านความศักดิ์สิทธิ์ของประชาชนทั่วไปในเวลานั้น ก็ได้
ชำรุดลงมากด้วย พระองค์ท่านจึงโปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์
ใหม่จนเสร็จเรียบร้อยบริบูรณ์

สร้างพระเจดีย์ไชยมงคล

ในโอกาสที่ทรงกระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะต่อพระมหาอุปราชาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๕ นั้น สมเด็จพระวันรัตน์วัดป่าแก้ว (วัด
เจ้าพญาไท) ได้ทูลแนะนำให้ทรงสร้างเจดีย์ขึ้นไว้เป็นที่ระลึก
เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศที่ได้ทรงมีชัยชนะมา ดังนั้นจึงโปรดให้
สร้างพระเจดีย์ขึ้นทดแทนดวงสำหรับราย ตรงที่ได้ทรงกระทำ
ยุทธหัตถีในแขวงเมือาสัฟรณบุรี (คือที่ซึ่งเป็นอนุสาวรีย์ดอน

เจดีย์ในปัจจุบัน) องค์หนึ่ง และสร้างเจดีย์ใหญ่ไว้ที่วัดเจ้าพญา
ไทเพื่อให้เป็นคู่กันกับเจดีย์ภูเขาทอง ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีบุเรง
นองทรงสร้างไว้เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาได้ (พ.ศ. ๒๑๑๒) อีกองค์
หนึ่ง ชนนานนามว่า “พระเจดีย์ไชยมงคล” ราษฎรทั่วไปมัก
เรียกกันว่า “พระเจดีย์ใหญ่” แต่นามว่าตนจึงมีชื่อเรียกอีก
อย่างหนึ่งว่า “วัดใหญ่ไชยมงคล”

สมเด็จพระเอกาทศรถ

(พ.ศ. ๒๑๔๘—๒๑๖๓)

สร้างวัดวรเชษฐาราม

(พ.ศ. ๒๑๔๘) ในขณะที่สมเด็จพระเอกาทศรถขึ้น
ครองราชสมบัติที่บ้านเมืองกำลังสงบราบคาบ ประเทศใหญ่
น้อยใกล้เคียงพากันอ่อนน้อม ค่อยกรุงศรีอยุธยา จนเกือบหมดสิ้น
ทั้งนกด้วยพระบรมเดชานุภาพของสมเด็จพระนเรศวร พระ
เชษฐาอันเป็นที่สนิทเสน่ห้ายิ่งของพระองค์ท่าน ซึ่งเมื่อครั้งยังมี
พระชนม์ชีพอยู่ทรงสั่งพระองค์นั้น กล่าวได้ว่าทุกครั้งที่งาน
พระราชสงครามไม่ว่าใหญ่หรือน้อยประการใดก็ตาม จะต้อง
ปรากฏพระวรกายให้เหล่าทหารหาญได้เห็นอยู่คู่เคียงกันในสมร
ภูมิเป็นประจำ จนเป็นที่ประจักษ์กันทั่วไปถึงกับออกพระนามคู่

กันว่า “พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทั้งสองพระองค์” อันผู้อ่านพงศาวดารย่อมเป็นที่ทราบกัน
อยู่แล้ว

ในโอกาสแห่งการจากไปของสมเด็จพระเชษฐา อันเป็น
ที่รักยิ่งของพระองค์ท่าน^๕ จึงไม่มีการใดจะดียิ่งไปกว่าการสร้าง
วัดอุทิศถวายส่วนพระราชกุศลให้ ฉะนั้นพอทรงได้รับสืบราช
สมบัติก็โปรดให้สร้างวัดขึ้น ในบริเวณเนื้อที่อันไม่ห่างไกลจาก
พระราชวังหลวงเท่าใดนัก เป็นระยะทางพอ ๆ กันกับวัดพระศรี
สรรเพชญ แต่อยู่เยื้องไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระราช
วัง พระราชทานนามว่า “วัดวรเชษฐาราม”

ในโอกาสเดียวกันนั้นก็โปรดให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก
และคัมภีร์อรรถกถาฎีกาขึ้นไว้ในวัดนั้น แล้วเสด็จฯ ทรงแยกราช-
นาให้พระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสนาอยู่ครอบครองวัด จัดขุนหมื่น
ข้าหลวงสำหรับพระอาราม จ่ายพระราชทรัพย์สำหรับเป็นค่า
จตุปัจจัยไทยทานถวายแด่พระสงฆ์ในวัดนั้นเป็นประจำ

ต่อจากนั้นงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของสมเด็จพระ
นเรศวรอันมโหฬารยิ่งใหญ่มากได้^๕ขึ้น ณ วัด^๕นี้ มีพระสงฆ์มา
ร่วมในพระราชพิธีทุกนิกายเป็นจำนวนถึง ๑๐,๐๐๐ องค์

สร้างพระพุทธรูป/ต้นของพระองค์

(ราว พ.ศ. ๒๑๔๘) ในราวปี^๕รุ่งขึ้นหลังจากสร้างวัด
 วรเชษฐาราม ก็โปรดให้พระยารัตนบาดสร้างพระพุทธรูปปาง
 สมาริเป็นพระพุทธรูปต้นของพระองค์^๕ เป็นจำนวน ๕ องค์
 เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ประดับด้วยแก้วเก้าแนวรัตน์ค่า
 ต้ององค์ด้วยทอง องค์หนึ่งเป็นพระนาคปรกมุกด้วยนาก อีก
 ต้ององค์เงิน เสร็จแล้วโปรดให้แต่งการพระราชพิธีไถ่เรือรับ
 พระพุทธรูป อัญเชิญพระพุทธรูปทั้งหมดนี้^๕ ทั่วไปประดิษฐาน
 ณ วัดพระศรีรัตนเพชญ์ จังงานส้มโอมงคลองเป็นการอีก
 เกวียก ๗ วัน

นอกจากนี้ยังได้พระราชทานที่กัณฑ์^๕ (คือพระราชทาน
 ผลประโยชน์ซึ่งเก็บได้จากภาษีที่ดิน) ถวายเป็นนิตยภัต^๕เลี้ยง
 พระสงฆ์ตามพระอารามหลวงต่าง ๆ จนทั่วหน้ากัน

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

(พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑)

ก่อนที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจะไ้^๕ขึ้นครองราชสมบัติ
 พระราชพงศาวดารกล่าวไว้ว่าพระองค์ท่านได้ผนวช^๕อยู่วัด
 นน

ระฆัง (คือฉัตรโพธิ์ ซึ่งอยู่ริมพระราชวังด้านตะวันตก) จน
ได้เป็นพระราชอาคันตุกะ “พระพิมลธรรม” มีวิชาความรู้
คนนับถือมาก ด้วยเหตุนี้พระองค์ท่านจึงเป็นผู้ที่ทรงรอบรู้เขว
ชาญในพระไตรปิฎกมากพอต่ออีกพระองค์หนึ่ง จนเป็นที่ทราบ
กันดี แม้ในหมู่ชาวต่างประเทศที่เข้ามาเมืองไทยในครั้ง
นั้นอีกทั้งพระองค์ยังทรงเป็นผู้รักสันติอย่างแท้จริงอีกด้วย จึงได้
ทรงทำไมตรีกับฮอลันดา อังกฤษ ตลอดจนญี่ปุ่น เหมือนเมื่อ
ครั้งรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ และยังสนับสนุนว่าให้ทรง
ทำไมตรีกับพม่าอีกด้วย ฉะนั้นรัชสมัยของพระองค์บ้านเมืองจึง
อยู่ในความสงบเรียบร้อยปราศจากศัตรูก่อวุ่นอีกครึ่งหนึ่ง ซึ่ง
ทรงนอาจสรุปมูลเหตุได้ว่าเนื่องมาจาก

๑. พระบรมเดชานุภาพของ สมเด็จพระนเรศวรยังเป็นที
เกรงขามกันอยู่ทั่วไปในหมู่ประเทศแถบนี้

๒. การผูกไมตรีกับนานาประเทศ และดำรงอยู่ในสันติ
สุขอย่างแท้จริงของพระองค์ท่าน

โดยเหตุนี้พระองค์จึงสามารถที่จะบำเพ็ญพระราชกรณีย
กิจในด้านส่งเสริมบำรุงพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี แม้ว่าจะ
ทรงดำรงอยู่ในราชสมบัติชั่วเวลาอันสั้น แต่ก็ได้ทรงทำความ

เจริญให้แก่พระพุทธศาสนาในเมืองไทยไว้มิใช่น้อย และถึง
 ตำแหน่งหนึ่งซึ่งได้เริ่มขึ้นแต่ในรัชสมัยของพระองค์ท่าน และ
 ยังเป็นประเพณีที่ยั่งยืนมาจนทุกวันนี้ ก็คือ ประเพณีนมัสการ
 พระพุทธบาทสระบุรี ซึ่งแรกกำเนิดขึ้นในรัชกาลนี้

ต่อไปนาคอพระราชมณเฑียรบาลของพระองค์ท่านที่เกี่ยว
 กับการบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งจะได้นำมากล่าวโดยสังเขปตาม
 ลำดับไป

สร้างมณฑปพระมงคลบพิตร (พ.ศ. ๒๓๖๔)

พระองค์ท่านได้ทรงพิจารณาเห็นว่า พระมงคลบพิตร
 อันประดิษฐานอยู่ทางฝ่ายตะวันออกนอกพระราชมณเฑียร (คือ
 บริเวณวิหารแถบหน้าวิหารพระมงคลบพิตรปัจจุบัน) ดูไม่
 เหมาะสมด้วยคติกับบริเวณที่สำหรับปลูกพระเมรุ ถวายพระเพลิง
 พระศพเจ้านายกัน ผู้คนย่อมพลุกพล่าน อีกทั้งบริเวณเหนือที่
 สำหรับปลูกสร้างพระเมรุนั้นคับแคบอีกด้วย จึงโปรดให้ระดม
 ข้าราชการพระมงคลบพิตรจากที่เดิม มาไว้ทางฝ่ายตะวันตกตรงที่
 ประดิษฐานอยู่บัดนี้ เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๓๖๔ คือปีรุ่งขึ้น หลัง
 จากได้ราชสมบัตินี้แล้ว

แล้วได้โปรดให้ก่อพระมณฑปล้อมไว้ ไม่ปล่อยทิ้งไว้
 ถางแจ้งเหมือนแต่ก่อน ๆ มา

พบรอยพระพุทธรูป

ในรัชกาลนี้มีพระภิกษุคนหนึ่งได้ออกไปนมัสการรอย
พระพุทธรูปที่เขาสุมนภูฏประเทศลังกา ตามแบบอย่างที่เคยมี
มาแต่เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และในครั้งเองได้เกิด
มีพระสังฆตคามาคังชอลามชนว่ารอยพระพุทธรูปที่มีอยู่ รอย
นั้น (คิดที่ถอยกันมาในลังกาแล้วสืบเนื่องมาถึงไทยเรานี้ ถอยกัน
ว่าพระพุทธรูปได้ทรงเหยียบรอยพระพุทธรูปไว้ให้สาธุชนสัก
การบูชา รอยด้วยกันคือ ที่เขาสุวรรณผาแดงแห่งหนึ่ง
ที่เขาสุวรรณบรรพตแห่งหนึ่ง ที่เขาสุมนภูฏแห่งหนึ่ง ที่เมือง
โยนกบุรีแห่งหนึ่ง และที่หาดในถ่านานันทานที่อกแห่งหนึ่ง) เขา
สุวรรณบรรพตก็อยู่ในประเทศไทย ชาวไทยไม่ไปบูชารอยพระ
พุทธรูปกันนั้นดอกรื้อ จึงต้องออกไปบูชาจนถึงลังกา
ทั่วไป พระภิกษุสงฆ์พวกนั้นจึงนำความมาทูลสมเด็จพระเจ้าทรง
ธรรม จึงโปรดให้มัตราตั้งหัวเมืองทั่วไปให้เที่ยวสำรวจค้นดู
ตามภูเขาดัง ๆ ว่าจะมีรอยพระพุทธรูปอยู่ตามตำบลใดบ้างของ
พระสังฆตคาม้างหรือไม่

ครั้นนั้นผู้ว่าราชการเมืองสระบุรี สืบได้ความจาก พรวน
บุญ ว่าครั้งหนึ่งไปได้เนื้อในป่าริมเชิงเขา ยิ่งถูกเนื้อเจ็บ

ถ้าหากเห็นชนบนไหล่เขาเข้าเชิงไม้ไป พอบตเดียวเห็นเหือด
 นนงออกจากเชิงไม้ไปเป็นปกติดังเก่า พรานนั้นก็ประหลาดใจ
 จึงขึ้นไปบนไหล่เขาเห็นมีรอยอยู่ในศิลาเหมือนรูปเท้าคน
 ขนาดยาวราว ๑ ศอกเศษมีนางอยู่ในนั้น ก็นึกเอาว่าเหือดคง
 หายขาดแผดเพราะกินนานนี้ จึงตักเอามาตองทาตัวดู ก็ถาม
 เกตุองค์ที่เป็นอยู่เวรวังมาช้านานก็หายไปเป็นปกติทั้ง ผู้ว่าราช
 การเมืองสระบุรีไปตรวจเห็นมีรอยอยู่จริงตามคำพรานบุญว่า จึง
 บอกเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงพระ
 อดดาหะเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรดู แล้วยังทรงพระ
 ราชดำริว่าคงเป็นรอย พระพุทธรูป ตามที่พระสังฆ์ ดังถามออกมา
 เป็นแน่ จึงทรงมีมติใ้มนัสเป็นยี่งนก ด้วยถือว่าเป็นของแท้จริง
 ที่พระพุทธองค์ได้ทรงประทานไว้ให้ห้อยมประเสริฐกว่ารอยพระ
 พุทธรูปจำลองที่ประดิษฐานไว้กันชนมาโดยสมมุติ

บำรุงพระพุทธบาท

เนื่องมาจากการพบรอยพระพุทธบาทที่เมืองสระบุรี ดัง
 กล่าวมาแล้วนี้เอง พระองค์จึงโปรดให้สร้างเป็นมหาเจดีย์สถาน
 ใหญ่โตขึ้น มีพระมณฑปล้อมรอยพระพุทธบาทและตั้งชาว
 รามที่พระภิกษุสงฆ์อยู่ดูแลรักษา ทั้งยังได้สร้างพระราชวังไว้ที่
 เชิงเขาพระพุทธบาทแห่งหนึ่งกับพระตำหนักที่ท่าเจ้าต้นกุฎมีแม่น้ำ

ป่าสักอกแห่งหนึ่ง ไว้สำหรับเป็นที่ประทับแรมเวลาเสด็จไป
นมัสการพระพุทธบาท งานก่อสร้าง^๕ ครวง^๕ ใช้เวลา ๔ ปีจึงสำเร็จ
ลง พระองค์ท่านได้เสด็จ^๕ ขึ้นไปประกอบพระราชพิธีเฉลิมฉลอง
มัมมหรสพสมโภชครีก^๕ ครนตลอด ๗ วัน

นอกจากนี้ยังได้โปรดให้ช่างฝรั่ง (ฮอลันดา) ส่องกล้อง
ตัดทางทำถนนใหญ่กว้าง ๓๐ วา ตั้งแต่ท่าเรือขึ้นไปจนถึงเขา
สุวรรณบรรพต เพื่อให้เป็นทางคมนาคมไปมาได้สะดวก ถนน
สาย^๕ นม^๕ ชื่อเรียกกันต่อมาว่า “ทางฝรั่งส่องกล้อง” แล้วทรง
พระราชอุทิศ^๕ ที่^๕ โยชน์^๕ หนึ่งโดยรอบรอยพระพุทธบาทถวายเป็นพุทธ
บูชา กัลปนาถซึ่งได้เป็นส่วนหนึ่งของดวงใน^๕ ที่^๕ นั้น ถวายให้
สำหรับใช้จ่ายในการรักษามหาเจดีย์สถาน^๕ ที่พระพุทธบาท และ
โปรดให้บรรดาชายฉกรรจ์อันมีภูมิดำเนายู่ในเขตที่ทรงพระราช
อุทิศ^๕ นั้น พ้นจากหน้าที่ราชการอื่น จัดให้เป็นพวกขุนโฮต^๕ ขำ
พระสำหรับปฏิบัติรักษาพระพุทธบาทแต่อย่างเดียว ที่บริเวณ
ซึ่งทรงพระราชอุทิศ^๕ นั้นได้นามว่า “เมืองปรีตปะ” เรียก
กันล่ำมัญว่า “เมืองพระพุทธบาท” และเกิดเทศกาลพุทธ
ศาสนิกชน^๕ ขึ้นไปบูชาพระพุทธบาทกลางเดือน ๓ ครวง^๕ หนึ่ง และ
กลางเดือน ๔ ครวง^๕ หนึ่งตรง^๕ แดน^๕ นมา

กำเนิดภาพยนตร์หาชาติและชาตต่าง ๆ

เนื่องจาก “มหาชาติคำหลวง” ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้โปรดให้นักปราชญ์ช่วยกันแต่งขึ้นนั้น ใช้วิธีเอาคาถาภาษาบาลีวางไว้วรรคหนึ่ง แล้วแปลเป็นคำประพันธ์ภาษาไทยชนิดต่าง ๆ สลับกันไป ดุย่งยากลำบากภาษาไทยแปลดีคนสามัญฟังความต่อไม่ติดเข้าใจยาก จึงโปรดให้ประชุมปราชญ์แต่งขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง ขยายความในภาษาไทยให้ยาวออกไป ไม่สลับวรรคกับคาถาภาษาบาลี กันเอาภาษาบาลีไว้ต่างหากเสียตอนหนึ่ง แล้วแปลเป็นบทกลอนภาษาไทยแบบร้อยยาวไว้อีกตอนหนึ่ง กอปรด้วยจำนวนอันไพเราะเพราะพริ้งไม่ซ้ำซ้อนสับสน จึงเป็นวรรณคดีทางศาสนาที่ได้รับยกย่องว่าเป็นมณีนันต์ค่าในวงวรรณกรรมไทยอีกฉบับหนึ่ง ข้อเสียในภาพยนตร์หาชาติก็มีอยู่บ้าง ในประการที่ว่าแต่งไว้ยาวเกินไปสุดวิสัยที่พระเจ้าเทศน์ให้จบภายในวันเดียวได้ จึงขัดกับประเพณีนิยมที่ชาวไทยเราถือกันว่าต้องฟังให้จบในวันเดียว ได้ จึงจะได้กุศลแรง

เป็นที่น่าเสียดายว่าภาพยนตร์หาชาตินี้ ในปัจจุบันเราไม่สามารถหาดันฉบับมาได้ครบทั้ง ๓๓ กัณฑ์ คงเป็นด้วยได้สูญ

หายกระจัดกระจายไปเสียเมื่อครั้งกรุงแตก ประกอบกับในกาล
ต่อมาผู้แต่งมหากาฬกลอนเทศน์ชน มีข้อความกระตือรือร้นไม่
เย็นเยือกเหมือนกาพย์มหาชาติ ไซ้เทศน์จบได้ในวันเดียว ดังที่
เราได้ฟังกันอยู่ทุกวันนี้ คนจึงหันไปนิยมมหาชาติฉบับใหม่กัน
เสียกาพย์มหาชาติ ฉบับของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงไม่ได้รับ
การเอาใจใส่ทะนุบำรุง อันมีส่วนทำให้ต้นฉบับชำรุดสูญหายไป
ได้อีกทางหนึ่งด้วย

นอกจาก “กาพย์มหาชาติ” แล้ว ดัชนีฐานว่าพระ
องค์ท่านคงจะได้ โปรดให้ขอแรงกวีมา ช่วยกัน แต่ง กาพย์ เรือง
ชาติต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก

กำเนิดประเพณีสวดไอ้เอ๋ววิหารราย

กล่าวกันว่าประเพณีสวด “ไอ้เอ๋ววิหารราย” นั้น ก็
เกิดขึ้นแต่ครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมา เพราะ
ว่าประเพณีการรักษาคัดอุโบสถแต่โบราณนั้น เมื่อถึงวัน
อุโบสถพวก อุบาสก อุบาสิกาจะมาหา กันไปสัมาทาน อุโบสถที่ตั้งที่
วัดแต่เช้า และรักษาคัดอยู่ตลอดวันจนเย็นค่ำจึงกลับมามัน
และโอกาสที่อุบาสกอุบาสิกาไปประชุมกันอยู่ที่วัดในวันอุโบสถ
เองย่อมใช้เวลาว่างปฏิบัติกิจต่าง ๆ ตามควรแก่ความเลื่อมใสใน
คำสอน เช่น ศึกษาหาความรู้ทางศีลธรรม และด้วยเหตุนี้พระ

ภิกษุซึ่งซึ่งเป็นภวจึงแปลชาติถวเื่องต่าง ๆ แต่งเป็นหนังสือบท
กลอน สำหรับให้อุบาสกอุบาสิกานำมาอ่านด้วยกันฟังในเวลาไป
รักษาคืออยู่ทวัด หนังสือเหล่านั้นชื่อเรียกกันว่า “หนังสือสวด”
ซึ่งประเพณีเช่นนี้เรา ได้มีกันมานานแล้ว เข้าใจว่าก่อน
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งมหาชาติคำหลวงเสียอีก

แต่สำหรับที่เรียกกันว่า “สวดไอ้เอื้อวิหารราย” นั้น ก็
คือ สมเด็จพระเจ้า ทรงธรรม ได้ทรงพระราช ดำริ ให้จัดประเพณี
การอ่านหนังสือสวดกันให้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน เช่น
ใหม่พนักงาน เจ้หน้าท้ออ่าน ประจำวิหาร หรือ ศาลาราย
ในพระอารามหลวง สำหรับอุบาสกอุบาสิกาจะได้ไปฟัง
กัน ซึ่งประเพณีเช่นนี้เดิมเหลือให้เรา ได้เห็นกันในชั้นหลัง ๆ
นับว่าเป็นบางโอกาส

พระราชจริยาวัตร

ในหนังสือที่แต่งไว้แต่โบราณมานั้น มีอยู่เป็นอันมาก
ทำภาษาไทยและ ต่างประเทศที่ได้ สดุดีสรรเสริญพระเกียรติคุณ
ของสมเด็จพระเจ้า ทรงธรรมในด้าน พระราชจริยาวัตรที่ทรงเอา
พระทัยใส่ต่อการบำรุงพระศาสนาด้วยประการต่าง ๆ เป็นอันมาก
ตลอดจนการที่ทรงดำรงอยู่ในศีลในธรรมตามคำสั่งสอนของพระ

พุทธศาสนา จึงในที่นี้จะขอย่นำมาลงไว้ประกอบการ ศึกษา
พิจารณาบ้างพอสมควร

ใน “คำให้การชาวกรุงเก่า” นี้พรรณนาไว้ค่อนข้าง
หนึ่งว่า

ส่วนใน “คำให้การขุนหลวงหาวัด” ก็ได้พรรณนาไว้เป็นอันมาก จะขอยกมาแต่คงดึกด่อนหนึ่ง ดังนี้

“พระองค์แสวงหาแต่ทางสวรรค์แดนนิพพาน พระองค์
ชำนาญในการพระธรรมแตกันธุระ วิปัสณาธุระ ทั้งพระสูตร
แต่พระปริมัตถ์ พระองค์ก็บอกหนึ่งคือพระสังฆมัยอุคคา พระ
องค์ทรงแต่งมหาเวสสันดรชาฎกมาแต่ครั้งนั้น แล้วจึงทรงแต่ง
กาพย์โคลงฉันท์แต่คำพากย์ก็ได้ ปลาดต่าง ๆ ทั้งสัตว์ดล่าวจ
ประดานเลี้ยงโอคร่าพันคร่าครวญต่าง ๆ ก็มีมาแต่ครั้งนั้น พระ
องค์ก็แต่งเป็นศัพท์แต่งเป็นคำหหลวง แต่พระราชนิพนธ์ก็มีมาแต่
ครั้งนั้น อันบรรดาภษัตริย์ทั้งปวงแต่ก่อนมาแต่ครั้งนั้นไปนมัส
การพระพุทธบาททุกปีมิได้ขาด พระไตรโลกนารถ (คือพระเจ้า
ทรงธรรม) นั้นแต่ครั้งนั้นไปนมัสการแต่ครั้งเดียวก็มีได้แต่ครั้งนั้น
ไปอีกเป็นอันขาด ด้วยทรงพระกรุณาแก่อาณาราชฎาทรงปวง
กัตถจกค้องถำบาก จึงไม่แต่ครั้งนั้นไปอีก พระองค์ทรงพระ
เมตตากับอาณาราชฎาทรงหนัก อันอาณาราชฎาเมื่อครั้งนั้นได้

อยู่เย็นเป็นสุขทั้งกรุงแฉ่งทงขอบขัณฑสีมาทั้งดิน อันเกรงอุป
 โภคทัมในพระราชฐานอันทพระองค์จกทรงนั้น พระองค์บุชา
 พระรัตนไตรยก่อนแล้วจึงไถ่เอาตามคำแฉ่งจกทรง จนเรือพระ
 ทัมทั้งททรงนั้น พระองค์เชิญเสด็จพระชนทรวงก่อนแล้วพระองค์จึง
 ทรง อันการตั้งนี้เป็นนิมิตนิตาชาต”

อนึ่ง ในเรื่องเกี่ยวกับ การทรง พระอุคคัหะ เสด็จ ออก
 บอกปริยัตถกรรมแก่พระภิกษุสามเณรนั้น ได้มีเรื่องกล่าวไว้ใน
 พระราชพงศาวดารว่าเมื่อแรกเสวยราชย์ใหม่ๆ ได้มีญุ่นประ
 มาณ ๕๐๐ คนยกพวกเข้าไปในท้องสนามหลวง คอยประทุษ
 ร้ายต่อพระองค์ท่านเมื่อเวลาเสด็จ ออกมาบอกพระปริยัตถกรรมที่
 นั้นจอมทอง แต่เคราะห์เกิดที่พระสงฆ์วัดประดู่ โรงธรรมพาพระ
 องค์เสด็จหนีรอดพ้นไปได้

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

(พ.ศ. ๒๑๗๓—๒๑๙๘)

งานปฏิสังขรณ์

๑. ได้โปรดให้ ปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีรัตนเพชญ์สำเร็จ
 ลงในปี พ.ศ. ๒๑๗๔ นี้การฉลองสถูปถาวรตามธรรมเนียม

๒. ปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดมหาธาตุ ซึ่งได้พังทลายลงมาจนถึงชนครุฑ (คือชนทมรูปครุฑปูนปั้นประดับอยู่) แต่เมื่อครั้งรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม แล้วยังคงหักพังไว้มิได้ปฏิสังขรณ์ จึงโปรดให้จัดการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๖ โปรดให้ตัดยอดให้สูงจากเดิมขึ้นไปเป็นสูง ๓ เส้น ๕ วา (เดิมสูง ๓ เส้น ๓ วา) ใช้เวลาทำอยู่ ๘ เดือนก็แล้วเสร็จได้มีการฉลองกันอย่างมโหฬาร

งานสร้าง

๑. สร้างวัดไชยวัฒนาราม (พ.ศ. ๒๓๗๓) ได้โปรดให้สร้างวัดขึ้นในบริเวณบ้านเดิมของพระพันปีหลวง ริมฝั่งแม่น้ำด้านตะวันตกของตัวเกาะเมือง ฝั่งเดียวกับวัดพุทธไสยาสน์ พระราชทานนามว่า "วัดไชยวัฒนาราม" เป็นวัดที่สร้างด้วยฝีมือประณีตงดงามมาก ด้วยตั้งใจจะเลียนแบบแผนผังนครวัดประเทศกัมพูชา ซึ่งได้ทรงไปทอดพระเนตรเห็นแบบแผนมาแล้วคราวที่เสด็จกรีธาทัพออกไปปราบกัมพูชา

(ในตอนนี้ประเพณีการสร้างพุทธเจดีย์ของกรุงศรีอยุธยาได้เปลี่ยนแปลงไปอีกคำรบหนึ่ง คือแบบสุโขทัยซึ่งเริ่มมีมาแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ได้หมดความนิยม

ลงไปในตอนนั้น หันไปนิยมศัตปาเซมซึ่งเคยมีมาเมื่อยุคต้น
นั้นอีก)

วสันตเชอว่าทรงสร้าง ขนเพื่อเป็น การเฉลิมพระเกียรติใน
การที่ได้ทรงนำชัยชนะมาสู่ประเทศชาติด้วย จึงพระราชทานนาม
ว่า “ไชยวัฒนาราม” และรู้สึกว่าจะองค์ท่านทรงโปรดวัดนี้
มาก ได้เสด็จออกไปบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดนี้เสมอ

๒. **วัดชุมพลนิกายาราม** (พ.ศ. ๒๓๗๕) โดย
ที่พระศกุดวงศ์ ฝ่ายข้าง พระราชมารดาของพระองค์ ท่านมี นิเวศ
สถานอยู่ที่เกาะบางปะอิน อีกทั้งพระองค์ท่านก็ทรงสมภพที่เกาะ
นี้ด้วย ดังนั้นจึงพระราชพิธีถวายทานเดิมของพระองค์เป็น
พุทธบูชา แล้วโปรดให้สร้างพระอารามขึ้นที่ตรงนั้นเมื่อ พ.ศ.
๒๓๗๕ พระราชทานนามว่า “วัดชุมพลนิกายาราม” ซึ่งได้รับ
ยกย่องว่าเป็นวัดที่มีพระเจดีย์สวยงามมากวัดหนึ่ง

และในโอกาสเดียวกันนั้น ได้โปรดให้ชุดพระสร้างวง
ชนกนางเกาะ เป็นที่สำหรับเสด็จประพาสลำธาราญพระอิริยาบถ
พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์”
ซึ่งได้เป็นที่ประพาสของพระมหากษัตริย์รัชกาลหลัง ๆ ต่อมาทุก
พระองค์ถวายเงินสนับสนุนกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพราะเป็น
สถานที่อยู่ใกล้พระนครสะดวกแก่การเสด็จพระราชดำเนินไปมา

๓ **ข่าวพระพุทธรูป** นับแต่ได้มีการพบรอยพระพุทธรูปในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมาแล้ว พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาแต่ละองค์ต่างก็ทรงเอาพระทัยใส่ทะนุบำรุงรักษาปูชนียสถานแห่งนั้นด้วยประการต่าง ๆ เป็นอันมาก โดยเฉพาะในรัชกาลนี้ ก็ได้ทรงกระทำหลายอย่าง หลายประการด้วยกัน เช่นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๔ ได้โปรดสร้าง ตำหนักพระนครหลวง ขึ้นริมแม่น้ำป่าสักฝั่งตะวันออกเหนือวังจันทร์เกษมขึ้น ไป เป็นที่สำหรับประทับร้อนในระหว่างเสด็จไปพระพุทธรูป และประทับแรมในระหว่างเสด็จเมืองลพบุรี ที่เรียกว่าตำหนักพระนครหลวงนั้น เป็นด้วยได้โปรดให้ช่างออกไปถ่ายแบบปราสาทศิลาที่เรียกว่า “พระนครหลวง” ในกรุงกัมพูชา มาสร้างไว้พอเป็นดังเชลย หลังพระตำหนักนั้น เพื่อดูพระเกียรติยศ จึงได้เรียกชื่อตำหนักนั้นตามนามนั้นว่า “ตำหนักพระนครหลวง”

และเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๖ ได้โปรดให้แต่งธารทองแดง ทำท่อนาเบ็ดบีบให้ไหลเชื่อมมาลงยังห้วยศิลาตนา ทำคันกันน้ำเป็นน้ำตก ไว้สำหรับเป็นที่ประพาศในเวลาเสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธรูป แล้วสร้างพระตำหนักขึ้นที่ริมธารทำธารทองแดงนั้น สำหรับเป็นที่ทรงประทับแรม พระราชทานนามว่า “พระราชนิเวศน์ธารเกษม” อีกทั้งได้ตกแต่งพระตำหนักที่

ทำเจ้าสนุก ซึ่งสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ทรงสร้างไว้ โดยดัด
แปลงเสียใหม่เป็นตึกก่อก่ออิฐถือปูน ให้ถาวรงดงามขึ้น

นอกจากนี้ยังได้โปรดให้แต่งถนนหนทางจาก ทำเจ้าสนุก
ที่จะไปยังพระพุทธรูปให้เรียบรื้อน้ำดู ให้ขุดบ่อน้ำทำศาลา
รายตามริมถนนหลวงทางขึ้นพระบาท สำหรับให้มหาชนไปมา
ได้อาศัยทกระยะ กับยังได้โปรดให้สร้างพระวิหารหลวงและ
กำแพงแก้ว ทำด้วย เครื่องศิลาอ่อนรอบชั้น ทักขิณ พระพุทธรูป
ด้วย

ครั้นถึงเทศกาลนมัสการพระพุทธรูป ก็เสด็จขึ้นไป
ด้วยกระบวนแห่ทางหน้าและทางบกมโหฬารเป็นยิ่งนัก และ
โปรดให้มีการเล่นโขนตึกกริ้วด้วยมหรสพและ การแสดงต่าง ๆ
เป็นเวลา ๗ วัน ทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นทานแก่ยาก
ฉิบยากทุกวันเป็นอันมาก และเสด็จขึ้นนมัสการเข้าเย็นมิได้ขาด
จนครบ ๗ วัน ต่อจากนั้นก็เสด็จประพาสธารโศกธารทองแดง
และตามห้วยเขาถ้ำธารต่าง ๆ แล้วจึงเสด็จนิวัติคืนสู่พระนคร

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

(พ.ศ. ๒๑๕๕—๒๒๓๓)

แม้ว่า ตลอด รัชกาล ของ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
พระองค์ท่านจะต้องทรงยุ่งเกี่ยวด้วยเรื่องการค่อนวุ่นทุกข์ การ

แต่ด็จออกรับแขกเมือง การติดต่อกับต่างประเทศ และการ
 ทะนุบำรุงบ้านเมืองด้วยประการต่าง ๆ ซึ่งมีแปลก ๆ ใหม่ ๆ
 กว่าเดิมหลายอย่างหลายประการด้วยกันก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งซึ่งมิ
 ได้ทรงลืม ยังคงโปรดให้บำรุงรักษาไว้คู่ชาติบ้านเมืองเป็นอัน
 คัดตอดมา เที่ยงพระมหากษัตริย์และกษัตริย์อื่น ๆ ถึงนัยกษัตริย์พุทธ
 คำสนา ซึ่งพอจะสรุปพระราชกรณียกิจในส่วนที่เกี่ยวกับคานาน
 ได้ดังต่อไปนี้

การบำรุงพระพุทธบาท

นอกเหนือไปจากเสด็จขึ้นไปนมัสการ และโปรดให้มี
 งานต้มโภชนาของในฤดูเทศกาลนมัสการพระพุทธบาทเช่นรัชกาล
 ก่อน ๆ มาแล้ว ยังได้โปรดให้บูรณะบำรุงอีกหลายอย่าง เป็น
 ต้นว่า ทรงให้นายช่างฝรั่งเสสร้างช่างแก้วสำหรับเก็บน้ำ
 แล้วก่อคันขึ้นไปตามไหล่เขาอันยืดยาว เพื่อกันน้ำฝนให้ไหลมา
 ลงในอ่างแก้ว สำหรับมหาชนที่ขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาทจะ
 ได้ใช้บริโภคในฤดูแล้ง และโปรดให้สร้างถนนเป็นทางเสด็จ
 พระราชดำเนินตั้งแต่เมืองฉะบับ ไปจนถึงเขาสุวรรณบรรพต
 อีกสายหนึ่ง

บูรณะวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อุบลบุรี

เนื่องด้วยได้ทรงให้สร้างเมืองอุบลบุรีขึ้นเป็นราชธานี ดำ-
รงอีกแห่งหนึ่ง เมื่อราว พ.ศ. ๒๒๐๘ เพื่อป้องกันการรุกราน
ของชาวยุโรปซึ่งกำลังแผ่ แดนยานาภาพมา ครอบครองนานาประ-
เทศแถบนี้ จึงทำให้พระองค์ท่านต้องเสด็จขึ้นไปประทับประจำ
อยู่ที่เมืองอุบลบุรีหนึ่ง ปีหนึ่ง ๆ ก็เป็นเวลาราว ๘ เดือน คือ
พอฤดูแล้งก็เสด็จขึ้นไป และประทับอยู่จนถึงฤดูฝนจึงเสด็จกลับ
ลงมาประทับที่กรุงศรีอยุธยา เป็นดังนี้ตลอดมาจนกระทั่งสวรร-
คตลง ณ เมืองอุบลบุรีนั้น

ในโอกาสที่เสด็จไปอยู่เมืองอุบลบุรีคราวละนาน ๆ นี้เอง
จึงได้ทรงทะนุบำรุงเมืองนี้ ให้มั่นคง ครึกครื้นน่าชื่นตา ชื่นใจด้วย
ประการต่าง ๆ เป็นอันมาก รวมทั้งได้ทรงโปรดให้บูรณะปฏิ-
สังขรณ์วัดวาอารามที่สำคัญ ๆ หลายวัด เช่นที่วัดพระศรีรัตน
มหาธาตุ นอกเหนือไปจากการปฏิสังขรณ์แล้ว ได้ทรงสร้าง
พระวิหารและสิ่งอื่น ๆ เพิ่มเติมขึ้นอีกมากหลาย

บูรณะวัดจุฬามณี พิชณโลก

เมื่อ พ.ศ. ๑๓๒๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้หลวงสิทธิ
มหาเด็กรับพระราชโองการ หมั้นราชสังฆการีรับหมายนำพระ

ราชทาน ให้พระครูธรรมไตรโลกนารอชการวัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลกไป ทาบวัดรอยพระพุทธรบาท ณ เขาสุวรรณบรรพต แล้วจำลองรอยพระพุทธรบาทลงแผ่นศิลานำไปประดิษฐานไว้ในมณฑปวัดจุฬามณีนั่น เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ เพื่อให้เป็นที่สักการะ ของ สมณะชีพราหมณ์ และอาณาประชาราษฎรชาวหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งไม่มีโอกาสได้ตั้งมานมัสการพระพุทธรบาทถึงที่เขาสวรรณบรรพต ตรีบุรีได้

พร้อมกันนั้น ได้โปรดให้ บูรณะซ่อมแซมวัดจุฬามณีจนเป็นที่เรียบร้อยบริบูรณ์ด้วย ได้รับแต่งตั้งโปรดให้ทำแผ่นศิลาจารึกเล่าเรื่องการสร้างวัดจุฬามณี การผนวชของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และการประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทจำลองของพระองค์ท่าน ดังไว้ให้ปรากฏเป็นสำคัญในวัดนั้น

อัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์ลงมาจากเชียงใหม่

เมื่อพระองค์ท่านทรงมีชัยชนะได้เมืองเชียงใหม่ไว้ในพระราชอำนาจในปี พ.ศ. ๒๒๐๕ นั้น ได้โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมืองมณฑลล้านนา แล้วจากเชียงใหม่ ลงมาประดิษฐานไว้ในวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นที่สักการบูชาของ พระมหากษัตริย์ตลอด จนกระทั่ง แยกเมืองที่เข้า

มาเจริญทางพระราชไมตรีด้วย ตราบจนกรุงศรีอยุธยาได้แตก
ลงเป็นครั้งที่สอง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๐ พระพุทธดิหังคังจึงได้กลับ
ขึ้นไปอยู่เมืองเชียงใหม่อีก

ทรงเอาพระทัยใส่ศึกษาหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

เนื่องจากรัชสมัยของพระองค์ท่านได้ รับการ ยกย่องว่า
เป็น “ยุคทองแห่งวรรณคดี” กล่าวคือการกวได้รุ่งโรจน์
ยิ่งกว่ารัชกาลใดของกรุงศรีอยุธยา ทั้งพระองค์ท่านเองก็ทรง
เป็นกวีเอกอีกด้วย ฉะนั้นในราชสำนักของพระองค์ท่านจึงอุดม
ไปด้วยนักปราชญ์ราชบัณฑิต ตลอดจนพระมหาเถรานุเถระ
แตกฉานในคัมภีร์พระไตรปิฎก และทรงวิทยาคุณเป็นอันมาก
เพราะการกวีของเราแต่โบราณมานั้น ย่อมเกี่ยวพันอยู่กับการ
ศาสนาด้วยจนแยกกันไม่ออก

พระองค์ท่านทรงฝึกฝนในทางธรรม เอาพระทัยใส่ศึกษา
หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ได้ทรงวิสาละสมาคม
กับพระเถรานุเถรทั้งหลายอยู่เป็นเนืองนิจ ทรงมีพระอาจารย์
หลายองค์ที่เสวยราชย์แตกฉานในพระไตรปิฎก เช่น สมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์วัดเดิม (วัดขโยธา) พระพิมพ์ธรรม วัด
ระฆัง (คือวัดวรโพธิ์เดิมนั้น) และพระอาจารย์พรหมวัดปาก

น้ำประดับ ได้เคยทรงมีพระราชปฐาตามไว้ในปัญหาต่าง ๆ
ทั้งในด้านที่เกี่ยวกับการศาสนา และการบ้านการเมืองกับพระ
สังฆเสนาบดีเสมอ

นอกจากนี้ยังได้โปรดให้สมเด็จพระพุฒาจารย์รจนา
“ราโชวาทชาดก” ขึ้น สำหรับเทศนาถวายพระองค์ท่าน
เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๑๘ ซึ่งชาดกพิเศษสำหรับสอนพระเจ้าแผ่นดิน
เรื่องนี้ พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยารัชกาลหลัง ๆ ต่อมาทุก
พระองค์ทรงนับถือมาก จนได้รับยกย่องว่าเป็นคัมภีร์สำคัญ
ประจำราชสำนักตลอดมา

สมเด็จพระเพทราชา

(พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๒๔๖)

ทรงไว้ด้วยมพทธาราม (ราว พ.ศ. ๒๒๓๒)

เมื่อทรงได้รับราชสมบัติแล้ว ก็ทรงพระราชดำริถึงพระ
ราชนิเวศน์เดิมของพระองค์ท่าน ซึ่งทรงเรียกว่า “บ้านหลวง
ป่าตอง” อยู่ทางทิศใต้ของเกาะเมืองนั้น ควรจะได้สถาปนา
เป็นพระอารามขึ้น จึงดำรัสสั่งให้สถาปนากำแพงแก้วพระอุโบ-
สถ วิหาร การเปรียญ เสนาสนะกุฏิ และให้หมื่นจันทรา

ธรรมเนียม กับได้ทรงพระกรุณาให้พระอาจารย์อธิการวัดพระ
ยาแมน^๕รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชา คณะฝ่ายคาม-
วาส มีชื่อว่า “พระศรีสังฆญาณมุนี”

สร้างกำหนดนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ได้โปรดให้สร้างกำหนดด้วยฝีมือประณีตเป็นพิเศษประ-
กอบด้วยภาพจิตรกรรมอันงดงามน่าดูไว้บนฝาผนังกำหนด ถวาย
แด่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ผู้เป็นพระอาจารย์ของพระองค์
ท่านอีกแห่งหนึ่ง อยู่ในบริเวณหมวกผู้ตั้งวัดพุทธไสยาจารย์

สมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี (พระเจ้าเสือ)

(พ.ศ. ๒๒๔๖—๒๒๕๑)

สร้างวัดโพธิ์วัดประทับช้าง (เมืองพิศตรพ.ศ. ๒๒๔๔)

ได้ทรงว่าถึงกำหนดที่บ้านโพธิ์ประทับช้าง เขตแขวง
เมืองพิศตร ถิ่นซึ่งพระองค์ได้ประสูติในคราวที่สมเด็จพระราช
ชนันขณะกำลังทรงพระครรภ์แก่ตามเสด็จสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชขึ้นไปมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ เมือง
พิษณุโลก แล้วได้ประสูติพระองค์ท่านที่นั่น ครั้นนับเป็นทมิฬ
มงคลสถานอันประเสริฐแห่งหนึ่ง จึงโปรดให้สร้างเป็นพระ

อารามชั้น มีพระอุโบสถ วิหาร พระมหาธาตุเจดีย์ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์พร้อมเสร็จ ใช้เวลา ๒ ปีก็สำเร็จลง ได้เสด็จพระราชดำเนิน ขึ้นไป ประทับ พระราชพิธีสมโภชฉลองอยู่ ๓ วัน กับให้บำรุงด้วยประการต่างๆ อีกเป็นอันมาก วัดนี้มีชื่อเรียกกันว่า "วัดโพธิประทับช้าง"

สร้างวิหารพระมงคลบพิตร (พ.ศ. ๒๒๔๘)

เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๔๘ ได้เกิดฟ้าผ่าลงมาต้องยอดมณฑปพระมงคลบพิตร เกิดเพลิงไหม้เครื่องบนมณฑปพังทลายลงมา ต้องพระค้อพระมงคลบพิตรหักตกลงมายังพื้น จึงโปรดให้รื้อเครื่องบนออกก่อสร้างใหม่ แปลงเป็นมหาวิหารสูงใหญ่ยาวถึง ๓ เส้นเศษ กับได้ปฏิสังขรณ์องค์พระให้บริบูรณ์คั่นคงสภาพเดิม เสร็จเรียบร้อยแล้ว โปรดให้ช่างสมโภชฉลองอยู่ ๓ วัน ตามธรรมเนียม

ปฏิสังขรณ์มณฑปพระพุทธบาท (พ.ศ. ๒๒๕๑)

ได้โปรดให้สมเด็จพระสังฆราช (ชื่อ แดงโม ชาวเมืองเพชรบุรี) เป็นผู้อำนวยการปฏิสังขรณ์มณฑปพระพุทธบาท โดยเปลี่ยนเครื่องบนแปลงเป็นพระมณฑป ๕ ยอด (ของเก่าที่สร้างแต่ครั้งสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมียอดเดียว) ตลอดจนถึง

อื่น ๆ ทั้งพระอาวาสก็โปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นในโอกาสนั้นด้วย
แต่การปฏิสังขรณ์ยังหาทันสำเร็จลงไม่ พระองค์ท่านก็สวรรคต
ลงเสียก่อน

นอกจากนี้เรื่องเด็จเจ้าไปนมัสการพระพุทธบาท ที่เขา
บันได เมืองสระบุรี ก่อนหน้าสวรรคตเพียงเล็กน้อยอีก ซึ่งนับ
เป็นครั้งแรกในพงศาวดาร ที่ใดมีพระมหากษัตริย์เด็จเจ้าออกไป
นมัสการพระพุทธบาท

สมเด็จพระปฐมยุพินทราธิปัตติ (พระเจ้าท้ายสระ)

(พ.ศ. ๒๒๕๓—๒๒๗๕)

ปฏิสังขรณ์มณฑปพระพุทธบาท

เนื่องจากการปฏิสังขรณ์มณฑปพระพุทธบาทแต่รัชกาล
ก่อนยังค้างอยู่ จึงโปรดให้ดำเนินการต่อมา และได้โปรดให้
เอากระแจะบานใหญ่ประดับฝาผนังข้างในพระมณฑป แล้ว
ปั้นลายปิดทองประกอบตามแนวที่ก่อกระแจะ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว
แล้วก็เด็จเจ้าขึ้นไปสมโภชฉลองเป็นการ อีก กระตก ครก ครนตาม
ประเพณี

ปฏิสังขรณ์วัดมเหยงคณ์ (พ.ศ. ๒๒๕๔)

เนื่องจากวัดมเหยงคณ์ซึ่งสร้างแต่เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระ

พระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) นั้น บัดนี้ได้อำนาจ
 ทศโทรมตงมาก จึงโปรดให้ดำเนินการปฏิสังขรณ์ งาน
 ครองถนอมกับโปรดให้สร้างพระตำหนักชนบทริมวัด แล้วเสด็จพระ
 ราชดำเนินออกไปประทับแรมดูแลการก่อสร้างและว่าราชการอยู่
 ที่นั่น คราวละ ๑ เดือนบ้าง ๒ เดือนบ้าง บางคราวก็ถึง ๓ เดือน
 เป็นเวลา ๓ ปีเศษงานก็สำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ และได้มีการ
 นถองคามราชประเพณี

ชะลอพระไต่ยาต้นป่าโมก — สร้างวัดป่าโมกใหม่
 (พศ. ๒๒๗๐)

เนื่องจากพระพุทไธยาต้นวัดป่าโมก เมืองอ่างทองนั้น
 ถิ่นน้ำท่วมคงพึ่งเข้ามาชิดพระวิหารแล้ว อีกประมาณปีหนึ่ง
 องค์พระพุทไธยาต้นก็เห็นจะพังลงน้ำ ทางอธิการวัดจึงเข้ามา
 แจ้งให้ทางกรุงดำเนินการช่วยเหลือแก้ไขโดยด่วน เมื่อพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบก็ทรงครัดการ ปรีกษา ด้วยพระ
 มหาอุปราชและข้าราชการทั้งปวง ว่าจะรื้อพระไต่ยาต้นไปก่อ
 ใหม่หรือจะชะลอไปไว้ในที่สมควรดี ครั้นเมื่อพระยาราชสงคราม
 ได้ไปตรวจสภาพความเป็นไปของพระองค์พระแล้ว ก็ทูลอาสา
 ชะลอจากองค์พระไปให้จงได้ ในชั้นแรกพระมหาอุปราช (คือ
 สมเด็จพระบรมโกศในเวลานั้นเอง) ได้ทรงคัดค้าน ด้วย

ว่าองค์พระนั้นใหญ่โตนัก (ยาวถึง ๓๓ วา) เห็นจะชะลอปะไปไม่ไหว เกรงจะแตกพังเสีย ถ้าเป็นไม้พอจะทรงเห็นด้วย แต่ก็เป็นอิฐปูนมิใช่ของหล่อ ถ้าเกิดมีอันเป็นแตกหักพังทลายไปก็จะเป็นที่อายอับยศแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์และข้าราชการทั่วไปทั้งจะเสียพระเกียรติยศต่อชาวปราชญ์ในกาลต่อไปอีกเป็นอันมาก ถ้าจะรื้อเอาอิฐไปก่อใหม่จะได้ดีกว่างามกว่าเก่า และสะดวกกว่าด้วยประการทั้งปวง พระยาราชสงครามจึงทูลให้ทรงครัดเรียกประชุมสังฆชนราชาคณะปรีกษาคู พระสังฆทัตหลายลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ ถวายวิดิชันว่าองค์พระพุทธรูปได้ยาสันนั้นท่านเป็นองค์พระพุทธรูปอยู่แล้ว จะรื้อเอาไปก่อใหม่ไม่สมควร ในที่สุดจึงต้องทรงยินยอมมอบให้พระยาราชสงครามไปจัดการชะลอตากพระพุทธรูปได้ยาสันได้

เมื่อรับพระบรมราชโองการแล้ว พระยาราชสงครามก็ทะเกณฑ์ข้าราชการใหญ่น้อยมากมายไปตัดไม้มาทำตะเข้สำหรับชักตาก เร่งฟันเชือกทำรอกกว้านและเครื่องมือต่าง ๆ ทำทางที่จะตากตะเข้ไปยาว ๔ เส้น ๓๐ วา ให้เรียบร้อย ซึ่งในการนี้ถึงกับเอาช้างมาเหยียบให้แน่น ทบปราบดินให้เสมอกัน เอากระดานปู จัดการรื้อพระวิหาร ตลอดจนเตรียมการอื่น ๆ อีกเป็น

อันมากให้พร้อมสรรพไว้ในการขอของพระองค์พระ ทว่าเจ้าเรียบร้อย
ได้กั้นเวลาดัง ๕ เดือน คดอดเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว และสมเด็จพระมหาอุปราชได้เสด็จไปทอดพระเนตรควม-
คู้มงานสำคัญครั้งนโดยใกล้ชิดทุกกระยะ ถึงกับต้องปลุก “พระ
ตำหนักพลับพลาไชย” ขึ้นที่ใกล้วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
ที่ประทับแรม

ครั้นได้ฤกษ์วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปี พ.ศ. ๒๒๗๐

ก็เริ่มการชะลอมซักตากตะแค้นที่ทรงพระพุทธรูปโดยสำนั ด้วยกำลัง
ผู้คนเป็นขบวนโห่ร้องเกรียงไกร อันมีน้ำใจอันซื่อสัตย์ท้าวใน
พระพุทธรูปสำนั ด้วยเดชบารมีขององค์พระก็หาได้เป็นอันคลายแต่
ประการใดไม่ ฉะนั้นเมื่อชะลอมไปได้ครึ่งทาง จึงให้หยุดพักไว้
จัดการสมโภชเถย ๓ วัน แล้วขักรอกค่อไปจนถึงที่ เมื่อประ-
คิษฐานขององค์พระเรียบร้อยแล้ว ก็โปรดให้สร้างพระวิหารพระ
อุโบสถ ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์กุฏิสงฆ์ ฯลฯ สิ้นเวลา
๕ ปีเศษงานจึงแล้วลง แต่ยังหาได้ทันสมโภชฉลองไม่ พระเจ้า
อยู่หัวท้าวสร้างก็สวรรคตเสียก่อน จึงได้ค้างมาฉลองกันใน
รัชกาลต่อมา

สมเด็จพระบรมโกศ

(พ.ศ. ๒๒๗๕—๒๓๐๑)

รัชกาลนี้เป็นอีกครั้งหนึ่งทว่าพระพุทธศาสนาได้รับการ
เอาพระทัยใส่ทะนุบำรุงรักษาเป็นอันดีจากพระมหากษัตริย์ กล่าว
ได้ว่าพระพุทธศาสนาในรัชกาลนี้รุ่งเรืองยิ่งกว่ารัชกาลก่อน ๆ ใน
ตอนปลายของสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วยกัน เป็นการรุ่งเรืองครั้ง
สุดท้ายก่อนที่พระนครศรีอยุธยาจะทรุดโทรม ซึ่งมีอายุยืนยาวเป็น
พิเศษจะถึงกาลอดสูอันแตกดับลงไป

แม้ว่าในรัชกาลนี้การบำรุงส่วนใหญ่นี้จะเป็นแต่การ
ปฏิสังขรณ์วัดอารามเป็นพื้น มิได้มีการก่อสร้างพระอารามขึ้น
ใหม่ดังรัชกาลก่อน ๆ มากก็ตาม แต่ก็เป็นการปฏิสังขรณ์ครั้ง
มโหฬารที่สุดทว่าพระอารามในกรุงและตามหัวเมืองใหญ่น้อยเป็น
อันมาก และกระบวนการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ได้รับยกย่องว่าทำ
ด้วยฝีมืออันประณีตงดงามมาก ควรนับได้ว่าพระมหากษัตริย์
กรุงศรีอยุธยาพระองค์นี้ ได้ทรงเอาพระทัยใส่บำรุงรักษาการ
ช่างศิลป์เป็นพิเศษเพื่อบำรุงพระพุทธศาสนาโดยแท้

พระราชกรณียกิจที่สำคัญที่สุดในส่วนที่เกี่ยวกับ การ
ศาสนา ซึ่งได้นำเกียรติประวัติมาสู่ประเทศชาติและพระพุทธ
ศาสนาในเมืองไทยเป็นอันมาก ก็คือ ได้โปรดให้ส่งพระสงฆ์

สามารถออกไปประดิษฐานพระพุทธรูปสำเนา “ลัทธิสยามวงศ์”
ในประเทศลังกา อันได้รับยกย่องจากพุทธศาสนิกชนชาวลังกา
มาจนตราบเท่าทุกวันนี้

โดยที่พระราชกรณียกิจเรื่องประดิษฐานพระพุทธรูปสำเนา
“ลัทธิสยามวงศ์” เป็นเรื่องเด่นที่สุดในรัชกาลนี้ สำหรับในด้าน
การบำรุงพระพุทธรูปสำเนาด้วยกัน จึงจะขอนำเรื่องนี้นามากำก่อน
เรื่องอื่นใดทั้งหมด

เผยแพร่ลัทธิ “สยามวงศ์”

เนื่องจากประเทศลังกาแตกันกำเนิดพระพุทธรูปสำเนาลัทธิ
ลังการงค์ ซึ่งชาวไทยเราได้ไปมาหาสู่ด้วยเรื่องนี้เป็นเวลาช้านาน
นับแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีมานั้น ถึงตอนนี้ได้เกิดจลาจล
ด้วยถูกพวกมิชฌาธิฐิ์เบียดเบียนจนหมดสิ้นพระภิกษุสงฆ์ เหลือ
อยู่แค่สามเณร ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๒ พระเจ้าศรีวิชัยราช
สิงหะ ได้ครองราชย์บ้านเมืองกลับเป็นปกติ ทรงปรารภว่า
จะทรงบำรุงพระพุทธรูปสำเนาให้กลับคืนดังเดิม แต่เมื่อให้สืบ
หาพระภิกษุสงฆ์ก็ปรากฏว่าหมดสิ้นเสียแล้ว พอดีได้ทรงทราบ
จากพวกพ่อค้าอินเดียว่าในเมืองไทยเรามี พระพุทธรูปสำเนา
เรื่องกว่าประเทศอื่น ๆ มีพระภิกษุสงฆ์มากบ้านเมืองก็เป็นปกติ

เรียบร้อย จึงโปรดให้แต่งคณะทูตเข้ามาขอพระสงฆ์ไทยไปจาก
กรุงศรีอยุธยา แต่ในขณะที่คณะทูตดังกล่าวกำลังดำเนินการสืบ
สวนดูความเป็นไปของคณะสงฆ์เมืองไทย และงานกำลังติดพัน
ใกล้จะสำเร็จอยู่แล้วนั้น เกิดพระเจ้าศรีวิชัยราชสิงหะสวรรคต
เสียเมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๐ การติดต่อทั้งปวงจึงต้องพลันชะงักลง
เพียงนั้น

ครั้นต่อมา พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะ ได้ครองราช
สมบัติสืบต่อมา ก็ทรงมีพระราชดำริเห็นควรมีจะจัดการเรื่องต่ง
สงฆ์มณฑลในลังกาทอปปี้ให้สำเร็จเป็นพระเกียรติยศ เช่นเดียวกับ
กับพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน จึงโปรดให้แต่งคณะทูตอัญเชิญ
พระราชสาส์นพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการเข้ามาขอพระสงฆ์
ไทยออกไปให้อุปสมบทแก่ชาวลังกาอีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๔
ได้รับการต้อนรับจากสมเด็จพระบรมโกศเป็นอันดี นอกจากนั้น
ยังได้โปรดให้ข้าราชการไทยพาคณะทูตออกเที่ยวชมวัดวาอาราม
และนมัสการปูชนียสถานต่าง ๆ ทั้งในนครศรีอยุธยา และตาม
หัวเมืองที่สำคัญบางแห่ง เช่น พระนอนวัดป่าโมก พระพุทธบาท
สระบุรี ฯลฯ

ครั้นแล้ว สมเด็จพระบรมโกศ ก็โปรดให้ แต่งคณะทูต
พร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการไปตอบแทน พระเจ้า กรุง ดังกา

บ้าง และได้ทรงอาราธนาให้พระอุปาลิมหาเถระกับพระอริย-
มุนีมหาเถระ เป็นประธานกับพระสงฆ์อันดับอีก ๓๖ รูป (มี
เปรียญไปเป็นพระกรรมวาจารย์ ๕ รูปกับพระอันดับอีก ๑๑ รูป)
ด้วยกัน และยังมีสามเณรร่วมไปด้วยอีกหลายรูป ออกไปตั้ง
พระพุทธรูปจำลองขลุ่ยครุฑให้แก่ชาวตั้งกาตามที่พระเจ้ากรุงดง-
กาได้ทรงขอมา นอกจากนี้ยังได้โปรดให้ส่งคัมภีร์พระไตรปิฎก
และพระพุทธรูปทองคำออกไปพระราชทานแก่ พระเจ้ากรุงดงกา
พร้อมกันในโอกาสนั้นด้วย ครบองค์สามแห่งพระศรีรัตนตรัย
อันเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา

เมื่อคณะสงฆ์สามเณรและคณะทูตไทยไปถึงกรุงศรีวิชัย
บุรีราชธานีของตั้งกาแล้ว พระเจ้าเกียรติศรีราชสิงหะก็โปรด
ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ได้จัดให้คณะสงฆ์สามเณรไทย
ที่ออกไปนั้นพำนักอยู่หัววัดบุปผาราม แล้วต่อจากนั้นงานสร้าง
ความรุ่งเรืองมั่นคงให้แก่พระ พุทธ ศาสนาใน ประเทศ ตั้งกา ของ
คณะสงฆ์ไทยอันมีพระอุปาลิมหาเถระเป็นประธาน ก็ได้เริ่มเรียนอย่าง
ขันแข็งท่ามกลางความชื่นชมยินดีของพระเจ้ากรุงตั้งกาและอาณา
ประชาราษฎร์ชาวตั้งกาทั่วไป โดยเริ่มด้วยอุปสมบทสามเณร
ไทยรูปหนึ่งที่ได้โปรดให้ชาวตั้งกาได้เห็น และทราบก่อนเป็นประ-
เดิมแล้วจึงอุปสมบทสามเณรชาวตั้งกาซึ่งเป็นสังฆนายก ๖ รูป

ต่อจากนั้นก็เป็นการอุปสมบทบรรพชาแก่ชาว ดังกา ตามัญทั่วไป
กล่าวประมาณกันว่า คณะสงฆ์ไทยซึ่งไปกับพระอุบาลีนั้น
ได้ให้บรรพชาอุปสมบทแก่ชาวลังกาเป็นพระ ภิกษุสงฆ์
๗๐๐ รูป และเป็นสามเณรถึง ๓๐๐๐ รูป นอกจากนั้น
พระอุบาลียังได้เอาเป็นธุระจัดปฏิรูปแก้ไขพิธีการต่าง ๆ ของทาง
การบ้านเมืองดังกล่าวมานั้นให้ก่อปรด้วยพิธี ของ พระพุทธศาสนา
ยิ่งขึ้น ซึ่งนับเป็นงานที่หนักไม่น้อยทีเดียว

เมื่อคณะสงฆ์ไทยชุดพระอุบาลีได้ ออกไป อยู่ถึง การรบ
๓ ปีแล้ว ถึงปี พ.ศ. ๒๒๙๘ สมเด็จพระบรมโกศก็โปรดให้
แต่งคณะสงฆ์ไทยชุดใหม่ออกไปสืบเปลี่ยน ให้คณะสงฆ์ชุด
ก่อนได้กลับมามันเมืองบ้าง คณะสงฆ์ชุดใหม่นี้มีพระวิสุทธา-
จารย์และพระวรรณมุนีเป็นประธาน พร้อมกับพระสงฆ์
อันดับ ๒๐ รูป สามเณร ๒๐ รูป

เมื่อตอนที่พระสงฆ์ชุดแรกเดินทางกลับกรุงศรีอยุธยาแล้ว
ทางพระเจ้ากรุงดังกล่าวได้แต่งทูตอัญเชิญพระราชดำذنและเครื่อง
บรรณาการเข้ามาถวายสมเด็จพระบรมโกศด้วย ครั้นในตอน
ที่คณะทูตดังกล่าวเดินทางกลับนั้น ก็โปรดพระราชทานเครื่องราช
บรรณาการตอบแทนไปตามธรรมเนียม และสิ่งสำคัญยิ่งที่ทรง
พระราชทานไปให้แก่ประเทศดังกล่าวครั้งนั้นด้วยก็คือ พระธรรม

คนต่าง ๆ ซึ่งไม่มีอยู่ในลังกาทอปี เป็นจำนวนถึง ๘๘ คน
ด้วยกัน

คณะสงฆ์ชุดพระวิสุทธาจารย์ได้ออกไปปฏิบัติสมณกิจ
อยู่ในลังกาเป็นเวลา ๔ ปี ได้บรรพชาอุปสมบทแก่ชาวลังกา
เป็นพระภิกษุอีก ๓๐๐ รูป และสามเณรอีกมากกว่าสามร้อย
ให้การอบรมตั้งสอนพระปริยัติธรรม และวิชาวิปัสสนาแก่พระ
สงฆ์ชาวลังกาเป็นอย่างดี ได้ก่อกำเนิดพระสงฆ์รุ่นต่อมา พ.ศ.
๒๓๐๓ พอดีกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมโกศได้ขึ้นเสด็จ
และพระพุทธศาสนาในประเทศลังกาได้ก่อกำเนิดรุ่งเรืองขึ้นอีก
แต่นั้นมาถวายจนเท่าทุกวันนี้

พระพุทธศาสนาที่คณะสงฆ์ไทยได้นำออกไปเผยแพร่ใน
ลังกาครั้งนั้น เรียกกันว่าพระพุทธศาสนา “ลัทธิสยามวงศ์”
หรือ “อุบาลีวงศ์”

อนึ่ง ควรเป็นที่ทราบกันเสียด้วยว่าในการออกไปช่วย
เผยแพร่พระพุทธศาสนาในลังกาของคณะสงฆ์ไทยครั้งนั้น ต้อง
ฝ่าฟันกับภัยอันตรายรอบด้าน พระสงฆ์และสามเณรเหล่านั้น
ได้เอาชีวิตไปทิ้งเสียในครั้งนั้นเป็นอันมาก เช่น พระ
สงฆ์ซึ่งออกไปครั้งพระอุบาลีนั้นได้ไปมรณภาพเสียถึง
๑๑ รูป รวมทั้งพระอุบาลีมหาเถระผู้ใหญ่หัวหน้าคณะ

ด้วย เหลือกกลับมาเพียง ๗ รูป ส่วนสามเณรหนักถึงแก่
 มรณภาพไป ๒ รูป ทั้งนี้เป็นด้วยผิดอากาศผิดอาหาร และ
 พระสงฆ์สามเณรที่ออกไปครั้งพระวิสุทธิธรรมาจารย์ ก็ไปเรือแตก จม
 นาคายทั้งพระทั้งเณรเสียมากต่อมาก นับว่าพระสงฆ์สามเณร
 เหล่านั้นท่านได้ยอมเสียสละมอบกายถวายชีวิตเป็นพล
 แก่พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งเกียรติประวัติของ
 ความเสียสละครั้งนั้นได้เป็นที่ตั้งตราตั้งใจแก่บรรดาพุทธ ศาส-
 นิกรชนชาวลังกามาตราบนานนับถึงสิ่งของต่างๆ ซึ่งพระอุปาทิเดช
 ไซ้ประจำในกิจวัตรสงฆ์หลายต่อหลายสิ่งนั้นยัง คง เก็บ รักษาไว้
 เป็นอนุสรณ์เป็นอย่างดี รวมทั้งเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของท่านซึ่ง
 สร้างไว้บนยอดเขาแต่ครั้งนั้นก็ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

สิ่งหนึ่งซึ่งได้มาจากการติดต่อกับลังกาทางศาสนา
 ครั้งนั้น ก็คือต้นพระศรีมหาโพธิ์พันธุ์ลังกา อันเป็นที่
 นิยมยกย่องกันมาแต่ครั้งสมัยสุโขทัยนั้น มาถึงรัชกาลนี้ได้
 โปรดให้นำมาปลูกขึ้นอีก ที่วัดระฆัง อันอยู่ติดต่อกับเขตพระ
 ราชวัง แล้วเปลี่ยนชื่อวัดระฆังเสียใหม่ให้สอดคล้องต้องกันกับ
 ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่โปรดให้ปลูกขึ้นว่า “วัดวรโพธิ์” ซึ่ง
 เรียกกันมาจนบัดนี้

ปฏิสังขรณ์พระอาราม

ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ อันมีรายการ
โดยย่อตั้งต่อไปนี้

๑. วัดกุฎีดาว ได้โปรดให้เริ่มปฏิสังขรณ์เมื่อราว
พ.ศ. ๒๒๕๖ ซึ่งขณะนั้นยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นมหาอุป-
ราชอยู่ ใช้เวลาปฏิสังขรณ์อยู่ ๓ ปี เป็นวัดที่ยกย่องกันว่า
ฝีมือทำประณีตมากวัดหนึ่ง

๒. วัดบรมพุทธาราม ได้โปรดให้ทำบานประตู
ประดับมุกคติดประตูพระอุโบสถเพิ่มขึ้น ซึ่งฝีมือการประดับมุก
นับว่าเยี่ยมมาก

๓. วัดพระศรีรัตนเพชญ์ ปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ.
๒๒๘๔ ใช้เวลา ๑ ปีเศษ

๔. วัดพระมงคลบพิตร โปรดให้ซ่อมแซมพระ
มงคลบพิตร และดัดแปลงพระวิหารเสียใหม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๘๔
ใช้เวลา ๒ ปีเศษ

๕. วัดพระราม โปรดให้ปฏิสังขรณ์ในปีเดียวกันกับวัด
พระมงคลบพิตร ใช้เวลา ๑ ปีเศษ

๖. วัดกุฎีเขาทอง เมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๗ ได้โปรดให้
ปฏิสังขรณ์วัดนี้ใหม่ทั้งหมด รวมทั้งองค์พระเจดีย์ใหญ่ซึ่งพระ-

เจ้าหญิงสาวผู้เบญจรงค์ได้โปรดให้สร้างขึ้นเป็นพระที่นั่งเมื่อครั้ง
กรุงศรีอยุธยาได้เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๒ นั้นด้วย ซึ่งขณะนั้นได้
พียงมาเป็นเวลาช้านานแล้ว จึงโปรดให้ปฏิสังขรณ์ตัดแปลง
เป็นพระเจดีย์ไทย คงเหลือเป็นเจดีย์แบบมอญแก่นฐานฐานเท่านั้น
ใช้เวลา ๑๐ เดือนก็สำเร็จ

พระอารามตามหัวเมือง

กล่าวได้ว่ารัชกาลนี้เป็นยุคแห่งการปฏิสังขรณ์พระอาราม
ครั้งใหญ่ที่สุด ได้ทำกันอย่างกว้างขวางตลอดไปตามหัวเมือง
ต่าง ๆ เป็นอันมากด้วย ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. เมืองลพบุรี ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรี-
มหาธาตุ วัดไล้ ฯลฯ

๒. เมืองพิษณุโลก ได้เสด็จขึ้นไปนมัสการพระ
พุทธชินราชและให้ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีมหาธาตุ เมื่อ พ.ศ.
๒๒๘๓ ซึ่งถ้าคำนวณที่ยังอยู่จนทุกวันนี้ก็เกือบครบรอบพระ
วิหารพระพุทธชินราช

๓. เมืองอัครดิถี ได้ทรงปฏิสังขรณ์ในคราวเดียวกับ
ที่เสด็จขึ้นไปปฏิสังขรณ์วัดพระศรีมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก
พ.ศ. ๒๒๘๓ วัดที่โปรดให้ปฏิสังขรณ์ มีวัดพระบรมธาตุ
วัดพระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระยืน ซึ่งทำกันอย่างประณีต

งดงาม สำหรับวัดพระบรมธาตุในวิหารหลวงได้โปรดให้
เขียนภาพจิตรกรรมเรื่องสังข์ทองอันน่าดูไว้ด้วย

๔. เมืองสระบุรี ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้าง
ของใหม่ ๆ ขึ้นที่พระพุทธบาทหลายสิ่งด้วยกัน เช่น บานประตู
พระมณฑป โปรดให้สร้างใหม่เป็นบานประดับทุกทั้ง ๘ บาน

๕. เมืองสิงห์บุรี สิ่งที่โปรดให้ปฏิสังขรณ์ในเมืองนี้
ก็คือ พระนอนวัดจักรสีห์ ซึ่งได้ตั้งขึ้นไปสมัยเมื่อ
พ.ศ. ๒๒๘๘ เป็นเวลา ๓ วัน

๖. เมืองเพชรบุรี วัดที่สันนิษฐานว่าคงได้โปรดให้
ปฏิสังขรณ์ขึ้นแต่ครั้งนั้น คือวัดสุวรรณาราม วัดเกาะแก้ว
สุทธาราม

นอกจากนี้แต่เมื่อครั้งที่ยังทรงดำรงตำแหน่งเป็นพระมหา
อุปราชอยู่นั้น ยังได้ทรงช่วยเหลือดูแลการระดมพระไอยาธน์วัด
ป่าโมก ตลอดจนการสร้างพระอารามแห่งใหม่ของวัดนั้นจน
สำเร็จด้วย อีกทั้งยังได้ทรงพระราชนิพนธ์โคลงสี่สุภาพเรื่องระดม
พระพุทธรูปไยธาอันครนนวนทุกเถา ๆ ถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ท้ายสระ ผู้เป็นพระเชษฐาอีกด้วย

กำเนิดประเพณีบวชของคนไทยทั่วไป

สมเด็จพระบรมโกศได้ทรงเอาพระทัยใส่กวัดขันให้ลูกผู้

ที่ได้เรียนหนังสือกันยังชนกว่ารัชกาลก่อนๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงกวดขันการศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ถึงกับว่าบุตรหลานข้าราชการให้นำมาถวายตัวทำราชการนั้น หากใครยังมีได้บวชก็ไม่ทรงตั้งให้เป็นขุนนางทีเดียวเลย

ในหนังสือที่แต่งไว้เก่าแก่แต่ครั้งกระโน้น เช่น “คำให้การขุนหลวงหาวัด” ได้มีกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า

“บรรดาพระราชวงศานุวงศ์แลมหาดเล็กทั้งปวงนั้น เมื่ออายุครบอุปสมบทก็ทรงเป็นพระธนะในการจัดให้อุปสมบท ถ้ายังมิได้อุปสมบทแล้ว ก็ยังไม่ให้รับราชการ”

ด้วยเหตุนี้เอง จึงได้เกิดประเพณีกุดบุตรออกบวชทุก ๆ คน ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตั้งแต่รัชกาลนี้เป็นต้นมา

โดยที่สมเด็จพระบรมโกศเป็น มหา กษัตริย์ไทย อีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งเขาพระทัยได้ในการบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก จึงได้ปรากฏพระนามอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า ๆ ที่แต่งไว้แต่ครั้งนั้นทั้งในภาษาไทยและต่างประเทศจนแพร่หลายว่า “สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช”

สมัยกรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

(พ.ศ. ๒๓๑๐—๒๓๒๕)

รัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น เป็นสมัยที่
บ้านเมืองกำลังอยู่ในภาวะบ้านแตกสาแหรกขาด เป็นสมัยของ
การกู้ชาติ เป็นสมัยที่องค์ประมุขต้องทรงเห็นตื้นเขินยถรากลว่า
อยู่กับการทำศึกสงครามแทบไม่มีหยุดยั้ง จนกล่าวได้ว่าต้องทรง
รับพระราชภาระด้านนี้อย่างที่ไม่เคยมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใด
เสมอเหมือน โอกาสที่จะทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองด้านอื่น ๆ นั้น
จึงมีได้ยากเต็มที แต่กระนั้นก็น่าสรรเสริญว่าพระทัยพระองค์ท่าน
เป็นอย่างยิ่ง ที่ดำริห์ในด้านการพระศาสนา ได้ทรงเอา
พระทัยได้ทะนุบำรุงรักษาเท่าที่พระโอกาสจะ ถ้า นวยได้เสมอมา
คราใดที่ทรงมีเวลาว่าง คราใดที่สวโอกาสพระองค์
ท่านก็เป็นต้องจับงานด้านฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นทันที

ฉันจะเห็นได้จากกรรพที่เสด็จไปทำศึกกับชุมนุมตามหัวเมืองต่าง ๆ
ตลอดจนกับประเทศข้างเคียง หากมีช่องทางใดเป็นช่องทาง
นำเอาการบำรุงพระศาสนามาค้าบเกี่ยวต่อ เนื่อง กัน ด้วย ทุกครั้ง
ไป เป็นดังนี้มาจนตลอดรัชสมัยของพระองค์

แต่เป็นที่น่าสังเกตอีกทีในบันปลายรัชสมัยนั้น พระองค์
ท่านต้องทรงมีพระสัญญาวิปัสสนาไปด้วยการที่ทรงนั่งวิปัสสนา กัม-
มัฐาน ในขณะที่กำลังทรงอุณวายอยู่กับพระ ราชาภรรยา ของบ้าน
ทั้งภายนอกภายใน นับว่าพระองค์ต้องทรงประสบกับความวิบัติ
หายหน้าด้วยการที่ทรงหมกมุ่นอยู่กับการพระศาสนาเกินไปโดยแท้

พระราชกรณียกิจในด้านการบำรุงพระพุทธศาสนา นั้น
โดยสังเขปดังต่อไปนี้

จัดตั้งขมณฑล (พ.ศ. ๒๓๑๑)

พอการตั้งราชธานีแห่งใหม่ได้สำเร็จลง ยังมีทันทะ
บริบูรณ์ดังที่ทรงพระราชดำริถึงการพระพุทธศาสนาว่า จะ รุ่งเรือง
ได้นั้น ต้องอาศัยพุทธบริษัทที่ปฏิบัติตามพุทโธวาท และ
ขณะนั้นพระสงฆ์ของเรายังบก พร่องใน เรื่อง คือ วินัย อยู่เป็นอัน
มาก เพราะบ้านแตกสาแหรกขาด ไม่มีพระราชาคณะซึ่งทรง
คุณความรู้น่าจะยกย่องสั่งสอน จึงรับสั่งให้เสาะหาพระสงฆ์
เถรานุเถระผู้หมั่นดีให้มาประชุมกัน ณ วัดบางลำใหญ่ (วัด

ระฆัง ชนบุรีเดียวกัน) แดงเดือกตั้งพระสังฆซึ่งทรงคุณธรรมทั้ง
แก่พรราชาอายุชนเป็นลัทธิเจ้าพระสังฆราช และตั้งพระเถรานุเถระ
ให้ดำเนินเป็นพระราชาคณะฐานานุกรมใหญ่ น้อย ตามลำดับชั้น
ลัทธิฐานันดรศักดิ์เหมือนดังแต่ก่อน แดงนิมนต์ให้ไปอยู่ตาม
พระอารามต่าง ๆ ในกรุงธนบุรี ทำหน้าที่บังคับบัญชาตั้งสอน
ว่ากล่าวฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระแก่พระสังฆซึ่งตามเนรทังปวง

บูรณะพระอารามต่าง ๆ (พ.ศ. ๒๓๑๑)

ในคราวเดียวกันกับโปรดให้แต่งตั้ง พระเถรานุเถระเป็นที่
พระราชาคณะดูแลว่ากล่าวพระสังฆซึ่งตาม เนร ทัง ปวงให้ เข้ารูป
เป็นระเบียบเรียบร้อยนั้น ก็ทรงพระราชศรัทธาว่าจ้างข้าราชการ
ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน สร้างพระอุโบสถ วิหารและเสนา
สนะกุฎีตั้งมหาดยพระอารามด้วยกัน เป็นจำนวนกว่า ๒๐๐ หาดัง
นั้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก

เสร็จแล้วได้มีพระบรมราโชวาทตรัสแก่พระภิกษุทั้งปวง
ขอให้มันอยู่ในศีลวินัยเป็นอันดี อย่าทำให้พระพุทธานุภาพต้อง
เศร้าหมอง หากขัดสนสิ่งใดก็จะทรงเป็นพระธุระจัดหาให้โดย
เต็มที พระราชดำริดีทรงหนักหนาจับใจยิ่งตอนหนึ่งว่า

“ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงมีศัลลคุณบริบูรณ์ในพระ
พุทธศาสนาแล้ว แม้นจะปรารถนามั่งสะ (เนอ) รุธิระ

(เลือด) โยม โยมก็อาจสามารถจะเชือดเนื้อแลโลหิต
ออกนํ้าเพื่อกินได้”

ข่าวการเล่าเรียนพระไตรปิฎก

ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ชั่วกาด
นานได้นั้น ก็ด้วยพระสงฆ์สามเณรเอาใจใส่ศึกษาเล่าเรียนพระ
ไตรปิฎก จึงทรงพระกรุณาให้ตั้งฆราวาสธรรมการทำดํารบาญชี
พระสงฆ์องค์ใดที่บอกเรียนพระไตรปิฎกได้มาก ก็ทรงถวาย
ไตรจีวรผ้าเท่งเนื้อละเอียด แล้วพระราชทานจตุปัจจัยแก่เณร
เณรตามที่ได้เรียนได้มากและน้อย

ข่าวพระพุทธศาสนาเมืองนครศรีธรรมราช(พ.ศ. ๒๓๓๒)

ในโอกาสที่เสด็จกรีธาทัพไปปราบชุมนุมเจ้า นคร ที่เมือง
นครศรีธรรมราชสำเร็จใน พ.ศ. ๒๓๓๒ นั้น เมื่อทรงจัดการ
บ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็โปรดให้หมื่นคัมภีร์ภูธรเกรณรุ
ชทองทงในเมืองและนอกเมืองนครศรีธรรมราชนั้นเข้ามาพร้อมกัน
พระราชทานข้าวสารให้องค์ละถัง เงินองค์ละ ๑ บาท ที่ขาด
ผ้าสบงจีวรก็ถวายไตรจีวร แล้วแจกยาจกอนิพอกเต็มอกคนละ
๑ ตังถึงทุกวันพระอุโบสถ

แล้วทรงพระกรุณาจ้างพวกข้าทูลละของรู้ดีพระ บาท ทัง
ฝ่ายทหารและพลเรือนให้ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหาร

การเปรียญ และพระเมิ่งคำสาธุกิจในพระอารามใหญ่่น้อย
เป็นหลายอาราม ดั้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก แด่ให้มีการ
มหรสพสมโภชเวียนเทียนพระมหาธาตุเจดีย์ใหญ่ในวัดพระบรม-
ธาตุนี้ จนครบ ๓ วัน

ครั้นเมื่อตอนจะเสด็จกลับกรุงธนบุรีนั้น ได้โปรดให้
นิมนต์พระอาจารย์ศรีวิวัฒน์ญะเชิงเถรเถิก ซึ่งหนีพม่าออก
ออกไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราช เข้ามาพริตมด้วยพระสงฆ์
ตามเจริศษยทงปวง แลวทรงพระกรุณาตั้งให้เป็นสมเด็จพะ
สังฆราชประจำอยู่ที่วัดบางว่าใหญ่ (วัดระฆัง)

รวบรวมคณับพระไทรปฎัก

เมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่สองใน พ.ศ.
๒๓๓๐ นั้น วัดวงบ้านเรือนได้ถูกเผาทำลายจนตวยลงท้ายของ
คัมภีร์พระไทรปฎักและหนังสือต่าง ๆ จึงฉีกฉีกสูญหายไปในครั้ง
นั้นเป็นอันมาก เมื่อสมเด็จพะเจ้ากรุงธนบุรีปราบดาภิเษกขึ้น
เสวยราชย์ จึงทรงกังวลคอบำจ้ายสำคัญของการดำรงอยู่ประ-
การหนึ่งของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ได้ทรงเอาเป็นธุระ
สืบหาคณับพระไทรปฎักตามหัวเมืองต่างๆ ที่ยังหลงเหลือรอด
พ้นจากการทำลายของข้าศึก ในครั้งนั้น ตงมาคิดจำต้องไ้เพื่อ
สร้างพระไทรปฎักฉบับหลวงสำหรับพระนคร เช่นเมื่อครั้งท

เสด็จไปปราบชุมนุมเจ้านคร พ.ศ. ๒๓๑๒ นั้น เมื่อตอนจากลี้
ก็โปรดให้หม่อมไกรพระไทรปฎักที่เมืองนครศรีธรรมราชบรรทุก
เรือนเข้ามาค้ำคุดอกในกรุงธนบุรี และในคราวที่เสด็จขึ้นไป
ปราบชุมนุมเจ้าพระฝางที่เมืองอุตรดิตถ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๓ นั้น
ก็โปรดให้นำพระไทรปฎักที่เมืองนนทบุรีมาสมทบเพื่อสอบทานกับ
คัมภีร์ที่ได้มาจากเมืองนครศรีธรรมราชด้วย แต่ในการสร้าง
พระไทรปฎักฉบับหลวงของพระองค์ท่านตามทักถ้วนัน ยังมีที่
ที่จะเรียบเรียงบริบูรณ์ดังพระราชประสงค์ ก็สิ้นรัชกาลลงเสีย
ก่อน

อย่างไรก็ดี พระราชกรณียกิจของพระองค์ที่ได้
ทรงรวบรวมคัมภีร์พระไทรปฎักไว้ ได้เป็นประ-
โยชน์อย่างใหญ่หลวงในการสังคายนา พระไทรปฎัก ซึ่ง
ได้ทำกันในสมัยต่อมา

นอกจากนี้ ในตอนปลายรัชสมัยยังได้ครั้นมีนตให้พระ
เทพกษัตริย์ออกไปกรุงกัมพูชา และพระพรหมมุนีไปเมืองนครศรี-
ธรรมราช เพื่อรวบรวมคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคเข้ามาค้ำคุดอก
สร้างขึ้นไว้ในกรุงอีกด้วย

ชำระพระพงศาวดารเมืองเหนือ พ.ศ. ๒๓๑๓

เนื่องจากในการจดจำข้อความถึงกรุงศรีอยุธยาได้

มีชุมนุม ๆ หนึ่งคงตบเป็นใหญ่ชนทางภาคเหนือ มีตั้งที่แปดก
พิเศษกว่าชุมนุมอื่นทั้งหมดยุติประการหนึ่งก็ยอมพระสงฆ์เป็นหัว
ชุมนุม และแม่ทัพนายกองก็ล้วนแต่เป็นพระสงฆ์องค์เจ้า ซึ่ง
เราเรียกชื่อชุมนุมกันว่า “ชุมนุมเจ้าพระฝาง” พระสงฆ์
เหล่านั้นพากันทำสังฆราชาตามกติกานัยบัญญัติเป็นที่น่าสังเวชใจ
ยิ่ง ฉะนั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปราบชุมนุมใดเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๑๓ แล้ว จึงโปรดให้ดำเนินการสละบวชชำระพระสงฆ์
ในเมืองพระฝางนั้นทันที

หลังจากจับบรรดาแม่ทัพนายกอง คัก ออก เป็น คฤหัสถ์
เข้าเครื่องจำของแตรสังข์ตัวลงมาขังไว้ในคุกที่กรุงแล้ว ก็ให้
นิมนต์พระสงฆ์เมืองเหนือทั้งปวงในที่นั้นมาประชุมปรึกษากันหน้า
พระที่นั่ง แล้วมีพระราชดำรัสว่า

“พระสงฆ์บรรดาฝ่ายเหนือ เป็นพรรคพวก
อ้ายเรือนพระฝางทั้งสน ข้อมถ่ออาวุธและขึ้นรบศึกมา
จนปล้นเอาทรัพย์สิ่งของ และกินสุรามรัยส้องเสพ
อนาจารด้วยสกา ต้องจตุปารชิกาเบ็ดเตล็ด ๆ ขาดจากสิก
ขาบทในพระพุทธศาสนา ถ้วนลามกจะละไว้ให้คงอยู่
ในสมณเพศจะมิได้”

ต่อจากนั้นก็มีรับสั่งให้พระสงฆ์เหล่านั้นทละเมิด ถ่วงเกิน

วินัยบัญญัติด้วยประการต่าง ๆ นั้นถ้ารภาพผิดเสีย แล้วจะให้
ตั้งออกมารับราชการ ถ้าไม่รับจะต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์กัน
ตามวิธีซึ่งใช้กันมาแต่โบราณ คือให้ค่าน้ำทนต่อหน้าพระที่นั่ง
โดยประกอบพิธีกรรมเช่นตามประเพณี แม้ชนะจะได้โปรดให้
ตั้งเป็นอริการ และพระครูราชาคณะตามสมควรแก่คุณธรรมทรู
ถ้าแพ้จะต้องถูกลงอาญา ถ้าเต็มอความจะถวายน้าใครให้
บวชใหม่

แล้วก็โปรดให้ตั้งพิธีการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของพระสงฆ์
ด้วยการค่าน้ำทนเช่น บรรดาพระสงฆ์แพะแก่คดครั้งนั้นได้ถูกตง
โทษไปตามควรแก่โทษานุโทษ ถ้าใครที่พระสงฆ์พวกแพะต้อง
โปรดให้เผาเป็นสุมๆ ไปหาพระมหาธาตุเจดีย์ เมืองสวางคบุรี

บารุงพุทธศาสนาหัวเมืองเหนือ

เมื่อเสร็จการชำระคณะสงฆ์ให้บริสุทธิ์แล้ว ก็โปรดให้
เย็บผ้าจวรตบงให้ได้ ๑๐๐ ไตร เพื่อบวชพระสงฆ์ฝ่ายเหนือ
แล้วครั้นให้ส่งมาอาราธนาพระราชคณะกับพระสงฆ์อันดับ ณ
กรุงธนบุรี ๕๐ รูป ขึ้นไปบวชพระสงฆ์ไว้ตามหัวเมืองเหนือ
ครั้งนั้นทุก ๆ เมือง และได้โปรดให้พระราชคณะอยู่สั่งสอน
พระองค์ฝ่ายเหนือตามพระอารามในเมืองต่าง ๆ พระพิมพ์ธรรม
อยู่เมืองสวางคบุรี พระธรรมเจดีย์อยู่ทุ่งย่ง พระเทพกวอยู่เมือง

สวรรคโลก พระธรรมกุ่มอยู่เมืองพิษณุ พระโพธิวงค์อยู่เมือง
พิษณุโลก พระพรหมมุนีอยู่เมืองสุโขทัย ฯลฯ

แต่ครั้งแล้วครั้งเล่าจรัสดำเนินไปเมืองสว่างบุรี กระทำ
การสมโภชพระราชกุศล ๓ วัน แล้วโปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์
พระอารามและพระบรมธาตุให้บริบูรณ์ดังเก่า ต่อจากนั้น
เสด็จไปสมโภชพระแท่นศิลาอาสน์ ๓ วัน พระศรีรัตนมหาธาตุ
เมืองสวรรคโลก ๓ วัน และสมโภชพระศรีรัตนมหาธาตุ พระ
พุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ ณ เมืองพิษณุโลกอีก ๓ วัน
เป็นอันสิ้นสุดพระราชกรณียกิจในการบำรุงพระ ศาสนา หัวเมือง
เหนือครบถ้วน

ทรงผนวชวิปัสณาภิษณฐาน

ในโอกาสที่โปรดให้บำเพ็ญพระราชกุศลสักการะพระอัฐิ
กรมพระเทพมณเฑียร พระราชชนนเมียบ พ.ศ. ๒๓๑๙ ณ วัด
บางยี่เรือใต้ (วัดอินทาราม) นั้น พระองค์ท่านได้เสด็จไปทรง
เจริญกัมมัฏฐานอยู่ถว้นเป็นเวลาดัง ๕ วัน แล้วโปรดให้
ปฏิสังขรณ์ถว้นเป็นอาราใหญ่ สร้างกุฏิใหม่ถึง ๓๒๐ หลัง
บูรณะพระพุทธรูป เจดีย์ วิหาร ตลอดจนกระทั่งบูรณะพระอุโบสถ
นั้นโปรดให้ปลูกดอกเป็นอันมาก แล้วเสวยบิณฑบาตมาปลูกไว้

เนื่องการบูรณะปฏิสังขรณ์สำเร็จลงแล้ว ก็โปรดให้

อาราธนาพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนามาอยู่ ณ ภูฏีซึ่งทำถวายเป็น
 เกณฑ์ชาตุดตะของชุดีพระบาทให้ปรนนิบัติทุก ๆ พระองค์ และ
 ในโอกาสนั้นพระองค์ก็ได้เสด็จไปถวายพระบรมราโชวาทแก่พระ
 ภิกษุสงฆ์ โดยทรงอธิบายถึงอุปเท่ห์ในการฝึกวิปัสสนากัมมัฏ-
 ฐานซึ่งพระองค์เคยกระทำได้ผลดีมาแล้ว

รู้ดีกว่า พระองค์ท่านได้ ทรงเอา พระทัยใส่ ฝึกฝน ในทาง
 วิปัสสนาเป็นพิเศษ ถึงกับในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ นั้นเองได้ทรงพระ
 ราชนิพนธ์หนังสือธรรมะเรื่องต้นขนเรื่องหนึ่ง เป็นทำนองพระ
 บรมราชาธิบายว่าด้วย “ลักษณะการปฏิบัติธรรมชั้นสูง”
 หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ลักษณะบุญ” และยังปรากฏในพงศาว
 ดารว่าได้เคยทรงเจ้าสำราญให้โคะแซกดูด้วย

นอกจากนี้ ยังได้ทรงเอา พระทัยใส่รับสั่งสอนหนา ด้วยพระ
 ภิกษุสงฆ์เถรานุเถร ถึงปัญหา ธรรมะใน ประเด็นต่าง ๆ อยู่เป็น
 เนิืองนิจ เช่นว่าด้วยเรื่องพุทธลักษณะ เรื่องผลของการบำเพ็ญ
 ทาน วัตถุ และได้โปรดให้ห่อพระพุทธรูปขึ้น โดยทำให้ค้ำ
 ด้วยพุทธลักษณะ ถึงกับให้สมเด็จพระสังฆราชเอาพระบาตรมา
 ถวายบอกกล่าวให้ช่างทำ

หนึ่งในปีเดียวกับที่โปรดให้ปฏิสังขรณ์ วัดบางยี่เรือได
นั้น ก็ได้ทรงสถาปนาพระอุโบสถและการเปรียญเสนาสนะกุฎ
วัดหงส์รัตนารามวรวิหารขึ้นอีกดัดหนึ่งด้วย

สร้างสมุดภาพไตรภูมิ

(พ.ศ. ๒๓๓๘) ได้โปรดให้จัดสร้างสมุดภาพไตรภูมิขึ้น
เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๘ โดยให้ช่างไปเขียนที่ด้านก้นมเด็จพระสังฆ
ราชที่วัดบางยี่เรือ (วัดระฆังโฆสิตาราม) ให้สมเด็จพระสังฆราช
ราชบอกลักษณะกับช่างให้เป็นไปตามเรื่องราวหลักฐานที่ปรา
กฏอยู่ในพระบาลี แล้วคัดพระบาลีดังกล่าวมาพิมพ์ไว้ให้เข้าใจชัด
แจ้งทุกประการ

สมุดภาพไตรภูมิ เล่มนี้ เป็นสมุดไทยขนาดใหญ่ โคมโห
พารมาก หายกถ่ออกไปจะมีความยาวถึง ๓๔.๗๒ เมตร และ
เขียนภาพตั้งแต่ท้องถ้งด้าน มีภาพหลายสิบภาพทั้งงดงามน่าดูมาก

พระราชประสงค์ในการจัดทำสมุดภาพไตรภูมิ
นั้น ก็เพื่อให้มหาชนทั้งหลายได้มีความเข้าใจในเรื่อง
ของนรกสวรรค์ตามที่ตามพระบาลี และจะได้ตั้งหน้า
ประกอบน้อมใจกรรมดีละเว้นกรรมชั่ว ด้วยคำสอน
ของพระพุทธเจ้า

ได้พระแก้วมรกตมา

(พ.ศ. ๒๓๒๒) ในโอกาสที่โปรดให้สมเด็จพระเจ้าพระ
 ยามหาศรัยศึกฯ (สมเด็จพระพุทธยอดฟ้า) ยกทัพขึ้นไป
 ปราบเมืองเวียงจันทน์มั่งคั่งชนะในปี พ.ศ. ๒๓๒๒ นั้น ตอนหา
 กัดทองคำไทยได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบาง ซึ่ง
 ประดิษฐานอยู่ ณ เมืองเวียงจันทน์ลงมาด้วย

พระแก้วมรกตนั้นนับถือกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่มี
 ค่ายิ่ง เป็นมิ่งขวัญคู่บ้านคู่เมืองเป็นพระพุทธรูปที่เทวดา
 สร้าง จะประทับอยู่ได้ก็แต่ในประเทศที่เป็นเอกราช
 และมีพระพุทธศาสนาเป็นหลักมั่นคงเท่านั้น

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบข่าวการได้พระ
 พุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์และทรงค่าสูงค่านี้ ก็ทรงมีดำริมั่นเป็นยัง
 นึก โปรดให้สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะทั้งปวงขึ้น
 ไปรับถึงเมืองสระบุรี แล้วทรงพระกรุณาให้จัดขบวนเรือเสด็จ
 พระราชดำเนินขึ้นไปถึงตำบลบางธรณีได้ปากเกร็ดเป็นขบวน
 มโหฬาร แล้วให้ปลูกโรงรับเสด็จพระพุทธรูปทั้งสององค์นั้นขึ้น
 ปกปักรักษาไว้ข้างพระอุโบสถวัดแจ้ง (วัดอรุณฯ) ภายใน

พระราชวัง ตั้งเครื่องสักการบูชาเอนกอนันต์ แล้วประกอบ
พระราชพิธีสมโภชด้วยมหรสพการแสดงต่างๆ เป็นที่มโหฬารพัน
ลึกอยู่ ๗ วัน

ทรงพระราชดำริจะสร้างพระมหา ปราสาทถวายพระแก้ว
มรกตไว้ภายในพระราชวัง เมื่อทรงมีโอกาสดำรงจากพระราช
ดำเนินกลับสงคราม แต่การได้สร้างไว้จบจนสิ้นรัชกาล

สมัยกรุงเทพ ฯ

(พ.ศ. ๒๓๒๕ - ปัจจุบัน)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หรือ ที่ชอบเรียก กันใน ปัจจุบันว่า
สมัยกรุงเทพ ฯ นี ^๕ เป็นอีกสมัยหนึ่งที่พระพุทธศาสดาได้รุ่งเรือง
เป็นอันดีตลอดมา ^{๕๕} ทงเราจะเห็นนิมิตได้แต่แรกสร้างนครหลวง
แห่งมาเดยทีเดียว ^๕ ที่ได้นามนามพระนครว่า “รัตนโก-
สินทร์” ซึ่งได้นามมาแต่ “พระมหามณเฑียรนปฐมิก”
หรือที่ชาวบ้านทั่วไปชอบเรียกกันว่า “พระแก้วมรกต” เป็น
พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง อันปรากฏในตำนานที่นับถือ
กันต่อ ๆ มาว่าเป็นพระที่พระอินทร์เป็นผู้นำแก้วมรกต ^{๕๕} ๕๕
มาให้พระวิษณุกรรมเทวบุตรสร้างถวายพระอรหันต์องค์หนึ่ง

การวางผังเมืองที่ได้จัดทำกัน ^{๕๕} ในครั้งนั้น จะเห็นได้อย่าง
ชัดแจ้งว่า ^{๕๕} ตั้งใจจะเลียนแบบผังเมืองของกรุงศรีอยุธยาทั้ง
พระราชวังและวัดวาอาราม ตลอดจนกระทั่งชื่อสถานที่ต่าง ๆ รวม
ทั้งวัดด้วยก็เรียกกันมาตามที่เคยมีมาในกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก
เช่น วัดมหาธาตุ วัดระฆัง วัดราชบูรณะ ฯลฯ ^{๕๕} ๕๕

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ผู้สถาปนาพระนครใหม่ เจ้า
 นายที่สำคัญ ๆ กิตติ ตลอดจนอำมาตย์มุขมนตรีหมดชื่อนายคน
 กิตติ ส่วนแต่ได้เจริญวัยมาในพระนครศรีอยุธยาได้เคยรู้เรื่อง
 เป็นอันมากมาแต่อดีตแต่ทางต้น ฉะนั้นเมื่อได้มีการสถาปนา
 หาดวงแห่งใหม่ขึ้น จึงได้มีเจตจำนงอย่างแรงกล้าที่จะให้พระ
 นครใหม่ได้รู้เรื่องด้วยพระพุทธรูปสำคัญว่าอาราม เหมือนที่
 เคยปรากฏอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแต่กาลก่อน ซึ่งได้รับยก
 ย่องว่าเป็นสมัย “ศรีบ้านเมืองดี” อีกครั้งหนึ่ง

แม้กรุงเก่าจะตั้งขึ้นมาเพียงช่วงเวลา ๑๐๐ ปีเศษก็ตาม
 แต่ที่ปรากฏว่าพระพุทธรูปสำคัญได้รู้เรื่องไม่น้อยกว่า หรือกลับ
 จะยิ่งกว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาทุก ๆ ประการ รวมทั้งวัดวา
 อารามอันสง่าด้วยงามตระการตา เป็นที่ยกย่องแก่ชาวต่าง
 ประเทศที่เข้ามาพบเห็นกันอยู่ทั่วไป ทั้งนี้ก็เป็นด้วยพระมหา
 กรุณาธิคุณของเราในพระราชาวงศ์จักรี กล่าวได้ว่าทุกพระ
 องค์ได้ทรงเอาพระทัยใส่บำรุงรักษาเป็นอย่างดีตลอดมา
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรอบ ๑๐๐ ปีแรกก่อนที่อารยธรรมแผนใหม่
 แบบตะวันตกจะแพร่เข้ามาถึงและแผ่กระจายออกไปอย่างกว้าง
 ขวางได้นั้น ได้มีการตั้งหน้าตั้งตาสร้างเสริมกันอย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ

นอกจากพระมหากษัตริย์ จะได้ทรงชวนช่วยสร้างพระอารามอัน
ประณีตงดงามขึ้นด้วยพระองค์เองแล้ว ยังได้ทรงสนับสนุนตั้ง
เดิริมให้บรรดา เจ้านาย และขุนนางทั่ว ๆ ไป ได้พากันสร้างพระ
อารามเจริญรอยตามพระองค์ด้วย หากของผู้ใดสร้างได้ทรงให้
เกียรติรับเป็นพระอารามหลวง อยู่ในการบำรุงรักษาของทาง
ราชการบ้านเมืองด้วย โดยประการนี้เองจึงได้ทำให้พระพุทธ
ศาสนาของเราในยุคกรุงเทพ ๖ นี้ ได้เจริญรุ่งเรืองเป็นอันดีไม่แพ้
ยุคใด ๆ

หากว่าในยุคแห่งการสร้างกรุงเทพ ๖ นี้ ประเพณีการ
สร้างวัดเพื่อบรรจุอัฐิไว้ดังเช่นที่มาแล้วยุคก่อน ๆ ยังมีได้เล็ก
รางกันเดียว ด้วยเหตุที่ไม่ใส่ใจในสถานะความเป็นไปของบ้าน
เมืองเกรงสภาพอันน่าสลดใจดังเช่นที่กรุงศรีอยุธยาได้ ประสบมา
จะอุปัทวชนนอกแล้ว ก็เห็นจำนวนวัดที่สร้างกันในยุคนั้นจะทั่ว
ยิ่งกว่าในยุคที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเดียวยก

ต่อไปนี้จะได้กล่าว ถึง พระราชกรณียกิจ ของ พระมหา
กษัตริย์แต่ละ พระองค์ ในพระราชจักรวาล พอสั่งเขป ตามลำดับ
รัชกาลไป

รัชกาลที่ ๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

(พ.ศ. ๒๓๒๕—๒๓๕๒)

แม้ว่าในรัชกาลที่ ๑ นี้ บ้านเมืองของเรายังต้องผจญ
กับศึกใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งศึกพม่าหลายครั้งหลายครา ยัง
ถือว่ารัชกาลใด ๆ ก็ตาม แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ
ก็ยังได้ทรงเอาพระทัยใส่ทรงบำรุงพระศาสนาเป็นอย่างดี และ
ได้ทรงทำไว้หลายสิ่งหลายประการด้วยกัน รวมทั้งการบำรุง
วิชาการช่างฝีมือเพื่อใช้ในการพระศาสนาอีกด้วย พระขรรคม
ล้าคัญที่เชิดหน้าชูตาของบ้านเมืองทุกวันนี้ อาทิ วัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศน์เทพวร
าราม ก็ล้วนแต่สร้างขึ้นในรัชกาลของพระองค์ทั้งสิ้น

และการล้าคัญสิ่งหนึ่งในการบำรุงรักษา พระพุทธศาสนา
ให้ยืนยาวมั่นคงอยู่ต่อไปที่ได้ทรงกระทำนั้นก็คือ การสังคายนา
พระไตรปิฎก ซึ่งเพ็ญมีในเมืองไทยเป็นครั้งแรกและครั้งเดียวใน
รัชกาลนี้

ต่อไปนี้เป็นเรื่องราวการณ์ยักจ ของพระองค์ ท่าน ในการนี้
โดยสังเขป

จัดสงฆมณฑล

(พ.ศ. ๒๓๒๕) โดยที่เรื่องสงฆมณฑลได้มีหม่อมมาแต่
ปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ด้วยเมื่อตอนที่ทรงมีพระ
สัญญาธิปลาดเข้าพระทัยว่าทรงบรรลุโสดาบันนั้น ได้ทรงบังคับ
ให้พระภิกษุสงฆ์กราบไหว้ถวายบังคมเช่นเดียวกับฆราวาส พระ
สงฆ์ส่วนใหญ่เกรงพระราชอาญาต้องยอมทำตาม พระสงฆ์
ส่วนน้อยที่ถืออินทนิมน์ไม่ยินยอมด้วย จึงถูกส่งพระราชอาญาไป
ตาม ๆ กัน ฉะนั้นพอพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงได้
รับราชสมบัติ ก็ทรงจัดการกับเรื่องนี้เป็นประเพณีในการบำรุง
พระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไป

เริ่มแรกก็โปรดให้ตั้งพระวันรัตน์ (ทองอยู่) กับพระ
รัตนมุนี (แก้ว) ออกเป็นฆราวาส มีพระราชดำรัสว่า “เป็น
คนอาศัยศรัทธาพลอทำให้เสียแผ่นดิน” ด้วยเหตุที่เป็นหัว
หน้าใหญ่ ยินยอมพร้อมใจปฏิบัติตามพระราชบัญชาในทางที่มี
ชอบของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จนได้รับตราชยศตอบแทน
ด้วยพระสังฆราช (ขึ้น) วัดหงส์ฯ ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ทรงตั้งชนใหม่ขึ้น โดยที่มิมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก และ
มิได้เป็นศัวกการต้นเหตุ จึงเพียงแต่ถอดออกจากตำแหน่ง มา
เป็นพระธรรมราชาชน

แล้วโปรดให้สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) พระพุฒาจารย์
และพระพิมลธรรม ซึ่งขึ้นพระราชนิโองการของสมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรี จนต้องถูกลงโทษและถูกถอดเสียจากตำแหน่งพระ
ราชาคณะนั้น คงให้สมณฐานนดรศักดิ์คงเก่า ให้คืนไปอยู่
ครองพระอารามตามเดิม นอกจากนี้ยังได้โปรดให้เลื่อนและตั้ง
สมณศักดิ์พระราชาคณะแก่พระสงฆ์ขอตั้ง และทรงคุณธรรม
ไปประจำตามพระอารามต่าง ๆ ให้สงฆ์มณฑลคั่นคง เรียบร้อย
เป็นอันมาก

สร้างพระอารามหลวง

๓. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (พ.ศ. ๒๓๒๕) ใน
ปีแรกที่โปรดให้สร้างกรุงเทพมหานครพระมหานครขึ้นนั้น ก็โปรดให้
สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นพร้อมกันด้วย เพื่อเป็นที่ประ
ดิษฐานพระมหามณีนรัตนปฏิมากร ประกอบด้วยพระอุโบสถ
พระเจดีย์ พระวิหาร และศาลารายหลายหลังด้วยกัน กับให้
ชุดสักระนำทำหอไตรตรงกลางสระหลังหนึ่ง พระราชทานนามว่า
“หอพระมนเทียรธรรม” เป็นที่ไว้เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก

ต่อมาหอพระมนเฑียรธรรม^๕ ได้ถูกเพลิงไหม้เสียเมื่อ
คราวฉลองพระไตรปิฎก จึงโปรดให้กรมตำรวจเป็นพระ
มณฑปขึ้นเป็นที่ไว้พระไตรปิฎกแทน และสมเด็จพระราช
วงษ์บรมมหาสุริยสังหนาท ได้ทรง อาสาสร้างหอ พระมนเฑียร ธรรม
ถวายเป็นใหม่หลังหนึ่ง เป็นที่เป็นพระไตรปิฎกอันเหลือจากพระ
มณฑป^๕

สร้างอยู่ ๒ ปีก็สำเร็จในปี พ.ศ. ๒๓๒๗ แล้วโปรดให้
เชิญพระมหามณเฑียรต้นปฏิมากรแห่งจากวัดอรุณ ฯ มาประดิษฐาน
เป็นพระประธานไว้ในพระอุโบสถ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๔ แรม
๑๔ ค่ำ ปีม^๕ และโปรดให้หมื่นพระราชาคณะมาประชุมผูก
พัทธสีมา แล้วพระราชทานนามว่า “วัดพระศรีรัตนศาสดา
ราม”

วัด^๕เป็นวัดอยู่ในเขตพระราชฐาน เป็นวัดสำหรับประ
กอบพระราชพิธี และเป็นพุทธาวาสไม่มีพระสงฆ์อยู่ ทำนอง
เดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ในพระนครศรีอยุธยา และวัด
มหาธาตุในเมืองสุโขทัยเก่า เป็นวัดสำคัญที่สุดของบ้านเมือง
ตลอดมา

๒. วัดสุทัศนเทพวราราม (พ.ศ. ๒๓๕๐) ต่อมา
ในปลายรัชสมัยบรมโกศปี พ.ศ. ๒๓๕๐ ได้โปรดให้เริ่มการ

พระอารามที่ทรงปฏิสังขรณ์ครั้งนั้น พอ จะรวมรายชื่อได้
ดังต่อไปนี้

๑. วัดพระเชตุพนฯ (พ.ศ. ๒๓๓๒) เดิมวัดนี้มีชื่อ
ว่า “วัดโพธาราม” สร้างแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นมาถึง
รัชกาลธนทรงเห็นว่าชำรุดปรักหักพังลงมาก จึงทรงให้สร้างขึ้น
ใหม่ทั้งหมด โดยเริ่มถมดินซึ่งเป็นที่ดินระเกะระกะด้วยหัว
คลองสระบ่อรองคุกก่อนเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๒ ซึ่งใช้กันถึง ๒๐,๐๐๐
คนชนดินถม จนปราบทพูนดินเต็มอกันทีเดียว จึงให้เริ่มการ
ปฏิสังขรณ์ สร้างพระอุโบสถ มีกำแพงแก้วกระเบื้องล้อมรอบ
ประกอบด้วยพระวิหาร พระเจดีย์ใหญ่บรรจุพระบรมธาตุมา
หลายสิบองค์ มีพระวิหารคดสี่ทิศ การเปรียญ หอระฆัง พระ
วิหารน้อยซ้ายขวา ขุดสระน้ำ ทำค่าตาราง กุฏิสงฆ์ ๑๐๐ หลัง
เศษ ฯลฯ และสิ่งอื่น ๆ ประกอบอีกมากมายมีโพนาร ทั้งตาม
ฝาผนังของอาคารเหล่านี้ ก็โปรดให้เขียนภาพจิตรกรรมอันเกี่ยว
ด้วยเรื่องพุทธประวัติ ไตรภูมิและชาดกต่าง ๆ ขึ้นไว้ด้วย แล้ว
ได้เชิญพระพุทธรูปโบราณตามหัวเมืองใหญ่น้อยเป็นจำนวนรวม
ถึงกว่า ๓,๒๐๐ องค์ มาประดิษฐานในพระอุโบสถ พระวิหาร
และพระระเบียงโดยรอบ

วัดนี้ได้สร้างขึ้นเป็นพิเศษใหญ่โต มีโพนารยิ่งกว่าวัดใด
ในกรุงเทพฯ ๑ ท่งดิน ท่งทาดด้วยฝีมือประณีตพิเศษ สัมกับที่
เป็นวัดอยู่ติดต่อกับเขตพระบรมมหาราชวัง ใช้เวลาสร้างถึง
๓๒ ปีจึงสำเร็จ แล้วได้มีการฉลองอย่างใหญ่หลวงเป็นประวัติ
การณ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๔ พระราชทานนามว่า “วัดพระเชตุพน
วิมลมังคลาราม” ตั้งพระราชทรัพย์ทจ่ายไปในการสร้างและ
ฉลองวัดนี้เป็นเงิน ๕,๘๓๘ ชั่ง (๔๖๔,๘๘๐ บาท)

๒. วัดสระเกศ ๑ เดิมชื่อ “วัดสระแก” ได้
โปรดให้รื้อสถาปนาใหม่หมดทั้งพระอาราม ได้ฉลองในปี
เดียวกับวัดพระเชตุพน ๑ เป็นแต่ภายหลังมา ๕-๖ เดือน
กล่าวกันว่า เมื่อครั้งที่พระองค์ท่านเสด็จกลับจากทัพพม่าเข้ามา
ปราบดาภิเษก ขึ้นครองราชสมบัติ สืบต่อจากพระเจ้ากรุงธนบุรี
เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๒๕ นั้น ได้เสด็จมาสร้างมูรธาภิเษกที่วัดนี้
ก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่กรุงธนบุรี จึงได้พระราชทาน
นามใหม่ว่า “วัดสระเกศ”

๓. วัดสุวรรณาาราม อยู่ติดต่องบางกอกน้อย หนอง
เดิมชื่อ วัดทอง ได้ทรงรื้อสถาปนาใหม่ทั้งพระอาราม แล้ว
พระราชทานนามใหม่ว่า “วัดสุวรรณาาราม”

๔. **วัดราชสิทธิาราม** เดิมชื่อ วัดพลับ อยู่ฝั่งชน
บุรี ได้ทรงสร้างขึ้นใหม่เพื่อพระราชทานแด่ พระอาจารย์สุก
วัดท่าหอย อยุธยา ผู้เชี่ยวชาญในวิชาวิมุตนา (กล่าวกันว่า
สามารถทำไก่เถื่อนให้เชื่องได้ และต่อมาได้เป็นที่ล้มเจ้าพระ
สังฆราชในรัชกาลที่ ๒ จึงเรียกกันว่า “พระสังฆราช
ไก่เถื่อน”) ซึ่งได้ทรงอาราธนาให้ลงมาอยู่ในกรุงเทพ ฯ
แล้วตั้งให้เป็นพระราชาคณะที่ “พระญาณสังวรเถร” โดย
ที่พระญาณสังวรเป็นพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ ย่อมพึงใจอยู่แต่
ในที่สงบ ห่างไกลผู้คนออกไปจากตัวเมือง จึงโปรดให้
สร้างวัดขึ้น แล้วต่อมาในรัชกาลที่ ๓ ได้พระราชทานนาม
ใหม่ว่า “วัดราชสิทธิาราม” วัดนี้เป็นวัดของพระสงฆ์ฝ่าย
อรัญวาสีในแขวงเมืองธนบุรีมาแต่ครั้งนั้น

๕. **วัดกุหาสุวรรณ** อยู่คดของบางจาก ธนบุรี เดิม
ชื่อ วัดศาลาสี่หน้า ได้โปรดให้เชิญพระประธานในวัดนั้นมา
เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน ฯ แล้วโปรดให้
ปฏิสังขรณ์และพระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่า “วัดกุหา
สุวรรณ”

๖. **วัดระฆัง** เดิมชื่อ วัดบางวัดใหญ่ ได้ทรงช่วย
ล้มเจ้าเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี ซึ่งเป็นล้มเจ้าพระที่นั่ง

เธอปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามให้ใหม่ว่า “วัดระฆังโฆสิตาราม” เพราะอยู่ใกล้พระราชวังเช่นเดียวกับวัดระฆังกรุงศรีอยุธยา

๗. **วัดราชบูรณะ** เดิมชื่อ วัดเลียบ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ได้ทรงปฏิสังขรณ์ไว้เพียงพระอุโบสถและกุฏิสงฆ์ ได้ทรงรับมาสถาปนาต่อจนสำเร็จ แล้วพระราชทานนามให้ใหม่ว่า “วัดราชบูรณะ”

๘. **วัดคอกกระบือ** เป็นวัดโบราณแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เรียกกันทั่วไปว่า “วัดคอกกระบือ” ในรัชกาลนี้ได้โปรดให้สร้างพระอุโบสถใหม่ และต่อมาในรัชกาลที่ ๓ ได้รับนามพระราชทานใหม่ว่า “วัดยานนาวา”

๙. **วัดสุวรรณคาวาย** ชัยที่กรุงเก่า สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกได้ทรงสร้างไว้แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยายังไม่เสียแก่ข้าศึก ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและเสนาสนะใหม่หมดทั้งพระอาราม โดยมีสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาททรงร่วมด้วยโดยใกล้ชิด

๑๐. **พระพุทธบาทสระบุรี** เนื่องจากพระมณฑปพระพุทธบาทสระบุรีได้เกิดวิบัติ ถูกพายุพัดจนเอาแต่เศียร

พม่าอันกรุงศรีอยุธยา และยังมีได้สร้างใหม่มาจนตลอดสมัย
กรุงธนบุรี พอถึงรัชกาล^๕จึงโปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราช
กรมพระราชวัง บวรมหาสุรสิงหนาท^๕เสด็จขึ้นไปทรง อำนาจการ
ปฏิสังขรณ์พระมณฑปพระพุทธบาทใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐ ครั้น
นั้นได้ปรุงเครื่องบนพระมณฑป^๕ขึ้นไปจากกรุงเทพ ฯ เดิมทีเดียว
บานประตูประดับมุกทั้ง ๘ บานก็โปรดให้สร้าง^๕ขึ้นใหม่ตามแบบ
อย่าง^๕ที่สมเด็จพระบรมโกศได้ทรงสร้างไว้แต่เดิม

นอกจากพระมณฑปแล้ว สิ่งอื่น ๆ ที่ข้าราชการ
ก็โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์ในครั้ง^๕นี้โดยทั่วไป

การบูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม^๕นี้ ด้วยเหตุที่มีจำนวน
มากมายด้วยกัน จึงได้ทรงแบ่งพระราชทานให้เจ้านายพระองค์
อันรับไปจัดทำบ้าง เช่น

สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวร
มหาสุรสิงหนาท ได้ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์หลายพระอาราม
ด้วยกัน พระอารามที่สำคัญที่สุดคือ วัดมหาธาตุ ฯ เดิม^๕
เดิมชื่อ วัดสลัก เมื่อทรงปฏิสังขรณ์แล้วพระราชทานนามว่า
“วัดนิพพานาราม” ครั้น^๕เมื่อจะใช้เป็นที่ประชุมสังคายนา
พระไตรปิฎก ก็เปลี่ยนเป็น “วัดพระศรีสรรเพชญ์” และ

ต่อมาปลายรัชกาลที่ ๑ ได้โปรดให้เปลี่ยนเป็น “วัดมหา
ธาตุ” อีกครั้งหนึ่ง

นอกจากวัดมหาธาตุแล้วก็มี วัดพระสังคราม (เดิม
ชื่อ วัดทองป) วัดสมอราย (วัดราชวิภาตเคียว) วัดประ
ทุมคงคา (เดิมชื่อ วัดลำเพ็ง) วัดบางลำภู (คือวัดสังเวช
วิศิษฐาน) วัดสมอแครง (วัดเทวราชกุญชร) วัดส้มเกลี้ยง
 ฯลฯ

กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (กรมพระราชวัง
หลัง) ได้แก่ วัดบพิตรพิมุข (เดิมชื่อ วัดต้นเตน หรือ เริงเตน)
วัดอมรินทราราม (เดิมชื่อ วัดบางจวน้อย) ทั้งสองนามนี้เป็น
นามที่รัชกาลที่ ๑ ทรงพระราชทานให้

รวบรวมพระพุทธรูปโบราณ

ในรัชกาลนี้ ได้โปรดให้รวบรวมพระพุทธรูปจากหัวเมือง
ต่าง ๆ มาไว้ในกรุงเป็นจำนวนมากมาย จะกล่าวแต่ที่สำคัญ
ดังต่อไปนี้

๑. ในคราวสร้างวัดพระเชตุพน ฯ นั้น ได้โปรดให้ไป
เชิญพระพุทธรูปที่ห้อยด้วยทองเหลืองทองสัมฤทธิ์ ซึ่งทรงกว้า
แตกกว้าฝนปรกหักพังอยู่ตามหัวเมืองเหนือเป็นอันมาก เช่นที่

เมืองพิษณุโลก ศวรรคโลก สุโขทัย จันทบุรี อโยธยา และ
วัดศาลาลี้หน้า จันทบุรี มีทั้งขนาดใหญ่และเล็กเป็นจำนวนรวม
ถึง ๑,๒๔๘ องค์ องค์ใดที่ชำรุดก็โปรดให้ช่างหล่อต่อพระศอ
พระเศียร พระหัตถ์ พระบาท แปลงพระพักตร์ให้งาม แล้ว
ประดิษฐานไว้ในพระระเบียงสองชั้นรอบพระอุโบสถ ที่เหลือ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงรับไปประดิษฐาน
ไว้ในวัดมหาธาตุบ้าง เจ้านายข้าราชการ และพระสงฆ์รับไป
ปฏิสังขรณ์เป็นพระประธานตามวัดต่าง ๆ บ้าง

๒. พระพุทธเทวปฏิมากร เชิญมาจากวัดศาลาลี้
หน้า จันทบุรี นำมาประดิษฐานไว้เป็นพระประธานในพระอุ
โบสถ์วัด พระเชตุพน ฯ

๓. พระโลกนาถ เป็นพระพุทธรูปยืนสูง ๒๐ ศอก
เชิญมาแต่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อโยธยา ประดิษฐานไว้ในวัด
พระเชตุพน ฯ เดียวกัน

๔. พระพุทธรูปปางมารวิชัย จากวัดเขาคันทรง
เมืองสวรรคโลก สร้างแต่ครั้งราชวงศ์พระร่วง สุโขทัย หล่อ
ด้วยนากหนัก ๓ ศอกกับหาพระกรไม่ได้ โปรดให้ปฏิสังขรณ์
แล้วประดิษฐานไว้ในวิหารทิศตะวันออก วัดพระเชตุพน ฯ

๕. พระศรีรัตนมหาธาตุ อัญเชิญมาจากวัดพระศรี

สรรพเพณฺญ อยุรภา ซึ่งขณะนั้นชำรุดยับเยินด้วยน้ำมอฬมาที่
 สุ่มดอกเอาของดีหมองค้พระไปเมือคราวกรุงแตกครั้งที่สอง ซ้า
 ถุกัอาหารทั้งทั้หมองค้ด้วย ในชั้นแรกทรงเห็นว่าชำรุดมากนักเกิน
 ถกว่าจะปฏิสังขรณ์ได้ จึงจะโปรดให้เอาของนาห่อหอดอมเป็น
 องค้พระชนใหม่ แต่เมือครันได้ทรงมีพระราชปฤจฉาแก่พระ
 ราชาคณะ อันมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานได้พร้อมกัน
 ถวายนพระพรว่า ที่จะเอาของอันเป็นพระพุทธรูปอยู่แต่กดับ
 หอดอมห่อใหม่ั้นเห็นไม่สมควร จึงโปรดให้อัญเชิญบรรจุ
 ไว้องค้พระมหาคเจดีย์ในวัดพระเชตุพน ฯ แต่เมือปี พ.ศ. ๒๓๓๗
 โดยพระองค์ได้เสด็จมาทรงวางอิฐทอง อิฐนาก อิฐเงินก่อ
 รากพระเจดีย์ของคั่นด้วยพระองค์เอง แล้วพระราชทานนามพระ
 มหาเจดีย์นตามพระพุทธรูปที่บรรจุไว้ว่า “พระเจดีย์ศรีสรร
 เพชญ์ดาญาณ”

๕. เชิญพระพุทธรูปดีหิงค้มาจากเชียงใหม่ ใน
 โอกาสที่สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิง
 นาทได้เสด็จยก กองทัพ ขึ้นไปช่วย เมืองเชียงใหม่ ในคราว ที่ถูก
 พม่าล้อมเมือ พ.ศ. ๒๓๓๘ นั้น คชนเสด็จกลับได้เชิญพระพุทธร
 ูปดีหิงค้ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่เราได้จากลังกามาแต่สมัยพ่อขุน
 รามคำแหงลงมาด้วย ได้โปรดพระราชทานให้สมเด็จพระกรม

พระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทนำไป ประดิษฐานไว้ในพระที่นั่ง
พุทธไสยาสน์ พระราชวังบวร (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
กรุงเทพ ฯ เดียวกัน)

๗. เชิญพระศรีศากยมนีมาจากเมืองสุโขทัยเก่า
ได้โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่ (ครั้งนั้นเรียกกันโดย
ทั่วไปว่า “พระโค” ต่อมาได้ถวายพระนามว่า “พระศรี
ศากยมนี” จากวิหารหลวงวัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยเก่า ต้อง
ลงมาทางด่านน้ำ ด้วยการที่ทางไถ่เช่นนั้นทำให้องค์พระต้องชำรุด
หักพังจากภยันตรายชาติไปเป็นอันมาก เมื่อมาถึงพระนครแล้ว
โปรดให้มีการสมโภชที่หน้าตำหนักแพ ๓ วัน แล้วยกขึ้นทรง
เลื่อนชักไปตามถนน ในการเชิญพระชนทรงเลื่อนนั้นปรากฏว่า
ต้องรอกำแพงเมืองพังเข้ามา เพราะองค์พระใหญ่โตมากเข้า
ประตูเมืองไม่ได้ ที่ตรงนั้นจึงเรียกกันว่า “ท่าพระ” มา
เป็นเวลาช้านาน (ปัจจุบันคือ “ท่าช้างวังหลวง”)

ในวันตากเดือนพระไปยังที่ซึ่งเป็นวัดสุทัศน์ ฯ ปัจจุบัน
นั้น โปรดออกประกาศให้ทุกหน้าวัง บ้านเรือนร้านค้าตรึม
ทางที่ขบวนผ่าน จัดแต่งเครื่องถักการถวายเป็นพุทธบูชาไป
ตลอดทางด้วย และในวันนั้นพระองค์ท่านทั้ง ๆ ที่กำลัง
ประชวรอยู่ได้เสด็จพระราชดำเนินตามกระบวนแห่พระ

ไปด้วยโดยมิได้ทรงฉลองพระบาท จึงทรงเห็นด
 หน่อยมากถึงพลับพลพอสเด็จจนก็ทรงเซพลัด กรม
 ชุนกษัตราณจัตตองเข้าประคองพระองค์ไว้

ในชั้นแรกโปรดให้เชิญ พระไปตั้งไว้ที่ข้างถนนเล่าซึ่งข้า
 ทารมั่งไว้ให้เป็นการชั่วคราวก่อน โปรดให้จัดการปฏิสัง-
 ขรณ์ส่วนที่ชำรุดให้เรียบร้อยบริบูรณ์ แล้วจึงเชิญขึ้นประดิษ-
 ฐานบนฐานสูงๆ การดำเนินไปได้แค่มิทันที่จะสร้างพระวิหาร
 ก็จวรโรคตลง

นอกจากที่กล่าวมานี้ยังได้โปรดให้ สร้างเครื่องทรง
 ถวายพระมหามณเฑียรบันปฏิมากร ชนสองชุด สำหรับฤดู
 ร้อนชุดหนึ่ง และฤดูฝนชุดหนึ่ง เพื่อจะได้จัดเปลี่ยนเครื่องทรง
 ถวายให้ตามฤดูกาล

สังคายนาพระไตรปิฎก

(พ.ศ. ๒๓๓๓) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้
 โปรดให้เสาะหา คัมภีร์พระไตรปิฎก ที่ยังมีเหลืออยู่ ตามหัวเมือง
 ใหญ่น้อย ตลอดจนกรุงกัมพูชา มารวบรวมคัดลอกจะสร้าง
 พระไตรปิฎกฉบับหอหลวงไว้สำหรับพระนคร แต่พอตั้งมือ
 ดำเนินการไปได้ไม่กี่วันก็ถึงรัชกาล พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าฯ จึงทรงรับช่วงมาดำเนินการต่อไปโดยลำดับ แต่

ปรากฏว่ากัมภีร์พระไตรปิฎกที่สร้างขึ้นเป็นฉบับหลวงนี้ ยัง
 วิปាកคดาคดเกิดขึ้นมากนัก เพราะหนังสือซึ่งได้มาเป็นต้นฉบับ
 นั้นเป็นหนังสือสร้างขึ้นมาห้วนเมือง ไม่ได้ฉบับดี จึงโปรดให้
 เรียกประชุมปรีกษาหาข้อบกพร่อง ในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ และ
 พระสงฆ์ซึ่งทรงสมณศักดิ์อันมีจำนวนถึง ๓๐๐ รูป มีสมเด็จพระ
 พระสังฆราชเป็นประธาน ตกลงให้จัดทำสังคายนาพระไตรปิฎก
 ขึ้นที่วัดถนนพพานาราม ซึ่งได้รับพระราชทานนามใหม่ในโอกาสนี้
 ว่า “วัดพระศรีสรรเพชญ์นาราม”

การทำการสังคายนาครั้งนั้นได้คัดลอกพระสงฆ์ที่ทรงคุณความ
 รู้อย่างพระปริยัติธรรมได้ ๒๑๘ รูป กับราชบัณฑิตอีก ๓๒ คน
 มาร่วมกันทำ จัดแบ่งออกเป็น ๔ กอง คือ

๑. สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆัง เป็น
 แม่กองชำระพระสูตรต้นตอปิฎก

๒. พระวันรัตน์ (สุก) วัดพระศรีสรรเพชญ์
 เป็นแม่กองชำระพระวินัยปิฎก

๓. พระพิมลธรรม วัดพระเชตุพน เป็นแม่
 กองชำระพระสัทธาวินัย

๔. พระพุทธาจารย์ (เบา) วัดอินทาราม เป็น

แม่กองชำระพระปรมาภิไธย มัพระบรมไตรโลก (ขึ้น)
วัดหงส์ เป็นผู้ช่วย

๒๕^๕ ได้แยกย้ายกัน ตรวจชำระพระไตรปิฎกที่พระ
อุโบสถกองหนึ่ง พระวิหารกองหนึ่ง พระมณฑปกองหนึ่ง
และการเปรียญอีกกองหนึ่ง ได้เริ่มลงมือทำสังคายนากัน
เมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๓๓
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและสมเด็จพระอนุชาธิ-
ราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทได้เสด็จพระราชดำเนิน
โดยกระบวนพยุหยาตราไปยังที่ประชุมสังคายนาในวันแรก และ
วันต่อมาทุกวันได้เสด็จไปวันละ ๒ เวลา คือเวลาเช้าเสด็จไป
ประเคนอาหารบิณฑบาตแด่พระที่พระระเบียง เวลาเย็น
เสด็จไปถวายเครื่องธูปเทียน และในเวลานี้ได้ทรงกระ-
เกณฑ์พระราชวงศ์และข้าราชการทั้งวังหลวง วังหน้า
และวังหลังทำตำรับควดหวาน เสงี่ยมพระสงฆ์ ทำสังคายนาทั้งเช้า
และเพลทุกวัน เป็นเวลา ๕ เดือน งานสังคายนาครบนักดำเร็จ
ลงเมื่อกลางเดือน ๕ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๒

เมื่อสังคายนาคณบัญพระไตรปิฎกเสร็จแล้ว ก็โปรด
ให้ช่างคัดจำต้องสร้างเป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวงขึ้น ซึ่งมีชื่อ

เรียกกันว่า “ฉบบัทองใหญ่” (เดิมเรียกกันว่า “ฉบบัทอง” หรือ “ฉบบัทองทึบ” เพราะปิดทองทั้งตัว) รวมทั้งสิ้น ๓๕๔ คัมภีร์ เป็นหนังสือโบราณ ๓๖๘๖ ผูก เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็
 แห่จากวัดพระศรีรัตนเพชญ์ (วัดมหาธาตุ) ไปรักษาไว้ในหอ
 พระมณเฑียรธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วมีการส่ง-
 โภชนดอมโหฬาร

ต่อจากนั้น มายังได้โปรด ให้สร้าง พระไตรปิฎก ขึ้นอีก
 ๒ ฉบบัด้วยกัน คือ

๑. ฉบบัรองทรง (ที่เรียกดังนี้ เพราะเป็นฉบบั
 รองจากฉบบัทองใหญ่) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ฉบบั
 ข้างลาย” เพราะมีลายเขียนข้างๆ พระไตรปิฎกฉบบันี้ทรง
 สร้างไว้ ๓๐๕ คัมภีร์ เป็นหนังสือโบราณ ๓๖๔๘ ผูก

๒. ฉบบัทองชุบ เหตุที่เรียกดังนี้เพราะใช้เขียนชุบ
 ด้วยเงินหมึก เป็นอักษรขอมย่อตามแบบโบราณ ฉบบันี้เป็น
 ชุดเล็กมีเพียง ๓๕ คัมภีร์ ดูเหมือนเป็นของสร้างขึ้นสำหรับดู
 ม้าว่าที่ของโบราณมีอย่างนั้น ก็สามารถทำขึ้นได้เหมือนกัน
 เท่านั้น มิได้ทำเป็นชุดใหญ่ครบถ้วนดังต้องฉบบัแรกที่สร้าง
 มาก่อน

นอกจากที่ทรงสร้างขึ้นสำหรับทอดดวง ๓ ฉบับ ที่กล่าว
มาแล้ว ยังได้ทรงสร้างพระไตรปิฎกพระราชทานไปตามพระ
อารามหลวงอีกทุกพระอาราม เพราะหนังสือตามวัดกระจัด
กระจายสูญหายแต่ครั้งเสียกรุง พระสงฆ์ไม่มีพระไตรปิฎกจะ
เล่าเรียน จึงพระราชทานหนังสือฉบับหลวงให้จำต้องไป โดย
ทรงสร้างเป็นหนังสือหลวงพระราชทานอย่างหนึ่ง หรือ
ไม่มีพระราชทาน อนุญาตให้ พระยืมหนังสือฉบับหลวง
ไปคัดลอกเอาเองตามวัดอีกอย่างหนึ่ง

พระราชกรณียกิจ อันเกี่ยว ด้วย การสังคายนา พระไตร
ปิฎกครั้งนั้น จึงนับว่าเป็นการใหญ่หลวงและมีความสำคัญต่อ
อายุพระพุทธศาสนา ให้ยืนยาวถาวรต่อไปอีกเป็นอันมาก

ตรากฎหมายพระสงฆ์

พระราชกรณียกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งพระองค์ได้
โปรดให้จัดทำขึ้นเพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระ
มหากษัตริย์ของเราแต่ก่อน ๆ มาไม่เคยได้ทรงกระทำมาเลยก็คือ
การตรา “กฎหมายพระสงฆ์” ออกมาใช้บังคับแก่พระภิกษุสงฆ์
ทั่วไปที่ไม่ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัยอันดี ทำคนให้เป็น
เสื่อมศรัทธาของมวลชาวสยามด้วยประการต่าง ๆ เรื่องนี้ถึงกับทรง
กล่าวประณามภิกษุตามเนรพวคนว่า “มหาโจรปล้นทำลาย

พระศาสนา”

กฎหมายพระสงฆ์ทุกถ้าว้น ได้ทรงเริ่มตราออกใช้ใน
ทันทีแรกที่เสด็จขึ้นเสวยราชย์ และตราในปีหลัง ๆ เพิ่มขึ้นคือ
มาฉักรวม ๓๐ ฉบับด้วยกัน มีบทบัญญัติที่น่าสนใจเป็นพิเศษเป็น
อันมาก เช่น ห้ามพระเทศน์ตลกคะนอง ห้ามพระสงฆ์มิให้รับ
ฝากสมบัติของฆราวาส วางโทษอย่างออกอุญจน์แก่ผู้ปกปิดความที่
ตนต้องขาศักดิ์ปราชัย ห้ามพระมิให้หาเงินจุกจิกกับฆราวาส ฯลฯ

อนึ่งเมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น พระ
สงฆ์ราชคณาฐานานุกรมและเปรียญได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด
เหมือนกับข้าราชการ ทรงพระราชดำริเห็นว่าไม่สมควร จึง
โปรดให้เลิกเสีย โดยพระราชทานนิตยภัตต์เป็นรายเดือนแทน
คร้ามกฎหมายกวาดล้างศีลธรรมประชาชน

นอกจากจะได้ทรงตรา “กฎหมายพระสงฆ์” เพื่อให้
พระพุทธานุศาสน์ได้บริสุทธิ์ผ่องใสแล้ว ยังได้ทรงตรากฎหมาย
ออกบังคับใช้แก่ข้าราชการและประชาชนทั่วไปให้อยู่ในศีลธรรม
อันดีด้วย เช่น ในพระราชกำหนดฉบับหนึ่งมีว่า

ตั้งแต่นั้นสืบไปเมื่อน้ำ ถ้าผู้ใดยังเสพสราเล่น
เบียบ่อนแอ่งกำในสถานที่แห่งใด ๆ ก็ดี มีผู้ฟ้องร้อง
ว่ากล่าวพิจารณาเป็นสำคัญ จะให้ลงพระราชอาญาเช่น
๓ ยก เพิ่มโทษเข้าอีก จะสึกกักไว้ที่หน้าปาก ฝ่าย

นายบ่อนหัวเบียไทยจีนเป็นใจให้เข้าเล่นแลกทดลอง จะ
เอาตัวนายบ่อนหัวเบียลง พระราชอาณาเขตน ๓๐ ที่
ตามโทษานุโทษ”

นอกจากนี้ยังได้ทรงตรา พระราชกำหนดให้ ดับ จับกุมผู้
ร้ายที่กระทำอันตรายตอของพระ ทำลายพระพุทธรูป พระ
สถูปเจดีย์ เอาตัวมาลงโทษให้เช็ดหน้าอีกด้วย

ทรงศึกษาและปฏิบัติธรรม

ในส่วนพระองค์เองนั้น ก็ทรงปฏิบัติกิจวัตรทางศาสนา
ด้วยการทรงศีลบำเพ็ญทาน และได้ทรงวิสาสะสมาคมกับพระ
สงฆ์ผู้เป็นเนืองนิตย์ เวลาค่ำเสด็จออกทรงบาตรถวายภัตตา-
หารเลี้ยงพระฉันเพล เวลาค่ำด้วยพระกระยาหารแล้วเสด็จ
ออกทรงพระโรง ทรงสดับพระธรรมเทศนาถ้อยหนึ่งเป็นประ
จํา และยังสนพระทัยศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็น
อันมาก ถึงกับได้ทรงพระราชทานพระราชปจนาให้พระสงฆ์
ราชาคณะผู้ทรงความรู้ถวายเป็นสังฆทานคอบได้มาเนื่อง ๆ

รัชกาลที่ ๒

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

(พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗)

รัชกาลของพระบาท สมเด็จพระ พุทธเลิศ หล้านภาลัย
แม้จะไม่ม่คึกใหญ่ดังเช่นรัชกาลก่อน แต่ก็ยังต้องเตรียมพร้อม

สำหรับการสงครามอยู่เสมอ ด้วยพ่ายังไม่สิ้นปรารถนาที่จะมา
 ต่เมืองไทย อีกทั้งทางด้านญวนก็คงคนเป็นศัตรูขึ้นมาอีกทางหนึ่ง
 การบำรุงพระพุทธศาสนาจึงยังไม่ก้าวหน้า ออกไปได้ มากเท่าใด
 นัก ซึ่งพอจะนำมากล่าวโดยสังเขปเป็นเรื่อง ๆ ไปได้ดังนี้

ปฏิสังขรณ์พระอาราม มีรายการโดยย่อดังนี้

๑. วัดอรุณราชวราราม วัดเดิมเรียกกันว่า
 “วัดแจ้ง” ได้ทรงเริ่มปฏิสังขรณ์มาแต่ในรัชกาลที่ ๑ ด้วย
 ขณะนั้นทรงประทับอยู่ที่พระราชวังเดิม ธนบุรี พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าฯ จึงทรงมีรับสั่งมอบหน้าที่การ ปฏิสังขรณ์วัดนี้
 กับวัดท้ายตลาดให้เป็นพระราชภาระของพระองค์ ในชั้นแรก
 ด้ทรงเห็นว่าจะทรงสร้างใหม่ทั้งพระอาราม แต่ทรงสร้างไปได้
 เพียงทรงอุโบสถมีพระระเบียงล้อมรอบ พระวิหารเท่านั้น กู้
 ดั่งสร้างเป็นคึกคักแต่ถึบปูน พอการสร้างกุ่มดั่งสำเร็จก็
 โปรดให้ม้านวดลงขันในปี พ.ศ. ๒๓๖๓ แล้วเปลี่ยนนามพระ
 ราชทานให้ใหม่ว่า “วัดอรุณราชวราราม”

ในวัดนี้มีสิ่งซึ่งเป็นอนุสรณ์ ถ้าใครเห็น พระองค์ ท่านอยู่
 ประการหนึ่ง ก็คือ “พระพุทธรูปมัสการ” อันเป็นพระ
 ประทานหล่อขึ้นในรัชกาลของพระองค์ เมื่อตอนนั้นท่าน

ในส่วนพระพักตร์ได้ทรงปั้นชนควยผพระหัตถ์ของพระองค์เอง

ส่วนพระปรางค์ใหญ่นั้นเป็น แต่ เพียง กระโถง การณ์ได้เท่านั้น ยังมีทันได้เริ่มงานก็ล่วงเวลาคดงเสียก่อน

๒. วัดโมลีโลก เป็นวัดอยู่ใกล้เคียงกับวัดอรุณฯ อยู่ในเขตพระราชวังสมัยกรุงธนบุรีเช่นกัน เดิมชื่อ “วัดท้ายตลาด” พระองค์ได้พระราชทานนามให้ใหม่ว่า “วัดพุทธ-ไสสวรรย์” แต่มาเปลี่ยนเป็น “วัดโมลีโลก” ในรัชกาลที่ ๓ สำหรับรัชกาลนี้ได้ทรงสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่

๓. วัดสุทัศน์ฯ ได้ทรงสร้างวิหารขึ้นต่อจากที่รัชกาลที่ ๓ ทรงเริ่มไว้ จนยกเครื่องบนเสร็จค้างอยู่แต่ยังมีได้ยกช่อฟ้าใบระกา ก็ล่วงเวลาคดงเสียก่อนที่จะเรียบร้อยบริบูรณ์อีก

แต่อย่างไรก็ดี วัดนี้ได้สร้างชนบริบูรณ์ในเวลาต่อมาขึ้น ก็สร้างชนตามแผนผังพระองค์ทรงวางไว้ทั้งสิ้น และผพระหัตถ์อันล้ำค่าของพระองค์ท่านในวัดนี้ก็คือ บานประตูพระวิหาร ซึ่งโปรดให้สลักด้วยชุดด้วยไม้แผ่นเดียว เมื่อออกแบบสำเร็จแล้วให้ยกเข้ามาในท้องพระโรง ทรงสลักด้วยผพระหัตถ์ก่อน แล้วจึงให้ช่างทำต่อไป ได้รับยกย่องว่าเป็นบานประตูสลักงดงามเป็นเยี่ยม รัชกาลหลังๆ ค่อยมาได้ทรง

พยายามจะสร้างชั้นบ้าง ก็ไม่มีช่างรับทำให้เหมือนได้

๔. วัดราชบูรณะ ทรงสร้างพระวิหารเพิ่มเติมขึ้น
๕. วัดสมอราย ทรงปฏิสังขรณ์โดยทั่วไป
๖. วัดสังกระจาย อยู่ในคลองลำเจ็ยกน้อย ชนบุรี ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ

๗. วัดสุวรรณดาราม ขุขยา ได้ทรงสร้างศาลาการเปรียญขึ้นใหม่ เพิ่มเติมจากที่สร้างไว้แต่รัชกาลก่อน

๘. วัดพระพุทธบาท สระบุรี เนื่องจากการสร้างพระมณฑปใหม่ในรัชกาลที่ ๓ เก่าที่ไต่ดำเนินไปนั้น ลำบากแต่พระมณฑปใหญ่ ส่วนพระมณฑปน้อยสวมรอยพระพุทธบาทข้างในอีกชั้นหนึ่งนั้นยังหาได้ทำไม่ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๕๖ จึงได้โปรดให้สร้างพระมณฑปเล็กข้างในต่อ จนสำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์

ปฏิรูปการสอนปรีชาจริตร (พ.ศ. ๒๓๕๘)

แต่ก่อนมาการสอบความรู้ภาษามคธของ สังฆ์ ตามเนรซึ่งเรียนปรีชาจริตรนั้น กำหนดเป็น ๓ ชั้นคือ หากสามารถแปลพระสูตรได้ ก็ทรงตั้งเป็นเปรียญตรี ถ้าแปลได้ถึงพระวินัย ก็ทรงตั้งเป็นเปรียญโท ถ้าแปลได้ถึงพระปรมัตถ์ก็ขึ้นว่าแปลได้จบทั้งพระไตรปิฎก ก็ทรงตั้งให้เป็นเปรียญเอก

วิธีสอนความรู้เช่นนี้ความรู้จริง ๆ เห็นจะไม่สู้แตกฉานเท่าใด ด้วยบางที่อาจเลือกคัมภีร์ที่เป็นหลักสูตรสำหรับแปลได้ง่าย ๆ ถึงรัชกาลธนจงทรงแก้ไขใหม่ เบียดกันกำหนดชั้นเป็น ๘ ประโยค กำหนดคัมภีร์ที่ใช้เป็นหลักสูตรให้ยากขึ้นไปเป็นลำดับ ต้องสอบได้ตั้งแต่ ๓ ประโยคขึ้นไปจึงจะนับว่าเป็นเปรียญ และเรียกว่าเปรียญ ๓ ประโยค ถ้าใครสอบได้ ๔ ประโยคก็เรียกว่า เปรียญ ๔ ประโยค นับตามลำดับขึ้นไปจนถึง ๘ ประโยค โดยวิธีนี้การศึกษามหาษามคธอันเป็นภาษาสำคัญของพระพุทธศาสนามายาวนาน จึงเจริญก้าวหน้าขึ้นกว่าแต่ก่อน

หลวงพระไตรปิฎก

เนื่องจากพระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ ที่สร้าง เก็บไว้ในหอพระราชมณเฑียรธรรมแต่รัชกาลที่ ๓ นั้น ได้ขาดหายไปเป็นจำนวนมากด้วยกัน เพราะทางวัดได้ยืมไปคัดลอกแล้วมิได้ส่งคืนฉบับคืน ทั้งเจ้าพนักงานก็หลงลืมไม่ได้คอยติดตามเรียกคืนมาให้ครบ ถึงรัชกาลธนจงทรงให้สร้างขึ้นซ่อมแซมฉบับที่ขาดหายไป กับได้สร้างใหม่อีกฉบับหนึ่งในครั้งนั้น มีชื่อเรียกว่า “ฉบับรัตนแดง” เพราะถาดใบปกเขียนลายรัตนาวนแดง

สังสมณฑลทไปลังกา (พ.ศ. ๒๓๕๗)

การติดต่อทางไมตรีระหว่างไทยกับลังกา ที่เกิดดังมานานด้วยการค้าสังครามนับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุด้วยพระตั้งพระราชดำริได้ให้พระภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อ “พระศาสนะวงศ์” เจริญพระบรมดำรงวิภาตกับคนโพธิลังกาเข้ามาถวาย จึงทรงพระราชดำริว่าพระสงฆ์ในลังกาก็เป็นสมณวงศ์อันเดียวกับพระสงฆ์ไทย เคยมีสมณไมตรีติดต่อกันมาช้านาน ควรจะได้รื้อฟื้นมาจัดใหม่ขึ้นอีก ประกอบกับได้ทรงทราบว่างลังกาคงเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษเสียแล้ว ก็ทรงปริวิตถึงพระพุทธศาสนาในลังกาว่าจะเศร้าหมองฉนั้นแปรไปเป็นประการใด จึงโปรดให้แต่งสมณทูตขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยพระสงฆ์ ๘ รูป มีพระอาจารย์ดี (เมื่อกลับมาแล้วได้เป็นที่พระคัมภีร์เปรชา) กับพระอาจารย์เทพ (กลับมาได้ทรงตั้งให้เป็น ที่ พระปัญญาวิสาเถร) เป็นหัวหน้า ออกไปสืบพระพุทธศาสนาในลังกาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๗ ซึ่งได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี

สมณทูตไทยชุดนี้ได้กลับมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๓ ซึ่งหนึ่งซึ่งได้นำเข้ามาในโอกาสนั้นด้วยก็คือหนังสือพระมหาโพธิจากเมืองอนูราชบุรี อันเป็นที่เชื่อกันว่าเป็นเสถียรของพระศรีมหาโพธิ์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อย่างแท้จริง รวม

๖ คันด้วยกัน นับเป็นครั้งแรกที่ได้ต้นโพธิ์พันธุ์ลังกา
เข้ามาในสมัยกรุงเทพ ฯ

ต้นโพธิ์ที่ได้มาคราวนี้พระอาจารย์องค์หนึ่งขอไป ปลูกที่
เมืองกัณทกัณหนึ่ง เจ้าพระยานครขอเอาไปปลูกที่เมืองนคร
ศรีธรรมราช ๒ ต้น คงเหลือเข้ามาถวายได้ ๓ ต้น โปรตให้
ปลูกไว้ที่วัดสุทัศน์ ๑ ต้นหนึ่ง วัดมหาธาตุ ฯ ต้นหนึ่ง และวัด
สระเกศ ฯ อีกต้นหนึ่ง

กำเนิดประเพณีวิชาขุขะ (พ.ศ. ๒๓๖๐)

ในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น งานวิชาขุขะ (วัน
เพ็ญกลางเดือน ๖) ถือกันว่าเป็นงานสำคัญยิ่ง ได้มีการประ
กอบพิธีกันอย่างครึกครื้นไพเราะ แต่เมื่อล่วงมาถึงสมัยกรุง
ศรีอยุธยา งานนี้ได้เลื่อมลงไปได้จัดทำกัน ด้วยเหตุที่บ้าน
เมืองมีผู้คนอยู่ด้วยการศึกสงคราม และได้เป็นดั่งนั้นตลอดมา
กระทั่งสมัยกรุงธนบุรี และรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลก

ครั้นถึงรัชกาลนี้ การศึกสงครามค่อยว่างลง จึงทรง
พระราชดำริเห็นสมควรให้จัดฟื้นฟูประเพณีวิชาขุขะขึ้นใหม่อีก
ด้วยเป็นวันที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับพระพุทธศาสนา เป็นทาง
ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธองค์ผู้ทรงประทาน

การเล่นใด ๆ มาดมโภชดวยก็คามแต่ศรัทธา ครั้นเพลาค่ำก็ให้
บูชาพระรัตนตรัยด้วยเครื่องบูชาประทีปโคมตั้ง โคมแขวน ทุก
หน้าบ้านโรงเรือนและเรือแพทุกแห่งหนตำบลบ้าน ให้กระทำ
จนครบถ้วน ๓ วันเช่นกัน

อนึ่ง ยังได้ทรงวางกำหนดว่าด้วยกิจพิธีของฝ่ายสงฆ์ใน
วันวิสาขบูชา ตลอดจนเรื่องอื่น ๆ อันเกี่ยวข้องพริ้งออกนานา
ประการ รวมทั้งให้ตั้งโทษแก่ผู้กระเดียดเพิกเฉยไม่ให้ความร่วม
มือในงานด้วย

งานวิสาขบูชาของเรา จึงได้กลมกลืนอีกครั้งหนึ่งแด่
มาจนบัดนี้

สังคายนาสวดมนต์ (พ.ศ. ๒๓๖๓)

เนื่องจากในรัชกาลนี้ได้เกิดหิวดาครโรคผู้คนล้มตายลง
เป็นอันมาก จึงทรงพระราชดำริให้จัดงานบำเพ็ญพระราชกุศล
จนหลายอย่างหลายประการด้วยกัน เรื่องหนึ่งในจำนวนนั้นคือ
“สังคายนาสวดมนต์” ซึ่งได้รับยกย่องแต่ครั้งนั้นว่าเป็นงาน
สำคัญคู่กับการสังคายนาพระไตรปิฎกที่ได้ทำกันในรัชกาลที่ ๓
งานสังคายนาสวดมนต์ตามที่กล่าวมานี้ก็คือ โปรดให้แปล
พระปริตรทั้งหลายออกเป็นภาษาไทย อีกทั้งได้โปรดให้
เจ้านายและข้าราชการฝ่ายในสวดสวดพระปริตรที่หอ

พระและพระที่นั่งไพศาลทักษิณทุกวัน ตลอดเหมือนอย่าง
ที่พระสงฆ์สวดกันจนจนได้รำนานบุญคุณของท้าวอัครระ และท้าวทำ
นอง และสวดได้ทุกๆ สัปดาห์ด้วย อย่างที่ไม่เคยมีมาในกาลก่อน
เลย เวลาดวงวันก็แบ่งกันช่วยกันเป็นพวก ๆ ตกกลางคืนก็พร้อม
กันเข้าไปสวดที่ห้องพระโรงใน เมื่อเสด็จออกจากราชการแล้ว
ก็จะเสด็จขึ้นทรงฟังเจ้านายและข้าราชการฝ่ายในสวด มนต์ ถวาย
ทุกคืน

วิธีการสวดมนต์ดังกล่าวนี้เป็นการสวด เอา ทั้ง บุญทาน-
ตั้งสมาธิกับกันภายในเมียง และเอาความไพเราะ เพื่อรักษา
ประเพณีอันของพระพุทธศาสนามาไว้ด้วย

บูรณะมหาชาติคำหลวง (พ.ศ. ๒๓๕๗)

เนื่องจากเมื่อตอนกรุงศรีอยุธยา เสียแก่ พม่าครั้งที่ ๒ ของ
พ.ศ. ๒๓๑๐ ต้นฉบับ “มหาชาติคำหลวง” วรรณคดีชาติก
คำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แต่งกันไว้แต่รัชสมัยสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถนั้น ได้สูญหายอันตรธานไปเสีย ๖ กัณฑ์
คือ กัณฑ์หิมพาน ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกรบรรพ
ฉกษัตริย์ คงเหลืออยู่เพียง ๗ กัณฑ์ จึงโปรดให้ประมุข
นักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งปวงช่วยกันสำหรับ กัณฑ์ที่ขาดนั้นใหม่
จนครบบริบูรณ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๗

โปรดให้แต่งหนังสือโอวาทานลาตน์ (พ.ศ. ๒๔๕๕)

เนื่องจากจากเมื่อเดือน ๓๒ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๕๙ นั้น ได้มีโจทก์มาฟ้องร้องพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่หลายองค์ด้วยกัน ว่าประพฤติดุคพระวินัยบัญญัติข้อสำคัญ ต้องเมณุนปราชิกมาช้านานแล้ว จนถึงกับมีบุตรหลายคน โปรดให้พิจารณาได้ส่วนที่ได้ความสัตย์จริงดังฟ้อง จึงรับสั่งให้เอาตัวผู้ผิดไปจำคุก

เนื่องจากได้บังเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้นเอง ทำให้ทรงพระวิตกกังการในพระศาสนาเป็นอันมาก จึงได้ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช (ม.) และสมเด็จพระพนรัตน์ (อาจ) วัดสระเกศ ให้แต่งหนังสือโอวาทานลาตน์ แต่งข้อวัตรปฏิบัติอันสมควรแก่สมณะชน แล้วโปรดให้คัดแจกจ่ายทั่วไปตามพระอารามต่าง ๆ เป็นทำนองสั่งชาณัต

อนึ่ง การชำระความปราชิกก็สืบสวนกวาดขันจนแต่ครั้งนั้นมา จนตลอดรัชกาล และต่อมาตราบทระทั้งในรัชกาลที่ ๓ ด้วย

ได้พระพุทธรูปขจรรัตน์ (พ.ศ. ๒๓๕๕)

ในรัชกาลนี้เราได้พระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งมาจากเมืองนครจำปาศักดิ์ คือ “พระพุทธรูปขจรรัตน์” เป็นพระพุทธรูปทำด้วยแก้วผลึกอย่างพิสดารเรียกกันว่าเพชรนาคาง หรือบุษยนาชาว

เหนือแก้วสนิท และเป็นแห่งขนาดใหญ่อย่างที่ไม่เคยมีในที่ใด
เหมือน ทั้งทรงดทรงองค์พระก็ทำไฉนดังมิ่งกว่า พระแก้วองค์
อื่น ๆ ด้วยกัน พระพุทธรูปองค์ใดเข้ามาถึงพระนครเมื่อต้นปี
พ.ศ. ๒๓๕๕ ได้มีงานสมโภชด้วยมหรสพและการแสดงต่าง ๆ
เป็นที่ล้นครึกครื้น แล้วโปรดให้ประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ
และประชาชนทั่วไปได้เข้านมัสการเป็นเวลา ๓ เดือน ต่อจากนั้น
ก็โปรดให้อัญเชิญเข้าไปประดิษฐานไว้ในหอพระสุราลัยพิมาน
ในบริเวณพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระบรมมหาราชวัง ให้ช่าง
ซ่อมส่วนที่ชำรุด และทำฐานทำเครื่องประดับให้งดงามเป็นอันดี
เป็นที่ทรงสักการบูชาวันละต้องเวลาเข้าค่ำมิได้ขาด

รัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ. ๒๓๖๗—๒๓๙๔)

รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรัช
สมัยที่พระพุทธเจ้าได้รุ่งเรืองเฟื่องฟูขึ้นเป็นอันมาก ทั้งวัด
วาอารามและหนังสือต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องการพระศาสนาในสมัย

กรุงเทพฯ นั้น ได้เกิดขึ้นในรัชกาลนี้มากกว่ารัชกาลอื่นๆ แต่
ก่อนมา จนมีคำพังเพยต่างกันว่า ในรัชกาลที่ ๑ นั้นถ้า
ใครเข้มแข็งในการศึกสงคราม ก็เป็นคนโปรด ในรัชกาลที่ ๒
ถ้าใครเป็นจิตรกร ก็เป็นคนโปรด ในรัชกาลที่ ๓ ถ้าใคร
ใจบุญสร้างวัดวาอาราม ก็เป็นคนโปรด ในรัชกาลที่ ๔
ถ้าใครเรียนรู้ภาษาฝรั่งมาก ก็เป็นคนโปรด คำกล่าวอันนี้ย่อม
เป็นที่รับรองแล้วว่าพระพุทธศาสนาในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นยิ่งกว่า ครังใด ในสมัย
กรุงเทพฯ ยุคต้นด้วย

สาเหตุแห่งความ รุ่งเรืองของ พระ พุทธ ศาสนา
ในรัชกาลนี้ อาจกล่าวได้ว่าในส่วนของพระมหากษัตริย์
นั้นเป็นด้วย

๑. ทรงมีพระราชศรัทธาแก่กล้า ในการ พระศาสนาเป็น
อันมาก

๒. การศึก สงครามได้ ค่อยเว้นว่างห่างเหิน ไป กว่าแต่
ก่อนมา จึงทรงมีเวลาหันมาเอาพระทัยใส่ในทางนี้ได้เต็มที่

๓. รัชสมัยของพระองค์ซึ่งมีเวลาอยู่ ๒๖ ปีเศษนี้ ได้

ให้โอกาสแก่พระองค์ท่านอย่างพอเพียง สำหรับการบำรุงพระ
พุทธศาสนา

ในส่วนบุคคลอื่น ๆ โดยทั่วไปนั้น เป็นด้วยในรัชกาล
นี้การค้าขายได้เจริญยิ่งกว่าก่อน ๆ มาเป็นอันมาก ผู้มั่งคั่งด้วย
โภคทรัพย์นับถึงชนเป็นเศรษฐีมีมากขึ้น แล้วพากันเลื่อมใสใน
การสร้างวัดเจริญรอยตามองค์พระมูฯ ทั้งอีกองค์พระมูฯท่านก็
ทรงสนับสนุนเต็มที่ ดังที่ว่า “ใครใจบุญสร้างวัดวาอาราม
ก็เป็นคนโปรด” การสร้างวัดในรัชกาลนี้จึงได้มีขึ้นแพร่
หลายยิ่งกว่าแต่ก่อนมา

อีกประการหนึ่งในรัชกาลก่อน ๆ มานี้ พระอาราม
หลวงจะมีชนใดก่อกด้วยพระมหากษัตริย์ทรงสร้างเอง หรือไม่ก็
บรรดาเจ้านายในพระราชวงศ์สร้างถวาย แล้วทรงพระกรุณา
รับอุปถัมภ์บำรุงเป็นพระอารามหลวงเท่านั้น แต่ในรัชกาลที่ ๓
นี้ได้ทรงส่งเสริมบุคคลทั่วไปที่สร้างวัดขึ้นด้วย หากของใคร
สร้างได้ดีก็ทรงรับเข้าไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นพระอาราม
หลวงทั้งสิ้น จึงทำให้ผู้คนชวนกันสร้างวัดประกวดประชันกัน
ยิ่งขึ้น และพระพุทธศาสนาในรัชกาลของพระองค์จึงได้รุ่งเรือง
ยิ่งกว่าครั้งใดในสมัยกรุงเก่า ๆ ยุคนี้ด้วยกัน ดังกล่าวมาแล้ว

ต่อไปนี้เป็นพระราชา ธรรมเนียมกิจของพระองค์ใน การบำรุง
พระพุทธศาสนาโดยสังเขป

สร้าง—ปฏิสังขรณ์พระอาราม

พระอารามที่ทรงสร้างขึ้นใหม่ มี

๑. วัดเจดิมพระเกียรติกุ อยู่จังหวัดนนทบุรี ทรง
สร้างอุทิศถวายพระราชทานพระชนกและพระชนนี สมเด็จพระ
พระศรีสุลาดัย พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เหตุด้วยที่เคหะ
สถานอยู่ตรงนั้น

๒. วัดเทพธิดาราม ทรงสร้างพระราชทานเป็นพระ
เกียรติยศแก่พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ

๓. วัดราชบพิธศาสดา ทรงสร้างพระราชทานเป็นพระ
เกียรติยศแก่ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าหญิงโสมนัส
วัฒนาวดี

พระอารามที่ทรงบูรณะ

(คือทั้งสร้างและปฏิสังขรณ์) ได้กล่าวมาแล้วว่ารัชกาล
ได้กล่าวมาแล้วว่ารัชกาลนี้เป็นรัชสมัยแห่งการสร้างและปฏิสัง-
ขรณ์พระอารามต่าง ๆ อย่างมโหฬารที่สุด ไม่มีครั้งใดเสมอ
เหมือน และในการบูรณะปฏิสังขรณ์นั้นก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก

ทีเดียว ที่เท่ากับสร้างใหม่ทั้งหมดในที่เดิม เหตุแห่งการ
ปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่นี้ อาจกล่าวได้ว่า เพราะ

๑. ต้องการให้กรุงเทพพระมหานครรุ่งเรืองด้วยวัฒนา
อารามเหมือนอย่างเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้มุ่งหวังกันมา
แต่เมื่อแรกสร้างกรุงเทพ ฯ แล้ว เพิ่งมาสัมฤทธิ์ผลในรัชกาลนี้

๒. การสร้างพระนครเมื่อในรัชกาลที่ ๓ นั้น มุ่งหวัง
ที่จะสร้างเพื่อประโยชน์ในการป้องกันยุทธภัยเข้าไวก่อน ฉะนั้น
วัดวาอารามจึงสร้างพอเป็นเค้าโครงใช้ไปคราวหนึ่งก่อน ยัง
มิได้เป็นการถาวรบริบูรณ์อันใด จนมาในรัชกาลนี้แผนผังทั้ง
หมดที่วางไว้จึงเข้ารูปบริบูรณ์เรียบร้อยดังได้

๓. วัดคู่สถานต่าง ๆ ที่สร้างมาแต่เริ่มแรกสถาปนา
กรุงนั้น นับมาถึงเริ่มรัชกาลนี้เป็นเวลา ๔๔ ปีแล้ว พัดุดต่างๆ
ที่นำมาก่อสร้างเริ่มถึงอายุหมดกำลังดองหลายแห่ง จำต้องมีการ
ปฏิสังขรณ์ขึ้น

โดยที่การปฏิสังขรณ์พระอารามต่างๆ ในรัชกาลนี้มี
จำนวนมากมายมิไพบาร จึงจะขอแนะนำรายชื่อมากด่าวไว้เท่า
นั้น เว้นแต่บางวัดที่มกรณียกกิจพิเศษนารู ก็จะได้นามากด่าว
พรรณนาไว้พอสังเขป

ต่อไปนาคอรายชื่อพระอารามที่ทรงบูรณะครั้งนั้น

๑. วัดราชโอรส เดิมชื่อวัดจอมทอง เป็นวัดโบราณ อยู่ริมคลองด้านใต้บางขุนเทียน ธนบุรี ได้ทรงสร้างใหม่แต่ ครั้งยังเป็นพระเจ้าลูกเธอ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๕๕ จึงได้ทรงพระราชทานนามให้ใหม่ว่า “วัดราชโอรส”

๒. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้เริ่มการปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ ใช้อวดสร้างและซ่อมอยู่หลายปี ได้สำเร็จจนลงกันเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ของเก่า และสร้างใหม่หลายสิ่งด้วยกัน เช่น พระอุโบสถ เปลี่ยนตัวไม้ และกระเบื้องเครื่องบนใหม่ เปลี่ยนภาพที่เขียนไว้ตามฝาผนัง โดยเขียนเสียใหม่ พระระเบียงก็เปลี่ยนเครื่องบนใหม่ ฐานรูป ภาพเรื่องรามเกียรติ์ของเดิมออกเขียนใหม่หมด ตลอดจนกระทั้ง การตกแต่งสถานวัด เป็นต้นว่า ก่อภูเขา ทำแท่นที่นั่ง ๕๕ กุฎี กะดากหินเป็นเครื่องประดับ ฯลฯ จนกล่าวได้ว่าวัดพระศรีรัตนศาสดารามตามที่ได้อ้างแผนผังไว้แต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ นั้น ได้มา จำเริญบริบูรณ์ในรัชกาลตนเอง

๓. วัดพระเชตุพน เป็นอีกพระอารามหนึ่งซึ่งได้ทรง พังซ่อมและสร้างใหม่อย่างมโหฬาร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗ เช่นหรือ

พระอุโบสถเดิมลง สร้างใหม่ให้กว้างใหญ่และสูงกว่าเดิม ขยายเขตพระอารามออกไป กุฏิสงฆ์เดิมเป็นเครื่องไม้ รื้อสร้าง เป็นกุฏิคั่นทงพระอาราม สร้างเจดีย์ใหญ่เพิ่มเติมเคียงข้างพระ เจดีย์ศรีธรรมเพชญ์ที่สร้างไว้แต่เดิมข้างละองค์ ถวายพระชนก องค์หนึ่ง เป็นส่วนของพระองค์เองอีกองค์หนึ่ง สร้างพระ วิหารพระนอนขนาดใหญ่พร้อมด้วยพระพุทธรูปยืนปางนาคปรก เครื่องประดับ พระอารามต่าง ๆ เช่นเครื่องเขียน บานมุกพระอุโบสถ ตลอดจน จันทูเขา ฯลฯ ทรงสร้างชนใหม่ทั้งสิ้น

ในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ คราวนี้ พระองค์ ได้พระราชทานมรดกอันล้ำค่าประการหนึ่งไว้ให้แก่อนุชนรุ่นหลัง จนในกาลปัจจุบันด้วย กล่าวคือ ได้โปรดให้ประชุมนัก ปราชญ์ราชบัณฑิตในสาขาวิทยาการต่างๆ ครั้งนั้นมาชุมนุมกัน แล้วให้ช่วยกันสอบสวนตำราต่างๆ เช่น วิชาคณิตศาสตร์ มีตัวอย่างโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน วิชาแพทย์แผนโบราณก็มี ตำราหมอนวด และตำรา ยาแก้โรคต่างๆ ฯลฯ เลือกสรรเอาแต่ฉบับที่ดีลงความ เห็นกันว่าถูกต้อง แน่นนอน แล้ว มาจารึกลงแผ่นศิลาประดับไว้ในวัด เพื่อสะดวกแก่ประชาชนผู้ไม่เจ้อในตำราเรียน

เหล่านั้จะได้ไปศึกษาค้นคว้าหาคุ้ได้จากวัถัน เพราะในครงนน
 หนึ่งลือคำราต่าง ๆ เหล่านั้และครูบาอาจารย์หาได้ยากนัก ผู้ที่
 นั้อยู่ก็หวงแหนบืดบังไว้ไม่ยอมเบืดเผยให้ผู้อื่นทราบ และนั้อยู่
 ผิด ๆ ถูก ๆ ประการใดก็ไม้อาจทราบได้

อนั้วัถของเรานในครงนน นับว่าเป็นโรงเรียนของเราโดย
 ครง พระสงฆ์เป็นครูอาจารย์ และวัถยังเป็นศูนย์กลางสำหรับ
 การพบปะสังสรรค์ของคนโบราณทุกชนชั้นอีกด้วย ฉะนั้นการที่
 ทรงบำรุงวัถโดยประการดังกล่าวนั้ จึงนับว่าเป็นการบำรุงการ
 ศึกษานแนวใหม่ที่ไม่ม่ใครได้เคยทำมาแต่กาลก่อนเคย

โดยเหตุนี้ จึงมีคำกล่าวว่ วัถพระเชตุพน ๆ นั้
 เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของเมืองไทย

๔. วัถอรุณฯ สิ่งสำคัญซึ่งได้ทรงสร้างไว้ก็คือ พระ
 ปรางค์องค์ใหญ่ สูงเด่นเป็นสง่าแก่พระนครมาจนทุกวัถนั้

๕. วัถกลางเมือง สมุทราการ

๖. วัถนางนอง อยู่ในคลองด่านใต้

๗. วัถพระพุทราบาท ละครบุรี ได้ทรงปฏิสังขรณ์
 เครื่องพระมณฑาปใหญ่ และสิ่งอื่น ๆ อีกโดยทั่วไป

๔. วัดมหาธาตุ ได้ทรงสถาปนาใหม่ทั้งพระอาราม
ตามแผนผังเก่า แต่ให้กว้างใหญ่กว่าเก่า

๕. วัดโมลีโลก

๑๖ วัดยานนาวา เดิมเรียกกันว่า “วัดคอกควาย”
หรือ “วัดคอกกระบือ” ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม
และในครั้งนั้นเมื่อทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถแล้ว ใครจะทรง
สร้างพระเจดีย์เพิ่มขึ้น แต่ทรงพระราชดำริว่าจะสร้างเป็น
พระสถูปหรือพระปรางค์ก็มผู้นั้นมากแล้ว จึงทรง
คิดแบบพระเจดีย์ที่แปลกกว่าใครชนไว้ในวัดนี้ คือให้
สร้างมีฐานเป็นสำเภานาดเท่าเรือสำเภาจริง ๆ ๒๕๕
โดยพระราชดำริว่าต่อไปภายหน้าเรือสำเภาจะสูญไป ผู้ใดอยาก
ทราบว่าเป็นอย่างไร จะได้มาดูตัวนี้ อีกประการ
หนึ่งทรงระลึกถึงบารมีธรรมทั้งหลาย ซึ่งพระเวสสันดรโพธิสัตว์
อุปมาด้วยสำเภายานนาวา ในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร
และด้วยเหตุดังกล่าวมานี้เอง วัดนี้จึงได้เปลี่ยนนามพระราชทาน
ให้ใหม่ในโอกาสนั้นว่า “วัดยานนาวา”

๑๗. วัดระฆังโฆสิตาราม

๑๒. วัดราชสิทธิาราม ซึ่งพระองค์ท่านได้เคย
ผนวชอยู่แต่ก่อนมา

๑๓. วัดศาลาปูน พระนครศรีอยุธยา

๑๔. วัดสระเกศ ซึ่งสำคัญที่ทรงสร้างไว้ก็คือ พระ
วิหารประดิษฐานพระอัฐิเจ้าฟ้า ซึ่งเชิญมาแต่วัดวิหารทองเมือง
พิษณุโลก กับได้ทรงพระราชดำริจะสร้างพระเจดีย์ใหญ่อย่าง
พระเจดีย์ภูเขาทองที่พระนครศรีอยุธยา แต่ไม่ทันสำเร็จเพราะที่
ตรงนั้นอยู่ใกล้คลองเป็นดินอ่อน พอสร้างขึ้นไปได้หน่อยก็ทรุด
แก่เท่าใดไม่หาย เลยต้องหยุดสร้างค้างไว้เพียงฐาน มาสำเร็จ
เป็น “พระเจดีย์บรมบรรพต” ในรัชกาลที่ ๔

๑๕. วัดสุทัศน์ฯ วัดนี้สร้างค้างมาตั้งแต่รัชกาลแล้ว
มาเรียบร้อยบริบูรณ์ในรัชกาลนี้ แล้วได้พระราชทานนามว่า
“วัดสุทัศน์เทพวราราม”

๑๖. วัดสุวรรณาาราม พระนครศรีอยุธยา ซึ่ง
เป็นวัดประจำพระราชวงศ์จักรี ทรงสร้างเดิมต่อกันมาแทบทุก
พระองค์ สำหรับรัชกาลนี้ได้ทรงสร้างกุฏิที่พักถวายพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และทรงสร้างศาลาการเปรียญ
สำหรับส่วนพระองค์เอง

๑๗. วัดสังข์กระจาย

นอกจากที่กล่าวมานี้แล้ว ยังมีวัดทรงอุปการะและ
ปฏิสังขรณ์ด้วยประการต่าง ๆ อีกเป็นจำนวน ๓๓ วัด วัด
สำคัญก็ได้แก่ วัดจักรวรรดิราชาวาส (วัดสามปลื้ม)
ซึ่งเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) สร้าง วัดกัลยา-
มิตร ธนบุรี ซึ่งเจ้าพระยานิกรบดินทร (โต กัตยานมิตร)
สร้าง วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งสมเด็จพระราชวงศ์มอ
มหาศักดิ์พิศได้สร้างแล้วถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาล
อีกทั้งได้เชิญพระพุทธรูปอันดีหามาจากเมืองพิษณุโลกมาประดิษ-
ฐานไว้ในวัดนี้ด้วย

โดยที่การสร้าง และปฏิสังขรณ์พระอารามเป็นจำนวน
มากมายดังกล่าวมานี้เอง ฉะนั้นงานสมโภชของจึงได้มีขึ้น
เสมอ ๆ และเพื่อความสะดวกจึงมักโปรดให้มีการฉลองพร้อม ๆ
กันคราวละหลาย ๆ วัดเป็นข้อถือกระทำครั้งครั้งไปทั่วพระนคร
สร้างพระพุทธรูป

ก. พระพุทธรูปเนื่องด้วยพระราชประวัติ ได้ทรง
สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่วนมากเป็นพระผุดของพระองค์หรือ
หุ้มทองคำ เป็นพระทรงเครื่องคันปางห่มสมุทร นอกจากนั้น
หล่อด้วยเงินเท่าจำนวนพระชันษาหนังกองค์ละ ๑๐ คำตั้ง กัมถึง

๖๔ องค์ ทำแปลงๆ กัน แต่ยังคงสำคัญควรนำมากล่าวไว้ โดยเฉพาะก็คือ พระพุทธรูปยอพิฆาตโลก “กับ” “พระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัย” ซึ่งหล่อเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๘๕—๒๓๘๖ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องยืน ห่มทองคำหนักองค์ละ ๖๓ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ทรงพระราชนิพนธ์ถวายแด่สมเด็จพระอริยวงศาราชองค์หนึ่ง และสมเด็จพระบรมชนกนาถอีกองค์หนึ่ง

เหตุที่สร้างขึ้นก็ด้วยว่าในสมัยนั้น คนทั่วไปเมื่อกล่าวถึงรัชกาลที่ ๑ ก็เรียกกันว่า “แผ่นดินต้น” สำหรับรัชกาลที่ ๒ ก็เรียกกันว่า “แผ่นดินกลาง” พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงไม่พอพระทัย ด้วยว่าถ้ารัชกาลที่ ๑ เป็นแผ่นดินต้น รัชกาลที่ ๒ เป็นแผ่นดินกลาง รัชกาลที่ ๓ ก็จะต้องเป็นแผ่นดินปลายนับเป็นอันหมด จึงโปรดให้หล่อพระพุทธรูปสององค์ขึ้น ทรงพระราชนิพนธ์ถวายแด่พระมหากษัตริย์ทั้งสององค์นั้น แด่ถวายพระนามตามลำดับว่า “พระพุทธรูปยอพิฆาตโลก” และ “พระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัย” กับได้โปรดให้ประกาศเรียกนามอดีตรัชกาลตามพระพุทธรูปนี้มาสององค์เสียใหม่ว่า “แผ่นดินพระพุทธรูปยอพิฆาตโลก” และ “แผ่นดินพระเลิศล้ำนภลัย” ด้วย

ข. พระประธาน ได้โปรดให้หล่อพระประธานอัน

เชิญไปไว้ตามพระอุโบสถวัดสำคัญที่ทรงสร้างเป็นจำนวน หลาย
องค์ด้วยกัน เช่น

๑. พระพุทธรูปนาคคุณ ประดิษฐานอยู่วัดราชโอรส
หล่อแต่ยังมีได้โดยราชย์

๒. พระพุทธรูปวิโลกเชษฐ์ เป็นพระประธานในพระ
อุโบสถวัดสุทัศน์ ฯ ใหญ่กว่าพระพุทธรูปหล่อที่หล่อในสมัย
กรุงเก่าด้วยกัน หน้าตักกว้างถึง ๑๐ ศอก

๓. พระเศวตงูมณี ประดิษฐานอยู่วัดราชนาคา

๔. พระพุทธรูปมหาโลกาภินันท์ ประดิษฐานอยู่วัด
เฉลิมพระเกียรติ

ค. พระพุทธรูปปาง เรืองนเดิมทรงมีพระราชประ-
สงค์จะบำเพ็ญ พระ ราช กุศลให้เหมือน อย่าง พระ มหา กษัตริย์
โบราณครั้งกรุงศรีอยุธยาได้ทรงบำเพ็ญมา ด้วยมีเรื่องปรากฏ
อยู่ในพระราชพงศาวดารว่าสมเด็จพระไตรโลกนาถ ได้เคยทรง
รูปพระโพธิสัตว์ทั้ง ๕๕๐ ชาติชน แต่พระองค์ทรงรังเกียจว่า
รูปพระโพธิสัตว์ตามชาดกนั้น เป็นรูปเทวดาก็มี มนุษย์ก็มี
สัตว์เดียรัจฉานก็มี ไม่สมควรจะสร้างขึ้นเป็นเจดีย์ดลอุณห
บุชา จึงโปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิต
ชิโนรสทรงเลือกกันในคัมภีร์มีเรื่องพุทธประวัติ คิดเลือกพุทธ

อิริยาบถปางต่างๆ เพิ่มขึ้นนับรวมกับแบบเดิมที่มีอยู่ก่อนเป็น
๔๐ ปางด้วยกัน แล้วทรงสร้างเป็นพระพุทธรูปต่างๆ ขึ้นตามนั้น
ประดิษฐานไว้ในหอราชกรมานุสร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ง. พระพุทธรูปใหญ่พิเศษ ได้ทรงสร้างไว้ ๒ องค์
ด้วยกัน คือ

๑. พระพุทธรูปไทรวิคิตน์นายก เรียกกันว่า “พระโต”
อยู่ในพระวิหารวัดกัลยาณมิตร ทรงสร้างตามแบบอย่างพระวัด
พระพนัญเชิง พระราชทานช่วยเจ้าพระยาทิพากรบดีทร (โต-
กัลยาณมิตร) ซึ่งเป็นผู้สร้างวัดขึ้น

๒. พระพุทธรูปโตบาลัน ได้ทรงสร้างขึ้นในพระวิหาร
วัดพระเชตุพนหนึ่ง เป็นพระใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ กับอีกองค์
หนึ่งทรงสร้างไว้ที่วิหารวัดราชโอรส

นอกจากนี้ยังได้ทรงสร้างเครื่องทรงพระแก้วมรกต
สำหรับฤดูหนาวขึ้นอีกชุดหนึ่ง เพิ่มเติมจากที่พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงสร้างไว้แล้วสำหรับฤดูร้อนและฤดูฝน

พระสถูป ได้ทรงสร้างไว้หลายแห่งด้วยกัน คือ

๑. พระสถูปเจดีย์ ที่สมุทรปราการ

๒. พระบรมบรรพต ได้ทรงพระราชดำริจะสร้าง
เป็นพระเจดีย์เขาทองตามแบบอย่างที่พระนครศรีอยุธยา แต่

ฐานได้ทรงลงมาแต่ก่อน ไม่ทันได้สร้างสำเร็จในรัชกาลของ
พระองค์

๓. จำเภายานนาวา ทรงสร้างไว้ที่วัดยานนาวาซึ่ง
ได้กล่าวดำเนินแล้ว

๔. โฉมปราสาท วัดราชบพิธ ได้ทรงสร้างขึ้นแทน
พระเจดีย์ที่อยู่มากคั่นคายเป็นตามวัดอื่น ๆ จึงทรงคิดแบบ
ของแปลก ๆ ใหม่ ๆ ขึ้น ทำนองเดียวกับที่ทรงพระราชดำริสร้าง
เจดีย์จำเภายานนาวา

๕. พระปรางค์วัดอรุณ ซึ่งเป็นพระราชดำริของ
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาแต่เดิม ที่จะให้พระปรางค์องค์นี้
เป็นพระมหาธาตุเจดีย์สำหรับพระนคร แต่ยังไม่ทันสร้างก็
สวรรคตเสียก่อนมาได้สร้างจนเรียบร้อยบริบูรณ์ใน รัชกาล
เป็นพระปรางค์ที่ยกย่องกันว่างามมากองค์หนึ่ง สามารถ
จะสู้กับพระปรางค์ที่สร้างในสมัยอื่นได้ทั้งรูปทรงและ
ฝีมือสร้าง

๖. พระมหาเจดีย์วัดพระเชตุพนฯ ได้ทรงสร้าง
ขึ้นอีก ๒ องค์เคียงข้างกับพระเจดีย์ศรีรัตนเพชญดาญาณที่
รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างไว้ข้างตะเกองค์ องค์ทางเหนือทรงขนานนามว่า
“พระมหาเจดีย์ดิลกธรรมนิทาน” ทรงพระราชทาน

อุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย องค์ทางทิศใต้ทรงขนานนามว่า “พระ
มหาเจดีย์มนต์ปิตุปริชา” เป็นส่วนของพระองค์เอง

สร้างพระไตรปิฎก

ในรัชสมัยนเรศวรมหาราชได้มีการสร้างพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมาก
นับยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ทั้งทำกันโดยคนมีอุปถัมภ์ ชักชวน
อุทิศของครบถ้วนอีกด้วย เฉพาะฉบับที่ทรงสร้างสำหรับหอหลวง
นั้น มีชื่อเรียกดังนี้

๑. ฉบับบรรณานุกรม ฉบับนี้พิมพ์ขึ้นเพื่อ
 ถวายพระไตรปิฎกฉบับใด ๆ ทุกฉบับ บรรจงทำกันตั้งแต่เด็ก
 ไปตาม ฝีมือจาร ฝีมือเขียน ถวายรันทนาไปปก ทำกรวย
 คมกร บายช่อคมกร ตลอดจนเด็กอกผ้าห่อคมกร ส่วนเป็นของ
 บรรจงทำด้วยฝีมืออันวิจิตรทางต้น

๒. นบ^๑บรค^๒น้ำไท ทรงสร้างตำหรับหอหลวง ใช้ในการสอบได้พระปริยัติธรรม สร้างลักษณะเดียวกันกับนบ^๑บรค^๒น้ำเอก แต่ฝีมือประณีตของลงมา

๓. ฉบับทงน้อย เป็นฉบับข้างผู้หญิงซึ่งจัดทำกัน
ขึ้นในรัชกาลที่ ๕ คือฉบับที่บันทึกของทบอย่างฉบับทงใหญ่ที่สร้าง
ในรัชกาลที่ ๓ จึงเรียกว่า “ฉบับทงน้อย”

๔. ฉบับขุขบ่อ ฉบับเขียนรูปตัวหนังสือเป็นอักษร
ขอมย่ออย่างฉบับรัชกาลที่ ๓ ผิดแต่ด้านเล็กน้อย และมีใบปก
รตนา

๕. ฉบับอักษรรามัญ ฉบับนี้เข้าใจว่าจำลองมาจาก
พระไตรปิฎกซึ่งพระมอญหาได้ในเมืองรามัญเขามาถวาย
นอกจากนี้พระองค์ท่านยังได้ทรงสร้าง พระไตรปิฎก จม
ใหญ่สำหรับพระราชทานพระอารามหลวงอีก ๒ ฉบับ คือ

๑. ฉบับเทพชุมนุม ใบปกเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเทพ
ชุมนุม พระราชทานไปไว้วัดพระเชตุพน ฯ

๒. ฉบับลายก้ามระดอ ใบปกเขียนลายก้ามระดอ ได้
ทรงสร้างแต่ยังมีตัวขึ้นครของราชสมบัติ พระราชทานไว้สำหรับ
วัดราชโอรส

คัมภีร์พระไตรปิฎกที่สร้างในรัชกาลที่ ๓ ได้รับยกย่อง
ว่าเป็นเยี่ยมกว่าฉบับที่สร้างในรัชกาลก่อนๆ ด้วยประการทั้งปวง
ทั้งนี้ด้วยเหตุประการหนึ่งก็คือในรัชกาลนี้ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้า ฯ ทรงผนวชอยู่ตลอดรัชกาล ได้ทรงเอาเป็นพระราช
ธุระดบดองคัมภีร์พระไตรปิฎก ทรงทราบว่าพระไตรปิฎกที่มี
อยู่ในเมืองไทยนั้นยังไม่ครบบริบูรณ์ และบางคัมภีร์ทรงสงสัยว่า
จะยังไม่ถูกต้องอยู่บ้าง จึงทูลแต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ

ว่าควรจะหาพระไตรปิฎกฉบับประเทศอื่นมาเพิ่มเติม เพื่อสอบ
ทานกับฉบับที่มีอยู่แล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเห็น
ชอบด้วย จึงโปรดให้ดำเนินการดังนี้

๑. โปรดให้ส่งมณฑลไปดังกา ๒ ครั้ง คือเมื่อ พ.ศ.
๒๓๘๕ ครั้งหนึ่ง และเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ อีกครั้งหนึ่ง สืบหา
พระไตรปิฎกฉบับดังกาเข้ามาได้มาก ค้นคว้าได้ทั้งกาไม่มั่งจัด
พระราชทานไปแจกเปลี่ยนกันคัดลอก

๒. โปรดให้พระมอญช่วยกันหาพระไตรปิฎกทางรามัญ
ประเทศเข้ามาถวายอีกทางหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้จึงได้ค้นคว้าพระไตรปิฎกฉบับต่างประเทศเข้ามา
เมื่อในรัชกาลที่ ๓ มากขึ้น นอกจากนั้นพระองค์ยังมีพระราช
ประสงค์จะให้แปลพระไตรปิฎกออกเป็นภาษาไทย จึงโปรดให้
วางกฎกาพระสงฆ์ที่ถวายเทศน์เวร ให้เทศน์เรื่องโดยลำดับใน
พระไตรปิฎก โดยให้ราชบัณฑิตส่งหนังสือฉบับหลวงไปพร้อม
กับกฎกา ให้พระผู้จะเทศน์แปลแต่งเป็นภาษาไทยสำหรับถวาย
เทศน์ โดยวิธีนี้จึงทำให้การสอบสวนกันควาพระไตรปิฎกได้ เป็น
ไปอย่างกว้างขวางขึ้น ความบกพร่องวิปถาตในต้นฉบับคัมภีร์จึง
ได้รับการปรับปรุงแก้ไขจนถูกต้องเป็นอันดียิ่งกว่าครั้งก่อน ๆ มา

ข่าวการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม

ในรัชกาลนั้นได้ทรงให้ความสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าเป็นพิเศษ เช่นโปรดให้จ้างอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมแก่ภิกษุสามเณรทุกพระอารามหลวง และในพระบรมมหาราชวังก็โปรดให้ตั้งโรงเรียน เพื่อให้พระภิกษุสามเณรใช้เป็นที่พักเล่าเรียนพระปริยัติธรรม และยังได้พระราชทานตำรับเรียงเพดานอีกด้วย ต่อมาเมื่อมีจำนวนพระภิกษุสามเณรที่มาเล่าเรียนมากขึ้น ก็โปรดให้ย้ายไปบอกพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และยังได้ทรงอุดหนุนการเล่าเรียนด้วยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า ถ้าสามเณรรูปใดท่องสูตรมุลได้ ก็ได้รับพระราชทานรางวัล และสำหรับพระสงฆ์ที่สอบได้ได้เป็นเปรียญ และได้เลื่อนเป็นที่พระราชกณะแล้ว ถ้ามีความรุดาตกทุกข์ได้ยากหรือเป็นทาสผู้อื่น ก็โปรดให้จ่ายพระราชทรัพย์ช่วยไถ่ถอนให้เป็นอิสระแก่ตัว หากดาดักขาบทแล้วจะไปรับราชการอยู่ในกรมใดก็โปรดให้ตามใจสมัคร

ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้พระสงฆ์สามเณรในครั้งนั้นพากันอุตสาหะเล่าเรียนพระไตรปิฎกทั้งในกรุงและตามหัวเมืองเป็นอันมากยิ่งช่นกว่าในกาลก่อนมา

พระราชจริยาวัตร

“เมื่อยังไม่ได้ผ่านพิภพ เสด็จอยู่วังนอกก็ไต่ตั่งโรงทาน ให้ทานจุบจิบจยัฒนบรึกขาร ให้มีเทศนาเป็นธรรมทาน ให้อาจารย์บอกพระคัมภีร์ ให้เลี้ยงยาจากวณิพกทุกเวลา ให้ทานยาแก้โรคต่าง ๆ ถึงวันพระก็ให้ปล้ำขยี้สัตว์ แจกเงินแก่คนสูงอายุและคนยากเดือนละ ๘ ครั้ง คนตะเฟื่องเต็มมือเป็นนิตย์ ครั้นได้เถลิงสิริราชสมบัติแล้ว ก็โปรดให้ทำถ้ำโรงทานขึ้นใหม่ที่ริมกำแพงพระราชวังด้านข้างแม่น้ำ ให้ทานเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่บริจาคพระราชทรัพย์มากออกไป”

“ฤดูดำเภาออก ก็พระราชทานข้าวกตัญญูมอบให้ขุนจู้ดำละ ๕๐ ถึงบ้าง เกวียน ๓ บ้าง ออกไปให้ทานแก่คนโง่ที่เมืองจันททุก ๆ ดำ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอื่นอีกเป็นหลายอย่างหลายประการ เป็นอเนกปริยายเหลือที่จะพรรณนา”

“ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประพาสที่ใดตำบลใดเลย เสด็จแต่ฤดูประทานผ้ากฐินคราวหนึ่งเท่านั้น”

“ละครผู้หญิงก็ไม่ได้ทรง ทรงแต่พระราชกุศลและการแผ่นดิน”

นี่คือพระราชจริยาวัตรของพระองค์ ท่าน ที่ปรากฏอยู่ใน

พระราชพงศาวดาร และได้หยิบยกมาแสดงไว้เพียงบางตอน ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้งว่าพระองค์ท่านทรงฝักใฝ่แต่การพระราชกุศลและการพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

และยังมีคำบอกเล่ากันมาว่าเวลาที่พระองค์ท่าน เสด็จลงดำเนินเท้า ทรงแยกราชยานผ่านหน้าพระมหาปราสาท (คือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ซึ่งเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรครั้งนั้น) พอได้ทรงสดับเสียงพระภิกษุสามเณรแปลพระไตรปิฎก ก็ทรงประสานพระหัตถ์อนุโมทนาทุกคราวที่เสด็จผ่านไป และแม้สามเณรที่เข้ามาเรียนหนังสือนั้นจะคนองบ้างก็ไม่ทรงถือโทษ เล่ากันว่าครั้งสามเณรมาคอยเรียนหนังสือ เตะตะกร้อกันในศาลาพระมหาปราสาท เจ้าพนักงานต้องห้ามปราม และเมื่อได้ความขึ้นกรามบังคมทูลเข้า แทนที่จะทรงกริ้วกลับมีพระราชดำรัสแต่เพียงว่า “เจ้ากูจะเล่นบ้างก็ช่างเจ้ากูเถิด”

นอกจากนี้ปรากฏว่าหากมีการอันใดที่เป็น ประโยชน์แก่บ้านเมืองเกิดขึ้นพอจะนำมา เกื้อ กุศล แก่การ พระ ศาสนาได้ แล้วเป็นต้องโปรดให้กระทำในทางบำรุงพระพุทธศาสนา ก่อนอื่นทันที เช่น เมื่อคราวชุกคร่าของแดงที่อำเภอจันทิก จังหวัด

นครราชสีมา ได้แร่เป็นเนื้อทองแดงลงมามาก ก็โปรดให้นำมาหล่อเป็นพระพุทธรูปก่อนจะนำไปใช้ประโยชน์ในทางอื่น ครั้นนั้นคงใช้ทองแดงที่ได้จากจันทักสันไปในการหล่อพระเป็นอันมาก และได้ทรงพระพุทธรูปเป็นจำนวนหลายองค์ด้วยกัน คือ พระประธานในพระอุโบสถ วัดราชนัดดา (พระเชษฐาโมฤตย์) องค์หนึ่ง พระประธานในพระอุโบสถวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระพุทธรูปมหาโกกนิทัศน์) องค์หนึ่ง กับได้โปรดให้นำไปใช้ในการสร้างพระพุทธรูปปาง ตามที่ได้ทรงคิดขึ้นใหม่อีกถึง ๓๔ ปางด้วยกัน

อีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๒ ก็ได้โปรดให้หล่อพระประธานขึ้นด้วยถากดินทองเหลือง ที่โปรดให้จับมาเผาเสียในครั้งนั้น แล้วประดิษฐานไว้เป็นพระประธานในการเปรียญวัดสุทัศน์ฯ

สรุปแล้วก็กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไม่ว่าจะทรงประทับอยู่ที่ใด ไม่ว่าจะมีความเห็นอันใดเกิดขึ้น พระองค์ท่านเป็นต้องทรงนึกถึงแต่การบำรุงพระพุทธศาสนาเอาไว้ก่อนเป็นปฐม

รัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ. ๒๓๙๔—๒๔๑๑)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น พระ มหา
 ษัตริย์พระองค์เดียวที่ผนวชอยู่นานที่สุด ไม่เคยปรากฏมีพระ
 มหาษัตริย์พระองค์ใดมาเท่าเทียมได้ และทรงเป็นพระมหา
 ษัตริย์พระองค์เดียวของพระราชวงศ์จักรีที่แตกฉานใน พระไตร
 ปิฎกอย่างถึงขนาด ซึ่งหากจะนับรวมมาแต่สมัยสุโขทัยซึ่งพระ
 พุทธศาสนิกได้เริ่มตั้งมั่นเป็นนิกายมาแล้ว พระองค์ก็ทรง
 เป็นพระมหาษัตริย์ไทยองค์ที่ ๒ ที่เชี่ยวชาญจัดเจน
 ในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ถัดจาก
 พระมหาธรรมราชาธิไทยแห่งราชวงศ์พระร่วงสุโขทัยมาเป็น พระ
 องค์แรก

พระราชกรณียกิจของพระองค์ใน การ บำรุง พระ พุทธ
 ศาสนาที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ คือ

ทรงให้กำเนิดธรรมบุติกาย (พ.ศ. ๒๓๗๒).

เนื่องด้วยทรงมีเหตุการณ์จำเป็นทางการ เมือง มา บังคับ
ในฐานะที่ทรงมีสิทธิ์ในราชบัลลังก์สืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยองค์พระบรมชนกนาถ ขณะนั้นหลวงทศนว
แล้วไม่เท่าใดพอเกิดเหตุสมเด็จพระ บรม ชนก นาถสวรรคต ลง
และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ครอง ราช สมบัติสืบ
ต่อมา ก็ทรงตัดสินพระทัยแน่วแน่ว่าจะยึดเอาผ้ากาฬาวพัตร
ขึ้นเป็นทิวังต่อไปโดยไม่กำหนด แล้วยังทรงพระเมตตาแก่นักภาษานา
มครจนแตกฉานได้อย่างเป็นที่น่าอัศจรรย์ในช่วงเวลานั้น จน
จนเป็นที่เลื่องลือกันในครานั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ
ถึงกับโปรดให้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในที่ประชุมพระราชาคณะ
ผู้ใหญ่ถวายต่อหน้าพระที่นั่ง เป็นที่พอพระราชหฤทัยมากทรง
พระราชทานพัดยศเปรียญเอกให้ทรงอยู่คราวหนึ่ง ต่อมาไม่ช้า
ก็โปรดให้ตั้งเป็นพระราชาคณะ และได้เป็นกรรมการในการ
สอบไล่พระปริยัติธรรมด้วยพระองค์หนึ่งต่อมา

การศึกษาในวิชา พุทธ ศาสตร์ ของ พระ องค์ ท่าน ตามที่
กล่าวณ ก็เป็นเพราะด้วยคงพระทัยที่จะทรงศึกษาพระพุทธศาสนา
ให้รอบรู้อย่างถ่องแท้แน่นอนเท่านั้น มิได้ทรงมุ่งเพื่อตำแหน่ง

ฐานันดรแต่อย่างใด เพราะฉะนั้นเมื่อทรงศึกษาภาษามครไปจน
ถึงสามารถอ่านพระไตรปิฎกเข้าพระทัยได้โดยถำพึงพระองค์เอง
แล้ว ก็ทรงพยายามพิจารณาวิจิตรวิชัยข้อความตามที่ปรากฏอยู่
ในคัมภีร์เหล่านั้นแต่ระดับโดยละเอียด มิได้ทรงเชื่อถือแต่
ตามคติที่ครูอาจารย์สั่งสอนกันต่อ ๆ มาเท่านั้น ซึ่งเป็นวิธีการ
ของการศึกษาอย่างแท้จริง ผิดกับบุคคลอื่น ๆ ที่เคยร่ำเรียนกัน
มาแต่ก่อน

โดยวิธีที่ทรงศึกษาดังนั้นเอง ในไม่ช้าก็ทรงเข้าใจแก่น
เนื้อแท้ของพระพุทธศาสนาได้ จนถึงกับทรงสามารถวิจิตรวิชัยได้
ว่าคัมภีร์เล่มใดเป็นของที่พระโบราณจารย์แต่งขึ้นโดยอศโหมัต
ในชั้นหลัง มิได้เป็นพุทธวจนะอย่างแท้จริง จึงทำให้คัมภีร์
ต่าง ๆ เหล่านั้นขัดแย้งกันจนเองก็มีเป็นอันมาก ก่อให้เกิดความ
ยุ่งยากในการประพฤติปฏิบัติ

ด้วยการพิจารณาพระไตรปิฎกของพระองค์ดังกล่าวนั้นเอง
เมื่อทรงพิจารณามายัง พระวินัยปิฎก ความที่ปรากฏชัดแก่
พระญาณว่าวินัยดัดจริตทั้งหลายเท่าที่พระองค์ชาวไทยเราประพฤติ กัน
เป็นแบบแผนอยู่ในเวลานั้น ได้ผิดไปจากพระวินัยที่พระพุทธ
องค์ทรงบัญญัติอยู่มาก ยิ่งพิจารณาไปก็ยิ่งเห็นความวิปลาส

ต้นท้าวธาดะด้วย ทำให้ได้ทรงทราบถึงระเบียบวัตรปฏิบัติของ
พระมอญคณะกัถยานีโดยพิสดาร ทรงพิจารณาเห็นว่าไม่ห่าง
ไกลจากพระพุทธบัญญัติอันแท้จริงที่ทรงยึด และทรงเลื่อมใส
ใคร่จะประพฤติปฏิบัติตามแบบพระมอญนี้ แต่มีความขัดข้อง
ด้วยเสด็จประทับอยู่หัวตำหนักขาคู อันเป็นที่สถิตของสมเด็จพระ
สังฆราชเวลานั้น จะทรงประพฤติให้ผิดกับระเบียบแบบแผน
ของพระองค์ในวัดนั้น ก็จะมีเกิดความกนเืองกันขึ้น จึง
เสด็จย้ายไปประทับอยู่ด้วยวัดสมอราย (วัดราชาธิวาสเดิมนั้น)
แต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๒

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้เสด็จไป ประทับ
อยู่หัววัดสมอรายแล้ว ก็ทรงปฏิบัติตามวินัยวัตรใหม่ทรง
สอบสวนเห็นว่าถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติแล้ว ครองนมพระภิกษุ
หนุ่มเป็นเจ้าบ่าว เป็นลูกผู้ตบ้าง ได้ถวายตัวเป็นาสนุศิษย์ศึกษา
และปฏิบัติตามวินัยวัตรซึ่งทรงบัญญัติขึ้นใหม่มากจนทุกที จน
เกิดเป็นพระสงฆ์คณะใหม่ขึ้นได้ชื่อว่า “ธรรมยุติกนิกาย” ขึ้น
สืบต่อกันมาจนทุกวันนี้ เป็นคณะสงฆ์ซึ่งยกย่องกันว่ามีความ
เคร่งครัดเป็นพิเศษ และเป็นเหตุให้พระสงฆ์ในนิกายเดิมที่เรียก

กันว่า “มหานิกาย” ได้ค้นคว้าพบในเรื่องลัทธิวินัยการปฏิบัติ
ของสงฆ์ชนมาบ้างอีกทางหนึ่งด้วย

เรื่องหนึ่งนับว่าเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญประการหนึ่งของ
พระองค์ท่านในการเสริมสร้างความเป็นมาขึ้นแก่พระพุทธศาสนา
สืบต่อไป

สร้างปฏิสังขรณ์ พระอารามและเจดีย์สถานต่าง ๆ

พระอารามหลวงทรงสร้างใหม่ในกรุง มี ๕ พระอาราม
คือ

๑. วัดบรมนิวาส ทรงสร้างแต่ยังทรงผนวชอยู่ เพื่อ
เป็นที่ประทับจำพรรษาพระอิริยาบถ เดิมมีชื่อว่า “วัดนอก”

๒. วัดโสมนัสวิหาร ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๖
อุทิศพระราชทานแด่สมเด็จพระนางโสมนัสวัฒนาวดี ซึ่งสิ้นพระ
ชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕

๓. วัดปทุมวนาราม ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐
พระราชทานเป็นวัดของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

๔. วัดราชประดิษฐ์สถิตยัมพนาถวิหาร ทรง
สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ ทรงพระราชอุทิศเฉพาะพระองค์ขณะ
ทรงบำเพ็ญกนิกาธิบาย ซึ่งเป็นด้านศิษย์ของพระองค์

๕. วัดมกุฏกษัตริยาราม

เริ่มสถาปนาเมื่อ

พ.ศ. ๒๔๓๐

สิ่งที่ทรงปฏิสังขรณ์ เพราะที่ตำหนักมี

๑. วัดสระเกศ โปรดให้สร้างพระเจดีย์ภูเขาทองที่
รัชกาลที่ ๓ ทรงเริ่มการค้างไว้แค่นั้นฐานด้วยดินอ่อนทรุดจนแก
ไม่หาย ถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ซ่อมแปลงพระเจดีย์ที่ค้างไว้
ทำเป็นภูเขาและสร้างเจดีย์ไว้บนยอด ทำบันไดเวียนขึ้นไปได้
ถึงพระเจดีย์สองทาง พระราชทานนามว่า “บรมบรรพต”
และโปรดให้สร้างพระเมรุรอบพระอุโบสถที่ค้างมาแต่รัชกาลที่
๓ นั้นจนสำเร็จบริบูรณ์

๒. วัดอรุณราชวราราม ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์
หลายครั้งด้วยกัน รวมทั้งเปลี่ยนนามวัดเสียใหม่จาก วัดอรุณ
ราชวราราม “มาเป็น” “วัดอรุณราชวราราม” ด้วย

๓. พระสัมพุทธเจดีย์ ซึ่งรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงสร้าง
ไว้กลางเกาะเมืองสมุทรปราการนั้น ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้โปรดให้
สร้างใหม่ให้ใหญ่และงดงามกว่าของเดิม ส่วนพระเจดีย์เก่าไว้
ภายใน กับได้โปรดให้ถมขยาย เกาะให้กว้างออกไป สร้าง
พระวิหารหลวง หอระฆัง และสิ่งอื่น ๆ เพิ่มเติมไว้เป็นอันมาก

๔. พระพุทธบาท ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์หลายสิ่งด้วยกัน สิ่งที่ทรงสร้างใหม่ก็หลายสิ่ง เช่นโปรดให้สร้างพระมุกุฏรัตนเจดีย์ที่อยู่ใกล้พระมณฑปใหญ่และสร้างพระมณฑปน้อยเปลี่ยนของซึ่งสร้างไว้แต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ให้คงงามกว่านั้น คงว่าเก่า ทรงโปรดให้เปลี่ยนแผ่นเงินปูพื้นพระมณฑปเป็นแผ่นเงิน ฯลฯ

๕. พระปฐมเจดีย์ เมื่อขณะที่พระองค์ทรงผนวชอยู่นั้น ได้เสด็จครั้งไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ซึ่งขณะนั้นยังสร้างอยู่ ทรงพระราชดำริว่าเป็นพระเจดีย์ใหญ่โตและเป็นสถานเก่าแก่ก่อนว่าแห่งอื่นๆ บรรดาที่มีอยู่ในประเทศไทยเวลานั้นสมควรจะได้บูรณะปฏิสังขรณ์ให้คืนดี จึงได้ทรงนำกระแสพระราชดำริทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ทรงโปรด ครั้นว่า “เป็นของอยู่ในป่ารกจะทำขึ้นก็ไม่เป็นประโยชน์อันใดนัก”

ครั้นเมื่อได้เสด็จขึ้นเสวยราชย์แล้วจึงโปรดให้ดำเนินการปฏิสังขรณ์ โดยทรงออกแบบทำเป็นพระมหาสถูปใหม่ หุ้มองค์เดิมไว้ภายใน ได้เริ่มลงมือก่อสร้างแต่ พ.ศ. ๒๓๘๖ เป็นต้นมา ได้เกิดอุปสรรคเหตุบังเอิญมาเสียครั้งหนึ่ง จนต้องทรงคิด

แบบจีนใหม่ให้ฐานผายออกไปให้มากกว่าเดิม และเริ่มตั้งม้อ
สร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ พร้อมทั้งโปรดให้สร้างวิหารทั้ง ๔
ทิศไว้พระพุทธรูป ๔ ปาง และพระระเบียงล้อมรอบ อีกทั้ง
กอบด้วยพระปฐมเจดีย์แบบองค์เก่าของเดิมแต่ย่อมกว้างอยู่ทาง
ทิศใต้ และพระเจดีย์แบบพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราชไว้
ทางทิศตะวันตก ทรงสร้างพระอุโบสถห่อระฆังขึ้นใหม่และปลูก
ต้นไม้ต่าง ๆ อันเกี่ยวกับพุทธประวัติ เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร
ต้นจิก ฯลฯ ไว้รอบนอก นอกจากที่กล่าวมานี้แล้วยังได้โปรด
ให้สร้างสิ่งอื่น ๆ อีกมากมายหลายประการ เกินกว่าจะพรรณนา
ให้ครบถ้วนในที่นี้ได้ แต่การยังมีหน้าที่จะเรียบเรียงบริบูรณ์
พระมหาสถูปยังไม่ทันได้ยกยอด ก็สวรรคตลงเสียก่อน

นอกจากนี้ตามหัวเมืองอื่น ๆ ก็ได้โปรดให้สร้างปฏิสัง-
ขรณ์วัดวาอารามไว้หลายแห่งด้วยกัน จนไม่อาจสามารถนำมา
กล่าวไว้ในที่ทั้งหมดได้ เป็นต้นว่าที่พระนครศรีอยุธยา ก็
ได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์และวิหารเพิ่มเติมขึ้นไว้ในวัดสุวรรณ
ดาราม อันเป็นวัดประจำพระราชวังจักรี และโปรดให้บูรณะ
วัดชุมพลนิกายบาราม ที่บางปะอิน ตามแบบเดิมที่สร้างไว้
แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาทุกประการ กับได้โปรดให้เขียนภาพชาดก

ไว้ที่ฝ่ายหนึ่งพระอุโบสถด้วย

ส่วนที่เมืองเพชรบุรี ก็ปรากฏว่าได้ทรงสร้างและ
ปฏิสังขรณ์ถึงตำหนักของพระพุทธศาสดาไว้มิใช่น้อย เช่น โปรต
ให้สร้าง พระธาตุจอมเพชร ไว้บนยอดเขามหาสวรรค์ (หรือ
ที่เรียกกันทั่วไปว่า “เขาวัง”) ยอดกลาง พระสุทธเสลเจดีย์
ไว้ที่ยอดเขามหาสวรรค์ยอดข้างทิศใต้ และสร้างพระวิหารน้อย
(ชาวเมืองเรียกกันว่า “โบสถ์พระแก้ว”) ไว้ข้างหน้าพระเจดีย์
องค์หนึ่งซึ่งทั้งสองแห่งที่กล่าวมานี้ได้โปรดให้สถาปนาพร้อม
กันกับพระราชวัง อันมีนามเรียกรวมกันทั้งหมดว่า “พระนคร
ศรี” สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ นอกจากนั้นแล้ววัดวาอาราม
อีกหลายแห่งด้วยกันในเมืองนี้ ก็ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นเป็น
เป็นอันมาก เช่น วัดมหาสมณาราม โปรดให้สถาปนาใหม่
หมดทั้งพระอาราม วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ โปรดให้บูรณะ
ซ่อมแซมองค์พระประไพวงศ์ และยังได้โปรดให้สร้างพระ
พุทธรูปขนาดใหญ่ไว้ในถ้ำเขาหลวง เป็นพระพุทธรูปฉลอง
พระองค์ของพระราชโอรส พระราชธิดา และเจ้าจอมต่าง ๆ อีก
เป็นจำนวนนับสิบ ๆ องค์ ฯลฯ

กำเนิดประเพณีมาฆบูชา (พ.ศ. ๒๓๕๔)

โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่าวันมาฆบูชา (วันเพ็ญ
กลางเดือน ๓) เป็นวันสำคัญ^๕ของพระพุทธศาสนาวันหนึ่ง จึง
เห็นสมควรที่จะจัดให้มีการประกอบพระราชพิธี^๕บำเพ็ญกุศล^๕
เช่นเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรด
ให้แรกจัดพระราชพิธี^๕มาฆบูชาแล้ว จึงทรงพระกรุณาให้
จัดพระราชพิธี^๕บำเพ็ญพระราชกุศล^๕เนื่องในวันมาฆบูชา
ขึ้นในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ เป็น
ครั้งแรก และให้ถือเป็นกำหนดในทางราชการเป็นงานหลวง
ตลอดไป ต่อมาวัดอื่น ๆ ที่พระราชาอาณาจักรได้จัดให้^๕
ขึ้นบ้าง และถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้

สร้างพระไตรปิฎก

ในรัชกาลนั้นได้โปรดให้ตรวจหนังสือคัมภีร์^๕พระไตรปิฎก
ในหอพระมณเฑียรธรรมอีก ก็ปรากฏว่าหนังสือหลวงขาด
บัญชีไปจนครบบริบูรณ์^๕ ก็ยังได้โปรดให้สร้างคัมภีร์พระ
ไตรปิฎกฉบับใหม่สำหรับหอหลวงขึ้นอีกฉบับหนึ่ง มีชื่อเรียก
กันว่า “ฉบับต้องชาติ” เพราะด้านข้างปิดทองประดับชาด

บำรุงพระพุทธศาสนาตั้งมหายาน

การนับถือพระพุทธศาสนาตั้งมหายานในเมืองไทยเรา

นั้นคงจะสัญญาจะไปแล้วแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่งพระ
พุทธศาสนาดัทธิหินยานแบบลังกาวงศ์ ได้เข้ามาตั้งมั่นคงชนแทนที่
ต่อมาในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นั พระพุทธ
ศาสนาดัทธิมหายานนั้น ก็กลับได้รับการรับรองจาก ทางราชการขึ้น
อีกครั้งหนึ่งเป็นครั้งแรก โดยทรงรับให้เข้าอยู่ในพระบรมราชูป-
ถัมภ์เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนานิกายอื่น ๆ

๒๒๕๔ ๕
ทรงนึกเห็นเนื่องจากได้มีพระญาณ ซึ่งนับพระพุทธศาสนาดัทธิ
มหายาน อพยพระเข้ามา พึ่งพระบรมโพธิ์ สัมภาร อยู่ใน ประเทศเรา
หลายคราวด้วยกัน เช่น องค์เชียงสุทพาเข้ามาเมื่อครั้งกรุงธนบุรี
คราวหนึ่ง องค์เชียงต้อพาเข้ามาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าฯ อีกคราวหนึ่ง ต่อมาเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์
สิงหเสนี) พาเข้ามาเมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ
อีกคราวหนึ่ง มีพระญาณในดัททธิมหายานนั้นมาด้วยทุกคราว
แต่ยังมีได้รับการยกย่องรับรองจากทางราชการแต่อย่างใด ครั้น
ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าฯ ยังผนวชอยู่นั้น ได้ทรงมีโอกาสดำสัมาคมกัน
เคยด้วยพระญาณเหล่านั้น มีที่ขอบพระราชธรรมาศัยคือ องค์

(ซึ่งได้เป็นที่พระครูคณานัมมธมมาจารย์ อยู่วัดอภัยราชบำรุง
ที่ตลาดน้อย) เป็นต้น ฉะนั้นเมื่อพระองค์ท่านได้ขึ้นครองราช
สมบัติแล้ว จึงโปรดให้นิมนต์พระญวนมาทำพิธีก่อกำ
ขึ้นเป็นครั้งแรก และเมื่อได้มีญวนพวกหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่
บริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษมได้สร้างวัดขึ้น ก็พระราชทานนาม
ให้ว่า “วัดสมณานัมบริหาร” ซึ่งภาษาชาวบ้านทั่วไปเรียก
กันว่า “วัดญวนสะพานขาว” ยังปรากฏยืนยันอยู่ดังต่อมา
จนทุกวันนี้

แต่เดิมมา ก็โปรดให้ ทนุบำรุง พระญวนขึ้นเป็น อภิเษก
หนึ่งด้วย จึงนับได้ว่าการบำรุงพระพุทธศาสนาที่มหิมาหานได้
กลับขึ้นในประเทศไทยเรานี้แต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา

สร้างพระพุทธรูป

ในรัชกาลที่ ๔ ทรง พระกรุณาให้สร้าง พระ พุทธรูปขึ้น
พระราชทานไปไว้ตามพระอารามต่าง ๆ ทั้งในกรุงและหัวเมือง
เป็นจำนวนหลายองค์ด้วยกัน จะขอนำมากล่าวเป็นอุทาหรณ์
เฉพาะองค์ที่สำคัญดังต่อไปนี้

๓. พระสัมพุทธพรรณี (พ.ศ. ๒๓๗๓) ขณะเมื่อ
ยังทรงผนวชเสด็จ ประทับอยู่ ณ วัดสมอราย ในรัชกาลที่ ๓ นั้น

ได้ทรงพระ ราช ดำริสืบสวนพระพุทธรูปลักษณะ ใน คัมภีร์ต่าง ๆ แล้วทรงออกแบบให้ช่างสร้างพระพุทธรูปขึ้น ตามที่ทรงเชื่อว่า ค้องตามพระพุทธรูปลักษณะพระองค์หนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ ถวาย พระนามว่า “พระสัมพุทธพจน์” ขณะนั้นประดิษฐานอยู่บน ฐานชุกชี ด้านหน้าในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๒. พระนิรันตราย เรื่องนี้เกิดขึ้นแต่ได้มีผู้ซุกดพบพระ พุทธรูปทองคำขนาดเด็กองค์หนึ่ง แล้วนำมาถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ และพระพุทธรูปทองคำองค์นี้ได้วัดค้นจากอินทรายอย่าง น่าแปลกประหลาดถึงสองครั้งด้วยกัน จึงทรงถวายนามพระพุทธรูปทองคำองค์นั้นว่า “พระนิรันตราย” แล้วทรงพระราช ดำริแบบอย่างให้ช่างหล่อพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรด้วยทองคำค้องตามพระพุทธรูปลักษณะที่ทรงสืบสวน ขนาดหน้าตัก ๕ นิ้วครึ่ง ประกอบด้วยเรือนแก้วและเครื่องประดับอันเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธรูป พระพุทธรูป และรูปพระนามงกุฏ ประจำรัชกาลอย่างงดงามเข้าไว้ด้วย แล้วตั้งถวามพระพุทธรูป นิรันตรายของคณไว้ออกชนหนึ่ง

ต่อมาทรงพระราช ดำริว่า พระดังมีคณะกรรม ยุคิกนิทาย ซึ่งพระองค์ได้ทรงให้กำเนิดขึ้นนั้น ได้เจริญแพร่หลายไปเป็น

อันมาก จนมีผู้รักษาสว่างพระอารามประสงค์เฉพาะถวายให้
เป็นอาวาสแก่พระสงฆ์ฝ่ายคณะธรรมยุติกนิกายชั้นหลายพระอา-
ราม ควรจะมีสิ่งสำคัญสำหรับเป็นที่ระลึกสืบไป ดังนั้นเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๓๓ จึงทรงพระกรุณาให้ช่างหล่อพระพุทธรูปพิมพ์เดียว
กันกับพระพุทธรูปทองซึ่งสวมพระนิรันตรายไว้นั้นด้วยทองเหลือง
แล้วกาให้หล่อทองคำม้วนและเครื่องประดับเช่นเดียวกัน เป็น
จำนวน ๑๘ พระองค์ เท่าจำนวนปีซึ่งได้ครองราชสมบัติมา
แล้วทรงพระราชดำริว่าจะทรงหล่อขึ้นอีกปีละองค์พร้อมกับเฉลิม
พระชนมพรรษาทุกปีไป ทรงถวายนามพระพุทธรูปทั้งหมดใน
ชุดนี้ว่า “พระนิรันตราย” แต่พระพุทธรูปทั้ง ๑๘ องค์ยังหา
ได้ทันกาให้หล่อทองไม่ ก็ด้วรรคตเสียก่อน การได้มาจำเริญเรียบ
ร้อยบริบูรณ์ตามพระราชประสงค์ในรัชกาลต่อมา

รัชกาลที่ ๕

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓)

เป็นที่ทราบกันดีว่า รัชสมัยของ พระบาท สมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นยุคแห่งการปฏิรูปบ้านเมืองทุกด้าน

ทุกประการ รวมทั้งการศึกษากฎการปกครองด้วย ได้ปรับปรุง
เปลี่ยนแปลงอย่างอ่าวใหญ่หลวง และเริ่มจัดวางรากฐาน
ใหม่เป็นอันมาก อันเป็นพระราชภาระที่หนักอึ้งยิ่งยวดมาจน
ตลอดรัชสมัย แต่กระนั้นก็ยังได้ทรงสร้งสร้างและบำรุงพระ
พุทธศาสนาด้วยประการต่าง ๆ เป็นอันมาก ดั่งแต่ที่เราได้
เกิดพระเกียรติให้พระองค์ทรงเป็น “มหाराช”

ต่อไปนี้ คือ พระราชกรณียกิจ ของ พระองค์ในส่วนการ
บำรุงพระพุทธศาสนาโดยสังเขป

เสด็จออกผนวช

(พ.ศ. ๒๔๑๖) โดยที่พระมหากษัตริย์ของเราพระองค์
ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ แต่ยังทรงพระเยาว์ ขณะที่ทรงรับราช
สมบัตินั้น พระองค์ท่าน มีพระชนมายุ เพียงย่างเข้า ๑๖ พรรษาเท่า
นั้น ฉะนั้นหลังจากที่ทรงครองราชสมบัติมาได้ ๕ ปี พระชน
มายุครบ ๒๐ พรรษา อันจักสามารถเข้าพิธีราชาอุปสมบทได้
แล้ว จึงโปรดให้เตรียมการผนวชครั้งนั้นทันที

การตัดสินใจพระทัยเสด็จออกผนวชครั้งนี้ ได้โปรดเกล้าฯ
ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๑๖ อันเป็นวันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาพระชน

มายุครบรอบบรรณานุกรมในวณนี้ และเป็นวันที่พระบรม
วงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย ได้เข้าไปเฝ้าทูลละ
อองธุลี พระบาท ถวาย พระพรชัย มงคล พร้อมกัน ณ พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย จึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศขอลา
ผนวชต่อที่ประชุมในโสภาสนั่นเอง ตอนหนึ่งได้ทรงมีพระราช
ดำรัสต่อที่ประชุมว่า

“บัดนี้เราได้ดำรงราชสมบัติมาจนเวลานี้ มี
ชนมายุครบถ้วน ๒๐ ปีบริบูรณ์ ควรจะรับอุปสมบท
ได้ ขอลาพระบรมวงศานุวงศ์แลท่านเสนาบดีออก
ผนวชในพระบวรพุทธศาสนา เพื่อปฏิบัติการสนอง
พระเดช พระคุณให้ สมดังพระราช ประสงค์ ใน สมเด็จพระ
พระบรมชนกนาถ ”

มุกเหตุแห่งการผนวชครั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า

๑. เพื่อทรงฤกษ์ที่สวน พระราช กุศลถวาย ถวายพระเดช
พระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เคยทรงปรารภในเรื่องนี้ไว้แต่เมื่อยังมีพระ
ชนมชีพอยู่

๒. เพื่ออนุวัต นี้ให้ เป็นไป ตามประเพณี นิยมของชาว
ไทยเราก็ดูถูกผู้ชายจะเป็นคนดัมบุรณได้ ก็ขอเมื่อได้ผ่านการ
“บวชเรียน” มาแล้ว

(นอกจากนี้ยังกล่าวกันว่าเป็นพระราช กุศลโศบายอันดี
ซึ่งของพระองค์ ซึ่งทรงพระราชดำริที่จะรวบรวมอำนาจการปกครอง
แผ่นดินมาไว้ในพระองค์ทั้งหมด อีกทั้งมีพระราชประสงค์ใคร
จะปลุก ความรัก ความนิยม นับถือในหมู่พวก พลิกนิกร ของพระ
องค์ด้วย เพราะเวลานั้นอำนาจทั้งหมดของทางราชการบ้าน
เมืองตกอยู่แก่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ผู้สำเร็จราช-
การแทนพระองค์ตลอดมา แต่ยังทรงหาช่องทางที่จะดำเนิน
การในเรื่องนี้ไม่ได้ ฉะนั้นเมื่อทรงสบโอกาสเหมาะที่ได้ออก
ผนวชตามโบราณราชประเพณีคราวนี้เอง พอดีผนวชแล้ว
ก็ทรงมีพระราชปรารภด้วยสมเด็จพระยาฯ ว่า เมื่อพระ
องค์เสด็จออกผนวชนี้ ตามพระพุทธรูปัญญัติพระองค์
ได้สละเสียบสิ่งทั้งมวลในฆราวาสวิสัย มีราชสมบัติ
เป็นต้น เพราะฉะนั้นเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ก็
ควรต้องประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกใหม่อีกครั้งหนึ่ง

ตั้งนพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงได้จัดให้มีขึ้นเป็นคำ
 รบธงเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๗ ซึ่งได้บังเกิดผลอย่างใหญ่หลวงต่อ
 พระราชดำริ กล่าวคือชาวยุโรปทั้งหลายที่เคยคิดค่อนกับสมเด็จพระ
 เจ้าพระยาฯ มาก่อนได้ประจักษ์ชัดว่าท่านผู้นั้นเป็นผู้ดำริราชการ
 การนอกตำแหน่ง ความเชื่อถือในตัวท่านผู้นั้นก็ด้นน้อยลง ชาว
 ต่างประเทศจึงหันมาคิดค่อนกับพระองค์โดยตรง ด้วยเห็นว่า
 พระองค์ทรงพระเจริญวัยพอสมควรที่จะปกครอง บ้านเมืองเองได้
 แล้ว โดยพระราชกฤษฎีกา ดังนั้นจึงทรงสามารถรวบรวมอำนาจ
 การปกครองมาไว้ในองค์พระหัตถ์ได้ทั้งหมดได้ตั้งขึ้นว่าราชการได้
 ด้วยพระองค์เอง

นี้คือผลพลอยได้จากการผนวชของพระองค์ครั้งนั้น

ในการผนวชครั้งนั้นได้ทรงมอบให้เจ้าฟ้ามหามาลา กรม
 พระยาบำราบปรปักษ์เป็นผู้ดำริราชการในพระราชสำนัก และ
 สมเด็จพระเจ้า พระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้ดำริราชการแผ่นดิน
 ดินม้ออำนาจดีที่ซัดด้วยประการทั้งปวง

เมื่อการประกาศ พระบรมราชโองการใน วันนั้นเสร็จลง
 แล้ว ก็พระราชทานหนังสือดำเนนาพระบรมราชโองการนั้นให้
 แก่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ต่อจากนั้นสมเด็จพระเจ้า

พระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ก็อ่านหนังสือ คำนินยอมของพระบรม
วงศ์ว่าวงศ์และเสนาบดีทั้งปวงให้เสด็จออกผนวชได้ และรับจะ
รักษาราชสมบัติไว้มิให้เป็นอันตราย

ครั้นถึงวันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๑๖
ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีระกา พระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จออกทรงผนวช ณ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยทรงมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระยศ
เป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรวิชัยสุนทร เป็นพระ
ราชอุปัชฌาย์จารย์ สมเด็จพระสังฆราช (ปฐมเถร) วัดราช
ประดิษฐ์ เป็นพระราชากรมวาจาจารย์ และพระองค์พระอรุณ
นิภาคุณานุภกร เมื่อยังทรงเป็นหม่อมเจ้าพระอรุณ เป็นพระ
พี่เลี้ยง

ในระหว่างที่ทรงผนวชนั้นประทับ ณ พระที่นั่งทรง
ผนวช ซึ่งโปรดให้สร้างขึ้นในบริเวณพระพุทธรัตนสถานใน
พระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งทรงผนวชนั้นเมื่อทรงบูรณะวัด
เบญจมบพิตรขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ โปรดให้รื้อไปปลูกเป็นกุฏิเจ้า
อาวาสวัดเบญจมบพิตร ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงถามนพ
 เดือนที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ รวมเวลาที่ทรงอยู่ในสมณ
 เสด็จได้ ๓๕ วัน และนับเป็นพระมหากษัตริย์ไทยองค์ที่ ๓ ที่
 เสด็จออกผนวชในขณะครองราชสมบัติ

สร้าง—ปฏิสังขรณ์พระอารามและเจดีย์สถานต่าง ๆ

พระอารามที่ทรงสร้างใหม่ในกรุง ได้แก่

๑. วัดราชบพิธ แต่ก่อนเราได้มีคติถือกันว่า
 เมื่อพระมหากษัตริย์เสวยราชย์แล้ว ต้องทรงสร้างวัดประจำ
 รัชกาลทุกพระองค์ ในสมัยกรุงเก่า ก็มี วัดพระเชตุพน ๆ
 เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๑ วัดอรุณ ๆ เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๒
 วัดราชโอรส ๆ เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๓ และวัดราชประดิษฐ์
 เป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๔ ครั้นถึงรัชกาลนี้จึงโปรดให้
 สร้างวัดราชบพิธขึ้นเป็นวัดประจำรัชกาล ได้เริ่มก่อฤกษ์
 สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นวัดที่พระอุโบสถ พระวิหาร ทำ
 โดยฝีมือช่างไทยที่ประดิษฐ์งดงามมากวัดหนึ่ง

๒. วัดเทพศิรินทราวาส ได้ทรงสร้างอุทิศส่วนพระ
 ราชกุศลถวายแด่สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระราช
 ชนนี สร้างสำเร็จเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๒๓

๓. วัดเบญจมบพิตร เดิมชื่อ วัดแหลม หรือวัด

ไทรทอง เป็นวัดมีมาแต่โบราณ ต่อมาได้มีเจ้านาย ๕ พระองค์ด้วยกันพร้อมกันร่วมปฏิสังขรณ์ขึ้นในรัชกาลที่ ๔ จึงได้พระราชทานนามว่า “วัดเบญจมบพิตร” ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงให้รื้อสถาปนาใหม่ทั้งหมดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ แล้วพระราชทานนามใหม่เดิมอักษร “ม” ลงไป และขยายนามออกไปเป็นว่า “วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม” วัดนี้เป็นที่ข่งกันโดยทั่วไปว่าเป็นวัดที่สร้างได้สัดส่วนงดงามมากที่สุดในประเทศ ตลอดจนกฎวัฏจักรการเปรียญได้จัดสร้างไว้เป็นระเบียบน่าดูยิ่งนัก ตัวพระอุโบสถและพระระเบียงสร้างด้วยหินอ่อนจากอิตาลี เป็นพระอุโบสถที่งามและแปลกกว่าวัดอื่นใดที่มีในพระนคร ตามประตูหน้าต่างสลักสวยงาม ตรงกับใต้ของสวยงามประณีต ชาวต่างประเทศเข้าชมเต็มอิ่มได้ชาติ

นอกจากนี้ ยังได้ ทรง สร้าง พระอาราม ไว้ ตาม หัวเมืองหลายแห่ง เช่น

๑. ที่เกาะสีชัง ได้โปรดให้สร้างวัดขึ้นสองวัดคือ “วัดอัมฤงคนิมิตร” และ “วัดจุฬาทิศราชธรรมสภา”

๒. ที่บางปะอิน ได้โปรดให้สร้าง “วัดนิเวศน์
ธรรมประวัติ” ขึ้น ถวายเป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
เป็นวัดที่แปลกกว่าวัดอื่น ถ้าวัดใดได้โปรดให้ถ่ายแบบ
วัดในคริสต์ศาสนานี้ของฝรั่งแล้วสร้าง ตลอดจนประตูหน้า
ต่างก็มีบานกระจกสีประดับเหมือนวัดในคริสต์ศาสนา วัดนี้
สร้างสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓

ส่วนพระอารามและเจดีย์สถาน ที่ทรงบูรณะ ปฏิสังขรณ์
นั้นมากมายในกรุงและหัวเมือง จะขอนำมาพรรณนาแต่ที่
สำคัญเท่านั้น คือ

พระอารามที่ทรงบูรณะในกรุง ก็ได้แก่

๑. วัดพระเชตุพนฯ ซึ่งวัดคู่ต่าง ๆ อันสถาปนามา
แต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ เป็นเวลาเกือบ ๕๐ ปีแล้ว ย่อมชำรุดทรุด
โทรม จำต้องมีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ขึ้น

๒. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้โปรดให้ปฏิ
สังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม เนื่องในคราวจัดงานมหกรรมฉลอง
อายุพระนครครบรอบ ๓๐๐ ปี และสมโภชพระมหามณเฑียร
ปฏิมากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ นับเป็นงานปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่
ครั้งหนึ่งนับแต่ได้สร้างพระอารามมา

๓. วัดราชาธิวาส ทรงรื้อสถาปนาใหม่ทั้งพระอาราม ทั้งยังได้ทรงสร้างพระประธานพระราชนิให้ด้วย

๔. วัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี โปรดให้ปฏิสังขรณ์ และรื้อพระที่นั่งมณเฑียรในพระบรมมหาราชวังไปสร้างเป็นโรงเรียนในพระอารามนี้ด้วย

๕. วัดอรุณราชวราราม ได้ทรงปฏิสังขรณ์เป็นอันมาก เพราะได้เกิดเพลิงไหม้พระอุโบสถชั้น

๖. วัดมหาธาตุ ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ โดยทรงบริจาคพระราชทรัพย์อันเป็นส่วนของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าหามหาวชิรุณหิศ ซึ่งสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ ให้ใช้จ่ายในการปฏิสังขรณ์ครั้งนั้น แต่โปรดให้เพิ่มสร้อยนาม พระอาราม เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชพระองค์นั้นว่า “วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์”

๗. วัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงสร้างค่อจากที่ค้างไว้แต่รัชกาลที่ ๔

พระอารามอันนอกจากนี้ก็มี วัดสุทัศน์ ฯ วัดบพิตร

ภิมุข วัดราชบูรณะ วัดราชประดิษฐ์ วัดราชโอรส วัด
สระเกศ

พระอารามตามหัวเมืองททรวงบูรณะ ได้แก่

๑. จังหวัดนครปฐม องค์ พระปฐมเจดีย์ ซึ่ง
สร้างค้างไว้มิได้ยกยอดมาแต่รัชกาลที่ ๔ ได้โปรดให้ดำเนิน
การสร้างต่อจนเสร็จ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยกยอดพระ
ปฐมเจดีย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ แล้วโปรดให้ตั้งกระเบองเคลือบ
จากเมืองจีนมาประดับองค์พระมหาสถูปนี้ ทำให้เพิ่มความสวย
งามยิ่งขึ้น กับโปรดให้สร้างพระระเบียงชั้นนอกเพิ่มชั้นอีก
ชั้นหนึ่ง

๒. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระอารามที่โปรด
ให้บูรณะมี วัดสุพรรณดาราม ทรงสร้างพระวิหารที่ค้าง
มาจากรัชกาลที่ ๔ จนเสร็จ กับได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ
ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ ส่วนวัดอื่นๆ ก็มีวัดเสนาส-
นาราม วัดพระเจ้าพนัญเชิง และ วัดชุมพลนิกายาราม
ที่บางปะอิน

๓. จังหวัดเพชรบุรี มี วัดพระพุทธไสยาสน์
ทรงบูรณะหลังคาวิหารพระนอน ทำฝาผนังรอบองค์มีประติ

หน้าต่างถาวรชั้น วัดใหญ่สุวรรณาราม ได้ทรงบริจาคทรัพย์
ให้สร้างวิหารคดชั้น กับได้ทรงสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ชั้น
๔ องค์ถวาย พระราชกุศลแด่พระ มหากษัตริย์ กรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๑-๔ แด่ประดิฐานไว้ในถ้ำเขาหลวง และได้ทรง
สร้างพระพุทธรูปฉลองพระองค์สำหรับพระบรมราชเทวี พระ
ราชธิดาไว้ในถ้ำนอกหลายองค์ด้วยกัน

๔. จังหวัดสระบุรี โปรดให้ปฏิสังขรณ์พระวิหาร
หลวงและซ่อมผนังข้างในพระมณฑปพราพุทธบาท ให้เขียนเป็น
ลายทอง และปั้นดินนาทางขึ้นพระมณฑปนั้นเดิมเป็นบันได ๒
สาย โปรดให้สร้างเพิ่มขึ้นอีกสายหนึ่งเป็น ๓ สาย แล้วทรง
หล่อศักระนาดด้วยทองสัมฤทธิ์ไว้ที่เชิงบันได ต่อมาในปีฉวย
รัชกาล เครื่องพระมณฑปที่เป็นไม้ชำรุดมาก ต้องรัชของเดิม
ออกทำใหม่หมด

นอกจากนี้ยังมี พระอาราม มากมายที่ได้ ทรงบูรณะปฏิ-
สังขรณ์ครั้งหนึ่ง เกินกว่าที่จะรวบรวมนำมาพรรณนาให้หมด
ในที่นี้ได้ เพราะคราวใดที่พระองค์เสด็จออกประพาสตามหัว
เมืองต่าง ๆ ก็เป็นค้องทรงสนทนาวินิจฉัยกับพระสงฆ์ตามวัดวา

การามที่ได้ตั้งพระราชดำเนินผ่านเดิมอ จึงทรงบริจาคพระราช
ทรัพย์ให้ปฏิสังขรณ์ และบำรุงวัดด้วยประการต่าง ๆ อยู่เป็น
เนืองนิจ

ส่วนพระพุทธรูปก็ได้ทรงสร้างไว้เป็นอันมาก ที่สำคัญ
ได้แก่

๑. พระพุทธชินราชจำลอง โปรดให้หล่อจำลอง
ขึ้นจากองค์เดิมที่เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ได้ตั้ง
ขึ้นไปสถูที่นั่น แล้วโปรดให้แห่มาประดิษฐานไว้เป็นพระ
ประธานในพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตร

๒. พระพุทธอังคีรส โปรดให้หล่อขึ้นเมื่อคราว
ทรงสถาปนาวัดราชบพิธ กาให้หล่อทองคำทั้งองค์ เดิมแล้ว
โปรดให้แห่ไปประดิษฐานเป็น พระประธานในพระอุโบสถวัด
ราชบพิธ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕

๓. พระสัมพุทธพรวณี ทรงให้หล่อจำลองจากองค์
เดิมซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงพระราชดำริ แบบ อย่างไว้
สำเร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ มีพระราชดำริจะให้เชิญไปประ
ดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดราชาธิวาสที่ทรงปฏิสังขรณ์
แต่ยังมีทันได้เชิญไปถึงสวรรคตเสียก่อน

๔. พระพุทธรูปมณฑลวรโมภาส โปรดให้หล่อเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ กาให้หล่อทองคำทั้งองค์ แล้วโปรดให้เชิญไปประดิษฐานไว้เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดคันโศกธรรมประวัติ ที่โปรดให้สร้างขึ้น

นอกจากที่กล่าวนี้ยังมีอีกหลาย องค์ ด้วย กัน ที่โปรดให้หล่อขึ้นแต่ครั้งนั้น ได้พระราชทานไปประดิษฐานอยู่ตามพระอารามหลวงต่าง ๆ รวมทั้ง “พระนิรันตราย” ซึ่งได้ทรงสร้างต่อตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถ จนเรียบร้อยบริบูรณ์ ก็ได้โปรดให้สืบหาพระพุทธรูปโบราณมาประดิษฐานไว้ที่ระเบียงพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตร เพื่อให้มหาชนได้สักการบูชา ครั้งนั้นได้พระพุทธรูปมาเป็นจำนวนมากมีหลายแบบหลายสมัย และมีพระพุทธรูปที่งามเป็นอันมาก จนที่พระระเบียงวัดเบญจมบพิตรนั้นได้ชื่อว่าเป็นที่พินิจกันพระพุทธรูปที่สำคัญแห่งหนึ่งของเมืองไทย และยังเป็นการรักษาพระพุทธรูปเหล่านั้นให้รอดพ้นจาก อันตรายธรรมชาติและมนุษย์ที่เลวทรามอีกด้วย

สร้างพระไตรปิฎก

ในรัชกาลนี้ได้โปรดให้สร้างพระไตรปิฎกขึ้น ๒ ฉบับ ด้วยกัน คือ

๑. ฉบับทองทิพย์ ที่เรียกชื่อต่งนี้ก็เป็นด้วยเปิดทองทิพย์ เหมือนกับฉบับทองใหญ่และทองน้อยที่สร้างไว้แต่รัชกาลก่อน ๆ พระไตรปิฎกฉบับนี้ทรงสร้างด้วยคัมภีร์ใบลานสำหรับ หอ หดง เช่นเดียวกับที่เคยสร้างกันมาในกาลก่อน

๒. ฉบับพิมพ์ ค่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ทรงพระราชมารว่าทรงสร้างหนังสือพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ใบลานนั้นได้หนังสือเพิ่มเติมขึ้นแต่จบเดียว และไม่เป็นประโยชน์แพร่หลาย ถ้าพิมพ์พระไตรปิฎกลงกระดาษเย็บเป็นเล่ม สมุด แบบ สมัยใหม่ ได้ ถึงการที่ต้องทำจะมากกว่าและจะต้องลงทุนมากกว่าหนังสือใบลาน ก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งกว่ากันมาก จึงโปรดให้อารามหาพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งทรงผนวช และพระราชาคณะฐานานุกรม เปรียญผู้รู้พระปริยัติธรรม มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แลยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น และสมเด็จพระสังฆราช (ปุดสเทว) วัดราชประดิษฐ์ แลยังเป็นที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นประธาน มาประชุมพร้อมกัน

ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีพระราชดำรัส^๕แจ้ง
พระราชประสงค์ให้^๕ที่ประชุมทราบ พระสงฆ์^๕ทรงปลงกถาถวายอนุ-
โมทนา และรับแบ่งหน้าที่กันตรวจค้นฉบับ สืบสอบฉบับอักษร
ขอม ฉบับอักษรตั้งหวด ฉบับอักษรรามัญ ซึ่งมีอยู่ให้ถูกต้อง
และโปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า ภาณุรังษี ต่่างวงศ์
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นแม่กองจัดการพิมพ์พระไตร-
ปิฎกด้วยอักษรไทย จำนวน ๓,๐๐๐ จบ จบละ ๓๘ เล่ม รวม
เป็นสมุดหนังสือ ๓๘,๐๐๐ เล่ม งานสำเร็จลงในปี พ.ศ. ๒๔๓๖
แล้วได้ดองในงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก เนื่องในโอกาสที่ทรง
เสวยราชย์มาครบ ๒๕ ปี นับเป็นครั้งแรกที่พิมพ์พระไตร-
ปิฎกเป็นอักษรไทย

พระไตรปิฎกชุดนี้^๕ได้พระราชทานไปไว้ตาม พระอาราม
หลวงวัดตะจบ นอกนั้นพระราชทานตอบแทนแก่พระสงฆ์ และ
คฤหัสถ์ที่เป็นเจ้าหน้าที่สร้างพระไตรปิฎกชุดนี้^๕

ครั้นเมื่อชาวการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่ม หนังสือแบบ
ใหม่เป็นครั้งแรกนี้^๕ได้แพร่หลายออกไป รัฐบาลและผู้เกี่ยวข้อง
การศึกษาตามสถานที่ต่าง ๆ ในนานาประเทศ ต่างก็ออกมาขอ
พระราชทานไปไว้สำหรับสถานที่ศึกษาและประเทศของตน ซึ่งได้

ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้ไปตามประสงค์ เป็นเหตุ
ให้พระไตรปิฎกฉบับนี้แพร่หลายไปทั่วโลก ส่วนที่เหลือจาก
นั้นได้พระราชทานบรมราชานุญาตให้จำหน่ายในราคาพอสมควร
มีผู้นิยมซื้อไปสร้างวัดตามพระอารามและสถานศึกษาต่าง ๆ เป็น
อันมาก หลังจากพิมพ์เสร็จแล้วเพียง ๒ ปีก็หมดฉบับสำหรับ
จำหน่าย และในเวลาต่อมาการศึกษาพระพุทธศาสนาได้เจริญ
ขึ้นทั้งในยุโรปและอเมริกา ตามวิทยาลัยและนักศึกษานานา
ประเทศพากันเลาะแสวงหาพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ของไทยเรานี้
มากยิ่งขึ้น จนถึงกับให้ราคากันจนต่ำกว่า ๑,๐๐๐ บาทก็มี
(ขณะนั้นค่าของเงินแพงกว่าในปัจจุบันมากนัก ราคาของจึงถูก
กว่าเดิมน้อยกว่าเท่าตัว ฉะนั้น ๑,๐๐๐ บาทก็อาจเทียบได้ถึง
๓๐,๐๐๐ บาทในปัจจุบันหรือมากกว่านั้น) อันนับเป็นของมีค่า
ยิ่งยวดสิ่งหนึ่ง

แต่งหนังสือเทศน์แจกตามวัด

นอกจากสร้างพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ขึ้นแล้ว ในปีเดียวกัน
นั้น (พ.ศ. ๒๔๓๓) ยังได้โปรดให้อารามาสัมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระราชาคณะและ
พระเปรียญรวมกันแต่งหนังสือเทศน์ แล้วโปรดให้พิมพ์ขึ้น

กันที่ละ ๕๐๐๐ จบ พระราชทานแจกจ่ายไปตามพระอาราม
หลวงและอารามราษฎร์ทั้งในกรุงและหัวเมืองโดยทั่วถึงกัน

มูลเหตุที่มาของการพิมพ์หนังสือเทศน์พระราชทานแจก
ครั้ง^{๒๕}นี้ เนื่องมาแต่ได้เสด็จไปบำเพ็ญพระราชกุศลและบำรุงพระ
พุทธศาสนาตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งหัวเมืองบักขัไดและภาคเหนือ
แล้วได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาที่มีแต่ท้องเรื่องเป็น
นิทานมากกว่าข้อปฏิบัติ จึงทรงพระราชดำริว่าการพระศาสนา
ตามหัวเมืองเสื่อมทรามลง หนังสือที่เป็นหลักปฏิบัติของพระ
พุทธศาสนาเหล่านี้หาได้ยาก จึงโปรดให้ดำเนินการดัดกล่าว
ขึ้น

เริ่มการดัดต่อกับอินเดียด้วยศาสนกิจ

หลังจากที่เสวยราชย์ได้ ๔ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ ก็ได้
เสด็จประพาสต่างประเทศ เพื่อทอดพระเนตรดูกิจการบ้านเมือง
ในประเทศนั้น ๆ ซึ่งในจำนวนนั้นประเทศอินเดียรวมอยู่ด้วย
เมื่อเสด็จประพาสอินเดียครั้งนั้น พระองค์ได้เสด็จ
ไปนมัสการพระบรมโกศเจดีย์เดิมที่มฤคทายวันในแขวง
เมืองพาราณสี อันเป็นตำบลที่พระพุทธองค์ได้ทรงประ
ทานปฐมเทศนา แล้วได้ทรงเสาะแสวงหาคำสอนวัตถุและรูป

ภาพพุทธเจดีย์ในประเทศนั้น ซึ่งยังไม่เคยเห็นกันในประเทศเรา
ได้มาหลายอย่าง ทำให้บรรดานักค้นคว้าศึกษาเรื่องเกี่ยวกับพุทธ
เจดีย์พากันหันไปสนใจสืบสวนค้นคว้าทางประเทศอินเดีย แทนที่
ได้เคยกระทำกันแต่ทางดังกล่าวก่อน เป็นการเปลี่ยนวิถีทาง
ค้นคว้าเรื่องพุทธเจดีย์มุ่งไปทางอินเดีย เป็นประ เดิมตั้ง
แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไป
ทรงนมเป็นต้นมา ความรู้เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูปต่าง
เจริญงอกงามขึ้นในประเทศไทยเราเป็นลำดับมาจนทุกวันนี้

ฉะนั้นในรัชกาลนี้ เราจึง ได้ พันธุ์ พระ ศรีมหา โพธิ
เมืองพุทธคยา อันเป็นที่ตรัสรู้อันแท้จริงของพระพุท
ธองค์เป็นต้นเข้ามาเป็นครั้งแรก ซึ่งแต่ก่อนเราได้แต่พันธุ์
ดังกาเข้ามา หรืออย่างดักไต่เป็นเมล็ดเข้ามาเพาะในรัชกาลที่ ๔
ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้มาจากอินเดียแต่ เมือง พุทธคยา เป็นครั้งแรก
ได้โปรดให้นำไปปลูกไว้ที่วัดเบญจมบพิตรคันหนึ่ง ทอด
ขั้วทางถนนมิตรการคันหนึ่ง

อนึ่ง เริ่มแรกที่เราได้มีการติดต่อกับประเทศอินเดียด้วย
กิจทางศาสนาในรัชกาลนี้ มีเรื่องสำคัญอันเกี่ยวของมาถึง
พระพุทธรูปในในประเทศไทยเราเกิดขึ้นเรื่องหนึ่ง คือ เมื่อ

พ.ศ. ๒๔๔๑ มีเหตุพบที่บรรจุนิราศที่เมืองกบิลพัสดุ์
อันเป็นที่ประสูติของพระพุทธองค์ของเรา มีอักษร
จารึกเป็นอักษรเก่าแก่ที่สุดในอินเดียบอกไว้ ชัดแจ้งว่า
เป็นพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า อันเป็นส่วน
แบ่งซึ่งกษัตริย์ศากยราชได้ไปเมื่อ ครั้ง ถวาย พระเพลิง
พระพุทธสรีระ ณ กรุงกุสินารา เวदानันท์ มารควิส เคอร์-
ชัน ซึ่งได้เคยเข้ามากรุงเทพฯ และคุ้นเคยกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่ก่อน ถัดมาจึงได้
อุปราชครองประเทศอินเดีย (ซึ่งเป็นประเทศราชของอังกฤษ
ในเวदानันท์) ได้พิจารณาเห็นว่าพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็น
พุทธศาสนูปถัมภกที่มีอยู่ในโลกปัจจุบันขณะนั้น มี
แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์
เดียว จึงให้ส่งพระบรมสารีริกธาตุที่พบ ณ เมืองกบิลพัสดุ์
นั้นมาถวาย ได้เข้ามาถึงพระนครเมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๔๒

เมื่อข่าวการได้มา ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุอันเชื่อนั่นว่า
เป็นของจริงแท้แน่นอนคราวนั้นได้แพร่สะพัดออกไป บรรดา
พุทธศาสนิกชนในประเทศต่าง ๆ มีญี่ปุ่น พม่า อังกฤษ และรัสเซีย

ต่างก็แค้นทุตเข้ามาทูลขอแบ่งพระบรมธาตุเพื่อนำไปไว้ ถัด การะ
ยังประเทศของตน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงแบ่งพระราชทานให้ไปตามประสงค์ ส่วนพระบรมธาตุ
ที่เหลือนั้นโปรดให้สร้างพระเจดีย์ของสัมฤทธิ์เป็นที่บรรจุ ประ
ดิษฐานไว้ในคูหาพระสถูปบนยอดพระบรมบรรพต วัดสระเกศ
เป็นที่สักการะของมหาชนสืบมาจนทุกวันนี้

เรื่องพระบรมสารีริกธาตุที่เราได้มาแต่ครั้งนั้น ได้
กลายเป็นกรณีสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ บรรดา พุทธ
ศาสนิกชนในนานาประเทศโดยมาก ขอมยกลบ่อก่เกิด
พระเกียรติยศพระมหากษัตริย์ไทยเรา ว่าทรงเป็นองค์
เอกอัครศาสนูปถัมภกมาแต่บัดนั้น
วางระเบียบขบวนมณฑล

ในรัชกาลนี้ได้โปรดให้ ดำเนิน การ หาดาย อย่าง ด้วยกัน
เพื่อให้พระสงฆ์ในเมืองไทยเราได้มีระเบียบ และวินัยเป็นที่น่า
ศรัทธาเลื่อมใดยิ่งๆ ขึ้น เช่น

๑. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้โปรดให้ออกประกาศห้าม
บวชคนหน้าสักหลังตาย หรือคนที่บวชมาแล้ว ๓ ครั้ง และผู้
จะบวชต้องมั่งมีดีมีทรัพย์สินของตัวเอง การที่คิดมีการ

ประกาศเป็นระเบียบเช่นนี้ ก็เพื่อป้องกันผู้ประพฤติเหลวไหล
เมื่อบวชแล้วจะได้ไม่ทำให้พระพุทธศาสนาเศร้าหมอง

๒. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ทรงพระกรุณาให้พระราช
บัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ขึ้น เพื่อให้สงฆ์มณฑล
ระเบียบการปกครองเรียบร้อยเป็นอันเดียวกันทั่วพระราชอาณา-
จักร โดยจัดให้มี มหาเถรสมาคม เป็นผู้ดำเนินการปกครอง
คณะสงฆ์ ประกอบด้วยมหาเถรคณะใหญ่ มีเจ้าคณะเหนือ
คณะกลาง คณะใต้ และคณะธรรมยุติกนิกาย แบ่งการปก-
ครองเป็นระเบียบชั้นแยกสาขาการ ปก ครอง ออก เป็นเจ้า คณะ
หมวด คณะแขวง คณะจังหวัด และคณะมณฑล ตาม
ลำดับ

๓. ในส่วนพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทมหานิกาย ก็ได้ทรงตั้ง
พระสงฆ์ญาณและจีน ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงริเริ่ม
ทะนุบำรุงมานาน ให้มีสมณศักดิ์เป็นตำแหน่งพระครู พระอาจารย์
และฐานานุกรมชั้นอีกแผนกหนึ่ง

บำรุงการศาสนศึกษา

พระองค์ท่านได้โปรดให้บำรุงการศึกษาย่างจริงจังขึ้นเป็น
อันมาก สถานับการศึกษาที่สำคัญของพระพุทธศาสนาในเมือง

ไทย ได้ยุบเลิก^๕ถึง ๒ แห่งในรัชกาลของพระองค์และยังขนของ
คงอยู่ต่อมาจนทุกวันนี้ คือ

๑. มหาธาตุวิทยาลัย (กำเนิด พ.ศ. ๒๔๓๒) เมื่อ
เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้โปรดให้ย้ายที่ราชบัณฑิต
บอกพระปริยัติธรรมพระภิกษุต่าง เณร จากใน วัด พระ ศรัทธา
ศาลาราม ออกไปจัดเป็นมหาวิทยาลัย^๕ชนบทตามมหาธาตุ ชน
นามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” ซึ่งเป็นแห่งแรกที่ใช้นามวิทยาลัย^๕
ชนในประเทจีน ทรงบริจาคพระราชทรัพย์จ่ายเป็นเงินเดือนและ
ค่าไร้อย่างสำหรับวิทยาลัย^๕ทุกอย่าง และ “มหาธาตุวิทยาลัย”
ที่ถาวร^๕ได้ขยายกิจการมาเป็น “มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิท
ยาลัย”

๒. มหามกุฏราชวิทยาลัย (กำเนิด พ.ศ. ๒๔๓๖)
วิทยาลัย^๕นี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ
วโรรส เสด็จยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าชั้นยังยาเธอ เป็นผู้
ทรงริเริ่มจัดสร้าง^๕ขึ้น ได้เปิดเป็นปฐมฤกษ์เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๓๖ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริ
ยัติธรรมของพระองค์ และเป็นสถานที่สำหรับเผยแพร่พระพุทธ
ศาสนาด้วย

วิทยาลัยแห่งนี้ได้ทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดย
ทรงพระราชทรัพย์บำรุงเป็นประจำปีละ ๒๐ ชั่ง (๔,๘๐๐ บาท)

นอกจากนี้ยังได้ทรงส่งเสริมการศึกษา พระ ปรียัติ ชรรณ
โดยตั้งสำนักเรียนขึ้นทั่วพระราชอาณาจักร และให้มีส่นามส่นอบ
ใต้พระปรียัติชรรณขึ้น กับได้โปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชาคณะ
ผู้ทรงคุณวุฒิปรีชาสามารถเป็นผู้อำนวยการศึกษา ทางฝ่าย สังฆ
ประจำมณฑล ๆ ละ ๑ รูป

ในด้านการศึกษาของสังฆนได้ทรงมอบให้เป็นหน้าที่ของ
กระทรวงธรรมการ (คือกระทรวงศึกษาธิการเดิยงน) ดำเนิน
การ รวมทั้งการควบคุมกิจการคำสอนทั่วไปด้วย

ทรงศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนา

นอกจากจะได้ทรงทะนุบำรุง พระ พุทธ คำสอน เป็น อันดี
ตลอดมาแล้ว พระองค์ท่านยังได้ทรงเอาพระทัยใส่ศึกษาหลัก
ธรรมของพระพุทธศาสนา ตลอดจนประวัติความเป็นมา พิธี
การและคำสอนวัตถุนั้นเป็นของพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ไม่ว่า
จะเสด็จไปที่ใดคำมถใด ก็ทรงพระพระอุตสาหะทำบันทึกแต่
ละสถานที่ไว้อย่างละเอียด จะทรงสนทนาคำถามความเจ้าอาวาส
และผู้ทรงความรู้ในแต่ละท้องถิ่นด้วยความสนพระทัยยิ่ง ถึงทรง

ยังได้ทรงมีพระราชบัญชาพระ ราช ทานไปยัง พระ องค์ผู้ทรงคุณ
 คุณในปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับศาสนิกชนอยู่เนือง ๆ เอกสาร
 คำคัญซึ่งชนรุ่นหลังจะพึงเห็นเป็นประจักษ์พยานในเรื่องนี้ ก็
 ได้แก่มงกุฎอันเป็นบทพระราชนิพนธ์ เกี่ยวกับ เรื่อง ต่าง ๆ ดัง
 กล่าว หรือเอกสารตอบโต้ในการ^{นี้}ของพระองค์ท่านตามที่ได้นำ
 การรวบรวมขึ้นในชั้นหลัง เป็นต้นว่า “พระราชวิจารณ์เทียบ
 ลัทธิพระพุทธศาสนาฝ่าย หินยานกับมหายาน” “พระราช
 ปราบปรามเรื่องพระพุทธชินราช” “เรื่องวัดสมอราย”
 “เรื่องพระเชยวแก้ว” ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์เมื่อคราวเสด็จ
 ไปตั้งภาพปี พ.ศ. ๒๔๔๐ และ “พระราชหัตถเลขาพระ
 บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี ไปมากับ
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส”
 เป็นต้น

รัชกาลที่ ๖

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘)

พระราชนิพนธ์หนังสือคำสอนคดี

พระมหากษัตริย์พระองค์ใดเป็นท้าวบงกชแก้วหาชน ทง

หลายดีกว่าทรงเป็นปราชญ์ นี่พระปรีชาสามารถเป็นเยี่ยมใน
การประพันธ์ ทรงสามารถพระราชนิพนธ์บทประพันธ์ได้ทุกประ
เภท จนเราพากันถวายพระสมัญญาว่า “มหาธีรราชเจ้า”

โดยที่ทรงเจนจัดในทุก วิถี ทาง ขอการ ประพันธ์ นั้นเอง
เมื่อประกอบกันเข้ากับที่ทรงศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา เป็นอย่าง
ยิ่ง เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ของเราแต่ก่อนมา อันเกิดจาก
การได้ทรงศึกษาคำสอนคำคัญของโตถอย่างแตกฉานทุกคำสอน
แล้วทรงพิจารณาถึงมีคำว่าพระ พุทธ คำสอน ของ เรา เป็น เยี่ยม
ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงให้กำเนิดบทพระราชนิพนธ์อัน เกี่ยว ด้วย
เรื่องของพระพุทธศาสนาไว้เป็นอันมาก มีทั้งที่เป็นเทศนา
ปาฐกถา และบทกวีโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ตลอดจน
บทสวดมนต์ที่ร้อยกรองเป็นภาษาไทยซึ่งใช้สวดกันอยู่ทุกวันนี้ ก็
ได้เขารูปรียบร้อยมาแต่ในรัชสมัยของพระองค์ทั้งสิ้น

บทพระราชนิพนธ์ที่สำคัญในด้านนี้ก็ได้แก่ “เทศนา
เสอป่า” “พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร” “แสดงคุณานุคุณ”
ฯลฯ กับยังได้ทรงพระราชนิพนธ์แปลเทศนามงคลวิเศษ
กถาเป็นภาษาอังกฤษอีกด้วย ซึ่งบทพระราชนิพนธ์อันถึง
กับรัฐบาลพม่าให้ขอ พระบรมราชานุญาตนำไปใช้ สอน

ทหาร นับเป็นเกียรติยศอย่างสูงแก่ประเทศชาติและพระพุทธ
ศาสนาในเมืองไทย อันเกิดจากพระปรีชาสามารถของพระองค์
ท่าน โดยแท้

พระองค์ท่านทรงเป็นคนไทยบุคคลแรกที่แตกฉานในเรื่อง
ราวความเป็นมาและหลักของศาสนา จนทรงสามารถนำมา
เปรียบเทียบแสดงให้เห็น และเข้าใจได้ด้วยภาษาด้านวนที่ง่าย ๆ
บุคคลทุกชั้นสามารถอ่านเข้าใจได้ ซึ่งไม่เคยมีใครทำสำเร็จ
มาแต่กาลก่อนเลย พระองค์ท่านได้ทรงพยายามกระทำ
พระองค์เป็นประดุจผู้ถือกระบี่ป้อนหนทางให้ชนทั้งหลาย
ได้มีโอกาส เดินทางไปสู่ แสงสว่าง แห่งธรรมะ ของ พระ
พุทธศาสนา โดยวิธีลัดและสะดวกคายอยู่เสมอ

สิ่งหนึ่งซึ่งพระองค์ได้ทรงคิดขึ้น และทรงนำมาใช้เป็น
บุคคลแรก เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ไม่เคยศึกษาทางปริยัติธรรม
มาก่อน ก็คือการเขียนคำภาษามครดด้วยอักษรไทย ซึ่งปรกติ
เรามักใช้ในรูปลักษณะ อันแตกต่างไปจากภาษาไทยสามัญของ
เรา เช่นคำว่า “สุปฏิปันโน” นั้นเขียนดังนี้ “สุปฏิปันโน”
ก็ได้ทรงคิดแปลง มาเขียนใน บทพระราชนิพนธ์ ของพระองค์เสีย
ใหม่ ด้วยวิธีที่อ่านง่าย มีเครื่องหมายบังคับในการออกเสียง

โดยชัดเจนตามรูปของคำไทยตามัญทั่วไป เพื่อป้องกันการอ่าน
ภาษามคธออกก้ำกึ่งผิดเพี้ยนไป เช่นแต่ก่อนเคยเขียนกันว่า
“ภควดาธมโม” ก็ทรงเขียนแต่ใหม่ให้ชัดเจนแจ่มแจ้งลงไป
ว่า “ภะคะวะดาธัมโม” ด้วยวิธีนี้ได้ทรงทำความเข้าใจ
แก่ผู้ศึกษา ขรรมะในเบื้องต้น ของพระพุทธ คำสอนได้เป็นอย่างดี
ยิ่ง

ในหนังสือจะ ขอร้องให้บางคน ที่ยังไม่รู้จัก บทพระราชนิพนธ์ “เทศนาเสื่อปา” อันเป็นบท พระราชนิพนธ์ ที่น่าสนใจ
ยิ่งสำหรับผู้เริ่มศึกษาเรื่องราวของพระพุทธศาสนา ได้ทำความเข้าใจ
รู้จักกับบทพระราชนิพนธ์เรื่องนี้บางพอดสมควร

บทพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ เริ่มต้นด้วยการ กล่าวถึงกำเนิด
ที่มาของคำสอนที่สำคัญต่าง ๆ ภายคำสอนด้วยกัน เช่น คริสต์-
ศาสนา คำสอนพราหมณ์ พุทธศาสนา ฯลฯ ซึ่งได้เป็นที่ใช
อ้างอิงของบรรดานักค้นคว้าทางศาสนาอยู่เนื่อง ๆ แล้วทรง
เปรียบเทียบเหตุการณ์ของแต่ละศาสนาให้เข้าใจได้โดยประจักษ์
แจ้งว่า เหตุการณ์ ของพระพุทธศาสนานี้ เป็นเลิศกว่า ด้วยประ-
การทรงปวง และจบลงด้วยการกล่าวถึงเรื่องของอริยสัจ ๔ ซึ่ง
พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสเป็นขั้นสุดท้าย จนได้บรรลุถึงซึ่ง

“พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” คือปัญญาอันรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมทั้งปวง และทำให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง หมดการถ่วงหน่วงด้วยอุปาทานใดๆ ไม่มีห่วงใยในใดก็ยั่วอีกต่อไป เป็นความสูงอันสูงสุดไม่มีสิ่งใดจะเปรียบได้

ต่อไปนี้จะขออธิบายพระราชนิพนธ์เรื่อง “เทศนาเสื่อป่า” บางตอน มาแสดงให้ผู้สนใจได้ทราบพอเป็นแนวทางสำหรับการเริ่มต้นศึกษาพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ และจะได้ประจักษ์ในพระปรีชาสามารถ ที่แตกต่างกันว่า ทรงใช้ภาษาง่าย ๆ เข้าใจชัดโดยตรงถนัดนัยแท้จริงประการใดบ้างอีกทางหนึ่งด้วย

“เมื่อข้าพเจ้าศึกษาวิชาอยู่ในยุโรป มีผู้ถามว่า ทำไมคำสอนคริสต์จึงเรียนง่ายนัก ข้าพเจ้าตอบว่า เรียนง่ายโดยรู้ศาสนาพระพุทธศาสนามาก่อน ข้อความที่เป็นสำคัญแล้วไม่ผิดกับคำที่พระพุทธเจ้าคริสต์มาแม้แต่คำเดียว ไม่ผิดกันสักอย่างหนึ่ง สิ่งใดมีอยู่ในคริสต์แล้ว ย่อมมีอยู่ทุกอย่างในพระพุทธศาสนา มีแต่ไม่เหมือนกันอยู่ที่ผลที่ไม่สำคัญ เช่นคริสต์ตั้งว่าคนตายแล้วไปนอนรออยู่ในหลุม ถึงวันสุดท้ายมีเทวดามาเบ้าแตรแล้วก็ลุกขึ้น ไม่น่าเชื่อเลย อย่างนี้เป็นต้น ถ้าเป็นของ

สิ่งใดที่เรา^๑น่าจะเชื่อ^๒น่าเลื่อมใส^๓ของเขา   ของเรามา^๔แสดง^๕ทง^๖นั้น ๆ
แต่คำสอน คริสต์^๗คง^๘ดี^๙สำหรับ^{๑๐}คน^{๑๑}ซึ่งมีความ^{๑๒}ปรารถนา^{๑๓}ทำอะไร^{๑๔}ทำ
อย่างไร^{๑๕} ในคำสอนเขา^{๑๖}ทำผิด^{๑๗}แต่ก็^{๑๘}ขอ^{๑๙}อภัย^{๒๐}ได้   ของเรา^{๒๑}ไม่^{๒๒}เป็น
เช่นนั้น^{๒๓} เรา^{๒๔}ทำผิด^{๒๕}แล้ว^{๒๖}ขอ^{๒๗}แก้^{๒๘}ไม่^{๒๙}ได้   ยก^{๓๐}ให้^{๓๑}ไม่^{๓๒}ได้   เท่ากับ
เรา^{๓๓}ทำ^{๓๔}ฝ่า^{๓๕}ลั้วย^{๓๖}แตก^{๓๗}แล้ว^{๓๘}   จะ^{๓๙}มา^{๔๐}ทำ^{๔๑}ให้^{๔๒}ดี^{๔๓}อย่าง^{๔๔}ของ^{๔๕}เดิม^{๔๖}นั้น^{๔๗}ไม่
ได้^{๔๘}   ข้าพเจ้า^{๔๙}จึง^{๕๐}พูด^{๕๑}ว่า^{๕๒}สู้^{๕๓}ของ^{๕๔}เรา^{๕๕}ไม่^{๕๖}ได้   และ^{๕๗}ยืนยัน^{๕๘}ว่า^{๕๙}ศาสนา
เป็น^{๖๐}ศาสนา^{๖๑}ดีกว่า^{๖๒}ศาสนา^{๖๓}คริสต์^{๖๔}   ทั้ง^{๖๕}เชื่อ^{๖๖}ว่า^{๖๗}เยซู^{๖๘}เขา^{๖๙}ได้^{๗๐}เรียน
รู้^{๗๑}ธรรม^{๗๒}พระ^{๗๓}พุทธ^{๗๔}เจ้า^{๗๕}ของ^{๗๖}เรา^{๗๗}แล้ว^{๗๘}เก็บ^{๗๙}เอา^{๘๐}ไป^{๘๑}สอน^{๘๒}”

อีก^{๘๓}ตอน^{๘๔}หนึ่ง^{๘๕}ทรง^{๘๖}กล่าว^{๘๗}ว่า^{๘๘} “ทรง^{๘๙}สั่ง^{๙๐}สอน^{๙๑}สิ่ง^{๙๒}ใด^{๙๓}ไม่^{๙๔}เป็น
เครื่อง^{๙๕}ที่^{๙๖}บัง^{๙๗}กับ^{๙๘}ใจ^{๙๙}เหมือน^{๑๐๐}ศาสนา^{๑๐๑}อื่น^{๑๐๒}   ทรง^{๑๐๓}สั่ง^{๑๐๔}สอน^{๑๐๕}สิ่ง^{๑๐๖}ใด
แล้ว^{๑๐๗}ยอม^{๑๐๘}ทรง^{๑๐๙}กำ^{๑๑๐}รับ^{๑๑๑}ว่า^{๑๑๒}จง^{๑๑๓}เอา^{๑๑๔}ไป^{๑๑๕}ตรึก^{๑๑๖}ตรอง^{๑๑๗}ดู^{๑๑๘}   เมื่อ^{๑๑๙}เห็น^{๑๒๐}คิด^{๑๒๑}แล้ว
จึง^{๑๒๒}ปฏิบัติ^{๑๒๓}ตาม^{๑๒๔}ดังนี้^{๑๒๕}   เป็น^{๑๒๖}อ^{๑๒๗}ศ^{๑๒๘}จ^{๑๒๙}ร^{๑๓๐}ย^{๑๓๑}ยิ่ง^{๑๓๒}กว่า^{๑๓๓}บรรดา^{๑๓๔}ศา^{๑๓๕}ส^{๑๓๖}ดา^{๑๓๗}
ทั้งหลาย^{๑๓๘}ที่^{๑๓๙}ได้^{๑๔๐}มี^{๑๔๑}แล้ว^{๑๔๒}ใน^{๑๔๓}โลก^{๑๔๔}   ไม่^{๑๔๕}มี^{๑๔๖}ศา^{๑๔๗}ส^{๑๔๘}ดา^{๑๔๙}ที่^{๑๕๐}ไหน^{๑๕๑}และ
ใน^{๑๕๒}เมือง^{๑๕๓}ไหน^{๑๕๔}เหมือน^{๑๕๕}พระ^{๑๕๖}องค์^{๑๕๗}   ถ้า^{๑๕๘}จะ^{๑๕๙}เป^{๑๖๐}รียบ^{๑๖๑}คำ^{๑๖๒}ส^{๑๖๓}ดา^{๑๖๔}ที่^{๑๖๕}มี^{๑๖๖}ปรากฏ
อยู่^{๑๖๗}   คือ^{๑๖๘}   พระ^{๑๖๙}พุทธ^{๑๗๐}เจ้า^{๑๗๑}ของ^{๑๗๒}เรา^{๑๗๓}   พระ^{๑๗๔}เยซู^{๑๗๕}   พระ^{๑๗๖}มะ^{๑๗๗}หะ^{๑๗๘}หมัด^{๑๗๙}คง
รวบรวม^{๑๘๐}ความ^{๑๘๑}ที่^{๑๘๒}พระ^{๑๘๓}พุทธ^{๑๘๔}เจ้า^{๑๘๕}ได้^{๑๘๖}เป^{๑๘๗}รียบ^{๑๘๘}   คือ^{๑๘๙}   ที่^{๑๙๐}ทรง^{๑๙๑}ตั้ง^{๑๙๒}พระ^{๑๙๓}พุทธ^{๑๙๔}
คำ^{๑๙๕}ส^{๑๙๖}ดา^{๑๙๗}ชน^{๑๙๘}ก^{๑๙๙}อน^{๒๐๐}วัช^{๒๐๑}   ๑   เป็น^{๒๐๒}อ^{๒๐๓}ศ^{๒๐๔}จ^{๒๐๕}ร^{๒๐๖}ย^{๒๐๗}   ข้อ^{๒๐๘} ๒   ทรง^{๒๐๙}เป็น^{๒๑๐}เช^{๒๑๑}อ^{๒๑๒}ก^{๒๑๓}ษ^{๒๑๔}ัต^{๒๑๕}ริ^{๒๑๖}ย^{๒๑๗}

ซึ่งเคยกินดินจนได้รับความสุขสำราญอย่าง คัดความสุขไปได้ ผู้พูดว่าตนเก่งคนที่ไม่ประพฤติชั่ว มักจะเป็นแต่คนจนที่ไม่เคยลำบาก ไม่เคยสนุกจึงทนลำบากอดทนได้เช่นนั้น ไม่ค่อยจะมีน้ำหนักอะไร เพราะได้เห็นความลำบากและอดทน ความลำบากมาตั้งแต่เกิด ได้อดทนและได้รับใช้การงานมานานแล้ว แต่พระพุทธเจ้าไม่ใช่ว่าเช่นนั้น พระองค์ไม่เคยได้รับความลำบาก ไม่เคยจน แต่ยอมจนเสียยิ่งกว่าคนไพร่”

แล้วได้ทรงกล่าวต่อไปว่า “ถ้ามานึกถึงคำสั่งดาของ คำสอนอื่นไม่ได้เป็นเช่นนั้นเลย เขารู้จักกำหนดค่า กำหนดอยู่ในตระกูลคนต่ำ ถ้าจะเรียกตามข้างพราหมณ์ ต้องเรียกว่าเป็นตระกูลพาศิน คือพ่อค้า แต่เป็นพ่อค้าต่ำ ๆ ที่เรียกว่าชนเวศย์ คือเป็นช่างไม้ ครั้นต่อมาเขาว่าได้มีความรู้ได้รับกรุณาจากพระเจ้าบดินทร์ เมื่อได้ออกไปเดินป่าได้รับความลำบาก เช่นนั้นเขายังแต่งหนังสือให้ว่าถึงสาร ที่จริงเป็นอย่างข้าพเจ้า ว่า คือที่เป็นไพร่มาแล้ว เพราะฉะนั้นต้องนับว่าของเราคือว่า”

“ส่วนพระมหากษัตริย์เดิมเป็นไพร่ทีเดียว ครั้นเมื่อมา ถ้าเรารู้สร้างคำสอนกันได้แล้วได้สมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ตรงกันข้ามกับพระพุทธเจ้าของเรา เพราะเดิมเป็นคนจนแล้วคง

คำสอนชั้น กับเป็นคนมีเป็นคนใหญ่ในกรุงอาหรับ อยู่ข้าง
ใต้กำไรมาก ๆ พระพุทธเจ้าของเราได้กำไรมาก
บ้าง?”

อีกคนหนึ่ง ที่ได้ทรงกล่าว เปรียบเทียบถึงกำเนิดคำสอน
ของพุทธศาสนา กับคริสต์ศาสนาเป็นที่น่าสนใจมาก และรู้ดีว่า
ออกจะมีอรรถาธิบายอยู่บ้าง

“เมื่อครั้ง มาเรีย แม่พระเยซูได้ กระทำ การ อาวาหะ กับ
โยเซฟนั้น เมื่อก่อนได้เสกเมณฑกกัน นางมาเรียได้ทรง
ครรภ์เสียแล้วด้วย “โฮตโกสต์” ซึ่งดูเหมือนเขาจะเรียกเป็น
ไทยว่าพระจิต พุทธภาษาทางคนไม่ใช่พุทธภาษาทางพระ แปล
ว่านางมาเรียได้กับโยเซฟ แต่ยังไม่ทันได้เสกเมณฑก
นางมาเรียก็มีครรภ์กับพระจิตเสียแล้ว ฝ่ายโยเซฟผู้เป็น
สามีเป็นผู้อยู่ในศีลในธรรม ไม่ปรารถนาที่จะกระทำให้ภรรยา
ของเขาได้รับความอาย จึงตั้งใจว่าจะหย่ากันเสียโดยเงียบ ๆ แต่
เมื่อเขากำลังไตร่ตรองอยู่นั้น ก็เผชิญเหตุทุกแห่งพระเป็นเจ้า
บนสวรรค์ได้มาเข้าฝันและได้กล่าวแก่เขาว่า “ดูก่อนโยเซฟ
บุตรเดวิด เจ้าจงอย่ามีความกินแหนง ในข้อที่จะร่วมถึงวาต
ด้วยมาเรียภรรยาเจ้านั้นเลย เพราะภรรยาเจ้าได้มีครรภ์นั้น

ด้วยพระจิต” นี่เป็นคำของเมตทวิทติยา ในข้อที่นำประหลาด
 อยู่ว่าพระเยซูกำเนิดอย่างไร พุทธรวมใจความตามความเข้าใจ
 ใจของข้าพเจ้าผู้ซึ่งข้างคริสตังเรียกว่ามิชนาทิฎฐิ ข้าพเจ้า
 ต้องเข้าใจว่าไม่รู้ว่ามีใครเป็นพ่อพระเยซู เพราะใน^๕ปรากฏ
 ชาติว่าโยเซฟก็จะหย่ามาเรียบร้อยแล้ว เมื่อญัตตของพระเป็น
 เจ้านั้นสวรรคมาเข้า^๖นั้น โยเซฟจึงได้รู้ว่านางมาเรียนนั้น^๗มัครก
 กับพระจิต แต่^๘ก่อน^๙เป็นขอประหลาด เพราะพระจิตก็
 เป็นสิ่งที่หาตัวคนมิได้ พระจิตมาเป็น^{๑๐}ผู้^{๑๑}หญิง^{๑๒}ได้ก็ประ
 หลาด ซึ่งถ้าไม่แสดงอย่างไรให้เห็นให้^{๑๓}น่า^{๑๔}เชื่อ^{๑๕}ยิ่ง^{๑๖}กว่า^{๑๗}แล้ว
 ข้าพเจ้าเห็นว่าค่อนข้างลำบากอยู่^{๑๘}ดังนี้ เพราะฉะนั้น^{๑๙}ที่ว่า
 พระเป็นเจ้านั้น^{๒๐}สวรรค^{๒๑}เป็นพระบิดา พระเยซู^{๒๒}นั้นตามความ
 สันนิษฐานของข้าพเจ้าโดยทาง พงสาวดารและโบราณคดี
 เข้าใจว่าในสมัยพระเยซูเองเมื่อเป็นเด็ก คงไม่มีใครพูด
 ว่า^{๒๓}เป็นลูกพระเป็นเจ้า ต่อเมื่อพระเยซูเองเป็นคนสอน
 ศาสนาเป็นศาสดา มี^{๒๔}ผู้^{๒๕}นับถือ^{๒๖}เลื่อมใส^{๒๗}นั้น จะบอกกับ
 สาวกได้หรือว่า^{๒๘}เยซู^{๒๙}นั้น^{๓๐}เป็นลูก^{๓๑}ไม่มีบิดา ข้าพเจ้า^{๓๒}นั้นเชื่อว่า
 เยชู^{๓๓}เป็นลูกนางมาเรียน^{๓๔}ผู้^{๓๕}เป็นภรรยา^{๓๖}ของโยเซฟ แต่หา^{๓๗}ผู้^{๓๘}บุตร
 โยเซฟ^{๓๙}มิได้ เพราะนางมาเรียน^{๔๐}ได้^{๔๑}มี^{๔๒}ครรภ์^{๔๓}ก่อน^{๔๔}ได้^{๔๕}กับโยเซฟแล้ว

ถ้าแม่ข้าพเจ้าอยู่ในที่ต่างของเยซู ก็จำเป็นต้อง บอกว่าคำสดา
ของข้าพเจ้า เป็นตฤพระเป็นเจ้าบนสวรรค์ เหมือนกันพอจะได้แก
อายได้ ข้อนั้นเป็นข้อที่เราควรจะเห็นใจเขา แต่ข้อนี้เอง
แหละ เป็นสิ่ง ซึ่งควร จะทำให้เราทั้งหลาย ที่เป็นพุทธสา
สนิกชนรู้สึกภาคภูมิใจในใจ พระศาสดาของเรามีพ่อแม่
พ่อเป็นกษัตริย์แม่เป็นนางพระยา มีสกุลสืบไปถึงพระ
มณู นับว่าเป็นผู้กำเนิดดีแท้ เป็นผู้มีสมภพอันประ
เสริฐแท้ไม่มีปัญหา เป็นผู้ที่เกิดตง ๒ ฝ่าย คือทั้งข้าง
พระบิดาและมารดา นับว่าเป็นผู้กำเนิดสูง ข้อน
ถึงแม้ว่าเราจะไม่กระพ้อบก่อวดดีมากไป เป็นหน้าที่
ของเราที่จะรู้สึกภาคภูมิใจอยู่บ้าง พระศาสดาอันเป็นที่พึ่ง
ของเราเนี่ย ไม่มีสิ่งอะไรในประวัติในพระราชสมภพของท่าน
ซึ่งจะต้องมีความอับอาย ซึ่งเราจะต้องปิดบังหรือซึ่งเรา
จะต้องดบแต่งขึ้น”

บูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาทาราม—พุทธเจดีย์

ในตอนแรกได้ทรงพระราชดำริ จะสร้างวัดประจำรัชกาล
ตามแบบโบราณราชประเพณีเช่นกัน แต่แล้วมาทรงเห็นว่า
เวदानพระอารามต่าง ๆ ในพระนครก็มีจำนวนมิใช่น้อย เหลือที่

จะทะนุบำรุงอยู่แล้ว และในยุคนั้นมีการศึกษาและสถาน
ศึกษาย่อม เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น แก่บ้านเมือง มากกว่าวัดเสีย
แล้ว เพราะการศึกษาได้ขยายตัวออกไปไกล และแยกเป็น
เอกเทศออกมาจากวัด มิได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันดังแต่ก่อน
มา จึงได้ทรงดำริเด็กความต่งพระทัยที่จะสร้างวัดเสีย แล้วทรง
คิดแปลงสถานที่จะเป็นวัดนั้นให้เป็นโรงเรียนเสีย คือโรง-
เรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งได้กลายมาเป็น “โรงเรียนวชิราวุธ
วิทยาลัย” ในปัจจุบันนั่นเอง

ฉะนั้น นับแต่รัชกาลนี้เป็นต้นไป การบำรุงพระ
พุทธศาสนาในด้านวัตถุจึงหันไปในด้านบูรณะปฏิสังขรณ์
เป็นส่วนสำคัญ วัดสำคัญในกรุงที่ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์
ในรัชกาลนี้ ก็ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนฯ
วัดบวรนิเวศฯ วัดมหาธาตุฯ ฯลฯ

สำหรับพระอารามนอกกรุง ก็ได้แก่ พระพุทธบาท
ซึ่งค้างปฏิสังขรณ์มาแต่รัชกาลที่ ๕ ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์
พระมณฑปต่อมาจนสำเร็จ และได้ตั้งไปยกยอดพระมณฑป
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ กับต่อมาได้โปรดให้สร้างเครื่องสูงประ-
ดิษฐานไว้ในพระมณฑปเพื่อเป็นเกียรติยศของพระพุทธบาทด้วย

ครั้นล่วงมาตอนปลายรัชกาลมณฑลพระพุทธรูปบาทรวมทั้งตั้งก่อ-
สร้างในบริเวณนั้นชำรุดทรุดโทรมลงยิ่ง จึงเริ่มการปฏิสังขรณ์
ใหม่อีกครั้งหนึ่ง แต่ได้มาเรียบร้อยบริบูรณ์ในรัชกาลต่อมา

พระปฐมเจดีย์

พระพุทธรูปเจดีย์แห่งนี้เป็นที่ เดิมได้ศรัทธา ของ พระองค์
ท่านเป็นอันมาก ด้วยได้เคยสำแดงปาฏิหาริย์ให้ประจักษ์
แก่พระองค์ถึง ๒ ครั้งด้วยกัน คือแต่ยังดำรงพระอิสริยยศ
เป็นมหาหมกุฎราชกุมารครั้งหนึ่ง และเมื่อเสวยราชสมบัติแล้ว
อีกครั้งหนึ่ง

ถึงซึ่งทรง บูรณะปฏิสังขรณ์ใน มุขน้อยสถาน แห่งนี้ ก็คือ
พระวิหารหลวง กับได้โปรดให้เขียนภาพพระปฐมเจดีย์องค์
เดิม กับภาพเทวดา ครุฑ นาค และนักบวชในคำสอนต่าง ๆ
ไว้ที่ผนังพระวิหาร และได้โปรดให้สร้างวิหารสำหรับประดิษ-
ฐาน พระร่วงโรจนฤทธิ์ ซึ่งได้โปรดให้อัญเชิญไปประดิษ-
ฐานไว้ ณ ที่นั้นด้วย นอกจากนี้ยังได้โปรดให้บูรณะบันได
ทางด้านหน้า ซ่อมแก้ไขกำแพงแก้วล้อมรอบบริเวณองค์พระ
ปฐมเจดีย์อีกด้วย

วัดสุวรรณดาราราม

ที่พระนครศรีอยุธยา ได้โปรดให้เปลี่ยนหลังคาพระ
อุโบสถและพระวิหารเป็นกระเบื้องเคลือบ

สร้างพระพุทธรูป

ในรัชกาลนี้ได้โปรด ให้ สร้าง พระพุทธรูปขึ้นหลายองค์
เหมือนกัน เช่น

๑. พระแก้วมรกตน้อย ได้ทรงพระราชดำริสร้าง
ขึ้นด้วยทรงเคารพนับถือในพระมหามณีนรัตนปฏิมากรแก้วมรกต
ครั้นเมื่อทรงทราบข่าวว่า แก้วมรกตเช่นนั้น อาจหาได้ในประเทศร์
รัสเซีย จึงมีรับสั่งให้สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์
ภูวนาท กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งเสด็จออกไปทรง
ศึกษาวิชาทหารอยู่ในราชสำนักพระเจ้าซาร์ประเทศรัสเซีย ให้
ทรงสืบหาแก้วมรกตก้อนใหญ่ที่สุดที่จะพึงหาได้ ครั้นได้แล้วก็
โปรดให้ ข้าง ทำหุ่นพระ พุทธรูป ขึ้นตาม ชอบ พระราช อธิษฐาน
ส่งออกไปเป็นแบบอย่าง ให้หาช่างแก้วอันมีฝีมือในประเทศ
รัสเซีย จำลองแบบนั้นเป็นพระพุทธรูป แก้วมรกตสำเร็จตามพระ
ราชประสงค์ ได้อัญเชิญมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗
โปรดให้มีการฉลองและประกอบพระราชพิธีพุทธาภิเษก ใน

พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ประชาชนได้เข้าไปกระทำสักการบูชา ๓ วัน แล้วเชิญประดิษฐานไว้ในพระบรมมหาราชวัง

๒. พระนิโรคนิคราย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ อันเป็นปลายรัชสมัยเดิมที่อยู่แถวนั้น ได้ทรงพระราชปรารภว่าพระองค์ได้เสวยราชย์มาเท่ากับรัชกาลที่ ๒ จึงโปรดให้ช่างหล่อพระพุทธรูปสมาธิกาไหล่ทองขึ้นรวม ๑๖ องค์ พระราชทานนามถวายว่า “พระนิโรคนิคราย” มีรูปร่างแปดเป็นมนุษย์เขื่อนขัตถ์กษัตริย์รูปหนึ่ง เขื่อนขัตถ์โบกรูปหนึ่ง อยู่สองข้าง ๆ ๑๖ รูป แล้วโปรดพระราชทานถวายไปตามวัดมหานิกาย ๑๕ องค์ ประดิษฐานไว้กับพระนิรันตราย (ซึ่งสร้างแต่รัชกาลที่ ๔) ในพระบรมมหาราชวังองค์หนึ่ง

๓. พระพุทธรูปไถยาดินว่าดวราชิवाद เป็นพระพุทธรูปที่ทรงให้สร้างขึ้นตามแบบที่ทรงคิดขึ้น ลักษณะคล้ายสามัญมนุษย์มาก แต่ก็มีควมงามไม่น้อย

กับอีกองค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้น คือ

พระร่วงโรจนฤทธิ์ เป็นพระยืนปางห้ามสมุทร ได้เสด็จไปพบแต่เมืองยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระพุทธเจ้า ได้

ตรวจค้นของโบราณในภาคเหนือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ขณะนั้น
พระพุทธรูปองค์ชำรุดคมอยู่ในพนัวิหารวัดโบราณแห่งหนึ่งใน
เมืองศรีสัตนาคนหุต (อยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี) โปรดให้ขุดขึ้น
ได้พระเศียร พระหัตถ์ พระบาท ยังดีไม่ชำรุด มีลักษณะ
งามต้องพระทัย จึงโปรดให้เชิญลงมากรุงเทพฯ ครั้นเสด็จ
ขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว ก็โปรดให้ช่างปฏิสังขรณ์ขึ้นจน
เรียบร้อยบริบูรณ์ แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในซุ้มพระ
วิหารทิศ ตรงบันไดใหญ่ที่องค์พระปฐมเจดีย์ ทรงถวายพระ
นามว่า “พระร่วงโรจน์ฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ ชรรโมภาส-
มหาราชบูรพาธิราชนียบพิตร”

พระราชกรณียกิจอีกประการหนึ่งของพระองค์ท่าน อัน
นับว่าได้เกี่ยวเนื่องมาถึงพระพุทธศาสนาด้วยก็คือ ได้โปรดให้
เลิกใช้รัตนโกสินทรศกเสีย แล้วให้ใช้พุทธศักราช
เป็นศักราชทางราชการ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.
๒๔๕๖ (สมัยนั้นปีใหม่ของเราคงต้นวันที่ ๑ เมษายน) เป็น
ต้นไป กรณีนั้นนอกจากจะช่วยบรรเทาความยุ่งยากในเรื่อง
การใช้ศักราชนับจากเวลาดังกล่าวแล้ว ยังนับว่าเป็นการยกย่องให้
เกียรติแก่พระพุทธศาสนาโดยปริยายอีกด้วย

รัชกาลที่ ๗

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่

(พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗)

เนื่องจากรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยุค ที่เต็มไปด้วย ความยุ่งยาก นานาประการตลอดรัชสมัย พอเริ่มต้นก็ต้องทรงเผชิญ กับวิกฤตการณ์ทาง เศรษฐกิจ อย่างร้ายแรง ชนิดที่ไม่เคยได้ประสบมาในรัชกาลก่อน ๆ เลย พอเรื่อง เศรษฐกิจผ่านไป ความวุ่นวายทางการเมืองก็เข้ามาแทนที่ นับแต่การปฏิวัติเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา อุตสาหกรรมก็ถดถอยมาก เพราะฉะนั้นโอกาสที่จะทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจใน ด้านการ บำรุงพระพุทธศาสนา จึงมีได้ น้อย แต่ก็ได้มี การบำรุง ที่สำคัญยิ่ง บาง ประการเกิดขึ้น ใน รัชกาลนี้ เหมือนกัน ดังจะขอนำมากล่าวไว้พอสมควร ดังต่อไปนี้

พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

(พ.ศ. ๒๔๖๘) พอเริ่ม แรกขึ้น เสวยราช สมบัติใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ก็โปรดให้เตรียมการพิมพ์พระไตรปิฎก ตามแบบอย่างสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว ที่ได้เคยทรงกระทำมาแล้ว โดยทรงมอบให้
สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถเป็น
ประธานในงานนี้ เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายแด่
สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว

พระใคร่ บัญชี ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๕ นั้น มี เพียง ๓๙
เล่มเท่านั้น ยังไม่ครบถ้วนบริบูรณ์ มีบางคัมภีร์ที่ยังไม่ได้
พิมพ์ และบางคัมภีร์พิมพ์ไว้แล้วแต่ยังไม่ครบบริบูรณ์ ฉะนั้น
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กราบทูลอาราธนา พระเจ้า
วรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆ
ราชเจ้า ทรงเป็นประธานในการตรวจสอบทานชำระต้นฉบับ
พระใคร่บัญชีในการพิมพ์ครั้ง ๕ ส่วนทุนที่จะสร้างนั้นโปรด
เกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอพระองค์นั้น ทรงออกประกาศ
แจ้งความชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และประชา
ชนทั่วพระราชอาณาจักร ให้ร่วมโดยเสด็จในงานพระ ราชกุศล
ครั้ง ๕ ปรากฏว่าครั้งนั้นได้เงินถึง ๒๐๐,๐๐๐ บาทเศษ โดย
เฉพาะทุนส่วนพระองค์นั้น ๒๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งเป็นจำนวนกว่า
สองเท่าที่กะไว้เป็นงบประมาณในการจัดพิมพ์ครั้ง ๕

ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ได้มีการจัดพิมพ์พระไตร
ปิฎกฉบับอักษรไทยฉบับบริบูรณ์ ได้ขนานนามพระไตรปิฎก
ชุดนี้ว่า “พระไตรปิฎกสยามรัฐ” มีตราข้างเป็นเครื่องหมาย
แสดงว่ามีได้มีบุคคลใดเป็นเจ้าของโดยเฉพาะ แต่เป็น
ของประชาชนชาวไทยทั้งหมด (เวลานั้นเราเรียกนามประเทศว่า
“สยาม” และประชาชนก็เรียกว่า “ชาวสยาม” อันมีพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นประมุข พระไตรปิฎกชุดนี้จบ
หนังสือ ๔๕ เล่มด้วยกัน

เมื่อพิมพ์เสร็จแล้วได้ พระราชทาน แจกจ่ายไปตามมหา
วิทยาลัยและหอสมุดนานาชาติทั่วโลก เป็นจำนวนถึง ๔๕๐ ฉบับ
 และได้โปรดให้จัดงานฉลอง พระไตรปิฎกชุดนี้ในวันที่ ๒๕
—๒๖—๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ด้วยเงินที่เหลือจากการ
ใช้จ่ายในการพิมพ์คราวนี้ ได้รักษาไว้สำหรับพิมพ์คัมภีร์
ธรรมกถาและฎีกาต่อไป

พระไตรปิฎกชุดนี้พิมพ์เรียบร้อยดีกว่าครั้งก่อน และ
พิมพ์ในเวลาที่ยี่ในความต้องการของนานาชาติ จึงนับว่าก่อ
ให้เกิดประโยชน์อย่างใหญ่หลวง กล่าวคือ เป็นการสืบอายุพระ
พุทธศาสนา เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระองค์ท่านในฐานะที่

ทรงรับ รัชทายาทเป็น เอกอัครราชูปถัมภก พระพุทธ ศาสดาอยู่
พระองค์เดียวในโลกเวลานั้นประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง
นับเป็นเกียรติประดิดอันดั่งงามแก่ประเทศไทยเราด้วย เพราะ
ประเทศอื่นแม้จะมีที่ประชาชนนับถือพระพุทธศาสนา ก็ไม่อาจ
สามารถจะทำได้

เพิ่มหลักสูตรจริยศึกษาชั้นในโรงเรียน

(พ.ศ. ๒๔๗๓) ครั้นต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๓ กระทรวง
ธรรมการ (คือกระทรวงศึกษาธิการ เดิมนั้นเอง) ก็ได้ประ
กาศเพิ่มหลักสูตรทางจริยศึกษาชั้นในอีก คือให้นักเรียนได้
ดัดนิสัยฟังพระธรรมเทศนา เพื่ออบรมให้เกิดสันดานเลื่อมใส
ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังกับที่เป็นเมืองของชาวพุทธ
จัดให้มีการประกวดหนังสือสอนพระพุทธศาสนาสำหรับเด็ก
เด็ก

ต่อมาได้โปรด ให้ราชบัณฑิตสภา ออกประกาศชักชวน
ให้ผู้ทรงคุณความรู้แต่งหนังสือสอน พระพุทธศาสนา สำหรับเด็ก
เพื่อรับพระราชทานรางวัลขึ้น โดยมีจุดมุ่งให้เยาวชนของเรา
ได้เข้าถึงหัตถ์ธรรมของพระพุทธศาสนามั่ง เติบโตใหญ่ไปภาย
หน้าจะได้เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และในการนี้โปรดให้ราชบัณฑิต

ทิดต๋องทำให้นางเป็นผู้ถือขนมบัทแตงดี เห็นควรจะได้รับพระราชทานรางวัล นำขนมทูลเกล้าถวาย เพื่อให้ทรงตัดสินว่านับใดควรจะได้รับรางวัลที่ ๑ หรือที่ ๒ แດวียงทรงพระกรุณาพระราชนิพนธ์คำนำให้เป็นเกียรติแก่แตงอีกด้วย

พระราชกรณียกิจอันนี้ ได้เริ่ม ดำเนินการ ขึ้นเป็น ครั้งแรกในงานวิสาขบูชา ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ หนังสือ เรื่องแรกที่ ได้รับ พระราชทานรางวัลในโอกาสนั้น ก็คือ เรื่อง “ศาสนคุณ” อันเป็นบทพระนิพนธ์ของหม่อม เจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล

การบูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม

พระอารามตำคณูทโตทรงปฏิสังขรณ์ คือ

๑. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นเนื่องในคราวจัดงานหารम्म นดของอายุกรุงเทพมหานครมหานครครบ ๑๕๐ ปี ๒๔๗๕ โดยโปรดให้ออกประกาศชักชวนร่วมกันบริจาคทรัพย์ ปฏิสังขรณ์ครั้ง นี้ และได้เริ่มงานปฏิสังขรณ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นต้นมา ในการปฏิสังขรณ์คราวนี้ ได้เขียนภาพ รามเกียรติ์ ที่ผนังระเบียงใหม่ทั้งหมด

๒. วัดพระเชตุพนฯ ได้มีการบูรณะสิ่งต่าง ๆ ใน
รัชกาลเป็นอันมาก

๓. พระปฐมเจดีย์ โปรดให้สร้างพระอุโบสถ ซึ่งเริ่ม
สร้างมาแต่รัชกาลที่ ๒ จนสำเร็จบริบูรณ์ เป็นพระอุโบสถที่มีรูป
ทรงกระตักตั้งงามยิ่ง ออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์

๔. พระพุทธบาท ได้โปรดให้เปลี่ยนยอดพระมณฑป
ใหม่ ซึ่งแต่ก่อนทำด้วยไม้เป็นคอนกรีตทั้งตัว กับได้โปรดให้
ตกแต่งเครื่องประดับในส่วนทั่ว ๆ ไปของพระมณฑปให้งดงาม
ยิ่งขึ้น และยังได้ปฏิสังขรณ์สถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณพระพุทธ
บาททั้งหมดด้วย

๕. วัดสุวรรณดาราราม ได้โปรดให้พระยาอนุ-
ศาสน์จิตรกร (จันทร์ จิตรกร) ช่างเขียนฝีมือเอกในครั้งนั้น
เขียนภาพ พระราชพงศาวดาร ตอน สำคัญ ๆ ไว้ ที่ผนัง พระวิหาร
สำเร็จเรียบร้อยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ยังปรากฏบริบูรณ์อยู่จนทุก
วันนี้

รัชกาลที่ ๘

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

(พ. ศ. ๒๔๗๗-๒๔๘๕)

ขณะที่พระบาท สมเด็จพระปรเมนทรมหา อานันทมหิดล
 เสด็จขึ้นครองราชสมบัตินั้น พระองค์กำลังเสด็จประทับเพื่อทรง
 ศึกษาวิชาอยู่ในต่างประเทศ อีกทั้งพระชนมายุเพิ่งได้ ๙ พรรษา
 เศษเท่านั้น จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการปฏิบัติบริหารพระราชภาระ
 แทนพระองค์อยู่เกือบตลอดรัชสมัย เพิ่งได้เสด็จนิวัติกลับคืนมา
 เมื่อพระนครเมือวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ และต่อมาวันที่
 ๘ มิถุนายน ปีรุ่งขึ้นก็สวรรคต รวมเวลาที่ทรงบริหารราชการ
 แผ่นดินด้วยพระองค์เองเพียง ๒ เดือน จึงเป็นการสุดวิสัยที่จะ
 ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในด้านการบำรุงพระศาสนาให้มาก
 หดายเป็นรัชกาลก่อน ๆ มาได้ แต่กระนั้นก็มีบางสิ่งบางประการ
 ที่ควรจะได้นำเอา พระราชจริยาวัตรอันเกี่ยว ด้วยการพระศาสนา
 ของพระองค์ท่านเพียง ราวเวลา ๒ เดือนนั้น มาถว้ไว้ให้ มหาชน
 หงหลายได้ทราบพอสมควร

พระองค์ท่านได้ทรง เหาพระทัยได้ ต่อการพระศาสนาเป็น
ยิ่งนัก เป็นคนว่าเล็ดจ้ะประพาสตามวัดวาอารามต่าง ๆ อยู่เป็น
เนืองนิจ แล้วได้ทรงใ้พระราชฤทัยเลาะถามประวัติความเป็น
มาของวัดและปูชนียสถานที่สำคัญ ทั้งได้ทรงพระราชรัทธา
พระราชทานเงินบำรุงวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนไม่น้อย ทุกคืนก่อน
จะเสด็จเข้าพระที่บรรทม ก็เสด็จเข้าไปในห้องพระแล้วทรง
กราบนมัสการพระเศียรก่อน ซึ่งตอนนั้นมหาดเล็กห้องพระบรรทม
มีหน้าที่ต้องคอยจัดรูปเทียนถวายเป็นประจำ

ทรงพอ พระ ราช ฤ ทัย ศึกษา พระ ธรรม คำสั่ง
สอนของพระพุทธองค์เป็นอันดียิ่ง เวลานาบวงศี เชาว
นะกะวี ศาสนาจารย์ประจำสำนักราชเลขาณการในพระ
องค์กราบทูลบรรยาย หัวข้อธรรมะและพุทธประวัติที่จะ
ทรงตั้งพระทัยสดับตรับฟังด้วยคารวะ บางทีก็ทรงตั้ง
พระราช ปุจฉาไต่ถาม กระทั่งนาบวงศี เชาวนะกะวีจน
ด้วยเกล้าต้อง ผลัดไปทูลถามสมเด็จพระสังฆราช นำ
ข้อวิสัยนามาถวายก็มี เวลาพระพี่เลี้ยงเฝ้า จินตคุสัย
ทูลถวายการอบรมพรหมวิหาร แนะนำให้พระองค์ทรงกระ

ทำจิตใจเป็นอุเบกขา ก็ทรงตั้งพระทัยปฏิบัติตามด้วยดี

ยิ่งกว่านี้ได้ทรงมีพระราชศรัทธา แก่เกล้าในพระบวรพุทธ
ศาสนาเป็นอันมาก ถึงกับตั้งพระราชหฤทัยในอันที่จะทรงผนวช
ภายหลังที่ทรงศึกษาสำเร็จแล้ว (การเสด็จกลับมาประทับอยู่ใน
พระนคร^{๒๕}ครั้งนี้ เป็นการชั่วคราว แต่จะเสด็จออกไปทรงศึกษา
ต่อที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ต่อไป กำหนดวันที่จะเสด็จไปคราวนั้นคือ
วันที่ ๓๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙) จึงได้ทรงมีลายพระราชหัตถ์
ทูลขอให้สมเด็จพระสังฆราชทรงนิพนธ์หนังสือเรื่อง “การบวช”
ถวาย เพื่อนำคิดพระองค์ไปทรงศึกษาระหว่างที่ประทับอยู่ใน
ต่างประเทศ และเพื่อเป็นการเตรียมพระองค์ในการที่จะทรง
ผนวชต่อไปในวันหน้า

พระราชหัตถ์เลขาดังกล่าวลงวันที่ ๓๙ มีนาคม พ.ศ.
๒๔๘๙ มีความสำคัญดังนี้

“ด้วยหม่อมฉันมี ประสงค์ ใครจะได้อ่านแนว การ ศึกษา
ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการเตรียมตัวและช่วยเหลือในการ
ที่จะอุปสมบทในกาลต่อไป ครั้นจะค้นหาอ่านจากตำราจำนวน
มากก็มีวณน้อย ถ้าจะได้รับสังฆราชานุญาตให้ได้อ่าน
จากตำราง่าย ๆ และเป็นทางดีโดยจิตฉันเป็นอันแน่ ๆ ไม่มาก

มายมัก พอหาโอกาสอ่านได้เดือนละครั้งก็คิดว่าจะถึงเวลาอุป-
ถัมภ์ของหม่อมฉัน ก็จะได้รับความสะดวก หนังสือเรื่อง^๕
ต้องการได้อ่านทั้งในเวลาพักอยู่ในเมืองไทย และแม้ไปพักอยู่
ในต่างประเทศ จึงทูลขอพระดำริและสั่งพระราชทานเคราะห์มา”

แม้ในเย็นวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๔๘๘^๕ ซึ่งกำลังทรงพระ
ประจวรพระนาภัมพระอาการพลัดอยู่นั้น ก็ยังโปรดเกล้าฯ ให้
นายวงศ์ เชาวณะกะวีเจ้าประจักษ์ทางคำสอนถวาย โดยไม่ทรง
คำสอนถวาย โดยไม่ทรงยอมบรรทม จนนายวงศ์ฯ ต้องอ้าง
เหตุทางคำสอน^๕ทูลอนุญาตให้ทรงบรรทมพึงได้ทูลถวาย นั้นแหละ
จึงได้ทรงพระบรรทม และท้ายสุดได้มีพระราชกระแสรับสั่งว่า
“อยากจะคุยเรื่องธรรมะกับสมเด็จพระสังฆราช แต่ไม่
สบาย” ให้นายวงศ์ฯ ไปทูลนิมนต์สมเด็จพระสังฆราชไปเฝ้า
ในวันรุ่งขึ้นเวลา ๑๗ นาฬิกา นอกจากนั้นยังพระราชทานพระ
ราชทานพระราชกระแสรับสั่งไปยังสมเด็จพระสังฆราชด้วย ว่า
ในการที่จะเสด็จเมืองนอกครั้งนั้น^{๕๕} จะได้เสด็จพระราชดำเนิน
ไปทรงกระทำราชสักการบูชาทูลถวายพระพุทธรูป^{๕๕} และสมเด็จพระ
สังฆราชที่วัดบวรนิเวศวิหาร ในวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๔๘๘^๕
แต่แล้วพอวันรุ่งขึ้น ๘ มิถุนายน ๒๔๘๘^๕ นั้นเอง พระบาท

สมเด็จพระปรมณทรมหาอานันทมหิดล ก็ทรงถูกผู้ร้ายใจ ทราบดี
 ตอบปลงพระชนม์ในขณะบรรทมอยู่บนพระที่ ถึงแก่สวรรคต
 ไปเมื่อ ๘ นาฬิกาเศษของวันนั้น พระชนมายุเพียงย่างเข้า ๒๓
 พรรษาเท่านั้น ได้ยังความวิปโยคอาดูรอย่างสุดซึ้งแก่ปวงไพร่
 พัวพันนิกรของพระองค์ อย่างชนิดที่ไม่เคยมีประสบการณ์ใน
 ทำนองมาก่อนเลยในชั่วอายุของ กรุงเทพพระ มหานคร ๓๖๔ ปี
 มา เป็นการสูญเสียองค์พุทธศาสนูปถัมภกที่ดียิ่งพระองค์หนึ่ง
 หนึ่งของชาติไปด้วยความเดียดายอย่างสุดแสนที่จะพร่ำพรรณนา

รัชกาลที่ ๙

พระบาทสมเด็จพระปรมิทธมหาภูมิพลพุดุศลเดช
 (พ.ศ. ๒๔๙๕ - ปัจจุบัน)

ถ้ารับพระมหากษัตริย์รัชกาลปัจจุบันของเรา^๕ โดยที่
 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้การ ปกครอง ระบอบรัฐธรรม
 นูญ มิได้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดเหมือนดังพระมหา
 กษัตริย์แต่กาลก่อน ฉะนั้นพระองค์ท่านจึงมีอาช^๖ที่จะทรงจับจ่าย
 พระราชทรัพย์ ของ แผ่นดิน ทุ่งเขาไปใน ทาง ทะนุบำรุง พระพุทธ
 ศาสนาให้ใหญ่โตมโหฬารได้ เหมือนดังที่พระมหากษัตริย์

แต่โบราณได้ทรงกระทำมา และทั้งการบริหารประเทศทั้งหลาย ซึ่งหมายถึงการบำรุงพระพุทธศาสนาด้วย เป็นหน้าที่ของคณะ รัฐมนตรีโดยตรง พระองค์ได้แต่ทรงเป็นผู้นำโดยปริยายอยู่ เท่านั้น

อีกประการหนึ่งภาวการณ์ บ้านเมืองในปัจจุบันของเรา ได้ผันแปรวิวัฒนาการไปกว่าเดิมมาก ความจำเป็นที่จะต้อง บำรุงบ้านเมืองด้วยประการอื่น ๆ โดยรับตัวนมั้มากหลาย จึง ทำให้การบำรุงพระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบันของเราน้อยไปกว่า เดื่อก่อน และด้วยสาเหตุประการนี้เอง จึงทำให้มีผู้กล่าวขวัญ กันเป็นอันมากว่า ศัธรรมของประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เยาวชนในยุคนี้ได้เสื่อมโทรมลงไปกว่าเดิมเป็นอันมาก

นี่เป็นสิ่งที่ผู้สนใจ ศึกษาใน เรื่องความ สัมพันธ์ระหว่าง พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนาของเรา จะต้องทำความเข้าใจ ให้ดีไว้เสียก่อน อย่าด่วนเข้าใจผิดไปว่าพระมหากษัตริย์ ในยุคปัจจุบันของเราห่างเหินต่อพระพุทธศาสนา

สำหรับพระราชกรณียกิจขององค์พระมุขรัชกาลปัจจุบัน ของเรา ในส่วนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา นั้น พอจะกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

๑. ได้เสด็จออกผนวชอยู่คราวหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ซึ่งนับเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๔ ในประวัติศาสตร์ของชาติไทยเรา ที่ได้เสด็จออกผนวชในระหว่างที่ดำรงอยู่ในราชสมบัติ และนับเป็นองค์ต้องของพระราชวงศ์จักรี การผนวชของพระองค์ครั้งนั้น ได้บังเกิดความปลื้มปิติเป็นต้นพันแก่ปวงสาธุชนถ้วนหน้า ไม่เฉพาะแต่ชนชาวไทยเราเท่านั้น หากแต่รวมไปถึงพุทธศาสนิกชนในนานาประเทศอีกด้วย

๒. ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์บำรุงวัดวาอารามอยู่เสมอ ทุกคราวที่เสด็จประพาสตามจังหวัดต่าง ๆ มักจะทรงบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือในการปฏิสังขรณ์ บูรณifyสถานสำคัญ ๆ ที่จะได้เสด็จพระราชดำเนินผ่านเป็นจำนวนไม่น้อย และในงานพิธีสำคัญของพระพุทธศาสนา มักจะ ทรงพระ กรุณาเสด็จไปร่วมทุกครั้ง แม้ในต่างจังหวัด เช่น ที่จังหวัดสระบุรี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพระราชพิธียกพระจุลมงกุฎยอดพระมณฑปพระพุทธบาท ซึ่งได้มีการปฏิสังขรณ์ขึ้นเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ ที่จังหวัดเพชรบุรี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพระราชพิธีบรมจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระปรางค์วัดมหาธาตุ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุที่ทรงพระกรุณาไปบรรจุ ได้มีพระราช

ศรัทธาพระราชทานของหลวงให้ไปเป็นจำนวน ๓ องค์ ด้วยกัน
กับได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ทำ ถัดกัน และพระ
ศัลยแพทย์ให้ส่งทองเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุด้วย ฯลฯ

๓. ทรงให้พระทัยศึกษาธรรมและพิจารณาของ พระพุทธ
คำสอน จนทรงสามารถนำมาปฏิบัติได้ยิ่ง ผู้ที่ได้อิทธิ
เข้าถึงพระบารมีโดยใกล้ชิดในคราวที่ทรงประทับอยู่ในพระ ราช
พิธีบำเพ็ญพระราชกุศล จะคงเห็นธรรมเจริญพระองค์เต็มใจว่า
พระอิริยาบถทุก ๆ ตอนจะเป็นไปด้วยความเป็นระเบียบ
เรียบร้อยถูกต้องครบถ้วนตามประเพณีนิยมทุกประการ
มิได้ขาดตกบกพร่องเลย พุทธศาสนิกชนทั่วไปน้อย
คนนักที่จะปฏิบัติได้เช่นพระองค์ แม้กระทั่งขณะที่ทรงประ
นมพระหัตถ์ระดับพระสังฆะเจริญพระพุทธรูป ก็ทรงทำได้พอ
เหมาะพอดี ยกพระหัตถ์อยู่ในระดับพองามไม่สูงไม่ต่ำจนเกิน
ไป และพระหัตถ์อยู่ในระดับคงที่สม่ำเสมอ มิได้มีอันเป็น
ตกไปด้วยความเมื่อยล้าเหมือนดังบุคคลส่วนมากที่ ประพฤติปฏิบัติกัน
อยู่ทั่วไป ซึ่งมักจะทำกันได้ขึ้นแรงแต่ตอนต้น ๆ ที่พระ
เริ่มสวดเท่านั้น พระองค์จะทรงทราบเป็นอย่างดีว่าเวลาควรลด
เมื่อพระสังฆะสวดจนโมทนาแล้ว ควรจะลงมือกระทำในคอนไหน
และหยุดคอนไหนเพื่อลำดับรับพรพระที่ท่านสวดให้แก่เราโดยตรง
ดังนี้ เป็นต้น

๔. โดยที่ในปัจจุบันนี้เราได้มีสมาคมต่าง ๆ หลายสมาคมได้ก่อตั้งขึ้นมาเผยแพร่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก และเผยแพร่ด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นต้นว่า จัดให้มีการแสดงปาฐกถา อภิปรายและสนทนาธรรมในโอกาสต่าง ๆ ทั้งในสถานที่ของสมาคม และนอกสถานที่ เช่น ตามโรงเรียน ทางสถานวิทยุกระจายเสียง และโทรทัศน์ การพิมพ์หนังสือธรรมะออกจำหน่ายแจก ฯลฯ

สมาคมที่มีวัตถุประสงค์ดังกล่าวเท่า ที่ ดำเนิน การ อยู่ในปัจจุบัน ก็ได้แก่ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ขวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ซึ่งขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันของเราได้ทรงรับเข้าไว้ใน พระบรมราชูปถัมภ์ จึงนับว่าเป็นพระราชนิพนธ์ที่สำคัญยิ่งของพระองค์ อีกประการหนึ่ง ในการบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลาย สมกับที่เป็น ศาสนาประจำชาติของเรา และยังเป็น การช่วยกู้สถานะความเสื่อมโทรมทางจิตใจของเราในยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งมีสาเหตุเนื่องมาแต่ไม่เคยศึกษาธรรมะของพระพุทธศาสนาให้เป็นที่เข้าใจอีกประการหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหา

มกุฏราชวิทยาลัย อันเป็นสถาบันการศึกษาฝ่ายสงฆ์ที่มีชื่อยุ
ในปัจจุบัน ก็ตั้งอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ทั้งสิ้น

อนึ่ง ในกาลปัจจุบันนี้ประเทศของเราได้จัดให้ มังงาน
ฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษเมื่อวันที่ ๓๒-๓๘ พฤษภาคม พ.ศ.
๒๕๐๐ อันนับเป็นงานฉลองพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่มโหฬาร
ครั้งแรกของเมืองไทย

การเสด็จออกผนวช (พ.ศ. ๒๔๕๕)

โดยที่พระมหากษัตริย์รัชกาลปัจจุบันของเราได้เสด็จ
ออกผนวชอยู่คราวหนึ่ง ทางประวัติศาสตร์นับเป็นพระมหา
กษัตริย์ไทยองค์ที่ ๔ ที่เสด็จออกผนวชในขณะทรงราชสมบัติ
นับแต่สมัยกรุงสุโขทัยอันมีพระราชาธิไทยเป็นประติมา จึง
เห็นเป็นการสมควรที่จะได้กล่าวถึงการผนวชของพระองค์ท่านไว้
พอสังเขป ทำนองเดียวกับที่ได้บรรยายถึงการผนวชของพระ
มหากษัตริย์องค์ก่อนมาแล้ว และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติยศ
ในการที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในฐานะที่ทรงเป็นพุทธ
นามกะ และอัครศาสนูปถัมภกที่ดียิ่งอีกประการหนึ่งด้วย

มูลเหตุแห่งการผนวช

เนื่องแต่ได้ทรงพระราชดำริว่าพระพุทธศาสนาประจำชาติ
อันประชาชนของพระองค์เลื่อมใสกันอยู่เป็นล้นพ้นมาก และต่อ

มาเมื่อได้ทรงมีโอกาสดำเนินเคยกับหัตถ์การ และทางปฏิบัติของ
พุทธศาสนิกชนในระหว่างที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนั้น ก็
ทรงพระราชดำริทราอย่างนั้น เพราะความได้ประจักษ์แก่พระราช
หฤทัยว่า ขรรคม้าดังสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
ประกอบด้วยเหตุผลและัจจธรรม แม้ผู้ใดจะวิจารณ์ด้วยหลัก
วิทยาศาสตร์ก็จะไม่เสื่อมถอยในความนิยมเชื่อถือ เหมือนกับ
ที่อาจเป็นไปได้แก่ศาสนาที่ยึดมั่นในหลักศรัทธาเป็นข้อใหญ่ และ
ต่อมาในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๙๙ นั้น สมเด็จพระวชิรญาณ
วงศ์ พระสังฆราชผู้ทรงนิยมนับถือโดยวิสาสะอันสนิท และ
ทรงถือว่ามีความคุณูปการต่อพระองค์มาากนั้นได้ประจวบตรง พระ
อาการเป็นทิวคึกก้นทั่วไปจนแทบหมดหวัง แต่เดชะบุญได้ทรง
หายประชวรมาได้ย่างน่าประหลาด พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวจึงได้ทรงพระราชดำริว่าถ้าได้ทรง ผนวชโดยที่ สมเด็จพระ
สังฆราชทรงเป็นพระอุปัชฌาย์แล้ว ก็จะเป็นที่สมพระราชประ
สงค์ในอันที่จะได้ทรงแสดงพระราชภาระและศรัทธาใน พระองค์
ท่านเป็นอย่างดี จึงได้ตกลงพระราชหฤทัยที่จะทรงผนวชเพื่อ
ทรงพระราชอุทิศพระกุศลสนองพระเดชพระคุณภายในปีนั้น
เตรียมการผนวช

ต่อมา เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๙๙ ก็ได้ทรงพระกรุ-

ณาโปรดเกล้าฯ ให้จอมพล ป. พิบูลสงครามนายกรัฐมนตรีใน
ขณะนั้น เข้าเฝ้าและแจ้งพระราชประสงค์ในอันที่จะเสด็จออก
ผนวชให้ทราบเพื่อเป็นการหารือ ซึ่งนายกรัฐมนตรีก็ได้แสดง
ความโลมณัสนั้นเห็นพ้องด้วยพระราชดำริทุกประการ ครั้นภายหลัง
ที่คณะรัฐมนตรีได้ประชุมรับทราบกระแสพระราชดำริ แล้วก็ได้
มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง โดยมีพระวรวงศ์
เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ประธานของคณะนี้ เป็น
ประธาน เพื่อดำเนินการจัดพระราชพิธีผนวชครั้งนั้นให้เป็นไป
ตามโบราณราชประเพณี

ต่อจากนั้นก็ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดบวรนิเวศวิหาร
อันเป็นสถานที่ซึ่งจะทรงประทับในขณะผนวชอย่างเรียบร้อย ได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จ่ายทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
ซ่อมแซมตบบริเวณที่ซึ่งจะเป็นที่ประทับ คือ พระตำหนักทรง
พรต หอสังฆาร และตำหนักซ้าย สมเด็จพระราชชนนีทรงพระ
ศรัทธาซ่อมตำหนักเพชรและตำหนักจันทร์หน้าทึบประทับ ฝ่าย
รัฐบาลโดยกรมศาสนา รับซ่อมพระตำหนักกับนี้หนา คดอดจน
อุโบสถและบริเวณพระอุโบสถโดยทั่วไป รวมทั้งการไฟฟ้า
และสุขาภิบาลทั่วพระอาราม มหามกุฏราชวิทยาลัยและทางวัด
เองก็ได้ซ่อมบริเวณถึงฆาตและอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก เป็นการ

ร่วมพระราชกุศลจากทุก ๆ ฝ่าย และถ้าเร้าลงเรียนร้อยทันเวลา
ได้พอดี

ในระหว่างผนวชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์

ครั้นถึงวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ เวลา ๖.๐๐ น.
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้เสด็จไปพระราชทานกระบี่ พระดำรัส เนื่องใน การที่
จะทรงผนวชแก่พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในพระบรมมหาราชวัง เสร็จแล้วได้
เสด็จขึ้นทางในสู่พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท พร้อมด้วย
สมเด็จพระนางเจ้าบรมราชินีนาถ พระราชทานกระบี่พระราช
ดำรัสแก่ประชาชนที่ไปเฝ้าชมบารมีกันอยู่คับคั่งถนนหลวง ซึ่งมี
ความตอนหนึ่งว่า

“อันพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของเรา
ตามความชอบธรรมที่ได้รับมาดี ตามศรัทธาเชิดอ้อนส่วนของ
ข้าพเจ้าก็ดี เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง มีคำสั่งสอนให้คน
ประพฤติตนเป็นคนดี ทั้งเพียบพร้อมด้วยบรรดาดีจริยธรรมอัน

ชอบด้วยเหตุผลน่าเชื่อถือยิ่งนัก ข้าพเจ้าเคยคิดอยู่ว่าถ้าโอกาส
อำนวยก็น่าจะได้อุปถัมภ์ในพระกัณฐาตามประเพณี ดังเวลา
หนึ่ง ซึ่งจักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณพระราชูปการตาม
คตินิยมอีกได้หนึ่งด้วย และนับตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ขึ้นครองราช
สมบัติสืบสันตติวงศ์มา ก็เป็นเวลานานพอสมควรแล้ว น่าจะ
เป็นโอกาสที่จะทำตามความตั้งใจไว้แล้วประการหนึ่ง อนึ่ง
การที่สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงมีพระคุณูปการในส่วนตัว
ข้าพเจ้าได้หาย ประชวร ในครั้งหลังนี้ ก่อให้เกิดความปีติยินดี
แก่ข้าพเจ้าเป็นอันมาก มาคำนึงดูเห็นว่าถ้าในการที่ข้าพเจ้าจะ
อุปถัมภ์ ได้พระองค์ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยแล้ว ก็จะเป็น
การแสดงออก ซึ่งความศรัทธาเคารพของข้าพเจ้าที่มีอยู่ใน
พระองค์ ท่านได้อย่างเหมาะสมด้วยอีกประการหนึ่ง อาศัยเหตุ
เหล่านี้ จึงได้ตกลงใจจะอุปถัมภ์ใน วันที่ ๒๒ เดือนนี้

พระราชพิธีผนวช

ครั้นวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ เวลา ๑๔.๐๐ น.
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมายังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
เสด็จสู่ที่ประทับของเครื่องหลังพระอุโบสถ สมเด็จพระราชชนนีทรง
จรดพระกรรพิตถถวายเจริญพระเกศาเป็นพระฤกษ์ และบูชา

มาถวายต่อจนเสร็จ พอ ๑๕.๐๐ น. ก็เสด็จเข้านมัสการพระ
มหามณเฑียรปฏิมากร พระสัมพุทธพรมณ์ และพระพุทธรูป
ต้นของพระองค์รัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ ตามราชประเพณี แล้ว
สมเด็จพระราชชนนีถวายไตรและบาตรสำหรับทรงอุปสมบท

จากนั้นพระราชพิธีราชอุปสมบท ก็เริ่มขึ้นโดยมีสมเด็จพระ
พระสังฆราช (สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์) วัดบวรนิเวศวิหาร
ทรงเป็นพระราชอุปัชฌาย์ สมเด็จพระวันรัตน์ วัดเบญจมบพิตร
เป็นพระอนุสาสนาจารย์ และพระศาสนโศภณ วัดมกุฏกษัตริ-
ยาราช เป็นพระกรรมวาจาจารย์ในพระราชพิธีนี้ พระบรมวงศา
นวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี และข้าราชการชั้น
ผู้ใหญ่ไปเฝ้าอยู่คับคั่ง

พระราชพิธีราชอุปสมบททรงนได้สำเร็จเรียบร้อยเป็นอัน
ดีเมื่อเวลา ๑๗.๔๓ น. ทรงได้รับพระฉายาทรงพระพุทธรูป
ว่า “ภูมิพล” ต่อจากนั้นก็เสด็จประทับรถยนต์พระที่นั่งพร้อม
ด้วยสมเด็จพระสังฆราชไปวัดบวรนิเวศวิหาร คดอกระยะทาง
ทางเสด็จพระราชดำเนิน ผ่านใต้มี ประชาชน มา คอย เฝ้า ชมพระ
บารมีกันอย่างแน่นขนัดเป็นประวัติการณ์ มีผู้จัดตั้งโต๊ะบูชา
ถวายพระพรตามเส้นทางที่เสด็จผ่านนับแต่ เจริญ สะพาน ผ่าน พิกพ
ถัดไปจนถึงสะพานผ่านฟ้าลีลาศรถยนต์พระที่นั่งต้องคอยเคลื่อน

ที่ไปอย่างเชื่องช้า และต้องหยุดครั้งก็ลงเป็นครั้งคราวไปตลอดทาง เพราะประชาชนต่างเบียดเสียดกันเพื่อชมพระบารมีโดยใกล้ชิด กว่าจะเดินถึงวัดบวรนิเวศ ฯ ก็เป็นเวลาถึง ๑๘.๐๕ น.

พระราชจริยาวัตรระหว่งถนน

ระหว่างที่ทรงผนวชอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเช่นเดียวกับพระภิกษุ สังฆอื่น ๆ โดยเริ่มเสด็จลงพระอุโบสถเพื่อทำวัตรเช้าและทรงสดับพระวินัยในเวลา ๘.๐๐ น. นับแต่วันรุ่งวันที่ ๒๓ ตุลาคม เป็นต้นไปและเสด็จลงพระอุโบสถเพื่อทำวัตรเย็น และสดับพระธรรมในเวลา ๑๗.๐๐ น. ทุกวัน ระหว่างที่เสด็จลงพระอุโบสถเพื่อทรงทำวัตรเช้าและเย็น ได้มีประชาชนมาคอยเฝ้าชมพระบารมีและทูลเกล้าถวายดอกไม้ธูปเทียนกันคับคั่ง

ตลอดเวลาแห่งการที่ทรงอยู่ในบรรพชิตเพนั้น ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่สมณกิจเป็นอันดียิ่ง เป็นต้นว่าได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธรูปและปูชนียสถานที่สำคัญ ตลอดจนพระอัฐิองค์พระสังฆราชาเจ้าที่ล่วงลับไปแล้ว ตาม พระ ขาราม หาดวงต่าง ๆ อยู่เนื่อง ๆ เช่น วัดพระเชตุพน ฯ วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดเบญจมบพิตร วัดราชบพิธ และยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการถึงพระปฐมเจดีย์และได้ทรงกระทำประทักษิณ

พระเจ้านนทวย กับได้เสด็จไปทรงรับบิณฑบาตตามสถานที่
สำคัญหลายแห่ง เช่น พระที่นั่งอัมพรสถาน วัดสระปทุม ทำ-
เนียบรัฐบาล เพื่อให้พระราชวงศ์ คณะรัฐบาล และข้าราชการ
ชั้นผู้ใหญ่ได้ถวายอาหารบิณฑบาตโดยใกล้ชิด

แต่ที่นับว่าสำคัญที่สุดก็คือ เมื่อเสด็จตรู่ของวันที่
๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้เสด็จพระราชดำเนิน
ออกทรงรับบิณฑบาตจากประชาชน โดยไม่มีหมายกำ-
หนดการ ได้ทรงรับบิณฑบาตจากประชาชนที่ถนนพระสุเมรุ
บางลำภูเป็นประเดิม แล้วเสด็จประทับรถยนต์พระที่นั่งไปยัง
ถนนพหลโยธิน ได้เสด็จรับบิณฑบาตจากประชาชนแถว
บริเวณใกล้อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ แล้วเสด็จไปทางถนนพญาไท
และถนนเพชรบุรี ทรงรับบิณฑบาตอีกที่แยกราชเทวี ครั้น
เสด็จกลับมาถึงวัดบวรนิเวศฯ ก็มีประชาชนมารอคอยถวาย
อาหารบิณฑบาตที่หน้าประตูวัดอีก ๕-๖ ราย ทรงรับแล้วจึง
เสด็จขึ้นสู่พระตำหนัก ผู้ถวายอาหารบิณฑบาตคราวนั้นนามทั้ง
ชาย หญิง เด็ก และคนชรา และทั้งคนไทย คนจีน ทุกคนรู้สึก
ชื่นเต้นเพราะมีนักบวชนั้นมาก่อน อาหารที่ทรงรับบิณฑบาต
วันนั้นส่วนมากก็เป็นอาหารที่ชาวบ้านได้บาตรพระกันอยู่ตามปกติ
เป็นต้นว่า ข้าวสุก ปลาททอด กุนเชียงทอด ปลาสดเค็ม ถั่ว

เขี้ยวหวาน กัดด้วยหอม ขนหมกรก ฯลฯ

นอกจากนี้^๕ตลอดเวลาที่ทรงอยู่ในสมณเพศ ได้ทรงค้นพระทัยศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง และปฏิบัติตามพระวินัยโดยเคร่งครัด ได้โปรดอาราธนาพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิแตกฉานในพระธรรม ขึ้นไปถวายพระวิδίษนาธรรมบนพระคานัฏทรงพรตมิได้ขาด พระราชจริยาวัตรท่งปวงในขณะทรงสมณเพศนั้นได้ด้วยความปีติเต็มใจได้แก่ผู้ที่ได้ประสบพบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

ลาผนวช

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ เวลา ๘.๐๐ นาฬิกา เสด็จลงพระอุโบสถทำวัตรเช้า และสดับพระวินัยเป็นครั้งสุดท้าย จากนั้นเสด็จกลับมาปลุกันต์กัณฑ์หนึ่งที่บริเวณข้าง พระ คานัฏภนียา แล้วทรงปลุกันต์กัณฑ์อีกครั้ง ๒ กัณฑ์บริเวณหน้าพระคานัฏทรงพรต

เวลา ๑๐.๓๕ นาฬิกา เสด็จออกพระคานัฏภนียา ทรงประกาศลาสิกขาบทต่อพระสงฆ์ แล้วเสด็จไปทรงเปิดองศาตวพัสดุ เมื่อทรงเสด็จพัสดุแล้ว เสด็จไปทรงแสดงพระองค์เป็นอุบาสก แล้วทรงสืบทอดเบญจศีล แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปยังพระคานัฏทรงพรต เสด็จเข้าที่ถือน้ำพระพุทธรูปเป็นการภายใน

ต่อจากนั้นก็ได้ตั้งไปทรงประเคนภัตตาหาร พระสงฆ์รับ
พระราชทานฉัน และได้ตั้งไปกราบทูลถวายพระอัฐิสมเด็จพระมหา
त्मณเจ้าอัครมเด็จพระสังฆราชองค์ที่พระค้ำหนักใหญ่
กับพระบรมอัฐิของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
แล้วได้ตั้งไปยังค้ำหนักเพชร ขณะนั้นสมเด็จพระนางเจ้าพระ
บรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี และประธาน
สภาผู้แทนราษฎร เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่พร้อมหน้า ได้
ได้ตั้งออกพระราชทานกระแฉะพระราชดำรัสในการที่ทรงตามทูล
แล้วได้ตั้งขึ้นพระค้ำหนักปิ่นหย้า ทรงประเคนจุบัจจัยไทยธรรม
พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก แล้วจึงแล้วได้ตั้งกลับ
ไปประทับพระค้ำหนักทรงพรต

เวลาบ่าย ๓.๓๐ น. ได้ตั้งพระราชดำเนินไปทูลเกล้า
ตั้งพระสังฆราชเจ้า พระราชอุปัชฌายจารย์ แล้วได้ตั้งไปยังพระ
อุโบสถ ทรงจุตฐูปเทียนเครื่องสักการะพระรูปสมเด็จพระมหา
त्मณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ กรมพระยาวชิร-
ญาณวโรรส พระบรมราชดรรชนีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจุตฐูปเทียนถวายหนังสือการพระพุทธชินสีห์
พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ได้ตั้งออกจากพระอุโบสถ ขณะ
นั้นประชาชนมากอยเฝ้าชมพระบารมีอยู่ข้างทาง ได้ตั้ง พระ-

ราชดำเนินผ่านอย่างคับคั่ง แล้วเสด็จประทับรถยนต์พระที่นั่งที่
หน้าประตูพระอุโบสถ เสด็จไปยังพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราช
วังดุสิต

พระราชกรณียกิจในการผนวชของพระบาทสมเด็จพระ-
เจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันของเราก็ดำเนินสุดลงเพียงนี้ รวมเวลาที่
ทรงอยู่ในสมณเพศได้ ๓๕ วัน

ขอให้พระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนาได้ อยู่
ยั่งยืนเป็นมิ่งขวัญหลักชัยของประเทศไทยตลอดไปชั่ว
กาลปาวสาน

หนังสือสำคัญที่ใช้ประกอบการเรียบเรียง เรื่องนี้

๑. พระราชวินิจฉัยจดหมายเหตุนามทรงจำ พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๒. พระราชปรารภเรื่องพระพุทธชินราช พระราชนิพนธ์ พระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๓. ระเบียบที่ได้ตั้งพระพาลมณฑลอยุธยา พระราชนิพนธ์ พระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๔. เรื่องวัดส้มทราย พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระจุ
ลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๕. คำานนพุทธเจดีย์ถ้ำยวม พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๖. เรื่องพระร่วง พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๗. เทียวตามทางรถไฟ พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๘. คำานนพระพุทธรูปสำคัญ พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

๙. คำนานหอพระสมุด พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๓๐. คำนานวัดมหาธาตุ พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๓๑. ความทรงจำ พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๓๒. มุตเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๓๓. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๓๔. บันทึกถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๓๕. คำนานวัดบวรนิเวศวิหาร พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
๓๖. ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓-๖๔-๖๕
๓๗. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม พระนิพนธ์ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร
๓๘. ประชุมจารึกสยามภาค ๑

๑๙. พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ
๒๐. พงศาวดารโยนก
๒๑. คำนานมุดคำด้นา
๒๒. ชินกาลมาตย์ปกรณ
๒๓. คำนานพระธาตุคอกยสุเทพ
๒๔. เรื่องราชวงศ์ปกรณ
๒๕. ด้าต้นส้มเต็จ
๒๖. บันทึกวรรณคดีสามคม
๒๗. คำให้การชาวกรุงเก่า
๒๘. คำให้การขุนหลวงหาวัด
๒๙. หดักไทย ขุนวิจิตรมาตรา
๓๐. จดหมายเหตุ ระหว่าง ราชทูต ถึงกาและ สยามครั้ง กรุงศรี-
อยุธยา
๓๑. วิวัฒนาการ แห่งภาพจิตรกรรม ฝาผนัง ของไทย -- สถาบัน
จิตรกรรม
๓๒. คำนาน เรื่องวัตถุ สถานที่ ต่าง ๆ ซึ่งพระบาท สมเด็จพระนั่ง-
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา
๓๓. พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

๓๔. พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์
๓๕. อรรถานุกรมคติปากร หมวดโบราณคดี
๓๖. โบราณคดี ของหลวงบริบาลบุรุษพันธ์
๓๗. วารสารคติปากร
๓๘. วรรณคดีสมัยของกรมคติปากร
๓๙. คำานพระแก้วมรกต
๔๐. จดหมาย เหตุ เรื่องปฏิ ตั้งขรณ์ วัดพระศรีรัตน ค้าสดาราม
ครังรัชกาลที่ ๓
๔๑. บุญโนวาทคำานันท์
๔๒. มหาชาติคำานวดวง
๔๓. ไตรภูมิพระร่วง
๔๔. เทศนาเลื้อน้า พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว
๔๕. พระพุทธเจ้าศรีธรรมโระ พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
๔๖. หนังสือที่ระดัดงานอวิชาธุฐานุธรรม์ประจำปีต่าง ๆ
๔๗. แผ่นดินพระมงกุฎเกล้าฯ ประยุทธ์ สิริพันธ์
๔๘. เด้าเรื่องในไตรภูมิของ เด้าจริยโกเศศ

๔๘. หนังสือชุดประชุมพงศาวดารฉบับความสำคัญ ของหลวง
วิจิตรวาทการ
๕๐. หนังสือชุดทัศนศาสตร์ไทย ของนายตรี อมาตยกุล
๕๑. ประวัติเมืองสำคัญ ของนายตรี อมาตยกุล
๕๒. เมืองทองของไทย ของนายตรี อมาตยกุล
๕๓. เรื่องจังหวัดพิษณุโลก ฉบับงานฉลองยี่สิบห้าพุทธศ.
ศตวรรษ
๕๔. เรื่องจังหวัดเพชรบุรี ฉบับงานฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษ
๕๕. ประวัติวรรณคดีไทย เล่ม ๑ ของคณะอาจารย์โรงเรียน
เตรียมอุดมศึกษา
๕๖. บันทึกหลักฐานและเหตุการณ์ สมัยกรุงเทพ ฯ เล่ม ๑-๒
นายประชา นิยมวงศ์
๕๗. คำพิพากษาคำดอาญา คำดอุทธรณ์ คดีตอบปลงพระชนม์
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
๕๘. ประวัติวัดพระเชตุพน ฯ
๕๙. ดั้งเขปประวัติและกิจการของมหาวิทยาลัย
๖๐. จดหมายเหตุการณ์สำคัญออกมณฑล ของพระบาทสมเด็จพระ
ปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

๒๓. พระราชพิธี และพระราชกิจในการผนวช

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓-๕

๑๓ ๑

๑๓ ๑

นอกจากนี้ ยังมีตำรา เรียบท่งที่ใช้ อยู่ใน ปัจจุบันและเด็ก
ใช้แล้ว ตลอดจนนิยายสารและหนังสือพิมพ์รายวันบางฉบับหลาย
ต่อหลายเล่มด้วยกัน

ความทรงจำ ของคณะศิษย์ พระภิกษุ สามเณร วัดบวร-
นิเวศวิหารโดยเด็จพระราชกุศล อดของพระชนมายุ ๘๐ พรรษา
บริบูรณ์ เจ้าพระคุณเดิมเจ้าพระดังขรราช กรมหลวงวชิร-
ญาณวงศ์